

N. IORGA

ISTORIA
LITERĂTURII
ROMĂNEȘTI
CONTEMPORANE

II.

ÎN CĂUTAREA FONDULUI

BUCUREȘTI.

EDITURA „ADEVÉRUL“

1934

ISTORIA
LITERATURII ROMĂNEȘTI
CONTEMPORANE

PARTEA A DOUA
ÎN CĂUTAREA FONDULUI
(1890-1934)

N. IORGĂ

ISTORIA
LITERATURII
ROMĂNEȘTI
CONTEMPORANE

II.

ÎN CĂUTAREA FONDULUI

BUCUREȘTI

EDITURA „ADEVÉRUL“

1934

CAP. I.

Noua literatură naționalistă

I.

Îndreptările. Încercări de grupare.

I. PANĂ LA „REVISTA NOUĂ”.

În timpul când Ardealul se înscria în literatura românească, nu numai ca producție, dar și ca direcție, Regatul dădea un nou șir de scriitori.

Îi influența și mai puțin decât pe înaintașii lor de după 1880 vechea literatură a noastră, absolut necunoscută. Și mai slab venia până la dîșșii ecoul primelor manifestări ale *Convorbirilor*. Legături, deocamdată, cu ce era în sufletul Romînilor de aiurea n’aveau, Ardealul, Bucovina fiind Ținuturi neatînse de dîșșii. Formați la școlile din țară, din care dispăruseră inspiratorii dascăli ardeleni, și, Universitățile fiind cu totul lipsite de un spirit conducător, cu profesori cari, cînd nu erau indiferenți pentru elevii lor, îi pregăteau îndușmăniți între ei pentru o clientelă proprie, adesea de caracter politic, ei n’au avut, în străinătate unde cîțiva, ca să fie viitori profesori de Facultate, au fost trimiși cu burse de Stat, niciun fel de călăuzire și n’au găsit niciun teren comun pe care să poată schimba observații și idei și să pregătească un crez. De la Parisul, a cărui taină niciun cărturar nu era să o știe și la a cărui viață culturală literară, artistică, în afară de oarele de curs, nu participau de loc, ei treceau într’o Germanie de Berlin, de Múnchen mai ales, a cărui limbă o cunoșteau abia, ca să aducă în țară multă încredere, dar nicio basă europeană pentru munca lor viitoare, pe care nu înțelegeau s’o înceapă me-

todici și conștient; ba ultima carte francesă din orice domeniu era pentru dînsii de obicei punctul de plecare, întru cît cei din București nu aduceau reminiscențe dintr'o inițiere de Seminarium, dacă nu prin Maiorescu, om care pontifica de pe catedră cu o învechită preparație¹, de la harnicul, dar simplul Crăciunescu².

Remarcabilă e, în acel moment al primelor concentrări, și încercarea Bucoveninilor, prin revista *Aurora Romîna*, de a trăi de sine. Ioan Bumbac, și scriitor istoric despre începuturile Romînilor, cu unele vederi nouă și cu totul vrednice de luare aminte, iar, ca filolog, în luptă cu Ion Nădejde, e îndemnătorul, în numele „Societății pentru cultura și literatura romîna în Bucovina“. Fratele lui, poetul Vasile Bumbac³, traducător al *Eneidei*, îi dă o baladă și altă contribuție: T. V. Ștefanelli sprijină și el această încercare. Critica e cuminte, avînd și curajul de a ataca pe *Despot-Vodă* al lui Alecsandri. Ardelenii se adaugă, ca Enea Hodoș (cu o nuvelă).

Contemporanul din Iași nu fusese lipsit de literatură, Ioan Nădejde arătînd și largi cunoștințe de autodidact filologic, pe urmele lui Lambrior, dar el fusese creat, la 1882, pentru discuțiile științifice ale unei critice îndreptățite, dar foarte vulgare, în sprijinul ideii socialiste. Beldiceanu arată simpatii noii grupări⁴ și după dînsul prietenul său, filosoful Eduard Gruber, care dă poesii. În versuri sigure, de o elocvență socială agresivă, d. A. C. Cuza, care publica, în anii săi de student la Bruxelles, *Monoloage (Monologul unui calic)* și epigrame, cu foarte puțin respect pentru toate ideile admise, începe o activitate literară prea curînd întreruptă⁵. O adevărată inspirație în gen minor, de o mare delicatețe, o vedește doctorul Proca (O. Carp). Nuvela o reprezintă Ștefan Basarabeanu (Victor Crasescu), care iscălește la început „Besarabeanu“. Prin 1890, către sfîrșit, un tînăr foarte

¹ Cf. amintirile universitare ale d-lui I. Petrovici și acelea, din *Rev. fundațiilor regale*, I, ale d-lui Gala Galaction.

² Unele scăpărări de atunci la tăcutul C. Rădulescu-Motru; *Rev. fundațiilor regale*, I, April. D. Torouțiu pregătește tipărirea corespondenței acelei epoci, începînd cu „Sămănătorul“.

³ V. *Junimea Literară*, II, nr. 3; Iorga, în *Adevărul literar și artistic*, 9 April 1922; *Jun. Lit.*, 1923, p. 75 și urm.

⁴ V., p. 119 și urm.

⁵ I., pp. 179 și urm., 244 și urm.

Înzestrat, D. A. Teodoru, reproduce sentimentalitatea eminesciană stăpînitoare, și i se adaugă, la optsprezece ani, N. Iorga (n. la Botoșani, 6 Iunie 1871)¹. Se făcea tot mai mult apel la o cugetare mai puțin robită, și fără desprețul față de literatura „burghesă“ al primilor profeți întunecați din Sărăria Iașilor.

Înr'o formă aspră, cu încetiniri obositoare, de autodidact și de predicator popular, legînd strîns propoziții de analiză socială, deschidea acolo o carieră strălucită, dar care trebuia să fie fără durată, un nou și foarte ascultat critic.

Încă din 1885 el începuse lupta lui. Întreprinde comentarea, inutilă literar, dar cu folos pentru „doctrină“, a teatrului, insignifiant, al lui V. G. Morțun² (*Ștefan Hudici, Zulnia Hîncu*, 1891), pentru a lua apoi apărarea realismului critic al lui Caragiale în același an 1885. În fața lor, cei de la 1890 găsiseră astfel un atrăgător socialism de origine rusească, de care, în lipsa oricărui alte orientări, se lăsau prinși și unii din scriitorii cu vază ai timpului, — odată, cum va mărturisi-o Vlahuță, tot grupul strîns, cum vom vedea, de Hasdeu la o nouă publicație periodică, mergînd, cu însuși marele filolog în frunte, să presinte omagiile conducătorului acestei mișcări sociale pentru a doua oară inutată de pe alte tărîmuri.

Pribeagul închisorilor rusești, născut între Evreii din Harcov, unde se chema Solomon Caț (Katz), se adăpostise în Moldova pe vremea războiului, riscînd odată să fie capturat și readus la osînda lui; cercul de la „Drepturile Omului“ adoptase pe noul Constantin Dobrogeanu (în literatură „Ioan Gherea“), omul de o înfățișare așa de bună, cu lunga barbă blondă în ai cărui ochi inteligenți se putea ceti numai o nesfîrșită simpatie umană. Și liberalul Delavrancea, care scria în ziarul partidului, *Voința Națională*, fulgerătoare articole pitorești contra adversarilor și a trădătorilor, — ca Dimitrie Brătianu, „o umbră rătăcitoare cu muștăți albe“, ca Fleva, „Cleone cel fără rușine“ —, se lăsă atras de acest farmec personal al birtășului de la Ploiești, cu casa deschisă oricărui prieten, iar Caragiale se punea din nou la gînduri asupra rosturilor sociale și Vlahuță, spirit tradiționalist și religios, se încălzia de puținele cuvinte, greu rostite, ale străinului.

Cu îngrijirea de stil, așa de insuficientă, a lui Ion Nădejde

¹ La 1888-9 (VI-VII).

² IV.

însuși, mutat la București și robît, după închiderea „Contemporanului“, politicei singure, „Ioan Gherea“ va iscăli un număr de studii masive¹, întrebuițînd, dar nu fără un gust estetic fin, literatura pentru propaganda sa de profet socialist exotic, în care se lobia, ridiculizîndu-i pesimismul, în tendințele, ce i se păreau conservatoare, ale lui Zamfirescu, în același timp cînd, avînd și dibăcia de a consacra valori actuale, Caragiale, Vlahuță, Delavrancea, el scotea mai ales din Eminescu, din Cușbuc, puțin și din Caragiale, ce-i trebuia ca să ceară recunoașterea falimentului societății burghese.

Tineretul, doritor de o credință, încunjura, în atmosfera de descompunere junimistă, de simpatie această ridicare de steag, fie el și roșu, și prețuia cu dreptate, după capriciile „distrugerilor“ critice cu motive personale, creațiunea solidă a gînditorului serios care trăia numai pentru urmărirea unor scopuri ideale ce-i erau mai scumpe decît viața cu toate bunurile ei².

Dnpă succesul răsunător al „Studiilor critice“, — Maiorescu, cărui adversarul îi adresase la început o dedicație³, li răs-punse cu oarecare zăbavă⁴ —, Gherea crezu că poate aduna împreună, pentru scopurile lui sociale, toată literatura nouă, care ar putea părăsi pe Hasdeu, la a cărui foaie se îngrămădise. Astfel apăru în 1893 primul volum din *Literatură și artă*, conținînd, în primul rînd, vechea discuție de cuvînté cu îndrumătorul „Junimii“.

Se credea deci că terenul e pregătit pentru a-l lua în stăpînire și astfel, cu contribuția lui Vlahuță⁵, cu frumoase schițe ale lui Delavrancea, *Bunica*, *Bunicul*⁶, *Două lacrimi*, *Marele Duce*, cu

¹ Adunate în trei volume de „Critice“.

² O paralelă cu Maiorescu, în desavantagiul acestuia, de N. Iorga, în „Lupta“ pe 1890.

³ V. destăinuirea în *Conv. Lit.*, 1925, p. 850.

⁴ N-l jubiliar din *Conv. Lit.*

⁵ În care, conferința, din același an, *Onestitatea în artă* (I, p. 31 și urm.) cu noua comparație a valului care ascunde în el atîta viață (pp. 33-4), aceia a izvorului care-și face drum în munte (pp. 37-8), din cele mai frumoase pagini ale poetului, ar părea să cuprindă o reminiscență maioresciană: „Adevărata artă e aceia care are o valoare absolută“ (p. 4^r); dar e vorba de un ideal, recomandabil, de perfecție, a formei. Versurile *Iubire* sînt prezentate ca o parte dintr'un mare poem în preparație (*ibid.*, pp. 291-5).

⁶ I, p. 275 și urm.

versurile lui Arthur Stavri, lui I. N. Roman, lui I. Păun (Pincio), lui N. Iorga, atunci la Berlin, cărora li s'a dat o interpretare socialistă revoluționară pe care n'o aveau :

Celui ce predică 'n deșert
Și 'n jurul lui tovarăși n'are,
Rămîie-i numele lui viu,
Căci sfîntă-i munca lui și mare ¹,

apoi cu schițele de la țară ale d-lor I. Găvănescul și P. Bujor, universitari ieșeni, el face să apară, în două groase volume anuale, *Literatură și știință*. Gherea dă atunci, de fapt, așteptînd apariția volumelor resumative care pretindeau să alcătuiască o enciclopedie a geniului, continuarea expunerii lui de doctrină.

După dînsul, avîntul național din 1848 a dat o literatură pe care societatea și-o însușise uimitor de bine; de atunci s'a făcut însă o mare schimbare socială, și aceasta cere o altă literatură, pe care tineretul o caută, nemulțămît din cauza relelor condiții de viață, pretutîndeni : de la Eminescu, prin Ronetti Roman ², până la d-rul Proca (pe care-l socotia „cel mai talentat dintre cei mai tineri“ ³). Atîta numai că schimbarea socială nu crease o altă clasă, ci numai cîțiva intelectuali nemulțămîți. Discuția cu Maiorescu ⁴ se ține pe un teren de filosofie pură și de logică, neinteresant aici.

Dar colaboratorii, toți, trebuiau să plece aiurea.

În Decembre 1885, grupul ce se adunase în jurul lui Macedonski încearcă o organizare mai largă și mai sigură prin apariția, într'o formă distinsă și elegantă, a *Analelor literare*.

Fără nicio declarație de principii, Mircea Dimitriadi începe cu o comedie slabă, cu un roman de aceeași calitate, cu versuri, dar material folositor apare prin poeziile populare ardelenene ale lui Octav Lugoșianu, funcționar la Academia Romîna. Ispirescu avînd să dea alt material de folklore și după dînsul vioiul tînăr Du-

¹ „Lumina roșiilor zări“ nu avea niciun sens social. Și o contribuție poetică de Anton Bacalbașa.

² V. al lui *Duhul Urgiei, Flacăra*, III, pp. 242-3.

³ I, p. 26. În poesia acestuia sînt tendințe sociale pe care, ca și originea lui de la *Contemporanul*, le aprecia noul conducător.

⁴ I, p. 7 și urm. (e vorba de nl. „festival“ (*sic*) al *Convorbirilor* și de estetica „platoniană“, „nemțită“ de „metafisicii nemți“, devenind „platoniano-schopenhauriană“) Cf., în alt studiu, „banditul Napoleon al III-lea (II, p. 89). O discuție cu P. Missir, *ibid.*, p. 215 și urm.

mitru Stănescu (cu basmul *Sur-Vultur*); d. Gh. Ghibănescu publica un foarte frumos studiu despre „plugușor“, cu probe inedite¹. Îndată apare Macedonski însuși, care cîntă „visul profan“:

Frumos cum nu e pe pămînt
Nici om, nici cuget, nici cuvînt,
Vis alb,
Incoronat de primăveri,

făgăduind să-și reia studiul despre Alecsandri, cum o face Anghel Demetrescu, așa de bogat și sigur, și în critica „pletorei bolnăvicioase de cuvinte“ a poetului său, pentru studiul despre Bolintineanu; de Grigore Alexandrescu, care-și isprăvește numai acum lunga agonie, se ocupă Bonifaciu Florescu. Se reproduce vechea comedie a lui Faca, și par exhumate și versurile lui Nicolae, fiul lui Costachi Caragiale. *Pygmalion* al lui Bengescu-Dabija e presintat onorabil. Și Hasdeu vine acum în sprijin, cu un fragment din marele său dicționar istoric al limbii și el aduce cu sine pe elevul său Lazăr Șăineanu, care, în așteptarea importanțelor sale cercetări de filologie, traduce din Dickens², și prefața despre marile povestitor engles arată la el posibilitățile unui critic literar de frunte³. Dintre cei tineri, găsim pe sentimentalul Oltean Traian Demetrescu.

Apariția unui nou periodic, condus de Hasdeu, e primită nu fără unele reserve în nl. întăiu al anului al II-lea (1888), decit care nu se merge mai departe.

O altă încercare de concentrare, o face imediat, la 1886, firește fără nicio autoritate, tot un ucenic al lui Macedonski, autorul de lincede versuri monotone Th. M. Stoenescu, asociindu-și pe avocatul Ioan Rădoiu. Se întîlnesc în paginile acestei reviste, alături de Macedonski, care dă frumoase povești în prosă, a căror notă e întru toate aceia a unui Gane, cu mai multă concentrare și siguranță (*Zi de August*, întinsa nuvelă modernă *Nicu Dereanu*), Mihail Demetrescu, care-și iea subiectele acum din viața

¹ II, p. 26 și urm.

² I, p. 120 și urm.

³ Același dă o largă recunoaștere Manualului de Istoria Romînilor al lui Tocilescu; II, pp. 241-2. V. și *ibid.*, pp. 243-4, despre cartea lui Șăineanu, tiparite în puține exemplare, *Elemente turcești în limba romîna* (1885). Și o conferință, uitată, a lui A. D. Xenopol, despre „Căderea lui Mihai Vițeazul“; II, p. 13 și urm.

populară bucureșteană (ca *Neagu Prepeleac, Iubire și prietenie*), Ispirescu însuși, care dă povestea *Coman Vinătorul*¹, Traian Demetrescu, de aceeași inspirație vagă, un N. Țincu, ba chiar, din Iași, unde începea ca socialist sentimental, în versuri fluente, C. Mile, care se va iscăli apoi: Mille². E cu totul remarcabilă, și prin notele bogate de viață locală pe care le dă, *Iaca și Mia*³, povestirea învățătorului macedonean Andrei G. Bagav, care dăduse și cea d'întăiu carte de cetire în dialectul provinciei sale⁴. La 1887 aceeași *România Literară*, se ocupă de judecata deosebită a lui Delavrancea și Vlahuță asupra poeziei Veronicăi Micle; la 1888 ea numără între colaboratorii ei, alături de Macedonski, care se arunca asupra lui Eminescu, și de Iuliu Cesar Săvescu, de Victor Bilciurescu, de Carol Scrob, de Jipescu, adunătorul de folklor, pe I. C. Brătescu (Voinești)⁵.

La 1889 revista capătă o formă nouă, adăugindu-și ilustrații de o neiertată naivitate, și cu ajutorul folkloristului Dimitrie Stănescu, al mediocrului, dar îmbielșugatului povestitor N. Rădulescu-Niger⁶. De la 1894 înainte o reluare nu înseamnă decît un inofensiv sindicat de oameni fără talent.

De la 1890 până în Februar 1891 apare și *Dumineca* lui Săvescu, cu aceeași Dimitriadi și Bonifaciu Florescu. Cel d'întăiu are versuri ca acestea :

Dar, cînd în ochii tăi privesc,
Cînd simt sărutul tău fierbinte,
La ceruri umbra mea se 'ntinde
Și ceru 'n palme-l sprijinesc.

În legătură cu aceste porniri spre drumuri noi trebuie să se puie însă și încercarea lui Ioan Nenițescu, mediocru poet, dar om foarte cult, de o bună disciplină germană și capabil, cum a dovedit-o în domeniul vieții practice, ca prefect în Dobrogea, de

¹ Pp. 744 și urm., 882 și urm.

² *Rochia Catiței*, p. 867 și urm.

³ De el și *Costan Haiducul, Fam.*, XIV, p. 599.

⁴ *România literară*, p. 656 și urm.

⁵ *Tu și eu*, p. 27. Paginile lui Delavrancea despre sculptorul Valbudea (VIII, pp. 9-11) pot fi luate de aiurea. Și d. D. R. Rosetti și d. „A. Georgiad Obedenaru“ și chiar, cu versuri, chimistul Emil Severin (Severini); *ibid.*, VIII, p. 158.

⁶ Golul îl umple publicarea celor două romane ale lui Bolintineanu.

creațiuni. Cuvintele cu care deschide el, la 1885, *Țara Nouă*, „revistă științifică, politică, economică și literară“, sînt drepte și curajoase: „Numai deșteptarea tuturor elementelor sănătoase și energice, însuflețite de pasiune pentru adevăr și pentru bine și înzestrate de atîta tărie de caracter încît convingerile lor să devină fapte, numai o puternică mișcare intelectuală și morală, de care să fie cuprinsă țara de la un unghiu la altul, va stîrpi relele de care suferim astăzi, va regenera moravurile, va răspîndi instrucția pînă în cel de pe urmă cătun, într'un cuvînt va ridica nația la o treaptă mai înaltă a culturii... Niciun cetățean n'ar trebui să uite, măcar o clipă, că el este o parte integrantă a colectivității naționale... Această influență este și a exemplului vieții pe care o duce fiecare... A munci conștiincios pentru un adevăr și încă pentru acel ce este temelia viitorului nu poate fi niciodată o lucrare pierdută, chiar cînd încercarea ar rămînea deocamdată izolată, chiar cînd ar întîmpina nepăsare și nepricepere... Nu încap interese personale sau de coterie, care sînt cea mai mare piedecă pentru răspîndirea adevărului; nu încape nici sterpului pesimism, care este negația propășirii ¹“. Dar energia predicatorului de bine lipsia celui cugetător preocupat de pedagogie, — era și revisor școlar —, și de sociologie, iar colaborația lui Bodnărescu, cu cîte ceva de la Veronica Micle și Matilda Poni, nu ajungea ca să deie revistei un colorit literar. Poesiile populare, care-i vin întîmplător, cîte o bună poveste sînt în acest domeniu singurul profit ².

De altă parte, Delavrancea, unit cu Vlahuță și cu tînărul Mille adăugîndu-se și un Nicolae Ținc, încearcă trecătoarea *Luptă lite-*

¹ I, p. 1 și urm.

² În II, p. 556 și urm., se reproduce una din povestirile lui Coșbuc din Biblioteca „Tribunei“. „Octavian“ de la pp. 627-9, care trimete un cîntec de pe Valea Timișului, e Lugoșianu. *Foarte frumoasă fabula de Ispirescu ibid.*, pp. 767-8. Este un avînt epic în altă fabulă (*ibid.*, III, p. 196):

Cu 'ncetul vine ceața, încet se risipește,
Și luna și mai falnic pe ceruri strălucește.
Să fi văzut acuma lătrări și chilomane
Și urlate dușmane,
Încet megieșia vre-un foc că este, crede.

Volu căuta a le reproduce în *Rev. fundațiilor regale*. Cf. *Țara Nouă*, III, pp. 127-8, și lungă expunere *Din poveștile Crăciunului*.

rară, în care se apreciază poezia lui Carol Scrob și a altor contemporani și se dau prețioase note de critică artistică, asociația desfăcându-se îndată, cum vom vedea, pentru că, și aici, se deschidea o arenă mult mai largă.

În această revistă, apărută la 19 April 1887, Delavrancea apare ca judecător al literaturii curente, cercetînd în articolul *O familie de poeți* — în ordinea ce urmează — pe Carol Scrob, pe d-nele Micle și Poni și pe Teodor Șerbănescu, a căror asemănare ar sta în suflarea scurtă, în versul care resumă tot îngustul cuprins, în caracterul autobiografic; observațiile de detaliu, mărunțele și crude, au însă valoare, și obiecțiunile făcute lui Maiorescu, care afirmase că dimensiunile literaturii corespund cu unda vieții unui timp, sînt îndreptățite. Iscălind „Fra Barbaro“ și Minucio, el cuprindea într’o largă condamnare tot ce era „neorînduială a minții“ în societatea contemporană; stilul contemporan¹ îl îndeamnă la observații ca acelea cu care începuse Maiorescu. Și se făgăduia o vastă operă de critică: „Lăsînd la o parte politica militantă, noi, cu „*Din cultura noastră*“, deschidem o întregă luptă, un militantism sever și drept, continuu și neînduplecat, în viața noastră artistică și științifică“. Tot el publică și frumoasa nuvelă *Hagiul*. Vlahuță dădea două poeme. Se adăugiau poesii de O. Carp și C. Mille, de d. Arthur Gorovei. Corespondența² arată legături cu Gherea.

Dar revista se opri de la n-1 2 pentru o mai largă concentrare.

2. „REVISTA NOUĂ.“

Nevoia grupării scriitorilor consacrați alături cu cîțiva din cei noi cari începeau să se manifeste crezu, acum, că o poate întrebuiința unul din aceștia, dulcele poet liric Victor Bilciurescu, care, avînd la îndemîna o moștenire, voia s’o închine încurajării unei asemenea inițiative. Cum el trăise lîngă Macedonski, i se păru că acesta ar putea fi unit cu Hasdeu, ca „naționaliști“, anti-junimiști, pentru o publicație luxoasă, care ar putea să cîștige publicul și prin ilustrații, grăbind sfîrșitul aproape istovitelor *Convorbiri*. Dar Hasdeu, primind fondul bănesc, își asociè pe Vlahuță și Delavrancea și cu ei, fără Macedonski, furios, începu astfel, la 1888, *Revista Nouă*.

¹ La corespondență această observație: „Rimele, cu cît vor fi mai bogate, mai puternice, cu atît obosesc mai lute, dacă n’au ce duce în circă“ (p. 23).

² P. 12.

Revista Nouă provoacă un nou avânt lui Delavrancea, cu *Hagi-Tudose*, cu *Sentino*, salahorul devenit tenor, cu orientatul Giaba-Efendi¹, cu scenele de alegeri², ca ale lui N. Xenopol și Caragiale, cu amintirile duiioase din *Departede-departede*³, *Domnu' Vucea* și din *Bursierul*⁴, plus pagini de critică (despre Grigore Alexandrescu⁵) și de critică artistică⁶ — poate ce a dat el mai bun și mai personal. Se îndeamnă și Vlahuță, cu *Iertare* și *Liniește*, cu *Homo homini lupus*, cuprinzând aceiași revoltă contra vieții sociale de parvenitism, cu același misticism al închinării către frumusețea, pe care o stăpânește în sfârșit, prin iubire⁷ și o cîntă în cea mai pură notă eminesciană. Hasdeu însuși încercase balada de metru popular⁸, și durerea pentru pierderea fiicei Iulia, distinsă poetă în limba franceză, îi smulge cea mai simțită poezie a timpului, frumusețea legendei *Povestea crinului*⁹, apoi mărturisirile din *Așteptînd*¹⁰: Iulia Hasdeu vădise prin admirabila nuvelă *Sanda*, cu o inițiere perfectă în realitățile țărănești, cu nuanțele și cochetăriile din *Sultânica* lui Delavrancea, și cu o rară perfecție de limbă, un mare talent acum format¹¹. Se adăpostește și folklorul lui Ispirescu¹², al lui Gheorghe Pitiș, al lui S. Fl. Marian, al lui D. Stăncescu, al lui Cacovian, al lui G. Nicolîță, prefăcut, al lui Dulfu, al lui Ioan Paul, al lui Delavrancea însuși — dar cît de im-

¹ II, p. 350 și urm.

² I, p. 385 și urm.

³ V, p. 467 și urm.

⁴ Toate în anul I. Dar *De azi și de demult*, VI, p. 307 și urm.

⁵ I, pp. 172-6.

⁶ II, pp. 59 și urm., 95 și urm. Lui Grigorescu îi află „un fel de elocință manlerată și nenaturală“, „splendoare uscată“.

⁷ *In fericire*, I, pp. 177, 209, 360, 384. Închinare soției lui, Margareta Dona. Și versuri pioase către amintirea lui Iulia Hasdeu; *ibid.*, p. 413. V. și *In mănăstire*; II, pp. 415-6. O schiță caricaturală, *ibid.*, pp. 178-81. Despre Eminescu, *ibid.*, pp. 250-2.

⁸ *Ștefan și Radul*, I, p. 169 și urm.

⁹ I, p. 414 și urm. Închinare lui Eminescu (II, pp. 211-2). — Versuri de Veronica Micle; *ibid.*, p. 171. — Și poezii de Gheorghe din Moldova, de Arthur Stavri și N. Iorga (anii I și II).

¹⁰ II, p. 88 și urm. Cf. *La casa de nebuni*, *ibid.*, p. 287 și urm.

¹¹ *Ibid.*, p. 132 și urm. Versuri românești slabe, *ibid.*, p. 139.

¹² V. foarte frumoasele pagini despre Ispirescu, la moartea lui (cf. și *Conv. Lit.*, XXIII, p. 688 și urm.), și cu întrebuintarea unor memorii care și până azi au rămas inedite; I. pp. 84-8.

podobit¹, plus falsul folklor al lui Speranția², ilustrat de talentul necultivat al istețului caricaturist ieșean Jiquidè. Materialul istoric, adus în prelucrare de Ion Ghica, de Papadopol Calimah, sau direct de alții, nu lipsește; se încearcă în acest domeniu și mari sintese de boierul moldovean Radu Rosetti, care va tipări cîndva și romane și prețioase memorii. Din al treilea an însă Ion Ghica e înlocuit de Ionescu-Gion, cu istoria cronicărească și „pitorească“, întocmai ca Vlahuță cu Arthur Stavri, al cărui eminescianism palizise răpede, cu Ștefan Crucianu, mai târziu cu Haralamb C. Lecca.

Se adaugă contribuția lui Lazăr Șăineanu, care participă la ofensiva contra lui Maiorescu, înoită de Hasdeu pentru felul cum trecutul literar era presintat în haotica Istorie a literaturii noastre de W. Rudow, care ațiaș pe copertă colaborația lui Iacob Negruzzi³: tonul e al unui pamflet și al unuia lipsit de spirit. Un Radu Rosetti, un I. Bianu, ca și Lazăr Șăineanu⁴, dau material pur științific.

Pe lîngă literatura de schițe a lui Ștefan Basarabeanu-Crasescu, exactă, dar cu prelungiri și fără simț al formei, aceia, banală, a lui Rădulescu-Niger, fecunditatea de versificator a lui H. G. Lecca, a lui N. Ținc vor acapara însă pe încetul tot terenul. Și, din toată literatura poetică a momentului, Hasdeu arăta că prețuiește șugubața familiaritate pe subiecte banale a lui Gheorghe din Moldova (Gh. Chernbah), și, supt aripa lui, Ioan Nenițescu își deșira poveștile blajine ale celor mai crunte lupte.

Dar, după versuri mai mult ușoare⁵ — de și cu încercarea unei noi plasticități nepopulare — și presintarea unei învieri a antichității, ca în *Perikles* :

¹ II, pp. 22 și urm., 215 și urm.

² Dar și bune povești de dînsul, I, pp. 187 și urm., 276 și urm., 347 și urm. Ca anecdotist e lăudat de Vlahuță, II, pp. 75-8. O comedie, II, p. 304 și urm.; cf. și p. 458 și urm. *Alta*, VI, pp. 140 și urm., 177 și urm.

³ Răspunsul lui Negruzzi, *Conv. Lit.*, 1932¹, p. 280.

⁴ N. la Ploești, 23 April 1859; *Fam.*, XXXI, p. 553.

⁵ III, pp. 221-2;

Pierdut e 'n umbră dulce iatacul. Printre flori
Ascunsă varsă raze o candelă albastră
Și vînt de noapte leneș, cu glas tînguitoriu,
Că un copil sfielnic scințește la fereastră.

În Agora luminoasă, unde templele ridică
 Stâlpi de marmură de Paros într'a lor liniște-antică,
 Stă poporul din Atena, grămădit în adunare,
 Periklès vorbește... Glasu-i măsurat ca dintr'o carte
 Se revarsă 'n frase line și severe 'n marea piață
 Peste care stăpînește fața lui cu ochi de ghiață.

E un ceas de cînd cu fața vinețită de durere
 A văzut cu ochii moartea punînd buzele-i de fier
 Pe al lui copil din urmă; e un ceas de cînd în lume
 N'a rămas cine să poarte după dînsul al lui nume,
 Și, pe cînd se 'nalță rugul pentru corpul fără viață,
 Periklès, senin, vorbește frase lungi, cu ochi de ghiață¹,

N. Iorga, publică, în anul al treilea, *Amintirile din Italia*, în același timp cînd presintă biografiile lui N. Bălcescu, Alecsandri și Filimon. Între credincioșii revistei e și studentul în medicină întărziat Vasile Cosmovici, a cărui lirică are, dacă nu scilipiri, elocvență: în *Nevasta Rea* a lui e chiar încercarea de a da un poem modern².

La capăt însă revista, care-și pierduse și noutatea și popularitatea de care se bucurase un timp la tineret, ajunsese a se hrăni—ba încă din anul al treilea — cu publicarea număr de număr a *Condiții Brîncovenesti*, de la Archivele Statului, al căror director era Hasdeu³.

În acești ani de învoire sufletească a lui Hasdeu, poesia lui intelectuală mișcă numai în dureroasele acorduri, sășietor de sincere, din versurile închinat atît de înzestratelor lui fiice Iulia, moartă foarte tînără, a cărei operă de poezie și prosă francesă a editat-o părintele ei cu nesfîrșită pietate.

E îndreptarea unei mari indiferențe a timpului să se releveze cît de sus se ridică în forme nouă pe care sinceritatea zguduirii sufletești le provoacă, poesia lui din *Gaudeamus* :

Cînd o fi ca să duceți la criptă,
 Nu pe mine, căci eu nu mă las,
 Dar pe vasu-mi în care-i înfiptă

¹ III, p. 299. Cf. și, *ibid.*, p. 451, Imnul către Apollon.

² III, pp. 316-20.

³ Pentru raporturile din acel moment (1888-9) ale lui Hasdeu cu Odobescu, *Flacăra*, III, p. 53. Pentru căderea, în 1913, a lui Răzvan și Vidra, *ibid.*, p. 135.

Cea făclie sclipind din cel vas,
O senină lumină pe-un ceas ;

Cînd o fi să-mi roștiți la cuvinte
De iubire, sau altfel oricum,
Ce se țin cam la toți pe morminte,
Ba la unii se spun și pe drum,
Să rămîie tămîie
cu fum ;

Aș dori să văd fețe voioase
Și s'aud împrejur-mi cîntînd :
„A scăpat o simțire din oase
Și din carne scăpat-a cel gînd,
Printre glume
din lume
plecînd“¹.

De altfel, prins de studiile sale metapsihice, care-i dădeau iluzia regăsirii fiiciei atît de iubite, Hasdeu, care, prin *Știința Sufletului*, mergea spre biblia sa din *Sic Cogito* și spre retragerea în castelul mistic de la Cîmpina, asistă nepăsător la înceata părăsire a publicației pe care cu multe speranțe o începuse.

Macedonski, revenindu-și din surprinderea neplăcută a înlăturării de la *Revista Nouă*, reluate, la 1890, *Literatorul*, nu fără a fi ajutat de unele talente nouă, ca Săvescu, rămas un bun versificator, Alexandru Obedenaru², Radu Rosetti, spirit sprinten, de o precoce producție, de un răpede succes pentru a isprăvi printr'o nedreaptă înlăturare, apoi Caton Theodorian, I. T. Florescu, nuveliști, ori ușorul diletant de literatură Ludovic Dauș. Dar încercarea, lipsită de mijloace, cade, dînd prilej lui Macedonski îmbătrînit, care se apără de atacul lui Eminescu³, să puie discordant alături cu enormitatea

¹ II, p. 334 și urm. Avîntul scade în *Dumnezeu* ; VII, p. 83 și urm.

² De care frumoasa bucată :

Ușor și fără suferință
Se duse sufletul la cer :
Era o mistică filnță,
Mișcare împede 'n eter.

Sau :

Cădeți nemuritoare
Cădeți în Marea de safir.

³ „El, fără să-i fi făcut vre-un rău, nu scăpa niciun prilej să mă ultragizeze“ (p. 5). În *Albina Carpaților*, unde publică o conferință despre poezia contemporană, el recunoștea pe Eminescu pentru *Epigonii*.

logică și morală din *Thalassa* frumoșii *Psalmi* și mîndra proptire din *Stîncă* :

Bătrîna stîncă e pleșuvă, dar uriașă — ține loc.

3. AGONIA „JUNIMII“.

Maiorescu, desfăcut de literatură, într'o mare carieră politică, nu putea să steie în fața noilor curente, care nu însemnau altceva decît acățarea disperată de cel d'întăiu ideal generos ce i se presinta a unei generații care, întru cît nu fusese sterilisată de junimismul decadent, avea inima deschisă către o cugetare nobilă și sentimente frumoase. Deci *Convorbirile Literare* caută, față de primejdia tot mai amenințătoare, să ieie o atitudine de concurență, adunînd, pe cît se putea, represintanți ai aceleiași generații.

Astfel, alături de critică literară, pasionată și influențată de motive personale, a d-lui N. Petrașcu (A. Costin¹), încîntat că poate găsi contraziceri, nu numai la Mille, dar și în opera de fantasmă a lui Delavrancea și să-i atragă atenția că o strună udă nu cîntă la atingerea cu arcușul, în același timp cînd credea că poate să explice complect pe Eminescu, citînd pe Platon, Winkelman, Hegel, Wundt și Féré, prin „mijloace de formă“ și „mijloace de gîndire“², ca să se treacă apoi la alte capitole, de pură retorică³, N. Iorga, încă student la Universitatea din Iași, unde vechiul curent socialist, de care și el se împărtășise, era dispartent, încerca, în aceleași „Convorbiri“⁴, supt influența lui Bourget și Hennequin, o caracterizare „științifică“ a lui Creangă și a Veronicăi Micle, cari amîndoi trecuseră dincolo de cercul interesului actual. Un șir de studii de critică (astfel „Pesimismul la artist“ „Iubirea în literatura modernă“ „Începuturile romantismului“) apar, la 1890-1, în revista cercului profesorilor din Iași, *Archiva societății științifice și literare*⁵. Nedreptatea făcută lui Caragiale pentru *Năpasta* îl aduse

¹ *Conv. Lit.*, XXI, p. 40 și urm. Bodnărescu, pentru *Rienzi*, e pus, acolo, alături de Bolintineanu, pentru *Traianida*; e vorba și de Englesul „Krabbe“ (crabbe).

² *Ibid.*, XXIV, pp. 625 și urm., 753 și urm.

³ Se face și un necrolog lui Slon, cel atît de aspru tratat pe vremuri, *ibid.*, XXVI, pp. 683-5.

⁴ *Ibid.*, XXIV, pp. 56 și urm., 244 și urm.

⁵ V. I, p. 509 și urm.; II, pp. 26 și urm., 92 și urm., 671 și urm. Cf. și *ibid.*, I, p. 682 și urm. Adunate apoi în volumul de la Craiova, *Pagini de critică din tinerețe*. — Despre *Archiva* ca revistă literară, mai jos.

pe același să deie ziarului *Lupta*, al lui Gheorghe Panu, acum șef al radicalilor, foaie agresivă și foarte în vogă, un articol de protestare. De aici s'a desfășurat o colaborare de un an, în care, pe lângă analize de opere integrale, ca a lui Naum, și el aproape un uitat, se discutau probleme de literatură curentă. Dar informația venia mai mult din lectura literaturii franceze curente și spiritul era tot al aceleiași, acuma stăpînă peste sufletele acestui întreg tineret. În ele se recunoaște că epoca Alecsandri s'a isprăvit. O altă formă literară se impune: „limba lui Eminescu în poezie, limba lui Creangă în prosă“¹. Un modernism sănătos, un stil artist se cer astăzi. În străinătate cei cari au făcut așa „au dat prosei și poeziei stilul pictural și efectele de lumini, ei au făcut sonate din perioadele prosaice, ei au fixat contururile prosei și i-au ciselat, ca un sculptor marmora, cuvintele“. Delavrancea e lăudată, ca „un artist incomplet, dar puternic, și un stilist care are singur defectul bogăției prea mari a podoabelor“². Dar în poezie eminescianismul a devenit un simplu procedeu. „Din acest ideal fals, sec și mumificat se hrănește întreaga școală nouă“, ceia ce nu înseamnă că trebuie să se treacă la „obscuritatea babilonică și decadentă“³. „Romantismul nu e ultima fasă a literaturii“⁴. Fondul propriu trebuie de sigur cultivat. Dar „trebuie să cetim pe străini, trebuie să-i imităm. Să ne adaptăm la mediu în literatură, cum am făcut cu organizarea politică“. „Această întrebuintare însă a elementului străin să se facă în chip inteligent: plagiarea niciodată, ci neapărat asimilarea, organizarea acelor elemente“⁵. Din partea sa, d. G. Bogdan-Duică, pe atunci „G. I. Bogdan“, aduna tot acolo rezultatele unei foarte vaste inițieri, căpătate prin anii de studiu în Germania, pentru a face considerații filosofice, în care e vorba de o întreagă lume de cugetări, în jurul constatării, de toată evidența, că Gherea nu face critică estetică, de care gustul lui, într'o limbă mai cunoscută, era de sigur capabil, ci propagandă socială supt un titlu de împrumut⁶; Maiorescu dorise o apărare; cel venit în sprijinul lui evoluase savant mai mult în

¹ 2 Decembrie 1890.

² 5 August.

³ 8 Septembrie.

⁴ 11 Mart.

⁵ 18 Mart.

⁶ *Conv. Lit.*, XXIV, p. 393 și urm.

jurul problemei de actualitate. Studiul, întins și clar, al d-lui P. P. Negulescu, alt elev al șefului „Junimii“, în plină lichidare supt aparențele unei înoinri, despre „psihologia stilului“ se ține numai la considerații filosofice ¹. Iar acela al lui Duiliu Zamfirescu despre Tolstoi ² are și însușiri de fond; de și adese ori el degenerază într'un verbiiaj peste cunoștinți istorice neasimilate.

Dar cît de mult era sîfrșită atunci generația de la 1870, chiar cu cei raliați la dînsa, o arată satirele fără nicio noimă de adevăr sau de formă ale lui Ollănescu ³ și total greșita încercare a lui Naum de a crea o *Poveste a Vulpii* în românește, lucrarea ieșind de o ucigătoare monotonie. Volenti ajunge a-și cere versurile îndărăt ⁴. E o uimire cum artificialul Cyru Oeconomu a putut da, ieșind din mirajele sale istorice, admirabila nuvelă a iubirii unei bătrîne singuratece și nenorocite pentru cățelușa pe care, pentru a face pe placul unui fiu decăzut, o îneacă și se sinucide, *Linda* ⁵. *Convorbirile* se țineau, altfel, cu traducerile lui Edgar Aslan, cu documentele rău tipărite de G. Lahovary și cu acelea, presintate ca istorie, de V. A. Urechia.

Numărul de la 1-iu Mart 1892, însumînd un șfert de veac de lucru, în care fuseseră și momente glorioase, cuprindea nu o făgăduială de colaborație a acelor, mulți, cari-și trimeseseră prinosul, cît o ultimă presintare a tuturor celor cari iscăliseră pagini în vechea revistă,—între ei Slavici, cu o nuvelă supt orice prețuire ⁶.

În aceste împrejurări Iacob Negruzzi crezu că trebuie să cheme în ajutorul său tineretul format la lecțiile lui Maiorescu. Căci el nu socotia că ajunge pentru ca să apere principiile și datinele „Junimii“ de mult împrăștiate furioasa izbucnire a filologului Philippide, care, arătînd neașteptate cunoștinți literare, firește sprijinite pe cele mai sigure cărți germane, dar și cu analise de opere ale literaturii elenice, luase la cercetare pe Gherea ⁷ și,

¹ *Ibid.*, XXV.

² *Ibid.*, XXVI, p. 273 și urm.

³ *Ibid.*, p. 705 și urm. În față, versuri copilărești iscălite „Genel“ și „N. Filu“, *ibid.*, pp. 938-90.

⁴ Toroușlu-Cardaș, *o. c.*, p. 294, no. xi.

⁵ *Conv. Lit.*, XXVI, p. 1067 și urm.

⁶ Pp. 938-55.

⁷ Ca formă (*ibid.*, XXVI, p. 239): „După cum, cînd se hițină un poloboc, lese drojda la suprafață și numai după multă trecere de vreme ajunge vinul curat la locul ce i se cuvîne“. E înăuntru și o nouă, brutală, discuție cu Hasdeu.

cînd acesta-i răspunse, într'o formă cu mult superioară, reveni la atac într'o nouă și încă mai crudă năpustire¹.

Între acești tineri, găngurelele simpatice ale lui N. I. Basilescu (mort tînăr) înfățișau poesia, cugetarea benefică de claritatea și eleganța netăgăduită ale d-lui P. P. Negulescu, dar d. C. Rădulescu-Motru², aflător încă la studii, în Paris și în Germania, unde va publica o foarte prețuită tesă de filosofie, aducea o reală inițiere în noua filosofie, d. I. A. Rădulescu trata despre ortografie, pe cînd, cu tot marele său dar de a vrăji viața Mocanilor sovejeni de unde se trăgea, d. S. Mehedinți se mărgenia să caute locul geografiei între științi³. Dar sarcina de căpetenie și-o lua, promițînd a recomanda celor noi criticele maestrului unei vremi pe care o declara încheiată⁴, un tînăr abia ieșit de pe băncile Universității, care publicase până atunci numai o haotică schiță în prosă și versuri intitulată „Poesii de M. Dragomirescu“, în care era vorba de „soarele cel vesel, ca un copil purtat pe brațe nevăzute“, de „firele de iarbă ce pe cîmp-se vor grăbi, ținîndu-se de mînă“ și-și asemăna viața cu „o roată sprijinită pe obadă“, sufletul cu „uscate rădăcini“⁵.

Acestei „generații nouă“, „cu mai puțin entuziasm, dar de sigur cu mai multă știință și cu o mai serioasă aprofundare decît în trecut“, ca unor oameni cari „cu talent încep astăzi și cu autoritate vor urma mine a fi principalii represintanți ai vieții intelectuale la Romîni“, avînd „și focul sacru și statornicia muncii și dragostea pentru adevăr și frumos“⁶. — nu se putea o mai frumoasă recomandație — Negruzzi îi încredința deci, la 14 April 1893, „Convorbirile“⁷.

¹ N-1 citat și vol. XXVII.

² *Ibid.*, XXVI, p. 41 și urm.

³ V. volumul, de mare valoare, *Oameni de la munte*. — După zece ani caracterizarea lui ca orator de Maiorescu, în Toroușiu-Cardaș, *o. c.*, p. 31. — Critici aspre ale lui Maiorescu contra d-lor Negulescu, Motru și a lui Ioan Bogdan, *ibid.*, p. 32.

⁴ *Conv. Lit.*, XXVII.

⁵ *Ibid.*, XXVI, pp. 81-3, 187-8, 501 și urm. — Duiliu Zamfirescu îl socotea „confus și lipsit de sare“; *Cug. Rom.*, II, p. 487.

⁶ XXVI, pp. 993-4.

⁷ V. observația lui Zamfirescu (Toroușiu-Cardaș, *o. c.*, p. 79); „după douăzeci și șase de ani de muncă să fii silit a inventa șcriitori ca să poți ali-

Deocamdată însă, alături de noii luptători, V. A. Urechiă scria despre „flotila românească pe Dunăre“, N. Mandrea cerceta hîrțile lui N. Bălcescu, unchiul soției sale, despre anul 1848, G. Lahovary urma cu „hîrțile vechi“, Ollănescu trimetea răvașe de la Sf. Mormînt, cineva traducea pe Leopardi, pe cînd un domn „Pas“ arăta cum s'a primblat în munți¹, cu o experiență căpătată în „Helveția“, iar, în anul următor, singur bătrînul Naum, sprijinia greutatea, cu „Vulpea“ sa, plus unele întîrzieri de-ale lui Zamfirescu și Ollănescu. Dacă d. Brătescu-Voinești n'ar fi trimis indignata protestare contra brutalului formalism din oaste² și mai apoi idila tîrgovișteană, de grădini și moșnegi cu atîta simțire înfățișată, din *Pană Trăsnea Sfîntul*³, cu eroul care nu se însoară „de mila florilor și a pomilor“ și care-și pierde iubirea în sfîrșit cîștigată⁴, cetitorii ar mai fi rămas mai numai cu obiceiurile de îngropare din Pașcanii munteni.

Era deci încă slabă „noua generație“, chemată la o astfel de moștenire, și polemica împotriva lui Gherea, d. Negulescu venind în sprijinul d-lui Dragomirescu, n'a trezit niciun interes public, discuția fiind asupra unor probleme abstracte care se pot rezolvi în multe feluri, pe cînd singurul lucru care prinde e talentul⁵. Doar poesia d-lui Dragomirescu continua, cu strofe ca acestea:

Pe vîrfuri plouă: cerul e pustie
Și umedul pămînt e întristat.
Ău ride cineva cînd e să fie
Cu forța creatoare 'mpovărat?

Un munte în Ocean s'a prăvălit
Ca visarea ta pe-a mea iubire
Dar, clocotind, Oceanul l-a 'nghițit
Ori cine azi rămîne cu mărire⁶.

Sau:

Doamne, Doamne, sînt nebun
Că dorința mi-o mai spun,

menta revista mai departe“... Cf. p. 84, no. XXIII: „Cum organizați redacția cu tinerimea“? La p. 8, despre d. Dragomirescu poet: „nu e poet“;

¹ *Ibid.*, XXVI, p. 1041 și urm.

² *Ibid.*, pp. 32-40.

³ *Ibid.*, p. 449 și urm.

⁴ Versuri de același, *ibid.*, pp. 620 1.

⁵ Ca îngrijire se atribuie lui D. Zamfirescu o poesie de d. Brătescu-Voinești, *ibid.*, XXVII, p. 192.

⁶ *Ibid.*, XXVI, pp. 27 -2. V. și bucățile următoare.

Dar nebun și valul mării,
Ce răsună 'n taina sării.

.
Și nebun și-acela care,
Vrea s'asculte-o aiurare ¹.

A fost nevoie une ori să se recurgă la bătrinele colaborații ale lui Ștefan Velovan și Xenofont Gheorghiu, la care se adauge V. Gr. Borgovan, cu „elementul pedagogic și psihologic în scriitorii întemeietori ai literaturii române“, studiu ale cărui împărțiri metodice se apropie de comic².

Anii următori cuprind apoi lungi explicații pentru a învedera că Gherea n'are dreptate, pe lângă excelentele scrisori din Anglia ale d-rei Teresa Stratilescu, care a dat în englezește o bună carte despre Romîni, și romanul în continuare al lui Duiliu Zamfirescu; un tînăr Botoșănean d. D. Evolveanu, apăra acum pe Coșbuc de învinuirile de plagiat pe care i le adusese criticul provincial Lazu, care a dat și unele traduceri bune³; restul e compus din dări de samă, foarte adesea parțiale, și din notițe alese fără vre-un criteriu. Fără a mai pomeni traduceri și articole de istorie, documente, scrisori din saltarele lui Iacob Negruzzi. Afară de dd. Brătescu-Voinești și Cuza, chiar și dd. D. Nanu, Tutoveanu, Podeanu, Florian, Becescu, cu poesii populare de profesorul C. N. Mateescu și de învățătorul Rădulescu-Codin, și basme de Antimireanu, d. M. Dragomirescu publica povestea în versuri, datată cu îngrijire: 1891, a lui „Didi, fată fără frică și cu sora ei mai mică“⁴, sau filosofia din *În lume*:

Larg e cerul, larg pămîntul,
Tristă-i casa, trist e cîmpul⁵,

sau:

Plouă peste 'ntinse cîmpuri
Moarte 'n ghiață scorojită⁶.

¹ *Ibid.*, p. 275.

² *Ibid.*, p. 411 și urm.

³ Dar se denunță de redacție plagiatul recent după o poezie a Mariei von Ebner-Eschenbach; *ibid.*, XXVIII, pp. 56-7. Apoi se revine după o scrioare a „unui domn Dimitriu“; *ibid.*, p. 312.

⁴ *Ibid.*, XXVIII, p. 520 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 701.

⁶ *Ibid.*, p. 871.

ori:

Cerul era încins c'un briu
De foc jur împrejuru-i; de sigut un calitū .
Ceresc vărsase sînge pe arcul cenușiu
De nori¹...

—cum se vede, un model al genului. Un loc de cinste se dădea studentului Cruceanu de la Paris și, lângă d. I. A. Bassarabescu, unui Marin Stroescu, care traduce și „Măgarul“ de Maupassant și dă schițe de la țară, une ori duioase și hazlii, foarte caracteristice². În sfîrșit, pe cînd „Povestea Vulpii“ amenința a nu se mai sfîrși, ineditele de Eminescu dădeau aproape singure ici și colo ilusia unei publicații literare, Critica lucrărilor curente continuă să fie făcută cu o violență și o lipsă de înțelegere cum nu mai e un exemplu în literatura noastră; lui Vlahuță maltratat brutal i se prefera Haralamb Lecca cu versuri ca acestea:

Ochi aprinși și brațe goale, cu obrajii în văpaie
Tremurîndă de plăcere și 'nsetată de dorinți,
Sinu-și saltă și-și aude deasa inimii bătaie
Cum răspunde sărutării de pe buzele-i fierbinți³.

Se adaugă, e drept, o poezie filosofică, prin contagiune, a lui Th. Șerbănescu⁴ și întîmplătoare colaborări de Lecca, de Coșbuc chiar (traduceri din *Mahabarata*), precum și o prelucrare dramatică de D. R. Rosetti⁵. Și Speranția trecea în noua tabără cu prelungitele sale „Anecdote populare“ în versuri⁶.

În total, încercarea lui Maiorescu de a fi supliniit prin cei mai buni din elevii săi de specialitate dă impresia unui joc de studenți cari nu se prețuiesc și nu se respectă decît pe sine. Une ori se adaugă și elevii elevilor.

Altă încercare de teoreticieni, la Iași, în 1893, și pentru a osîndi „literatura bolnavă“ a lui Eminescu. Aron Densusianu, cu fratele

¹ *Ibid.*, p. 872. Același dă în „traducere liberă“ *Antigona* lui Sofocle.

² V. mai ales *Chivu Corcodel*, *ibid.*, XXX², p. 93 și urm.

³ *Ibid.*, p. 277. Se observă că „sapa ruginită e foarte suggestivă“ (p. 279). Se notează și „scurte și admirabile pasagii“ (p. 289). — Și Rudow, autorul unei neroade istorii a literaturii românești, se oferise (*ibid.*, p. 840).

⁴ *Ibid.*, p. 35 și urm.

⁵ *Ibid.*, pp. 22 și urm.

⁶ Primirea de „Convorbiri“, *ibid.*, XXI, p. 935.

Nicolae (reapare Radu Năsturel¹), dă o *Revistă critico-literară*, în care literatura nu merită atenție, dar merită de sigur solidele studii de istorie literară și articolele de tinerească îndrumare critică și mai ales de solidă filologie ale d-lui Ovid Densusianu, fiul lui Aron. Alături cu excelente articole de orientare literară acesta iscălia însă versuri ca acestea :

De cînd vechile credințe din Olimp le-am risipit,
 Creștinismu 'n totdeauna numai astfel mi-a șoptit:
 Cruce fă peste-ale lumii veșnice deșertăciuni,
 În pustiu te du și-acolo fă la cruce rugăciuni
 Și, cînd moartea peste toate cruce va veni să-ți tragă,
 Mulțămît să fii cu-o cruce din viața ta întreagă,

Sau :

Tot așa și cu credința: multor suflete zdrobite
 Ea rezervă mîngîiere și le face fericite².

Încă înainte de 1892 tinerii Bucovineni încercau revista litografiată *Tinerimea Romîndă*, care devenia, în acel an 1892, *Încercări literare*³. Tot odată, la Viena, cu Teliman, se începea *Sunete și resunete*, „revistă literară-socială ilustrată“ a aceleiași generații⁴. Ca o altă încercare de strîngere împreună a puterilor literare trebuie privit apoi, de și în condiții modeste, ziarul cernăuțean *Gazeta Bucovinei*, care continuă astfel rolul pe care-l avuse odată *Aurora romîndă*. În foileton, din inițiativa Ardeleanului Pompiliu Pipoș (mort la treizeci și trei de ani, 25 Ianuar 1892), și a succesoriului său, alt Ardelean, din Brașov, mai apoi autorul esecelentei lucrări *Bucovina* (1905), d. Gheorghe Bogdan (n. 1866), care iscălește apoi „Bogdan-Duică“⁵, se adună Gheorghe Popovici (T. Robeanu), Mihail Teliman, T. V. Stefanelli, tînărul Constantin Berariu, pe care-l vom mai întîlni⁶, cercetătorul de istorie și etnografie

¹ *II*, pp. 337-9.

² *Rev. critică-literară*, I, p. 239 (1893). — Dar bună analiză a poeziei lui Coșbuc, *ibid.*, p. 400 și urm. I se dă, puțintel cam naiv, „încurajarea cuvenită oricărui poet tînăr și de curînd ieșit pe arena publicității“ (p. 415).

³ Leca Morariu, în *Făt-Frumos* din Cernăuți, IV, p. 200 și nota 1.

⁴ Filimon Taniac, *ibid.*, VI, p. 55.

⁵ De la dinsul și importante studii de etnografie și istorie.

⁶ Supt iscălitura Const. Verdi se dau versuri foarte frumoase, ca acestea :

La Putna 'n vechea mănăstire,
 La Miazănoapte umbre trec,
 Lovește vîntul în zidire,
 S'aude stranie șoptire
 Și zăngănit de spade sec.

Dimitrie Dan, paroh în Straja, bătrînul profesor de Universitate I. G. Sbiera, apoi vechiul colaborator al „Familiei“ Olinescu, dar, în același timp, se culeg din literatura țerii libere bucăți alese din Coșbuc, apărât împotriva lui Grigore Lazu, care denunța anume împrumuturi în opera lui, din Delavrancea și din alții, recomandîndu-se și opera lui Vlahuță¹.

La Iași, *Evenimentul literar* începe în 20 Decembre 1893 cu declarația că vrea să „iea parte, întrucît îi permit puterile, la *sănătosul*“ (subliniat în original) „curent literar ce se mai păstrează de o bucată de vreme în țara noastră“ și anume, cu toate convingerile sociale pe care le au redactorii, cu hotărîrea de a nu judeca pe scriitori după un criteriu social, dar și cu aceia de a nu recomanda arta pentru artă. Ei aveau dreptate, de sigur, spunînd că „arta e o parte din manifestarea vieții sociale“, dar nu și cînd afirmau că „arta e o armă de clasă“, contra existenței „artiștilor-muște“. Aderența la Gherea e îndată mărturisită. Teoreticienii nu iscălesc de la început; de la o vreme se deslușește un Radu Ionescu (Rion)². Ceva mai târziu, supt iscălitura „C. Șarcăleanu“, care se presintă ca „Neculai Quinez“, fiul lui Nicolae Quinez și al Anei Hodoș, născut la 1867³, începe o expunere teoretică în care e vorba de „minoritatea“ usurpatoare care s'a instăpînit pe literatură. Criticul așteaptă o ridicare a muncitorimii, o „deșteptare a poporului muncitor“, pentru ca și expresia literară să se schimbe. Și el schițează programul mișcării: „iubirea sinceră pentru popor, apărarea intereselor sale, lucrarea cinstită spre a-l ridica la nivelul unui factor social și cultural conștient și neatîrnat“⁴, grăbindu-se să adauge că „e mai mult un sentiment general, o atmosferă intelectuală și națională decît o doctrină și un ideal bine hotărît“⁵.

Gherea se va înfățișa acolo după ce lupta cu „burghesii“ era a-

Îmi zice cel ce povestește
 Acestea ce aici vă spun
 Că 'n vremi mai nouă vraja crește,
 Mai dornic ruga podidește
 Și armele mai aspru sun' ;

an. 894, n l 31-2. V. și n-le 30, 39.

¹ Aici cele mai clare, mai *scrise* critici ale d-lui Bogdan-Duică.

² Dar și Ion Nădejde despre „menrea artei“ (no. 6); el cere hotărît „artă socialistă“ (no. 14). Apoi Const. Mille (no. 8).—Pentru Rion, și mai departe.

³ No. 22, p. 2.

⁴ Nl. 12. Cf. și nl. 19, p. 3.

⁵ No. 15.

cum înaintată. Între colaboratori, de la început foarte vioiul N. Beldiceanu¹, cu frumoasa bucată „poliritmică“, semnalată aiurea², d-na Sofia Nădejde, Ioan N. Roman, Steuermann-Rodion; se adaugă poeții Const. Z. Buzdugan, I. Păun, Traian Demetrescu, O. Carp, chiar D. Nanu și Arthur Stavri.

Lupte mai ales cu Vlahuță, dar și cu „fakirul“ Hasdeu, coboară răpede foaia, altfel îngrijită, în rîndul pamfletelor. De sigur că era prea mult zgomot, și atît de trivial, pentru prea puțină teorie. Revista, puțin cetită, se oprește după aproape un an. De notat că *Soacra*, noua comedie a lui Caragiale, apare în parte la *Evenimentul literar*³.

În acest timp, pe cînd, mai departe, „Convorbirile“ se hrăneau cu prelungirea traducerii frumosului roman al lui Kotzebue, *Lascar Viorescu*, cu versiunea lui „don Quijote“ de Virgolici, cu contribuțiile istorice ale lui Papadopol-Calimah și Burada (despre teatrul din Iași), cu filosofia întăziasă a lui Velovan, Străjan, Leonardescu și chiar Suliotis, cu continuări de-ale lui Xenofon Gheorghiu, cu filologia lui Burlă, — Alecsandri, care se stînge în 1890, avînd a fi comemorat de poesia lui Sava N. Șoimescu⁴, — cu articole economice și cu documentele de o minimă valoare date de G. Lahovary, cu poeziile populare ale lui Alexiu Viciu, plus poeți ca Bîcu, Bonachi și d-ra Procopian, pe lîngă cari se desface limpeziciunea, visătoare, monotonă, a abundantului Arthur Stavri, care trimete și vioaia schișă de amintiri „Popa-Roșu“⁵, cîte o bucată de V. A. Urechiă fiind un rar noroc, Iacob Negruzzi colabora cu D. R. Rosetti la revista *Zeflemelele*⁶, care, firește, nu e literatură și, tot din grupul „Convorbirilor“, se dădea teatrului bucățile, de oarecare soliditate, ale lui Polizu-Micșunești. În genere combativa revistă de odinioară devenia tot mai mult un „magazin“ de istorie, filologie și filosofie⁷. Doar, ca element

¹ V. un studiu despre el, no. 29.

² No. 5.

³ No. 10.

⁴ XXIV, pp. 678-9.

⁵ XXII, p. 97 și urm.

⁶ *Ibid.*, p. 1078 și urm.

⁷ Un atac al foștilor tovarăși contra d-lui Rădulescu-Motru, XXXII, pp. 1050-1. Acesta va publica numai peste citva timp *Noua Revistă Romînă*. Lucrări ca *Știință și energie* (1902) îl vor înscrie în fruntea cugetării filosofice originale la Romîni. Pentru altul din „Convorbiriștii“ de la 1890,

de vioiciune, în romanul *Lume Nouă și Lume Veche*¹ al lui Zamfirescu se pune tema deosebirilor de generație, cu socialismul mijind și rezistența instinctivă a unei burghesii patriarhale. Puternica schiță aduce înaintea toată bătăria lustruită a unei societăți de parveniți, și zeflemeaua ieftenă care stăpînea atunci e prezentată în toată miseria prostiei sale; infectele tipuri de critică ușoară sînt pentru prima oară schițate. Totul pentru a răspunde socialismului agresiv al adversarului. Gherea însuși apare acolo, între cei de la *Sovremenicul* și *Suferințele omului*, cu barba rusească atîrnîndu-i pe piept. Cafeneaua literară, care samănă grozav cu ședințele „Junimii“, de care se speria Alecsandri, pe vremuri, își are, firește, locul în reușita șarjă. Dar prezentarea de moravuri se pierde în sensualități care desgustă cu atît mai mult, cu cît e mai mare meșteșugul strecurării lor. De altfel romanul e de o lungime obositoare și sfîrșitul apare absurd.

4. GRUPĂRILE SCRITORILOR DE LA 1880.

Trebuia deci ca lupta pentru fondul național să plece de aiurea, de la o maturitate mai harnică, de la o tinereță mai critică față de sine însăși. Avîntul către altceva, către o literatură de încredere, de voință și de activitate îl pornise încă din 1892, chiar la „Convorbiri“, da fără îndoială supt influența optimismului lui Gherea, și Vlahuță, care se ridică, în versuri elocvente, contra „poporului de spectri, cu privirile întunecate“, înainte de a fi dat vieții ceva:

Triști poeți ce plîng și cîntă suferinți închipuie,
Inimi lașe, abătute, făr' a fi luptat vre-odată,

„copii de ceară, fructe istovite 'n floare“. El afirmă existența, supt „vertiginosul haos de privesciti ce te 'nșală“, a unei „imense și eterne armonii generale“, arată frumusețile naturii, „adevărurile nerostite“ și reneagă vechea-i „revoltă deșeartă“, „bocetul“ din „cripta visurilor sale științe“. Desgustat de scîncitul copiilor din juru-i, el îndeamnă să lucreze la „neperitorul fagur: adevăr și înțelepciune“ pe toți „desertorii“ din mijlocul formidabilei mișcări a unei întregi societăți. Și încheie cu strălucire astfel, chemînd „lumea nouă“:

Teohari Antonescu, care găsește o frumoasă formă în lucrările sale de arheolog, *N. R. L.*, II, pp. 37-8; Iorga, *Oameni cari au fost*,

¹ *Conv. Lit.*, XXIV, p. 1 și urm.

Unde ni-s entușiăștii, visătorii, trubadurii,
 Să ni cînte rostul lumii și splendorile naturii?
 Unde ni-s sămănătorii generoaselor cuvinte,
 Magii cîrmuiți de stele, mergătorii înainte,
 Supt credințele sfărmate și supt pravilele șterse
 Îngropînd vechea durere, cu-al lor cîntec să reverse
 Peste inimile noastre mîngiere și iubire!¹

Încă de la apariția primului volum din *Studiile critice* ale lui Gherea, Vlahuță dădu curs liber admirației pentru dibaciul ideolog rus: „Nu se poate da o carte mai bună și mai prețioasă tinerimii noastre în mare parte descurajată și împinsă prea de timpuriu la pesimism, cea mai nenorocită și mai disolvantă boală a timpului. Cîtă lumină, cît adevăr și cîtă însuflețire e în această admirabilă lucrare a d-lui Gherea! Sînt pagini care te renasc. Cu cît cetești, cu atît te simți mai bun, mai cuminte și mai puternic în lupta vieții“. E, se spunea, ca și de N. Iorga în *Lupta* lui Panu, „cel d'întăiu care aduce în literatura noastră critica constructivă, la lumina căreia artistul se deslușește și se arată și lumii și sieși așa cum e²“.

Conferința lui Vlahuță, în 1893, despre „Onestitatea în artă“³ avu un mare succes. Ales membru corespondent al Academiei Romîne, care refusase un premiu lui Caragiale, el declara că nu poate primi acest titlu.

Începuse acum agitația produsă de procesul „Memorandului“ înaintat de Romîinii din Ungaria „Împăratului“ și terminat prin acea trimetere în grup la închisoare a șefilor luptei, care produse o imensă mișcare de mînie, puind și un suflet așa de sceptic ca al lui Panu în fruntea celor ce protestau la întruniri. Pornirea luptătoare, optimismul activ capătă deci o derivație, și în numărul ad hoc *Golgota* din 1894 poetul prezice „triumful acelor în cari palpită dorul unui popor întreg“:

Nu, nu-i mormînt în care al nostru neam să 'ncapă⁴.

¹ *Conv. Lit.*, XXV, pp. 1036-9.

² *Rev. Nouă*, III. p. 38.

³ *Fam.*, XXIX, pp. 145 și urm., 160, 220-2, 232-4. *Ibid.*, p. 487, poezia „A' mele visuri“. — În 1894 *Poesii vechi și nouă*.

⁴ Vulcan scoate și el un strigăt de luptă:

Mișel și laș ar fi oricine
 Ce s'ar ascunde dintre frați,
 Cînd vlața neamului său vine
 Să-i ceară sprîjin, minte, braț!

Romanul *Dan*, autobiografic și critic, cu scene duiioase și notarea crudă a unor moravuri grozave, viol, incest, toate mirșăviile, fără un fond de observație îndestulătoare și o legătură organică, pare a veni din epoca în care se scriau nuvelele care compun *Din goana vieții*; el provoacă glumele lui Caragiale și lui Delavrancea, rupînd o lungă și tuturor folositoare frăție literară¹.

O rea prietenie-l va atrage pe Vlahuță, în același an, la publicarea unei reviste proprii.

Cu programul cel mai vag: „să urmărim de aproape meșsul cultural, manifestarea spiritului românesc în știință, în artă, în reforme“ (*sic*), începe deci la 28 Novembre 1893 *Vieța*, foaia lui Vlahuță și a d-lui dr. Alceu Urechii.

Partea literară cuprinde nuvele-schițe² de Vlahuță, care dă și versuri, unele de duiioșia amintirilor de copilărie, și, cîte o dată, ca în vremea libertății unui suflet prins acum în lupta pentru alte ambiții și interese, versuri de frumuseța acelora din sonetul primăverii:

A revenit frumoasa primăvară;
Copacii parcă-s nișii de-atîta floare;
Dorinți copilărești, renăscătoare,
Fac inimile noastre să tresară³,

sau gîciri ale sufletului copilăresc⁴. Rupîndu-se din încunjurimea ocupată cu șoliticăriile plăcute publicului, el va închina acele răsunătoare strofe, pe care le-am semnalat și mai sus, căpeteniilor menite osindei ale luptei Romînilor ardeleni:

Furtunile rup norii — și soarele rămîne⁵.

Delavrancea, căruia i se cerea „dacă nu pe Varga Catarina, dacă nu pe „Regele Munților“, cel puțin pe tribunul Molnar (?), ori pe martirul Manasie Cosma (?),“ mulțamește printr'o scrisoare⁶;

¹ Curioasă și darea de samă a lui Xenopol în *Arhiva*, V. — V. și schița *Inconsolabilii, Fam.*, XXX, pp. 433-4. Dar Vulcan îngăduia lui Ilie Ighel să atace pe acela ale cărui „acțiuni au scăzut mult“; *ibid.*, p. 464.

² Frumoasa descriere a Agapiei plină de amintiri familiare; II, n-1 18, pp. 1-2; cf. n-1 21, pp. 1-2.

³ No. 19, p. 4.

⁴ N-1 22.

⁵ No. 22, p. 1.

⁶ I se anunță romanul *Invinsul*, n-1 8, p. 8. Desemnul cu țeranul și

va reapărea numai ca să se lupte, ca ziarist liberal, contra încercării lui A. D. Xenopol de a salva Domniile Regulamentului Organic¹ și va veni apoi delicata vrăjire de psihologie copilărească din *Micuții*².

Din Moldova trimet d-rul Proca și I. N. Roman, I. Păun, Arthur Stavri și fratele său Raul, socialistul P. Zosin, din Muntenia V. Pop, dd. Nanu, Murnu și D. R. Rosetti. Cu o nuvelă sentimentală începe studentul brașovean Ștefan Octavian Iosif³, apoi cu amintiri și înseilări, unele sprintene și spirituale, ca nota de discreție duișie pentru mica paparudă moartă⁴, ori contrastul dintre moartea copilului și serbătoarea Ajunului dintr'o bucată în versuri⁵. Era, alături de asemenea priveliști de copilărie⁶, și o încercare de poezie socială, cîntînd munca umilită a celor mici; traducerea din Petöffy arată și influențe ungurești⁷, dar se cîntă și adunarea de la Blaj⁸.

Partea de căpetenie e însă critica ușoară, pe care o represintă și poetul cu gravele sonorități mișcate de până atunci. Nu e cruțat nici Hasdeu, care răspunde, și i se răspunde, cu „Zachelina“, un praf de insecte⁹. Se încearcă, supt iscălitura „Radu“, portrete literare și politice, ușor și cu prudență conturate (Gherea devenind „cea mai însemnată figură în literatura noastră“, cu adausul: „în talentele care se ridică se întrevețe deja înrîu-

boierul (no. 14), în legătură cu o glumă a lui Caragiale, pare a fi de el (v. și n-1 16). La 5 Decembre o slabă încercare a lui Vlahuță de a apăra pe Coșbuc de acușările de plagiat pe care le adusese Lazu.

¹ N-1 19.

² N-1 3., pp. 1-2. Cf. II, n-1 18, pp. 6-7; n-1 26, pp. 6-7.

³ I, n-1 4.

⁴ N-1 37, p. 7. De el e și frumoasa pagină de impresii copilărești din n-1 40, p. 6. — Curioasă apariția lui Duiliu Zamfirescu, n-1 44, p. 4. Acolo publică întâiu d. M. Codreanu, n-1 45, p. 8.

⁵ N-1 5.

⁶ N-1 12.

⁷ N-1 8.

⁸ N-1 11. Ca începător, ieșit la „concurs“, Păun (Pincio).

⁹ N-le 7-8. Dar V. A. Urechia e colaborator. Nu se cruță *Vatra* lui Slavici (despre care mai departe), n-1 12. Clientul lui Slavici, Păun, nu scapă nici el. Se face dreptate însă talentului discret al lui Anghel Demetrescu; no. 17, pp. 7-8; no. 41, p. 6. Un frumos portret al lui, de Delavrancea, n-1 48, pp. 1-2; cf. II, n-1 1, p. 3. Atitudinea față de *Literatură și artă* a lui Gherea, în I, n-1 19, p. 8.

rirea binefăcătoare a criticilor lui constructive“¹, pentru a se ajunge apoi la o răsunătoare „ruptură cu partidul, devenit o bandă în stradă, contra căreia se chiamă studenții². Cearta aceasta vulgară cu Anton Bacalbașa și cu socialiștii, care a mers până la scandaluri publice, a contribuit, de sigur, ca și tonul general al unei reviste de provocare, la decăderea moravurilor literare.

Am văzut că momentul dramatic al procesului Memorandului introdusese o notă nouă, de energie aspră, pe care o reprezintă noul redactor cu tot mai multă influență, Ioan Gorun. Nu e vorba numai de încă o armă contra socialiștilor, terfelitori și terfeliiți în cel mai pur spirit bucureștean, care ajunge a se impune atunci ca să rămâie, și dincolo de ziar, până astăzi³. Avîntul prinde și pe I. N. Roman, atunci la studii în Bruxelles⁴. Colaborația permanentă, cu traduceri din Heine, cu pagini din viața, cu impresii, a lui Iosif arată că în literatura românească, pe vremea cînd vitalitatea ramurii ardelenesti se documenta viguros în conflictul dramatic cu stăpînirea ungurească, se exercita o tot mai puternică influență, și în chiar centrul bucureștean, din partea noii generații ardeleni: de acum înainte, nimic nu se va petrece în această viață literară fără amestecul, influența și une ori chiar crud rostita lor poruncă. Ardealul *Memorandului* trimete astfel Regatului influențe care, prelucrate acolo, se vor întoarce apoi acolo, în Ardeal. În această privință *Vatra* lui Slavici⁵, ca și *Vieața*, cu toată ciocnirea dintre ele, mergeau alături.

Ieșit în frunte la un „concurș“, Ardeleanul Alexandru Hodoș, fiul lui Iosif, editorul lui Dimitrie Cantemir, fire adîncă și închisă, spirit de analiză pătrunzătoare, începea acolo la *Vieața*, cu versuri în felul lui Coșbuc:

S'aprinde cerul ca un rug
Spre răsărit de soare,
Țeranii harnici ies la plug
Pe negrele ogoare.

¹ *Ibid.* — În I, n-1 6, note despre Eminescu.

² Vlahuță, în n-1 27, pp. 1-2; no. 29, pp. 3-4; cf. no. 29, p. 5.

³ Gorun despre Avram Iancu, no. 25, p. 1. Vlahuță și „liga domnișoarelor romîne“, no. 27, p. 3.

⁴ *Ibid.*, p. 2. Despre temnița de la Seghedin, n-1 49, pp. 1-2.

⁵ Și versuri de T. Duțu; II, n-1 15, p. 4; n-1 16, p. 2.

Dar atmosfera revistei îl aduce spre glume :

Ca el, îți jur, nu` vei afla
Bărbat cu-așa prestanță,
Nici să se știe îmbrăca,
Cu-atita eleganță ¹.

Dar îndată Gorun urmează pe Vlahuță în povestirea dramatică de două-trei pagini, prinzînd esența unei situații, și aceasta va constitui de acum, până la capăt, direcția de căpetenie a scrisului lui, de o sumbră concentrare ².

Deocamdată, cînd era vorba să se transforme revista în ziar, cu sens politic, științific, avînd o rubrică de dări de samă, cînd se credea cîștigat Coșbuc pentru o mărire a publicației ³, — și el dă puternica bucată *Vînioasele* ⁴ și unul din dialogurile țerănești pe care le crease ⁵—, publicația, care, de la n-1 din 12 Mart 1896, e numai a lui Vlahuță, se oprește la începutul anului ⁶.

¹ No. 17. Amintiri înduioșate de acasă, XXX, no. 20, p. 3. Înfățișarea e alta în cele două sonete ale lui Gorun; no. 21, p. 2. Profesorul de estetică din Iași, I. Găvănescul, care colaborase cîndva la o revista literară, e adus pentru a lămuri problema; no. 21, pp. 1-2. Țeranul muncitor e opus „cotilionului“. Și totuși revista e în luptă cu tendinționiștii de stînga.

Vlahuță însuși înfățișează pe țeranul prins de Crivăț pe cîmpul muncii lui. Tendința socială domină și în presintarea lui Isus,

. . . fiul

Dulgherului din Nazaret.

² Lui Gorun, care scrie articolul *Moșii* (n-1 23, p. 1), e a i se atribui și un fel de inițiere a lui Vlahuță în viața ardeleană de luptă, pe care ajunge a o cînta. V. și no. 24, p. 2. Bucata lui Iosif legată de același moment (no. 23, p. 4) e slabă. V. A. Urechia intervine (no. 24, pp. 1-2).—Încă în 1894 și contribuția Constanței Hodoș, soția lui Gorun.

³ II, n-1 36, p. 1: „Mai întăiu am reușit să ni asigurăm colaborarea regulata a poetului Coșbuc“.—Zece Maiu e presintat de Vlahuță în *acest* spirit; *ibid.*, p. 5.

⁴ II, 36, pp. 1-2. Și o traducere din Heine, o bucată originală de C. Sandu; *ibid.*, pp. 3-5. E o notă de revoltă țerănească a viitorului povestitor. D. Anghel apare cu o traducere din Goethe iscălită familiar „Mitif“ Anghel; n-1 37, p. 5.

⁵ *Ibid.*, n-1 37, p. 3.

⁶ Duiliu Zamfirescu o judecă astfel: „anemică forță fără vlagă, dar cu ilustrații“. Despre *Dan* al lui Vlahuță: „are cusururi, dar are și realități, și este, în tot casul, cea mai bună lucrare a lui în prosă“; *Cug. Rom.*, II, p. 495. De altfel el era, în mîndria lui, contra întregului grup: „Poate că greșesc, dar simțimîntul meu este că atît nuvelele lui Slavici, cu dulcęgăriile

Dar nota lui Vlahuță de la *Vieața* înainte rămîne combativă, de și cu un caracter personal, cel mult moral, fără o țință definitivă. La sfîrșitul lui 1894 el poate tipări culegerea *Un an de luptă*¹. La 1896 se vorbea de o colaborare a lui, influențat de Delavrancea, intrat de mult în politica militantă, la *Voința Națională*², pe cînd Caragiale, care dă, la 1897, *Schițe ușoare* și iscălește „Luca“, în 1897, cronici la *Adevărul*, ar fi plănuit cu Teleor (!) și ajutat de caricaturistul Jiquide, o foaie de satiră, *Schița*, care a devenit *Moftul Român*.

Începută la 24 Ianuar 1893, această publicație, care se intitulează „revistă spiritistă națională, organ bi-ebdomadar pentru răspindirea științelor oculte în Dacia Traiană“, face parte din literatură prin schițe de moravuri ca „Moftangioaica“³.

În același an, *Liga literară*⁴ aduce înainte pe Mircea Dimitriadi, pe Iuliu Cesar Săvescu, al cărui poem *Pe cînd zăceam*, are o adevărată înălțare :

Și corbii într'o clipă de prînz au fost vestiți:
Cu aripi iuți și negre încep să se pornească
Și iată-i, triști călugări, pe cruce stau smeriți⁵,

fetelor și flăcăilor lui, cît și ale lui Barbu Ștefănescu cu mahalagiile bucu-reșteni dați drept plugari și cu Sultănicele de carnaval, au falsificat noțiunile ce aveam despre populația noastră rurală“ (1894; *Cug. Rom.*, II, p. 493).

¹ *Icoane șterse*, în 1895.

² *Fam.*, XXXII, p. 82. În acel moment se vorbea de numirea la *Monitorul Oficial* a lui Caragiale; *ibid.*, p. 72.

³ Revista a fost reluată la 1-lu April 1901, data aceasta cu articole iscălite (Caragiale, cu bucata *Bubico*, schița *Tatăl Nostru*, cu glume în versuri) și cu colaboratori noi, ca V. Pop, Liciu, Ranetti, Podeanu și dd. Cazaban și Stahl. — Altă reluare în 1902, și cu bucăți de d. Brătescu-Voinești.

⁴ Atacuri contra lui Eminescu, p. 347. Se reproduce o bucată de Delavrancea; II, pp. 33-42. Iuliu Cesar Săvescu se închină la Fintina Blandusiei; II, p. 117. Versuri de Șerbănescu, II, p. 297 și urm. Proză de d. Ion A. Brătescu (Voinești); *ibid.*, pp. 312-5.

⁵ Pp. 324-5. E un puternic avînt și în bucata de la II, p. 5. V. și II, p. 24 :

Și miezul nopții negru era de caraulă
Și dealurile sure în zare fumegau
Și mort dormia pămîntul, iar luna somnambulă
Da umbrelor viață și umbrele mișcau...

O prelucrare a *Antigonei* lui Sofocle, II, p. 118 și urm. Traducere, prin franțuzește, din *Corbul* lui Edgar Poe, *ibid.*, p. 165 și urm. Cf. *Fam.*, XIX, p. 492. — Încercare de înviere a revistei (un singur n-r) în 1898, ca an V.

pe d. Obedenaru și pe Bonifaciu Florescu. Dar versurile, iscălite Z. Miron, ale lui Șt. Orășanu sînt frumoase:

Și norii turnuri de castele
Ridică 'n aierul cernit:
Ce trist e cerul fără stele ¹⁾

Cum vom mai vedea nici încercarea grupului de profesori din Iași cu *Archiva*, nu va izbuti; în curînd publicația va deveni o revistă specială de istorie, A. D. Xenopol ajungînd, după înlocuirea filologului Tiktin, a o conduce exclusiv, pentru a tipări acolo și versuri iscălite I. Laur.

Atunci încă un nou periodic se ivi: Slavici, așezat acum la București după procesele politice din Ardeal în urma dramei „Memorandului“, se unise cu Coșbuc², și el trecut definitiv în Regat, și cu însuși Caragiale³, ca să dea o revistă de familie, *Vatra*, editată de cumnatul poetului, librarul Constantin Sfetea. Numărul întâiu apărui la 1-iu Ianuar 1894, ca „foaie ilustrată pentru familie“⁴.

Declarația de principiu se ridică împotriva „demoralisării“, care rupe o sănătoasă tradiție, dar ea predică și nevoia de „a ținea samă de gustul poporului, de felul lui de a vedea și de a simți, de firea lui, care e pretutindenea aceeași“. Cei trei făgăduiau să se ție strîns uniți în jurul acestei singure publicații de caracter *general românesc și adînc național*. Și mai departe Slavici, căci se simte că el e autorul acestei profesii de credință, urmează astfel: „Se zice, fără îndoială, că arta nu are naționalitate. Operele de valoare universală sînt însă un fel de sintesă a dezvoltării culturale naționale și credem că n'am ajuns încă noi, Romîinii, la un stadiu de dezvoltare culturală în care scriitorii noștri pot să aibă pretenția de a scrie pentru toate popoarele“⁵.

¹ Curioase vechile versuri, 1849, ale lui Costachi Caragiale (pp. 52-4), despre care scrisese amintiri Pantazi Ghica.

² Pp. 110-1. Se publică și opera lui Depărățeanu. — Și poesii de „Aurele Candrea“, viitorul filolog (p. 203). Și Ardeleanul S. Secula de la Academie (p. 232 și urm., etc.). Arhitectul Petre A. Antonescu, II, p. 15.

³ Cf. scrisoarea lui Dulliu Zamfirescu, în Toroușlu-Cardaș, *o. c.*, p. 93: „Ceia ce este statornic în Caragiale e nestatornicia; așa fiind, nimic din ce întreprinde nu e trainic“.

⁴ Cu acest prilej Dulliu Zamfirescu îl găsește „grozav de mediocru“, și față de I. Popovici; *Cug. Rom.*, II, p. 492.

⁵ *Vatra*, I, pp. 1-2.

Coșbuc dă aici bucăți de înduioșată realitate, ca în *Ziua Învierii*, cu mama care la căpățliul copilei visează de ce i-a dorit :

E liniște pe dealuri și cîntece pe luncă
Și fete 'n haine albastre, ca cele de 'mpărat,
Se joacă 'n scînteierea văzduhului curat
Pe sus, năluci frumoase cu fulgere încinse¹,

și ea înebunește înaintea micului trup mort; nuvela în versuri *Dragoste învrăjbită* se prelungește însă monoton². Cu mult înainte de ridicarea sătenilor el dă formidabila amenințare cu blăstăm asupra „ciocoiului pribeag, adus de vînt“ din *Noi vrem pămînt*³, căreia-i răspunde strigătul contra apăsătorilor din Ardealul lui :

Sus, Romîni! Sîntem datori
Numai cu o moarte⁴.

El încearcă a pune în balade, cu mersul lor tropotit, istoria țerii⁵ și dă astfel în adevăr zguduitor ciocnirea la Călugăreni a lui Mihai cu „Pașa Hasan“⁶. Morala lui bărbătească se exprimă în gazelul de luptă :

Oricare-ar fi sfișitul luptei,
Să stai luptînd, că ești dator⁷!

Dar mai ales cele de-acasă îi revin. Așa, de Paști :

Pe deal se suie 'n cetișor
Neveste tinere și fete,
Bătrîni cu iarna vieți 'n plete
Și 'n cet, în urma tuturor,
Vezi șovăind cîte-o bătrînă
Cu micul ei nepot de mînă⁸.

Se adaugă traduceri de proverbe sanscrite din Rig-Veda, povestea

¹ *Ibid.*, p. 2 și urm.

² II, p. 513 și urm. O dramă rurală, *Fata mamei*, *ibid.*, p. 545. Schiță de umplutură, *ibid.*, pp. 588-9.

³ *Ibid.*, p. 83.

⁴ *Ibid.*, p. 284.

⁵ *Ibid.*, pp. 122, 152.

⁶ *Ibid.*, pp. 750-1.

⁷ *Ibid.*, p. 161.

⁸ *Ibid.*, p. 225. Poemul închinat *Doinei* (II, pp. 82-6) e plîngăreț. Și *Supt patrafir* (II, p. 182). Glume, *Scara*, III, p. 385; cf. *ibid.*, pp. 410, 454. Scene de iarnă, II, pp. 481-2.

lui Popa „Cojoc“ de la 1848, explicații de zicale populare¹, anecdote².

De la Caragiale însă, numai scurte anecdote³ și o frumoasă poveste, foarte prelucrată⁴. El se desface apoi cu totul de revistă și anunță o publicație proprie, *Nea Ion*⁵. *Epoca Literară* a lui, începută și cu ajutorul lui Gh. Panu, la 15 April 1896, n'avu dăinuire⁶.

Cea mai importantă contribuție la „Vatra“ e însă a lui Slavici, cu romanul bănățean *Mara*. E acolo viața lui de acasă: Murășul, perspectiva șesului „unguresc“, călugării „rași“ de la Maria Radnă, unde se fac minunile, meșteri săraci, lăsînd văduvei o casă, o vie și cițiva pruni, iar ele vînzînd apoi, pentru hrana copiilor, în tirg, „poame, turtă dulce, pește și vornoviști“, cojocarii la cari învață copilul ei, Trică, și maica Aegidia cu „căutătura aspră și scrutaătoare“, care-i primește fata, Persida, „Sidi“, și dascăli și cojocari, măcelari bogați ca Hubăr cu Hubăroaia lui și fiul, Hubărnațl, care ajunge a iubi pe frumoasa fată a Marei, calfe și „bogoslivi“. Aceiași descripție, scurtă, cuprinzătoare, profund originală: „Mara era dintre oamenii cari nu vorbesc numai cu gura, ci și cu ochii și cu sprincenele și cu crețele de pe frunte și mînilor descleștate“. Același simț delicat pentru fenomene sufletești în suflete curate, ca atunci cînd, la vederea tînarului Neamț, Persida strigă: „Trică, vino mai iute, nu mă lăsa singură!“.

Nehotărtirea Persidei între fiul de măcelar neamț care i-a prins de la început inima și teologul român Codreanu, sentimentul nebănuit pentru cel d'întăiu, chiar dacă ridică arma asupra tatălui, chinul vieții lor împreună se întinde cu o firească desfășurare, de un tragic cu lungi reveniri, asupra povestirii celei mai întinse și mai sigure a marelui narator. Aceasta cu toată miseria unui sfîrșit în care un

¹ *Ibid.*, pp. 10 și urm., 42-3.

² Germana lui Alecsandri; I, pp. 306-7.

³ *Ibid.*, I, p. 26.

⁴ *Ibid.*, pp. 39-41.

Și o traducere a lui din Carmen-Sylva. Poate gluma cu „bune merenti“ iscalită St. Luca; *ibid.*, p. 151. Și extrase, resumate de lecturi („Mărgăritare alese“).

⁵ Din articolul de direcție al lui Panu: „Datoria criticei moderne la noi este să reia din nou mișcarea întregă literară de pe la începutul veacului, dînd fiecărui scriitor fără încercare pătimașă, nici exagerată admirație locul cuvenit în literatură“.

⁶ *Vatra.*, II, p. 447.

bastard își ucide tatăl fără o motivare îndestulătoare și fără legătură cu firul principal al povestirii. Și cu acest prilej intrăm în case de preoți, străbatem bîlciuri murășene, vii șvabești și românești, alegeri de bresle, cîrciuma din Viena unde a fugit Persida cu Națl, alaiul „verboncului“, al recrutării¹. Notele de istorie chiar devin acum studii literare despre Avram Iancu, despre familia lui Mihai Viteazul.

Cei trei redactori colaborau anonim la o cronică variată, care, pentru o glumă a lui Caragiale cu privire la tîndăleala țerănească, relevată acum de Vlahuță, a dus la ruperea legăturilor dintre dinșii².

Pentru Slavici era o încercare serioasă de a pune o literatură onestă în contactul cel mai larg cu societatea. Disciplina pe care și-a impus-o de a produce neconținut în legătură cu nevoile revistei a putut să dea bucați grăbite, cu subiecte vagi și banale dar a ținut, în mijlocul greutăților vieții de profesor, viu spiritul creator al scriitorului chemat. Și Coșbuc însuși a supus capriciul său acestui exigent prieten.

Colaboratorii, foarte variați, n'au lipsit. Întîlnim vechi conșcolari, de-ai lui Slavici, ca V. D. Păun, cu versuri de profesorală corectitudine, bătrîni Ardeleni, ca Gr. Sima al lui Ion și ca profesorul Brașovean Virgil Oniț (despre epocile poeziei populare), ca I. Rusu Șirianu, care dă și din temnița de la Seghedin schițe, narațiuni, Ardeleni tineri, ca d. Sextil Pușcariu, cu versuri și povestiri, ca tînărul cleric I. Moța, viitorul redactor al *Libertății*, pe atunci cîntăreț liric, apoi Bucovineni, ca maturul profesor Sbiera, folkloristul Marian și începătorul poet C. Berariu, sau povestitorul de talent Grigorovița. E astfel și o concentrare românească din alte părți. Poetul Iosif Stanca din Orade imită ritmul lui Coșbuc, un Stamati Ciurea trimete un studiu despre cetățile basarabene.

Dintre scriitorii cunoscuți ai Regatului, nimeni. Deci redactorii trebuiră să accepte de aici pe cine venia: povestași, ca D. Stăncescu, anecdotiști, ca Teodor Speranță și Dulfu, vechiul „calendarist“ N.

¹ De același, schița *Hanul Ciorilor*. V. *ibid.*, II, pp. 2-6, 33-8. Apoi *Gogu și Gogușor*; *ibid.*, pp. 65-70, 97-102; *Ceas Rău* (desertorul), *ibid.*, pp. 129-31, 161-6; *Mitocanul*, *ibid.*, pp. 194-8, 225-7, 266-8 (scene bucu-reștene).

² *Ibid.*, pp. 31, 159.

Ț. Popescu (cu un basm), M. V. Demetrescu, poate cel de la Macedonski (și cu alt basm), cu toții chemați de caracterul foii, pe lângă poeți mai mărunți ca Traian Demetrescu, d. Radu Rosetti, Spiru Hasnaș, care va avea și o harnică activitate de critic peste douăzeci de ani, bizarul „Provențal“ Boniface-Hétrat și cumnatul lui Caragiale, d. Dușescu, un Burlănescu-Alin și debutantul I. Păun (Pincio)¹, ba chiar, liric, și traducător, d. C. Xenii, amestecat apoi în politică.

Materia statornică se cîștigă de la Basarabeanul Crasescu-Basarabeanu, tratînd subiecte dobrogene sau pur bucureștene, în legătură cu cafenele ca „Sorbona“, bogate în tipuri; el aduce pe poetul și povestitorul Sergiu Cujbă, ruda sa. N. Iorga dă povestea pribegiei lui Petru Șchiopul, desface pagini din călătoriile sale și încearcă o activitate critică (despre Grigore Alexandrescu, Arthur Stavri, Gheorghe din Moldova, D. Stăncescu), care a fost răpede, și nu din vina lui, întreruptă.

Interesul de la început slăbind însă, *Vatra* nu mintuise nici al doilea an.

În aceeași direcție națională, d. N. Petrașcu începuse a publica o elegantă revistă, menită și artelor frumoase, *Literatură și artă romînă*, în care criticul despărțit de „Convorbiri“ dădea la lumină, în capitole, un roman de moravuri, *Marin Gelea*, cu personajii contemporane, ușoare de recunoscut. Fostul diplomat se bucura de colaborația prietenului său Ollănescu și a lui Haralamb Lecca, a creatorului noului stil „romănesc“, d. P. Antonescu, care descria acolo Cozia lui Mircea și a lui Brîncoveanu. Se căutau și se publicau la loc de onoare și articole de conținut istoric (și călătoriile italiene ale lui N. Iorga).

Revista porni deci, depărtată urmașă a publicațiilor bucureștene de pe la 1870, ca alegere a colaboratorilor și ca direcție, dar a „Revistei Nouă“, ca format și presintare, însă cu un simț mai ales de artă, în ciuda icoanelor de „magazin“ împrumutate și a banalelor portrete, la sfîrșitul anului 1896. Se mai întîlniau acolo Anghel Demetrescu, Grigorovița, Gh. Dem. Teodorescu, Duiliu Zamfirescu, Bengescu-Dabija², dar și Caragiale, cu o schiță de bal-

¹ Cf. *Fam.*, XXIII, p. 313 și urm.; *Lit. și artă rom.*, I, p. 504 și urm. II, p. 341 și urm.

² Cu o anacronică sau cronică „Silvina Doamna“, de prosă și versuri, fără niciun rost. În anul II, Cyru Oeconomu dă romanul său arheologic, artificial și nelegat, *Fiica lui Sejan*.

mascat în care sînt „drăcușori“ și gentile persoane care nu sãmănă cu publicul obișnuit al acestui scriitor ¹.

O ciocnire cu „Convorbirile“ se produse de la început, și răspunsul noii publicații nemeria bine, vorbind de „vechile clișeuri ale criticei distructive, îndreptate un șfert de veac în contra tuturor revistelor și cărților ce au apărut, pe vremuri, în afară de «Junimea» ². Acolo apar *Îndreptările* lui Duiliu Zamfirescu ³, amestec de disertații asupra „Junimii“ și a lui Maiorescu, asupra Teatrului și Academiei, de bune descripții și de dialoguri prea lungi, și cu chemarea lumii ardelenene, cu preotul ei, ca și a celei boierești. Nu lipsia nici aici colaborația omului de talent literar care a fost G. I. Lahovary (Gil), președintele Curții de Conturi: *Căpitanul Radu Negru* al lui ⁴ e o reușită reconstituire istorică. Mai des merită să fie relevate articolele, de o puternică țesătură stilistică, — *altfel* de critică decît notele de catedră ale lui Maiorescu și pledoariile sociale ale lui Gherea, — iscălite de Anghel Demetrescu, încă în deplina putere a unui talent pe care acest suflet bogat, încărcat de cultură, l-a neglijat prea mult.

Vlahuță se adause și el mai târziu ⁵. Acolo au apărut și poeții noi ca d. Nanu, ca d. Anghel, ca d. Tutoveanu, ca H. Coșoiu și Naum Andrei, ca d. Demetrius, I. Bîrseanu, d-ra Ecaterina Pitiș, lirici ai epocii, între amintirile lui Alecsandri și cotropitorul cult al lui Eminescu, și prosatori ca I. D. Manolache ⁶, care apucase a da volumul de *Schițe*, și ca alt povestitor de mărunte lucruri căutate și îngrijite, d. Virgil Cioflec. Acolo a apărut mai ales, bizara „tragedie“ fantastică, plină de figuri vagi, dar și de versuri frumoase, a lui Șt. Petică.

Nici aici însă concentrarea dorită nu se putu face complet, și astfel tinerii, supt impulsul Ardelenilor, căutară să se grupeze deosebit.

5. GRUPĂRILE TINERILOR ARDELĂNI.

Revista *Floare-Albastră* nu se mai poate găsi. Dar ce-a fost, o spune la 1912, cînd la Iași se încerca supt același nume o grupare

¹ *Intre două povești*, I, p. 274 și urm.

² *Ibid.*, p. 323.

³ V, p. 677 și urm.

⁴ V, p. 525 și urm.

⁵ *In Șes*; II, p. 25.

⁶ Acolo, în vol. II, și unele schițe, delicate și duioase, de d. I. T. Florescu.

antimodernistă, St. O. Iosif, unul din principalii colaboratori: „*Viața*, condusă de Vlahuță, încetase, *Convorbirile Literare* vegetau, și interesul publicului pentru literatură scăzuse cu desăvîrșire, atras de alte preocupări, în alte direcții. În această vreme de apatie, ne-am strîns cîțiva tineri naivi și entusiaști în jurul regretatului I. Constantinescu-Stans, un suflet ales și plin de avînt“ — mort nebun, foarte tînăr—, „și cu ajutorul lui material am scos revista «Floare-Albastră»“. Aaug că Stans era un om de talent, care publicase în *Vieața* aceste frumoase rînduri de poezie :

Un cimpoier cînta în crîng
O doin' atît de duioasă,
C'am început pe loc să plîng
Că de-o poveste dureroasă.

Și era toamnă... Crîngul trist
Părea c'ascultă, gînditor,
Suspînul bietului artist.
Și tînguiera lui de dor¹.

„Nu era setea de reclama care ne mistuia, nici dorința de a usurpa gloriei statornicite, ci trebuința organică de a ni exprima gîndurile și simțirile noastre, dorul curat de a continua, în marginile puterilor noastre neîncercate încă, sfînta tradiție literară a lui Bălcescu, Alexandrescu, Creangă, Eminescu. Numele revistei însuși era un simbol, după celebra „blaue Blume“ a lui Novalis, încetățenită și în poesia românească prin versurile marelui Eminescu. Dintre tinerii cari au colaborat la această revistă, cu o abnegație ce astăzi se găsește așa de rar în rîndurile începătorilor, mulți și-au cîștigat prin muncă și talent o frumoasă reputație literară. Erau : A. Antemireanu, temperament impetuos și poet de mare talent, uitat pe nedrept în zilele noastre așa de pline de lauri zădarnici“, — fiu de preot, ziarist la *Epoca*, și adunător de poezie populară, — „C. Sandu-Aldea, autorul romanului *Două Neamuri*, Ilarie Chendi, spiritul caustic și neîndurat față de tot ce e nul și pretențios“ —, venit abia din Ardeal unde scrisese la *Tribuna*, iscăbind Fidelio —,³ „Zaharia Bîrsan, trubadurul totdeauna simpatic, discretul V. Podeanu, precum și

¹ N-I 30, p. 5. Tot acolo și Antemireanu ca elev de clasa a VII-a; no. 46, p. 7.

² N. Dîrlos, 1872, Ciura, în *Gînd Românesc*, I, p. 198 și urm. V. nuvela, apărută la Sibiu, la 1913, *S'au dus în țară*; *Încercări critice*, 1903.

misticul cîntăreț, cu un fond sufletesc așa de bogat, care este D. Nanu, — și alții dintre cari unii și-au spînzurat lira 'n cuiu. Adăpostiți într'o încăpere întunecoasă din pasajul Villacros, ne întilniam zilnic și munciam cu tot entuziasmul tinereții noastre. Atunci am scos, în 1899, și un frumos număr comemorativ, la împlinirea a zece ani de la moartea divinului nostru dascăl care era Eminescu. Stans era sufletul „Florii-albastre“... „Floare-albastră... n'a putut să dureze mai mult decît spațiul cițorva luni...“¹. Antemireanu dădea „Florii Albastre“, acest program: „Lira poezilor nu-i mehită să ni cînte desfrîul lupanarelor, arta nu e unealta prostituției. Ea trebuie să te înalțe, să-ți învioreze inima și să-ți poarte gîndul spre sferele eterne ale frumosului franscendental“². De fapt era continuarea, fără ascuțișuri de polemică și, iarăși, fără porți deschise, a curentului de la *Vatra*, cu deosebire că aici erau numai tineri, fără nicio conducere autoritară. Foaia a însemnat încă o manifestare de vitalitate, dar și încă un faliment de conducere și disciplină.

În față, pentru a reda vlagă revistei în care se cuprinsese cîndva atîta viață din literatura românească, la 1897 Maiorescu începe a tipări notele de istorie contemporană care întovărășesc publicarea discursurilor lui parlamentare, expunere clară, precisă, urmărind la atîta distanță pas cu pas pe adversarii de pe vremuri, fără a trece vre-odată la un atac fățiș. Se vor adăugi scrisori din 1848-58 ale lui Ioan Maiorescu și ale altora. Vorbind, într'un frumos articol, de activitatea literară, răpede trunchiată, a lui Victor Vlad Delamarina³, el prinde, după atacurile de „internaționalism“ înviate în revista d-lui Petrașcu și răspinse de ucenicii filosofului, ocașia pentru a precisa că, după a sa socotință, „arta cea mai desvoltată-și primește sucul trăinicieii din viața populară în toată naivitatea ei inconștientă“, — ceia ce e foarte puțin—; „de aceia și trebuie să fie națională“⁴. Alături, Iacob Negruzzi trezia „Amintiri din Junimea“, de caracter anecdotic, presintînd colabo-

¹ Pp. 17-8.

² Cum revista lipsește în Biblioteca Academiei Romîne, iau pasajul din *Junimea Literară*, II, pp. 27-8.

³ Pentru mama sa, Sofia Vlad Rădulescu, institutoare în București la 1883; *Fam.*, XIX, p. 511.

⁴ *Conv. Lit.*, XXXII, p. 119.

rarea de pe vremuri ca o bună tovărășie de frunțași ai unei generații, pe cînd o scrisoare a lui Maiorescu, publicată dăunăzi, califică la 1875 pe Xenopol de „ruinatul Xenopolu“, pe modestul Paicu de „mîrșăvitul“, pe matematicianul Melik de „bancherul“ și pe Eminescu de „maniacul“¹: ele datau din 1889 și fuseseră zăbovite probabil din cauză că unele persoane de care era vorba se aflau încă în viață. Se începea romanul *În Războiu* al lui Dui-liu Zamfirescu, Volentii reapărea, și se accepta și Speranția, cu anecdotele lui de acest stil:

L'aste vorbe stă țeranul,
Parcă 'n gînd se socotește,
Apoi face-un pas și haide:
Pleosc! o palmă mi-i cîrpește².

De la 1895 înainte, încredințată lui A. D. Xenopol, care dă naivele și învechitele versuri iscălite I. Laur, „Arhiva“ din Iași, căreia, cum am văzut, între 1890 și 1891 îi purtase grija, exemplar, filologul H. Tiktin, dădea și ea literatură, N. Beldiceanu încercînd a pune geologia în versuri, iar Calistrat Hogaș, spirit greoiu și incapabil de glumă, trîndindu-se a da farmec unor descrieri de excursii³. De o reală valoare erau numai versurile, de stil eminescian, ale lui Spiru Hasnaș, „tînăr din Botoșani, care a dat abia bacalaureatul“⁴, și începutul poeziei, răpede curmată de moarte, a lui I. Păun (Pincio)⁵. Afară de ce dau, mai târziu, dd. A. C.

¹ *Adevărul* din 29 Octombrie 1933.

² *Conv. Lit.*, XXXI, p. 226. Se dă și o poveste de Creangă; XXXII, p. 209 și urm.

³ Interesantă critica romanului *Dan* al lui Vlahuță de A. D. Xenopol, V, p. 101 și urm. Note ale lui N. Iorga despre *Între vis și viață* al lui Delavrancea *ibid.*, pp. 224-6; cf. și pp. 226-8; II, pp. 368-71. Remarcabil articolul lui D. A. Teodoru despre Coșbuc; VIII, p. 1 și urm.

⁴ V, p. 36 și urm.

⁵ V, p. 648; VI, pp. 72 și urm., 210-1 318, 693-4. Și Traian Demetrescu, VI, p. 316-7. Și d. A. C. Cuza, *ibid.*, p. 689 și urm.; VII, pp. 77 și urm., 202 și urm., 298 și urm., 454 și urm.; VIII, p. 309, D. Gh. Murnu, VII, pp. 194 și urm., 574-5; VIII, p. 82 și urm., 155 și urm., 310; IX, p. 567; X, pp. 356-7. Găsim și pe St. O. Iosif iscalit întăiu „H. Iosif“, pentru o traducere a *Grenadirilor* lui Heine; *ibid.*, pp. 665-6. Din Petöffy, VIII, pp. 197-8. Reapare Bodnărescu, VII, pp. 68-71. De d. O. Densusianu (IV, p. 410 și urm.) versuri ca acestea despre... o călugăriță care se închină:

Alta pașii săi îndreaptă spre icoana lui Hristos,
Sărutînd-o, ea își zice: „Cit de rece-i... Ce folos!“⁶.

Cuza și Murnu, un V. Fărcășanu :

Ce lună! Parcă-i ziuă și aierul e cald
Și singur privesc spațiul scînteietor de stele

ori

Cine-ar putea să zică pe lume că nu plîng? ¹.

Mai interesantă, e încercarea pe care o face la *Viața Nouă* din 1898 un poet din cenaculul modernist, Ar. Cantilli, de a aduna fără niciun fel de tendință sau de direcție scriitorii tineri de pretutindeni, cei de supt aripa lui Macedonski, ca și unii cari atunci răsară, cu o uimitoare siguranță de inspirație și de factură, ca d. D. Nanu ², Coșoiu, frații Nicolae (Nigrim) și Alexandrina Mihăescu, aceasta menită unui răpede sfîrșit ³. Lîngă d. Rădulescu Motru, colaborator statornic ⁴, apare d. Mihail Sadoveanu, atunci licean în Iași, cu o bucată de versuri, în genul lui Coșbuc, care era o revelație într'o direcție care n'a fost urmată, *Călăreții* ⁵:

Cu fluierul lui Moș Săcară
Se 'ngîină 'ncet bătrînul vînt,
—Căci, vezi, ei frați de cruce sînt, —
Și 'n amurgit, la riu, în vale
De viersul lor muiat în pară
Se frînge satu 'ntreg din cale —

Și valurile-și tremur creții
Și sălcile se plec duios
De cîntecul lor mîngîios;
Iar fetele nici bag de samă
Că le-au împresurat băieții
Și le sărut' pe supt năframă!

Mai ieri, cîntam lîngă fîntină,
Iar eu veniam de la cosit
Și m'am oprit în drum vrăjit.
...Nici nu știu cum — cătam la stele,
Și m'am trezit doar mîină 'n mîină
Cu puica — ochi de viorele.

¹ VII, pp. 580-2.

² Pentru începuturile căruia v. *For.*, XXVIII, p. 530.

³ V. Iorga, în *Oameni cari au fost*, art. *Alexandrina Mihăescu*. Și o Blanche Duca din Birlad (pp. 13, 28, 36).

⁴ O încercare de a căpăta și pe Delavrancea, p. 45.

⁵ I, p. 37.

Tot acolo, pe lângă *Oriental*, și o lungă plîngere eminesciană în versuri, *Amurg*¹. Același necunoscut dă schițe de o formă aproape matură, ca mai ales foarte frumoasa² nuvelă de debut, *Dușman, Bine crescută* și vre-o două altele³.

În aceeași trecătoare revistă apar și remarcabile versuri iscălite „Ion Th. Arghezi”⁴, de cine publicase în *Revista Literară* a lui Stoenescu versuri absurde semnate „I. Theo”, ambele pseudonime ale fostului ierodiacon de la Mitropolie Iosif N. Theodorescu⁵:

E vîntul care-mi bate 'n geam
Ori mîinile iubitei mele,
Care-a zburat pe-un șir de stele
Să mă sărute cînd plîngeam?

Sînt sunetele harpei mele,
Sînt sufletele unor morți
Ce bat în geamuri și la porți?
Oh, ploaia, ploaia-mi bate 'n geam!

Supt șirurile lungi de ploaie
Gîndirea mea se încovoiaie,
Suspînul meu e lung și stîns

Și imnul meu se 'nalță mort
Din coarda ruptă ce-am întins.

Același încerca o prosă de tragică, și ridiculă, voluptate macedonskiană — „din pulpele tale albe voiu suga sînge” —, în care sînt însă și descripții în adevăr frumoase: „Vîrfurile pădurii se înfigeau în sînge și trestii leneșe sărutau undele aprinse. Sălciile își scăldau pletele. Departe, peste lac, într'o ceață violetă, o dungă de frunze ruginite. Pe lac domnia o melancolie dulce și toamna începuse să zimbească printre crăci desfrunzite; iarba avea petece palide. Niciun fluture, nicio pasăre. Nenufarul (*sic*) își închisese florile, iar foile lui desolate visau printre trestii. Privighitoarea plîngea pe o salcie, și o ploaie de argint încremeni pe ierburile nalte”⁶.

¹ Pp. 30-45.

² P. 11.

³ Pp. 44, 55-6.

⁴ P. 56.

⁵ V. *Facla*, II, pp. 412-3 și urm., 1454 și urm.; Galaction, în *Cronica*, I.

⁶ P. 43.

Foarte interesantele mărturisiri de deunăzi în revista *Viața Literară*¹ lămuresc asupra întemeierii cercului de elevi de liceu, între cari viitorul om politic de mare carieră și de un netăgăduit talent literar în notele șale despre oamenii cunoscuți de dînsul I. G. Duca. Se arată influența exercitată asupra grupului, la care se adauge Mihail Pașcanu, care a încercat o dramă a Cleopatrei, și abstrusul simbolist, amic și executor testamentar al lui Hasdeu, Iuliu Dragomirescu¹, de ultima literatură francesă, de la Anatole France și Barrès la Barbey d'Aurevilly și „sarul“ Péladan, la cari trebuie să se înădească Baudelaire și baudelairienii, cu Verlaine în frunte.

Prefața d-lui Gr. Pișculescu, mai târziu povestitorul la modă Gala Galaction, la romanul d-lui N. D. Cocea, „Nelly“, *Poet-Poetă*², vorbește de „visul de lux și de desfrîu pe care autorul îl aprinde în para unor lumînări parfumate, în cristalele unui ospăț orgiac (*sic*) și în obrajii unei zecimi de copile pierdute“, lăudînd „rotunzimea caldă a brațelor Ersiliei, agrafate pe grumajii lui Iulius“, „misticismul de clopote care ninge pe crîsparea dureroasă a celor două simțiri, asemenea crysanthemelor sfîntului aier pe sîngele unei răni vibratoare“, căci „nimic nu i se pare mai virginal în poesia de astăzi — afară doar de icoana sărăciei prostituate — decît străveziul profil al morții trezite supt clinchetirea unor rime de aur sau supt magnetismul unei frase savante“. Iar, ca încheiere, către autor: „Iubita mea prietenie, răspîndesc în filele debutului tău parfumul de nard al Madelenei convîrșe și sărut obrajii tăi de trandafiri“. „Iubita prietenie“ care iscălește Nelly merita, dacă nu pentru naiv-spasmodicul roman, pentru descrieri ca avîntul furtunos din *În flux*, altă dedicație³.

Tot atunci *Noua Revistă romînă* a d-lui Rădulescu-Motru apare, la 1-iu Ianuar 1900, fără alte declarații, în materie de literatură, decît că aceasta „pare a fi intrat acum, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, într'o perioadă de istovire și că, — importantă constatare —, „înstrăinată de aspirațiile și interesele marelui public, ea-și cerșește existența de la așa-zisă „elită socială“, ale cării gusturi cosmopolite scriitorii noștri încearcă să le împace, *copiind pe întrecute*

¹ 15 Maiu - 11 Iunie 1934.

² Și *Nuvele*, 1902. Azi avocat în Basarabia.

³ Revista citată, p. 15.

modele „străine” „așa încît talente reale au trebuit să-și scoboare producțiile lor până la nivelul unei literaturi de distracție și cite odată, mai trist încă, să fie silite a-și prelungi activitatea la adăpostul protecțiunii oficiale”¹. Ea dădea articole de politică, istorie (și N. Iorga), istorie literară (qd. Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu), cu dărî de samă despre literatura curentă politică (Șt. Orășanu). Colaborația literară e variată: nuvele realiste din viața țăranilor, schițe de d. Gorovei, povești de d. I. Pop Reteganul, folclor de S. Fl. Marian, de Ranta Buticescu, poezii de Vasile Cosmovici, de Sp. Hasnaș și de d. I. Petrovici, de Arthur Stavri. Dar și cite o bucată de Coșbuc, ca frumoasa inspirație din basme *Pierde-Vară*².

Revista se oprește peste doi ani, în Ianuar 1902, pentru a fi reluată numai în 1908, fără aceeași colaborație, fără aceeași ținută și fără aceeași utilitate³.

Începută la 1894, noua foaie a tovarășiei de tineri Ardeleni, boemi și voioși, *Povestea Vorbei*, era supt conducerea lui Ion Gorun, cu concursul și al lui Coșbuc — și cu foarte hazlia povește, *Neaga*⁴. St. O. Iosif, noul poet brașovean, dădea traduceri din Petöffy, iscăind și St. Tomșa. Ușoara poezie moldovenască a lui Arthur și Raul Stavri se unește aici cu a d-lui Murnu, a lui Spiru Hasnaș, a d-lui Virgîl Cidflec, trimeasă din Paris, și cu prosa lui Antimireanu, obișnuitul critic. Cel care iscălește „Cr.” era tot Gorun, care dădea în fiecare număr o nuvelă cu o problemă de psihologie. Lingă Marion de la „Universul”, Vasile Pop, fiul unei Francese, începea o literatură de schițe, în care un real talent de observație și un umor particular găsiu ca mijloc de expresie o scurtă frasă inferioară, nepregătită. Până și Macedonea-

¹ Și în articolul despre gilceava Maioreșcu-Gherea d. Motru cere o activă literatură satirică, „tendenționistă” (I, pp. 60-1). El revine în IV, p. 241 și urm.: „De ce literatura română e lipsită de actualitate?”

² I, pp. 141-2. Același și despre „elementele literaturii populare”, *ibid.*, p. 159, și urm. *Mania diminutivelor*, III, p. 42 și urm. Ba chiar o poezie de I. Scurtu (despre care Sextil Pușcariu, în *Cug. Rom.*, I, p. 570 și urm.), *Supl.*, p. 171.

³ În n-1 din 13 Septembrie 1909, *incepem*, „instantaneu într’un act al lui Caragiale pentru Teatrul Davilla. — Adesea colaborarea lui A. D. Xenopol. Contra lui N. Iorga, v. C. R. M., în n-1 din 20 Decembrie 1909 și la 23 Maiu 1910.

⁴ Și observații de limbă.

nul, poet și narator, Petru Vulcan se adăugise. Din satul său vasluian, de la Ceusăști, învățătorul Ioan Adam trimetea schițe de un tragic impresionant și descripția peisagiilor locale, ca în *Neculai Mocănașu*, e din cea mai bună prósă a timpului, și în același fel prinde priveliști de la el de-acasă Folticeneanul Arthur Gorovei¹.

De la *Vatra* vine și Dușescu-Dușu, și A. Rodion (Steuermann) și Ranetti, și d. Nanu și Podeanu, apoi Gheorghe din Moldova, Botez-Gordon, C. Z. Buzdugan, ca și d. R. Rosetti. D. Anghel traduce din Lahor. Aici se revelează talentul unui P. Cerna². Din același loc sînt Sergiu Cujbă și tatăl său Crasescu-Basarabeanu, Haralamb Lecca, pe cînd d. Cincinat Pavelescu și criticul S. Sani-elevici, sau d. I. Teodorescu de la „Adevărul“ sosesc de aiurea.

O notă critică nu deosebește această întreprindere literară. Noțiunile lui Gorun nu caută să cuprindă o doctrină. Semnificativă e numai protestarea contra zeflemeii junimiste care atîngea tot ce era Român și românesc³. Ciocnirile cu noile *Convorbiri* aparțin discuțiilor de gazetă. Caragiale onorase *Povestea vorbei* cu schița lui „O blană rară“.

Cu preocupații de cultură generală românească, îmbrăcate în chiar programul de la 1840 al lui Kogălniceanu la *Dacia literară* urmează, la 7 Octombrie 1901, cu același concurs al lui I. Constantinescu-Stans, care apare, modest, ca „îngrijitor“, dar cu direcția manifestă a lui Chendi, care-și atribuie și „curierul“, cu oprire asupra literaturii de peste munți și a celei populare, cu despreț pentru literatura curentă de București, intrupată în d. R. Rosetti, pe lîngă studii de literatură comparată, revista săptămînală *Curierul literar*, avînd și desemnuri de A. Baltazar și Petrescu-Găină.

Coșbuc e și aici în frunte, cu pasteles, ca *Pace*⁴, și — într'un metru larg, — *După Furtună*⁵.

¹ „Evan“ iscălește schițe asemănătoare (d-na Isabela Sadoveanu). Întîlnim și pe d. D. M[unteanu]-Rimnic cu versuri. „Ion din Birsa“ va iscali pe urmă Ion Birseanu.

² Cu sonetul care începe astfel:

Un glas blajin din lumi întunecate
Imi tremură cu sfiita lui vibrare
A gîndurilor caldă întrupare
În prada unei liniști fermecate.

³ N-I din 24 Octombrie.

⁴ No. 1.

⁵ No. 4, p. 1.

Se dă acum un interes deosebit istoriei, cu unele reproduceri din trecut și extrase din scrisul lui Vlahuță și N. Iorga. În general, afară de d. Nanu, de Podeanu, de d. Bassarabescu, profesor de liceu (din Giurgiu) și Ion Ciocîrlan, învățătorul putnean de la Păunești, de un Andrei Naum și un Ion Adam, de D. Anghel, e aici același grup de Ardeleni, cu Iosif, care tratează subiecte populare și istorice¹, ori își amintește mansarda din Paris², ori își anuuță prima iubire pentru „câpșorul blond“ și „ochii vineți“, apoi cu d. Zaharia Bîrsan și d. V. Ciofleac (schiță), cu d-ra Cunțan, fiica preotului profesor sibiian, cu Elena din Ardeal și Maria Cioban, mai apoi d-na Botiș³; Bucovina dă lui Chendi, funcționar la Academie, note de folklor de la academicianul S. Fl. Marian.

Publicația se mîntuie cu acest anunț: „Sîntem autorizați să vestim publicului că doi fruntași ai literaturii noastre, dd. A. Vlahuță și G. Coșbuc, simțind *nevoia unei grupări puternice, în haosul atîtor agitații bolnave, străine aspirațiilor neamului românesc*, au luat nobila hotărîre de a înființa, supt conducerea și prin activitatea lor, o nouă revistă săptămînală, în jurul căreia nădăjduim că se vor aduna de sine toate elementele rodnice, doritoare de muncă, ale generației tinere. Noi, cei de la „Curierul Literar“, în fața acestui eveniment, vestitor al unei faze de reculegere și de însuflețire în mișcarea noastră culturală, ne simțim datori să alergăm cei d'întăiu la chemarea celor doi aleși. În vederea acestei contopiri „Curierul Literar“ încetează de a mai apărea⁴“.

La sfîrșitul anului 1901, deci, curentul din revistele „Viața“ și „Vatra“ se contopia, de fapt, fără Slavici, supt auspiciile unui ministru în ale cărui preocupări intra și cultura generală, cultura populară, matematicianul Haret, care, din contactul său cu lumea satelor, prin învățători, ca al căror protector și „frate mai mare“ apărea, culesese acel optimism, acel spirit energetic, încrederea aceia în sine care-i lipsiseră așa de mult în anii de studiu la

¹ *Ibid.*, no. 1, p. 4.

² No. 2, p. 1.

³ Și Ion Bîrsan pare a fi de acolo. Îscăind „badea Gheorghe“, Coșbuc face și dări de samă; *ibid.*, pp. 5-6. Și considerații de limbă; no. 3, p. 3 — Și d. P. V. Haneș dă inedite din Bibl. Ac. Rom.

⁴ No. 5, p. 1.

Paris, cînd făcea neîngăduite glume asupra războiului de neatfirare. A trebuit și îndemnul acestuia, — totuși adversar al literaturii comandate de Stat¹, — ocupat cu o largă refacere a școlii, pentru ca Vlahuță, care tocmai ridica țerii îmul filial din *România pitorească*, parte în adevăr văzută, parte închipuită, și Coșbuc², până acuma așa de străini unul de altul și de deosebiți ca fire și ca tendinți, dar tovarăși în opera culturală a Ministeriului de Instrucție, să se unească pentru a scoate, la 2 Decembre, primul număr din revista *Sămănătorul*³.

Aici nu putea fi vorba de polemici ca ale d-rului Urechiiă și ale lui Gorun, nici de migala unor trude de stil ca acelea cu care Coșbuc, pus, de altfel, să scrie și o Istorie a războiului din 1877 și descrierile de geografie istorică glorificatoare din cărticica „din țara Basarabilor“, în colecția populară „Steaua“, obișnuise pe admiratorii săi. Paginile de introducere anunță obiectivitate și entuziasm, „pace, înseninare, înfrățire intelectuală“, „redeșteptarea avîntului de odinioară în sufletele românești“, pentru „întărirea și înălțarea neamului“, — crez, nu al metafisicienilor de la „Convorbiri“, ci ale acelora cari, zi de zi, munciau la pioasa desgropare a trecutului, la cunoașterea vieții naționale, ca a unui *adevărat* neam, supt toate raporturile. Să rostia sincer și curagios părerea de rău că s'au căutat până atunci „amăgirile și durerile micii noastre vieți“. De o parte, autorul programului, de sigur Vlahuță, recunoștea „înstrăinarea, adesea, de marea viață a poporului, de marile lui suferinți și aspirații“, iar, de alta, Coșbuc iscălia, în al doilea număr, aceste rînduri: „Noi cu literatura astăzi nu mai stăm în mijlocul istoriei noastre, nu stăm nici în mijlocul tradițiilor noastre, nu stăm mai ales în mijlocul poporului nostru... Am rupt firul tradițiilor“, și „fără idealuri nu e luptă și fără luptă nu e nici literatură“⁴.

Aceasta însemna însă și desfacerea de olimpianismul impersonal

¹ V. *Lit. și Artă Rom.*, VI, pp. 33-4. Hareț începuse ca scriitor în 1875 prin *Anuarul Științific* (cu C. Vrana).

² El dăduse în *Conv. Lit.* reorganisate povestea *Cicoarea*, a cărui sprințenă mișcare o arată a fi din tinereță (XXXIV, p. 2 și urm.).

³ Lui Vlahuță și lui Coșbuc li se dăduse și însărcinarea de a face o carte de cefire pentru săteni; *Săm.*, I, pp. 31-2. Ea a și apărut supt titlul „Bucăți alese pentru popor“, dar și una pentru „clasele secundare“, în 1902.

⁴ I, p. 17.

din teoria „Junimii“, călcat de altfel, continuu de ce era mai bun în producția ei, dar scris din nou pe steag de epigonii. Direcția critică, pe lângă îndemnurile sociale ale lui Vlahuță, încercă a o da de la început Chendi. Încă din primele numere el pornește, în loviri mărunte cu scriitori mărunți, de fapt neinteresanți, un Becescu-Silvan, o operă de iustificație care nu va cunoaște apoi măsură și limită. Dar, dacă nu ca talent creator, constructiv, ca informație el era de sigur superior lui Gorun, pe care-l înlocui după câțiva timp, acesta rămânând deci cu migăloasele sale cercetări de adâncită psihologie.

Alături, funcționarul Academiei publice din ineditale lui Eminescu, așa de bogate, și începe studii de istorie literară, bine întemeiate¹, dar cu încheieri care, în studiarea raporturilor dintre Eminescu și Creangă², sînt prea răpede trase, dintr'un material prea puțin și prea dubios. Pentru un adevărat istoric literar Chendi n'avea destul calm, destulă obiectivitate și destulă puțință de a se identifica sufletește cu aceia despre cari se ocupa.

În același timp, el organiza colaborarea permanentă la *Voinea Națională* a sa și a amicilor săi; astfel pe lângă foiletonul lui critic mai dau acolo Iosif (despre Cîmpul Libertății³) și d. Sădoveanu (*Năluca*).

Deci această generație nouă, care se manifestase până atunci, în *Floarea albastră*, în *Povestea vorbei*, în *Curierul literar* și în *Pagini literare* de la București, și, mai târziu, cum vom vedea și în *Făt-Frumos* de la Birlad, chiar în „Arhiva“ din Iași, dăduse de la un timp acestor mici reviste, de caracter aproape popular, colaboratori statornici, cari se găseau bine unii lângă alții, fără să se fi decretat un crez la care ar fi trebuit să adere prealabil.

Afară de Iosif, vom întîlni apoi și pe acel focos Brăilean, un uriaș sangvin și pătimaș, agronom de meserie, dar plin de lectură literară, franceză, germană, rămas poet în sufletul atent la orice amănunt de viață, simțitor la orice e uman, dinamic străbătător de locuri și de vieți, C. Sandu, care începea cu note foarte pitorești, despre drumul său la Paris, supt pseudonimul de Miron Aldea⁴. Apoi

¹ Despre Costăchi Caragiale în Moldova, I, p. 123 și urm.

² II, pp. 19-23. Aceasta-l duce la studiarea după ineditale a „umorului lui Eminescu“ II, p. 81 și urm.; III, pp. 39-41.

³ 4 Ianuar 1904.

⁴ *Săm.*, II, p. 23 și urm.

pe învățătorul Ioan Adam, fire de un romantism mergînd pînă la marginile neinteligibilului și chiar trecîndu-le adesea¹, ale cărui sclipiri de talent, și în schița de caracter nuvelistic sînt unele ori foarte delicate², ca și pe neegalul Ion Birseanu³.

¹ Astfel în ciudata primă povestire din *Săm.*, II, pp. 157-9.

² Cu limbajul fetelór de la munte din „Pe înălțime“, *ibid.*, II, p. 6 și urm.

³ O poezie, *ibid.*, II, p. 100.

CAP. II.

„Sămănătorul.“ Noua predicăție de realități

1. FORMAREA UNUI PROGRAM.

Așa cum era, așa cum se dezvoltase și cum ajunsese a fi la începutul anului 1903, revista întemeiată de Vlahuță și Coșbuc răspundea, de sigur, intenției de a se ținea în samă inspirația națională și locală și de a reda psihologia, neted deîntă, a poporului românesc. Unii apăruseră astfel, alții se schimbaseră, cum o observa Chendi, în acest sens. Dar din promisiunea de a lega literatura românească de mediul de după 1900 lipsiau unele elemente, și aceasta explică și o scădere a avântului inițial și oarecare monotonie în subiecte și direcție, și ușa deschisă prea larg orișicui.

Această țară avea un trecut, un lung, bogat și une ori și mare trecut; că-l banalisaseră unii, în timp de o generație, două, aceasta nu putea să-i scadă valoarea. Acest trecut, legat și de o admirabilă limbă, cu nuanțe nesfârșite, era de o bucată de vreme obiectul unor cercetări stăruitoare, care-i lărgiau imens cunoștința, mai ales în domeniul cultural, neglijat de căutătorii momentelor mari, de adunătorii de nume și date: d. Al. Lăpădatu relevase cu dreptate importanța vechilor răvașe ale Domnilor, boierilor și altor locuitori ai țărilor noastre către Brașoveni, pe care le dăduse într'o excelentă traducere românească I. Bogdan. Cite o cronică reapărută cu îngrijirea cuvenită în ediția lui N. Iorga era semnalată de același ¹; în „Convorbiri“ acesta făcea să apară o „Istorie a lui Mihai Viteazul“, larg concepută, care nu s'a continuat. Se ajunsese încetul pe încetul la încă o recunoaștere de dreptate: că aceia pe cari profesia lor, ca și o firească tragere de inimă, fi

¹ V. I, pp. 76, 124, 184.

îndreptase spre studiul veacurilor încheiate aveau, întru cîtva și din obișnuință cu această viață și cu acest graiu, calități literare, une ori în legătură și cu o activitate literară, de altfel uitată. Acel sprinten ziarist cu aplecări literare Al. Antemireanu observase cel d'întăiu acest loc însemnat pe care și-l cîștigase literatura istorică. Astfel, la acel început de an, cînd, din motive pe care nu le cunoaștem, căci nimeni din cei interesați nu le-a relevat, și Coșbuc, care publica volumul III din „Balade și Idile“,—în același timp cînd Delavrancea își aduna și corecta producția literară, operă de fixare definitivă — și Vlahuță părăsira revista, luîndu-și cu ei pe soții Hodoș¹, Chendi, care încerca să ieie cu mîni prea fragede cîrma, semnala acest nou mijloc de inspirație și aceste noi valori: „De la moartea lui Odobescu și de cînd excelentul stilist Hasdeu a încetat a scrie, nimeni nu ni-a vorbit cu atîta măiestrie în graiu și atît de sobru în același timp ca și istoricii de astăzi. Nuvelistii, la cari limba adese ori ține locul ideilor, tinerii romancierii, pentru cari îngrămădirea de cuvinte e un mijloc căutat de a face efect, nu se pot asemăna, în arța de a zugrăvi, cu această limbă nesilită, elastică, plină de expresiuni din popor și din cronicari și atît de acomodată situațiunilor sufletești pe care le exprimă²“. Și, lăudînd forma „Documentelor“ din Brașov, el adăugia cu privire la „Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc“ a lui N. Iorga: „Cetînd apoi o măiastră monografie asupra lui Mihai Viteazul, vom găsi într'însa cele mai poetice pagini ce s'au scris de la „Cîntarea României“ încoace³“: erau paginile care se cetiseră de autor, în cursul unei visite la Budapesta, înaintea studenților lui Gheorghe Alexici, curioasă personalitate de filolog harnic, Român de origine, Maghiar de direcție politică, studenți între cari era încă foarte tînărul domn Octavian Goga⁴.

După întoarcerea cu cele două tese despre Philippe de Mézières și Toma de Saluzzo, în țara unde Bogdan dase la lumină vechile cronicii slavone ale Moldovei, Onciul oprîndu-se un timp, din cauza îngustărilor aduse de grija catedrei sale la Școala

¹ O poezie de simplă logică a lui Gorun; II, p. 129-30.

² *Ibid.*, pp. 2-3.

³ *Ibid.*, p. 4. În același număr se dă și un fragment al lui Eminescu pre-sintînd pe Ștefan-cel-Mare în Scaun de stăpînire; *ibid.*, pp. 5-6.

⁴ E și anul cînd apare *În războiul* al lui Duiliu Zamfirescu (v. lauda din *Săm.*, II, pp. 31-2).

Normală din Cernăuți, N. Iorga începuse o serie de lucrări din domeniul erudiției, editând documentele adunate în cursul șederii peste graniță (în „Acte și fragmente“, „Studii și documente“ și în colecția Hurmuzaki), și elucidând puncte de detaliu din istoria țerii. Mai târziu numai, el va cerceta întreg cuprinsul țerii, dînd rezultatul observațiilor sale în „Drumuri și orașe“ și „Sate și Mănăstiri“, cărora li vor urma două volume despre Romîni din Ardeal și Țara Ungurească și cîte unul despre cei din Bucovina și Basarabia, pretutindeni scoțîndu-se la iveală, nu materialul ridicul, exploatat mai adînc de Caragiale, mai superficial de d-rul Urechia, ci toată frumuseța, de natură și artă, toată originalitatea umană a pămîntului românesc. O invitație din partea fostului său profesor Lamprecht, renovatorul istoriei poporului german, îl adusese a îmbrățișa întreaga istorie a poporului român într'o privire sintetică, deosebită și ca împărțire și ca interpretare de vasta operă a lui Xenopol, care, încheind cele cinci volume de la început, se gîndia să le completeze prin Istoria lui Cuza-Vodă și aceia a partidelor politice. La Ateneul Român invitarea celor trei istorici mai tineri (Onciul fiind chemat acum la Universitatea din București) i-a îngăduit lui N. Iorga să deie, la 1898, privirile generale din „Luptele Romînilor cu Turcii“ după Mihai Viteazul și „Cultura romînă supt Fanarioți“, iar pentru biblioteca populară a „Minervei“ acea Istorie a lui Mihai Viteazul prezentată pe laturea epică. Dar mai ales, după ce dăduse Academiei „Studiile istorice despre Chilia și Cetatea-Albă“ (1899), el publica manuscrisul, răs pins de aceasta după un raport al lui Hasdeu, care cuprindea „Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea“ (1902), cu un crez național și o îndrumare. În „Convorbiri“, unde devenise colaborator obișnuit, el începuse tot la 1902, o „Istorie a lui Mihai-Viteazul“, opusă aceleia, de simplă erudiție, a Bănățeanului Ioan Sîrbu.

Tot pe atunci „Convorbirile“ fuseseră oprite în decăderea lor prin chemarea la conducere a unui nou comitet de vechi colaboratori, dar de fapt a filologului și istoricului Ioan Bogdan, care publicase acolo, ca și mai tînărul Șt. Orășanu, cîteva din lucrările sale. Încetul pe încetul studiile filosofice, lupta contra lui Gherea și a socialiștilor, lămurirea unor noțiuni estetice care rămîn supuse oricînd unei noi interpretări făcuseră loc erudiției istorice. Revista, iarăși înnoită, care se onora și cu colaborarea lui Coșbuc, dădea cîteva foarte frumoase mici poeme de Iosif, între care prima e și o refacere de ritm cum nu se mai încercase de mult:

Se tînjesc
 Tălângi pe căi
 Și neguri cresc,
 Plutind pe văi,
 Plutind pe munți¹.

Și de același se înfățișa vioaia scenă a culesului, cu „dracul micuț, încins cu viță“, care sperie „fete și neveste“, „behăind ca o căpriță“, apoi balada întunecată a Voevodului care veghiază și, în sfîrșit, cîntecul haiducului:

În toată lumea largă el n'avea alt prieten,
 Decît copaci 'n codru și nourii de sus.

O bună traducere a Iliadei dé d. G. Murnu se adăugise de la început.

Dacă, deci, pentru cîtva timp, tineretul care se manifestase literar fusese, după vechea datină de la „Junimea“, îndreptat spre studii de specialitate peste graniță, în vederea ocupării multelor catedre libere și a celor ce urmau a se crea și astfel fuseseră supuși acelei îndelungate pregătiri care era necesară pentru misiunea lor viitoare, despărțirea lor de literatură fiind desăvîrșită sau măcar producția pe care o continuau nevăzînd tiparul — astfel N. Iorga, dăduse în cei patru ani de studii istorice, doar acea cercetare din „Archiva“ despre „Începuturile romantismului“ și foiletoanele despre cele mai nouă apariții literare în ziarul „Timpul“, căci abia după patruzeci de ani se publicară versurile, dintre acești ani 1900-1904, între care traduceri din „Iliada“, din Tennyson („Enoch Arden“) și bucăți în care se îmbracă mai ales o cugetare —, vremea venise cînd literatura-i chema la dînsa, și pentru a îndeplini cu dînsa o datorie națională și socială.

În vederea recunoașterii unei decadente literare prin imitație și singularizare și a nevoii unei reveniri la normal, care singur dă garanție de dăinuire scrisului, N. Iorga încercase, de altfel, a da o direcție în „Convorbirile“ de la 1901 chiar, înainte de întemeierea „Sămănătorului“. Se constata acolo coborîrea „pesimismului filosofic al lui Eminescu pînă la enervante scîncituri de prunci pretențioși“, reducerea „observației vii a lui Caragiale la un naturalism trivial“, a „glumei lui suptîri și delicatei lui ironii“ la „un desfrîu de jocuri de cuvinte de căfenea și de pornografii nerușinate“, a pitorescului lui Delavrancea la „o revărsare de cuvinte neobișnuite“, mergîndu-se pînă la „și-

¹ XXXIV, pp. 81-2.

cane de vorbe“, ca maiorescianism, și la „internaționalismul limbii și sec“, ca o continuare a lui Gherea. Se constata la unii din cei noi francomania, cu „romane ca la Paris“ și „poesia simbolistă“. În fața erorilor se ridicau „aceia cari au propovăduit întoarcerea la noi înșine, inițierea la trecutul nostru, familiarisarea, nu numai cu Statul nostru și locuitorii lui, ci cu toată Romînia și cu toată Țara Românească, exprimarea în forme proprii a unor observații luate la fața locului și a unor sentimente care să nu fie de împrumut“. Se cita Vlahuță printre acei, mai bătrîni, cari s’au lăsat cîștigați de „noul avînt de patriotism sincer și cald, care ni poate asigura viața națională și întări cultura“¹.

Dar integrarea în realitatea contemporană, condiție neapărată pentru ca literatura să aibă în același timp vigoare în ea însăși și acțiune asupra altora, cerea încă un lucru. Orientarea culturală, politică și socială tindea să se schimbe. Politicianismul, care prinsese, cu tot mărșul lui ideal, pe Eminescu și-l falsificase în parte, desgusta tot mai mult. Probleme mari se puneau, ca aceia a țeranilor, a unității naționale, pe care acest politicianism de club și coterie nu le puteau decît întîrzia sau crîmposi. Apariția *României June*, ziarul lui Aurel Popovici, medicul bănățean, crescut în Viena, care începea a-și simți o misiune națională, nu fu o revelație de sigur, dar represintă un puternic îndemn. De mult, prin articole din foaia *Era Nouă*, spiritul ascuțit al epigramatistului A. C. Cuza, influențat puternic de Eminescu, pe care-l cunoscuse personal, mersese drept către aceste greutăți, rostind curagios mari adevăruri fundamentale, grele și triste. Apoi, la 1899, în *l’Indépendance roumaine*², N. Iorga rostise, examinînd toată structura contemporană a societății românești, o dureroasă sentință de condamnare, al cărei răsunset a fost larg: însăși apariția „Sămănătorului“ a fost influențată de acest curent. De la apariția ziarului foarte bine redactat, de o factură cu totul nouă și însuflețit de un puternic spirit național pe care avuse curajul de a-l scoate în Bucureștii unei prese desmățate și al „revistelor“ cu cuplete acel aspru ultramontan, om de o luitoare vervă, unită cu convingeri cărora li dădea o impresionantă apăsare romană, se

¹ Pp. 1053-4, V. și colaborarea lui din 1895 la *Adevărul Literar*.

² V. Iorga, *Opinions sincères. La vie intellectuelle des Roumains en 1899; Opinions pernicieuses, Partis politiques en Roumanie au XIX-e siècle*, 1900; *Un procès de dénationalisation*, 1902.

mergea în aceeași direcție, cu pânzele larg umflate de un vînt nou. Cum Damé publicase o obiectivă Istorie în limba franceză a României contemporane, care, de la 1866 încoace, nu era decît analele politicianismului, critica lui N. Iorga ajungea prin analizarea situațiilor și fixarea răspunderilor la aceleași concluzii pe care tot acolo le formulase d. Cuza¹, care spusese neted că fără o radicală schimbare pe care o lega de noi formule, iar istoricul de o complectă refacere organică, această Românie de Zece Maiu risca să piară ca o simplă improviatație. La 1903, i se ceru lui N. Iorga, prin I. Bogdan, ca unui tradiționalist entusiast, colaborarea la ziarul mai tinerilor conservatori, *Epoca*. Aici se îmbinară, într'un lung șir de articole, oprite apoi prin învederarea unor ținte de partid care-i erau străine, legătura între cunoașterea iubitoare a trecutului, grija, de imperioasele întrebări ale prezentului și ținta morală, cuviința, nestrămutatul îndreptariu etic de care credea el că atîrnă întregul viitor al nației. Aceste articole au fost adunate în colecția *Cuvinte adevărate* (1904), și „Sămănătorul“ lui Iosif și Chendi se grăbi să reproducă paginile de admirație și iubire asupra Bucovinei².

Pentru tînărul profesor de istorie, ca și pentru atîția din generația lui, cari nu scriau, această refacere organică nu se putea săvîrși însă decît într'un singur fel: prin răscolirea sufletească profundă care ar duce la o nouă viață morală, întinsă asupra instituțiilor, stăpîna peste moravuri și exemplificată prin însăși viața acelor cari o predică și cărora li se impune cel mai desăvîrșit rigorism etic, observat cu orice înfrîngere a multelor ispite și cu orice jertfe individuale.

Dar pentru această transformare spirituală literatura însăși, ajunsă, la unii tineri, rătăcitoare, atrăgînd spre țermuri străine de periculoasă robie și strecurînd în suflete seducțiile unor civilizații prea înaintate ca să-și fi putut păstra frăgezimea inițială, era de cel mai mare preț. Și, ferindu-se de a trezi gelosii prin amestecul în chiar scrisul literar curent, criticul înțelegea ca, pe însăși basa acestei renunțări, care dura de atîția ani de zile, să se sprijine adausul de autoritate ce l-ar putea pune în stare să proclame rechemarea tuturor la cele mai înalte datorii de conștiință.

¹ V. și extrasul, *Istoria României contemporane și Frédéric Damé*, 1900.

² *Săm.*, II, p. 22 și urm.

Din acestea toate reiese deci în chip firesc îndemnul tinerilor de la „Sămănătorul“, rămași singuri prin plecarea inițiatorilor, către N. Iorga ca el să iea direcția, pe care, timp de un an, n'a anunțat-o decît prin colaborarea sa stăruitoare, și acceptarea, de un om prins într'o grea activitate de profesor și de istoriograf, a acestei oferte, care-l punea în contact des cu o lume pe care n'o cunoștea și față de care era hotărit să-și impuie atîta imparțialitate încît să primească de la acești tineri prieteni noi pînă și cernerea prealabilă a materialului care era să apară pe răspunderea sa,

Contactul cu tot ce se petrecea în mediul românesc, pe care și încearcă a-l descrie acolo, în trecutul Moldovei-de-sus, prin cîteva schițe, îl aduce noul conducător de o potrivă, ori cu prilejul încetării ziarului ardelean „Tribuna“, ori cu acela al unei expoziții de pictură, al importului de statui, stabilind atunci normele artei adevărate, făcută din inspirație sinceră peste observație justă și cu conveniență în toate privințile, și bruscînd prejudecăți, între care în primul rînd acelea ale falsului naționalism frasar.

Astfel se închea de la sine, număr de număr, un program. De la început se fixă că un popor nu e un Stat, că el „trebuie să aibă culmi luminoase către care uitîndu-se să aple un îndemn la lucru și o mîngiere în suferinți¹“. În ce domeniu se poate găsi ținta? Nu în politică, nici măcar în acea de expansiune: „*în această clipă* n'avem nimic de cucerit, nimic de adăus... În mișcarea noastră politică, e un timp de oprire, care va ținea poate multă vreme încă... Ce avem de făcut înainte de toate e purificarea, întregirea, înaintarea și mai ales răspîndirea culturii noastre... Avem un Stat național fără o cultură națională, ci cu o spoyală străină: franțuzească. Avem visul de unire națională în aceeași formă politică: îl legănăm în vorbe și nu-l chemăm la noi prin fapte; hotarele mai sînt încă hotare pentru cultura noastră. Ne dorim uniți la un loc, și nu ne cunoaștem nici de cum.“ „Ni trebuie unirea tuturor, de sus pînă jos, dintr'un hotar al Romînilor pînă la altul, o cultură care să fie a noastră, cărți pe rîndurile inspirate ale cărora să cadă de o potrivă lacrima înaltei, bogatei doamne și a sătencii, cărți smulse de mini nerăbdătoare pînă unde răsună graiul acestui neam.“ „O nouă epocă de cultură *trebuie* să înceapă pentru noi. *Trebuie*, — sau altfel vom

¹ *Ibid.*, pp. 309-311.

muri. Și e păcat, căci rînduri lungi de strămoși cinstiți ni stau în urmă și n'avem dreptul să ni înstrăinăm copiii!“ Această cultură e doar „legitimarea existenței noastre, dreptul de a trăi deosebiți de State mai mari și de popoare mai multe la număr“¹.

Cine ar putea crede că în rînduri ca acestea s'a putut vedea trecerea de la planul literar, estetic, la cel cultural, care ar fi inferior? Dar literatura frumoasă e doar în centrul însuși al culturii; ea o animează, ea îi dă impulsul, celelalte elemente, ca arta, știința, rînduîndu-se alături cu dînsa și puțintel în dosul ei. Dar această literatură trebuie să se inspire de la ce avem mai caracteristic, viața satelor, rămîind ca mai târziu să se adauge orice clasă se află în mișcarea marii drame, orice grupare își capătă orientarea definitivă și deci originalitatea. Ea nu poate pluti în vagul unui Frumos dominat de idei preconceptuate. Din toată succesiunea literaturilor, de la Homer la Walt Whitman, se va arăta deci aceeași țîșnire a producției literare din adîncul vieții trăite, cu chinurile și avînturile ei². „Poetul trebuie să stea cu luare aminte, ca unul ce ar aștepta să i se coboare o revelație, pentru a cuprinde în el sufletul celor din țara, din neamul, din vremea sa.“ *Aceasta ca subiect, iar, ca nivel intelectual, ca ideeție superioară*, evident ce se poate da mai înalt, în orice străinătate de oriunde. Doar la cîteva pagini după aceasta se spune: „Iubim cultura Apusului, fiindcă, întăiu, acolo, și numai acolo, e cultura armonică, sănătoasă binefăcătoare. Pentru că, pe urmă, de acolo am fost aruncați și noi pe aceste țermuri de vișor, arșiță și primejdie“. Și, în folosirea literaturilor Occidentului se dădeau de la început îndrumări, trimetîndu-se la acelea, așa de puțin cetite: a Englesilor, „adîncă, bogată și sinceră“, a Germanilor chiar, abia cunoscuți, a Italie- nilor „de o putere de viață neobișnuită“, a Spaniolilor, a Nordului scandinav, a Slavilor. Traducerea cugetărilor marelui Olandes Multatuli e de N. Iorga³, și se relevează cărți franceze ca ale lui Pierre Loti⁴. Și conclusia, natural, e următoarea: „dar nici cultura a- cea n'o voim decît ca un îndemn pentru cultura proprie ce trebuie s'o întemeiem noi pentru noi“, sau: „cîtă vreme oameni vor lupta cu oameni, mă voiu îndrepta unde se vorbește graiul meu,

¹ *Ibid.*, p. 339.

² *Ibid.*, p. 531 și urm.

³ *Ibid.*, pp. 608-10.

⁴ III, pp. 271-2.

unde se pomenește trecutul meu, unde se înalță rugăciuni la ideile mele¹.

La 1905 a fost nevoie să se repete aceste explicații. „O literatură trebuie să afirme sufletul unui popor *în forme care corespund culturii timpului*“. „Nu poate cineva să-și dea sama de ce este sufletul poporului său dacă nu l-a putut compara cu sufletul celorlalte popoare... Cetești deci, dar pentru desăvîrșirea sufletului tău... Casa ta să rămîie așa cum o cer condițiile traiului tău ...Am recunoscut o necesitate firească, înaintea căreia trebuie să se plece oricine ca înaintea unei noutăți a naturii: aceia de a da neamului românesc o literatură care să pornească de la el, de la ce e mai răspicat și mai caracteristic în el, și *de a da în același timp literaturii universale, în formele cele mai bune ale ei, un capitol nou și original*“².

În această privință vederile noului conducător se potriveau, de altfel, perfect cu ale colaboratorilor, și cu mult bun simț d. D. Nanu observa că: „în literatură caracterul de scriitor național îl dă altceva: e mentalitatea operei sale, e prisma sufletească a sa... Nu importă *tema*, ci modalitatea, ci *construcția interioară* a operei, acel spor al sufletului său pe care i l-a transmis energia specifică poporului ce-l reprezintă“³.

Biografia ca a Moșului Teofil Frîncu, note de cronică erau în-trebuințate de N. Iorga pentru a urma în scrisul curent dinamismul mișcării celei bune și pentru a prevesti de primejdia acelor urme din trecut care erau „cultura patriotică“ și „cultura oficială“⁴, de o potrivă cu ispita dogmatismului maioreșcian, care proclama că „arta e internațională, interseculară, străină de toate josnicele noțiuni ale relativului, adevă ale concretului și realului, în care totuși se înfig, cu cît mai adînc, mai folositor și mai harnic, străbătătoarele rădăcini ale vieții“, sau de riscul năpustirilor unui occidentalism nevămuț.

Făț de trecutul încheiat se recunoștea însă meritul „Convorbirilor“, care „au cucerit într'un marș triumfal cetățuile de limbă stricată, artificială, ale Bucureștilor și Blajului, întemeind graiul de astăzi, care nu e însă decît tot vechiul graiu al scriitorilor noștri“, și se

¹ *Ibid.*, pp. 336-7.

² IV, p. 901 și urm.

³ II, p. 481.

⁴ *Ibid.*, pp. 337-9.

însemnau ca factori ai mișcării ivirea unui număr de talente cu omul de geniu Eminescu în frunte, existența „unui cerc larg de oameni culti, pricepători și prieteni“ și impulsul de la Maiorescu, „un om de învățătură solidă și de fin gust estetic, un cugetător care să trezească activitatea literară și s'o sfătuiască bine“¹, și se releva față de A. D. Xenopol, care visa acum o conducere literară pentru care nu era potrivit, meritul mării Istoriei a Românilor, scrisă cu „mult talent, multă judecată dreaptă. o formă măsurată și curgătoare“². Ba era vorba, în același articol, chiar și de „marele curent renovator al d-lui Gherea“. Dar constatarea că aceste mișcări se isprăviseră nu era de loc nedreaptă.

Revenind asupra acestor legături într'una din conferințele făcute înaintea societății conduse de Adina Olănescu, conferințe care intrară apoi în cartea *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, N. Iorga ștăblia legătura între curentul lui Alecsandri și Negruzzi, dar mai ales al lui A. Russo și Kogălniceanu, al lui Odobescu chiar, și acela al „Junimii“³, culminând în Eminescu, „recunoscut de la cele d'întăiu strofe“ de Maiorescu. Arătându-se primejdia orientării socialiste și a celei „bulevardiere“, a celei de simplă caricaturare fără scop, pe cînd golul se făcea în jurul treimii Caragiale-Vlahuță-Delavrancea, se constata, după aproape doi ani de luptă, că „atingerea între Romîni din toate părțile s'a făcut zilnică, sinceră, de un mare folos pentru cugetarea lor“, că „mîni de ajutor se întind în sfîrșit de sus pentru a prinde mîna scrijelată de muncă a țeranului“, că Universitățile vreau și ele să conducă. „Și acum mișcarea nu se oprește aici. Toată viața românească e prinsă de dînsa și, cu toate împrejurările de astăzi, ea va izbuti să prefacă tot. Originalitatea ei binefăcătoare stă într'aceia că ea nu născocoște, nu adaugă și nu falsifică nimic, dar nu lasă să-i scape din vedere niciuna din însușirile, din puțințile de dezvoltare ale neamului. Puterile adevărate de astăzi, moștenirea cea

¹ II, pp. 468-9. Ca și de această, pe vremea lui, se cerea „adevăr și inspirație poetului, adevăr în munca răbdătoare a învățatului, adevăr în avîntul către înălțimi al cugetătorului, adevăr în iubirea de neam a luptătorului politic“ (*ibid.*, p. 645). Se revine asupra acestei asemănări: „Acest crez e și al nostru“, în analiza volumului IV din *Discursurile* lui Maiorescu.

² II, p. 469.

³ Cf. aprecierea „Convorbirilor“, în V, p. 361 și urm. V. și Benedict Kanner, *La société littéraire Junimea de Jassy et son influence sur le mouvement intellectuel en Roumanie*, Paris 1906.

bună a trecutului, tot ce are poporul românesc la îndemîna sa, trebuie a fi întrebuințat. Scopul nu mai e acela de a ne așămăna cu unii sau cu alții, de a ne întrece cu Romanii de odinioară sau de a ne ținea pe urma Francesilor. Nu voim a fi un Stat modern oarecare, de o precocitate și îndrăzneală care să uimească lumea. Dorințele noastre sînt mult mai modeste, dar mult mai ușoare de talmăcit în faptă sigură. *Avînd cunoștință de ceia ce sîntem, simțindu-ne Romni mult mai mult decît coborțitori ai Romanilor și chiar decît cetățeni ai României, voim, în cea mai strînsă legătură cu tot ceia ce a fost sãnãtos în trecut, sã clãdim cu mijloace romãnești civilizația romãnească pentru toți Romnii*“ (20 Mart 1905) ¹. Și, mai tãrziu, se va releva potrivirea între aceste cuvinte și acelea pe care le rostia, în vara aceluiași an 1905, la Salzburg în Austria, fostul sãu profesor, marele istoric german Karl Lamprecht: „Numai națiunea care poate înfãțișa mari puteri morale are un viitor... Cea ce se strãduiește dupã adevãr trebuie sã fie viteaz... Nu credeți numai, ci fãptuiți!“ ². Iar, cu alț prilej, același mare German: „Mersul de desvoltare interioarã al popoarelor și influența universalã a spiritului lor, ceia ce va sã zicã importanța lor istoricã, nu se razimã înainte de toate pe ceia ce au primit în cutare formã de afarã, de la alte popoare, ci pe un plement cu totul deosebit, ba aproape diametral opus. *Și ele sînt originale*, și tocmai originalitatea lor istoricește e lucrul cel însemnat în rîndul întãiu“ ³. În același sens, de și cu o notã particularã în felul de prețuire al d-lui Goga, scria, cum vom mai vedea, și Slavici ⁴, iar un tînãr, I. Scurtu, nota, într'un discurs al lui Lichtwark, din același timp, sentința: „Artiștii nu muncesc pentru neamuri strãine, ci pentru propriul lor popor; de aceia și trebuie sã creeze inspirîndu-se din acest popor“ ⁵. Cãci în noua alcãtuire a „Sãmãnãtorului“ cãpãta tot mai mult loc, ceia ce trebuia sã-l puie în fața dorinții de predominare a lui Chendi, acel Brașovean, fiu de profesor la liceu, Ion Scurtu, care fãcuse studii la Lipsca, isprãvindu-le printr'o tesã despre Eminescu, pentru care avea aceiași devoțiune ca și viitorul sãu rival și dușman ⁶.

¹ *Sãm.*, IV, pp. 177-9.

² *Ibid.*, p. 700.

³ *Ibid.*, p. 978.

⁴ *Ibid.*, pp. 61 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 80.

⁶ II, pp. 95-6.

Răspunsul lui Scurtu către Gheorghe Panu, care căuta în a sa *Săptămână*, plină de observații originale, une ori juste, asupra vieții politice și asupra unora din corifeii ei, să scadă după puțină pe Eminescu măcar ca om și cugetător, e superior multora din atacurile foiletonistice ale lui Chendi¹.

Alături de stabilirea acestor principii se presintau de N. Iorga scriitorii vrednici de respect și imitare în pagini de caracterizare: d-ra Văcărescu, August Treboniu Laurian, Anghel Demetriescu, — mare meșter al formei clasice, traducătorul, în 1878, al lui Dio Cassius, biograful lui Macaulay și al lui Barbu Catargiu, criticul erudiției de paradă a lui Tocilescu și unul din oamenii cei mai culți ai generației sale, fiind și un puternic cuvântător, dar fără „o țință în care să i se încheie viața“ (dispăruse în 1903)—, apoi Alecsandri, Nicoleanu, Apostol Mărgărit, trezitorul cel nou la conștiință al Macedoniei, d-rul Davila, Mommsen, Cuza-Vodă, Eminescu, cu prilejul tesei germane a lui I. Scurtu², Ștefan Orășanu, luat așa de răpede din mijlocul generației sale, Andrei Șaguna, Veniamin Costachi, Grigorescu, Odobescu, Știrbei-Vodă, Anton Pann, Bariș, Burlă, dr. Felix, N. Ionescu, Cipariu, episcopul, Popea, I. Lăpădatu, C. Negruzzi, Stamati³. Iar, în ce privește polemicile, dese, dar devenite de utilitate publică, explicația o dădea N. Iorga în aceste rînduri, amintind pe ale lui Lamprecht: „Așa se regenerează vremile rele și se pregătesc altele mai bune, iar nu prin compromisuri, combinații și binețe false de oameni atît de „bine crescuți“, atît de afabili și de plini de fățărnice, încît putrezește sufletul într'înșii“⁴.

Direcția de la „Sămănătorul“ primise, în adevăr, de la înaintașii cei mai de aproape, cu Coșbuc în frunte, îndreptarea către viața țărănească, în primejdie de a fi socotită una singură, fără deosebire de ținuturi, dar până atunci istoria era numai o ramură a științii, o specialitate, de studiat în documente, filologic, sau, ca pentru Onciul, diplomatic; ea va deveni acum un rîu de viață vie trezind pe ambele maluri altă viață. Până atunci viața politică de partid fura pe cîte un om ca Eminescu și-l aservia scopurilor ei;

¹ *Ibid.*, p. 345 și urm.

² *Ibid.*, p. 613.

³ Reproduse în *Oameni cari au fost*, iar primele articole de direcție în *O luptă literară*, I (pentru următoarele, au lipsit mijloacele).

⁴ *Săm.*, II, p. 726.

acuma, peste partide și contra lor, această viață era adusă la cultura națională, spre ispășire și purificare. Acesta e sensul și, dacă se vrea, meritul acțiunii lui N. Iorga.

E vremea când descrierea țerii până în adâncurile ei se face, în 1903-4, de același prin *Drumuri și orașe și Sate și mânds-tiri*. Și aici se leagă împreună observația directă, nota literară cu amintirile de trecut și cu preocupările sociale și culturale ale zilei¹. Urmează în același an descrierea Bucovinei și chiar a Basarabiei: ele aduceau înaintea ochilor unei generații trezite la idealul național icoana însăși, plină de durere și de îndemn, a locurilor pierdute, care ne chemau. Legături se înodaseră și altfel cu complect uitata Basarabie. În articolul *Basarabeni în războiul Rusiei* (cu Laponia, în depărtata Manciurie), se vorbea de „sutele de sate albe, cu care sînt înflorite toate șesurile, toate miriștile de aur, toate pajiștile verzi, toate popușoaiile arse de secetă, toate livezile pline de roadă“, de „oamenii nalți, chipeși, blînzi la față și dulci la grăiu, miloși, compătimitori pentru orice durere, simțitori la orice suferință, supuși Cîrmuirii pe care o socot trimeasă de Dumnezeu, care încearcă pe aleșii săi“ și, învederînd imensa nedreptate a singelui vărsat pentru stăpînul străin, se isprăvia cu această urare ostașilor romîni trimeși în acea pustie margene de Asie: „În războiul fără folos, în războiul fără dreptate, în războiul altora pentru care sînteți chemați să luptați și să suferiți, Dumnezeu, care nu vă va da biruința, să vă cruce, frați Romîni din Basarabia îngenunchiată“². În Decembrie din același an 1904, revenind asupra dreptului românesc în Basarabia, se arăta dorința de carte în limba lor care se manifesta de la o vreme la Romîni de acolo³.

Istoria însăși se vedea tot mai mult în *acest* sens. N. Iorga scria astfel în 1903: „Astăzi se cercetează și se presintă mai mult viața obștească, deci cultura unui popor: credințe și datini, legi și obiceiuri, desvoltări de clase, activitate economică, literatură și artă“⁴. Și în chiar înfățișarea faptelor politice, până atunci

¹ Prima parte din cea de-a doua lucrare în *Săm.*, III, p. 737 și urm..

² *Ibid.*, pp. 577-80.

³ *Ibid.*, pp. 817-20. Articolul e în legătură cu expunerea călătoriei făcute peste Prut de filologul german Weigand, la 1901, în *Die Dialekte der Bukovina und Bessarabiens*, 1904. Cf. și *Săm.*, III, pp. 830-1.

⁴ *Ibid.*, II, p. 719.

aproape exclusiv ținute în samă, se cerea „înălțuirea lor logică, necesară pentru ca să capete cineva impresia că aceste lucruri vin unul din altul și nu putea să se urmeze altfel“, cu „noțiunea unei dezvoltări organice“ adăugându-se, în sfârșit, „darul artistic de a povesti, puterea de a reprezenta, căldura generoasă a unui adevărat entuziasm pentru ceea ce e falnic, frumos și sfânt în trecut“¹. Iar, ca definiție, „istoria, *răzimată* numai pe fapte, e o știință de interpretare și legătură a lor“².

E curios că, în vremea când viața de la țară e mai mult în cinste, publicarea materialului de folclor era, afară de revista *Șezătoarea* a d-lui Artur Gorovei din Folticeni, care începe încă de la 1892, relativ restrânsă. În Ardeal se stinge, la 1905, între „necazuri de multe feluri care-l cotropesc“ „la poalele Ciceului“, I. Pop Reteganul³. Învățătorul Rădulescu-Codin face să apară numai la 1904 (în tovarășie cu Șt. Dușescu), la Craiova, un volum de *Dăfii*; colecții de cîntece va face un învățător sucevean, A. Vasiliu din Tătăruși. Pe cînd Pop Reteganul lucrase în părțile Bistriței ardelenene, ca și d. Victor Onișor, *Critmpeiele din viața țeranului român* (1904) ale scriitorului teucean A. I. Michailescu nu cuprindea material, ci o prelucrare; reproducerea era însă așa de bine făcută, încît N. Iorga a putut scrie atunci că „nimeni dintre acei ce povestesc astăzi în ton popular nu-l întrece“⁴. Din vechea generație, numai preotul Marian, autorul „Ornitologiei“, publicase „legendele Maicii Domnului“ (1904). În Oltenia, pe lângă cei de mai sus apărea culegătorul și cercetătorul de urme istorice preotul Teodor Bălășel⁵.

Un nou povestitor va veni, în 1905 înecă, la „Sămănătorul“, d. Virgil Caraivan, din părțile fălciiene, care unește mai multe basme

¹ *Ibid.*, p. 720.

² III, p. 131.

³ V, p. 491 și urm. V. biografia de N. Iorga, *ibid.*, IV, p. 209 și urm.; cf., *Drum Drept*, X, p. 667 și urm. La 1893 apăruseră *Poesiile populare din Transilvania*, de Bibicescu.

⁴ *Săm.*, III, p. 511, O lungă poveste a d-lui Gorovei, *ibid.*, pp. 539 și urm., 556 și urm., 597 și urm. Alta, *ibid.*, pp. 650-3, 700 și urm. V. și *ibid.*, pp. 729 și urm., 763 și urm., 780 și urm., 827-8.

⁵ Semnalat de N. Iorga (*ibid.*, IV, p. 158): „În scrisul acestui vrednic preot e o frumuseță de limbă curată cum se întîmplă numai în literatura bisericască cea bună, înaltea vremilor de rătăcită prefacere «învățată»“.

În epopeia de folclor *Aliman Voinicul*¹, și tot acolo își începea studiile despre viața poporului un tânăr ofițer, strâns legat de d. Sadoveanu, uriașul cavalierist Tudor Pamfile, răzeș din Țepu (Tecuțiu), pe când, după importanta culegere a d-lui Enea Hodoș, un tânăr Ardelean, Ioan Isaic, tipăria o poveste „din satul lui“ în broșurile „Cărți ale săteanului român“ din Cluj.

Pentru manifestările de artă, până la coruri ca ale lui Musicescu și Chiriac, care vor avea o însemnată influență în crearea noului spirit², se acorda la „Sămănătorul“ o atenție deosebită, și, chiar și datina populară în veșmînt afla acolo cuvenita prețuire³. Se avea în vedere și arta țeranilor, cuprinsă acum în albumul lui D. Comșa din Sibiu și al d-rei Minerva Cosma⁴. Glasuri de oameni cari mai văzuseră și altă lume cereau ca și museele reorganizate, înzestrate cu personalul trebuitor, să se puie în adevăr la dispoziția publicului: „Atunci vor putea învăța și copiii din școlile primare ceva cînd vizitează muzeul; almintrelea trec vizitatorii prin muzeu fără interes și iese fără să fi învățat ceva... Știința să fie folositoare pentru toți, și nu numai pentru savanți“⁵. Nu se uita, în sfîrșit, nici producția științifică, și anume *întreagă*, și până la expoziția chimistului, de un așa de tânăr suflet, încălzit de orice privia neamul său, dr. C. Istrati⁶.

Profesorul german M. Friedwagner putea constata deci în 1912 că „o viață nouă se ivi cu revista *Sămănătorul* supt conducerea lui Nicolae Iorga. Acolo fiecare talent original găsia găzduire binevoitoare, *primind direcția spre o afirmare mai energică a sufletului românesc în literatură*. De atunci se mișcă pretutindeni o generație tînără de poeți și scriitori“⁷.

Sprîjinirea pe concepte filosofice a direcției noi, naționaliste, în literatură și cultură o dă, în *Naționalitatea în artă*, și d. A. C. Cuza, poetul ironic de odinioară, ajuns la vrîsta marilor cons-

¹ *Ibid.*, pp. 890 și urm., 932 și urm., 967 și urm.; V, pp. 74 și urm., 126 și urm., 154 și urm., 176 și urm., 270 și urm., 332 și urm., 371 și urm., 397 și urm., 455 și urm., 471 și urm., 665 și urm.

² V, III, pp. 273-5.

³ *Ibid.*, p. 305 și urm.

⁴ IV, p. 541 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 960.

⁶ II, p. 611 și urm.

⁷ *Conv. Lit.*, 1914, p. 726.

truții ideologice, dar convingătoarea lui argumentare a aflat din cauza formei masive o mai îngustă răspîndire și n'a putut influența în de ajuns; retras în colțu-i ieșean, predicatorul din „România Jună“ al crezului național în viața publică se manifestase de altfel, numai în „Făt-Frumos“ de la Bîrlad, și lăsase cu totul de o parte „Sămănătorul“¹; vor trebui alte împrejurări pentru o strînsă apropiere pe mulți ani, de N. Iorga, și pe altă cale decît a singurei propagande culturale.

Dar și cugetarea filosofică propriu-zisă ajunsese a se ridica atunci pentru cultură și contra politicianismului. La 1904 apare cartea d-lui C. Rădulescu-Motru, *Cultura romînă și politicianismul*, care merita o lectură atentă, prin vădirea fățișă, curagioasă a daunelor aduse civilizației românești de o politică de clientelă care înlocuia adevărata scară a meritelor prin aceea, în neconținută schimbare, pe care o elaborau cluburile de clientelă. Prosa hotărîtă a profesorului de filosofie, fiu al celui mai de aproape din ucenicii lui Eufrosin Poteca, spirit de o vastă intelectualitate, care făcuse studii la Paris și mai ales în Germania, ar fi fost în stare să trezească o mișcare și dincolo de cercul, mai îngust, pe care-l interesau discuții metodice în domeniul abstracțiilor pure. O încercare în acest sens a și făcut-o cel mai original dintre cugetătorii filosofici ai acestei generații prin publicarea „Noii Reviste Romîne“², care avea în program înainte de toate expunerea problemelor zilei în toate domeniile. O acțiune mai întinsă și mai durabilă a fost însă împiedecată prin unele lipsuri și în ideologia îndrumătorului, care avea o idee neclară și falsă despre poporul românesc însuși și cultura lui, pe care le credea abia în fașa începuturilor, precum și în gustul literar al aceluia care, și supt influența elevului său Trivale, dintr'o familie evreiască de la Pitești (Netzler), autor de bune critici literare asupra producției zilnice, va fi gata a deschide larg porțile unui modernism de împrumut. Cu poezie în suflet și convingere în idei programatice, d. Rădulescu-Motru ar fi avut un rol mult mai mare în conducerea generației care se forma atunci.

2. ÎNDREPTAREA SOCIALĂ ȘI ACȚIUNEA NAȚIONALĂ.

În „Sămănătorul“ viața țeranului fusese privită supt toate laturile, N. Iorga oprindu-se asupra oricăror știri noi, adevărate,

¹ Încă din 1905 o recunoaștere de I. Scurtu, *ibid.*, IV, pp. 759-60.

² V. asupra ei mai departe.

despre viața lui: monografiile de sate, ca a lui A. V. Gîdei, rapoarte de prefecti, critice și propuneri. Deci, cînd, în 1904, unele mișcări țerănești se produsera, prin Vaslui, prin Roman, de pe urma lungilor nedreptăți îndurate și unor ultime ofense, se vorbea astfel de dînsule: „Ca unii ce sînt dintr'un neam viteaz, vestit de dirz și de îndărătnic cînd crede că are dreptate, ei au rupt rîetevele din garduri, au sunat clopotele, ca pe vremea lui Ștefan-cel-Mare, au trimis olăcari la toate satele de prin prejuri... și s'au gătit de apărare, alegîndu-și un căpitan, tot ca pe vremea lui Ștefan“¹. În legătură cu problema datoriilor și a pămîntului se iviau, de altfel, în vremea cînd se începea și o cooperăție rîpede îndrumată, cu uimitoare rezultate, de zelul unui Dumitrescu-Bumbești, cărțile de îndrumare ale lui Haret și D. Protopopescu (Agricola). Fiul al doilea al lui Mihail Kogălniceanu, Vasile, aduna materialul risipit și făcea o carte de ansamblu, chiar prea mult de ansamblu, trecînd peste deosebirile de regiune și de avere individuală, în cuprînzătoarea lucrare despre „Chestiunea țerănească“². Pentru pătrunderea culturii la sate se recomanda să se întrebuițeze calendarele. Pe lîngă cele de un înalt nivel ca al „Minervei“, prețios almanah al întregii vieți naționale, pe lîngă almanahurile studentești din Cernăuți, se începea cu tipărirea, continuată și pînă în zilele noastre, în provincie, a *Calendarului plugarului*³.

Aceiași grijă se întindea, firește, asupra Bisericii. În 1905, ea nu putea fi caracterisată, — și din nenorocire așa va fi, în general, și pe urmă—, decît în astfel de cuvinte: „Fără conștiința de fiecare clipă a unității românești, fără iubirea cea mai plină de căldură și mai adevărată prin fapte pentru țerănimea care înfățișează și sprijină acea unitate, fără cele mai mari și mai minunate jertfe pentru învățatura și cartea românească, clerul superior din țara noastră va fi ceia ce este: o tagmă de funcționari, prețuiți foarte puțin de societatea laică, cu toată leafa mare ce li se servește și formele, strălucitoare, dar zădarnice, care li se îngăduie. Și e, de sigur, una din cele mai mari nevoi de astăzi ca Biserica noastră să învie. Aceasta n'o poate face decît *prin sine*“⁴.

¹ *Săm.*, III, p. 80.

² V. darea de samă a lui N. Iorga, *ibid.*, IV, pp. 850-5, care insistă mai mult asupra laturii morale și culturale a vastei și grelei chestiuni.

³ V. N. Iorga, *ibid.*, IV, pp. 761-3.

⁴ Același, *ibid.*, p. 683. Și față de clerul catolic se arată dorința de a fi represintat prin Romîni (*ibid.*, p. 723).

Mișcarea tindea să pătrundă și în domeniul, încremenit încă în rutină, al școlii, elevii, mult mai vioi decât profesorii, hrănindu-se în parte din „Sămănătorul“. Vlahuță înfierase sistemul de examene, cerînd omenie, și un nou filolog și istoric, d. N. Bănescu, rupsese mașca de pe zădărnicia lecțiilor ¹. Aproape în același timp N. Iorga cerea noua carte de școală, pe care s'o alcătuiască „scriitori puternici și mari, învățați originali și adînci“ ² și el dădea o încercare de manuale însuflețite, pentru istoria universală și istoria Romînilor, pe care acea rutină, chiar la foștii lui elevi, nu le-a primit niciodată cu căldură și a izbutit chiar să le înlăture mai cu totul.

În sfîrșit, prin căpitanul Al. D. Sturdza, om cu foarte mari însușiri, de o perfectă rigiditate morală și cu un înalt simț de disciplină, se părea că și armata va fi prinsă în mișcarea îndreptată către toate elementele vii sau capabile de a fi înviate ale societății românești. Recunoscîndu-se, cu prilejul publicării unei cărți de orientare pentru ofițeri, că el a deschis calea, se observa, în „Sămănătorul“ din 1905, nevoia de a se înlătura de la regimente, care ar trebui să completeze opera școlii rurale reformate fundamental de Hareț, „rutina seacă, impusă cu sila pumnilor ieri, cu sila batjocurilor și pedepselor legale astăzi“, și în ofițerul nou se vedea „un frate bun al tinerilor cari luptă pentru adevărata înaintare a neamului acestuia“ ³.

Atitudinea luptătoare a „Sămănătorului“ își află încununarea prin acea mișcare contra străinismului, provocată de o nouă reprezentare, de sfidare, a comediei bulevardiere *Madame Flirt* la Teatrul Național, în ziua de 13 Mart 1906. N. Iorga protestă înaintea studenților, la Universitate, apoi înaintea unui public numeros, într'o sală din fața Teatrului, contra acestui gest din partea cîtorva reprezentanți ai unei clase de sus care dăduse totuși, în timpul din urmă, mari dovezi de înțelegere și de revenire. El se mulțămise a ruga, prin „Epoca“, lumea să nu vie la spectacol. Scriitorii se oferiau a suplini programul cu unul românesc. O greșeală a prefectului de Poliție, Moruzi, care, după anume intervenții, voi să oprească

¹ *Ibid.*, pp. 644 și urm., 665 și urm.

² *IV*, p. 661 și urm.

³ *Ibid.*, p. 743. Colaborarea lui Al. D. Sturdza la *Sămănătorul*, *IV*, pp. 85 și urm., 105 și urm., 257 și urm., 304 și urm., 392 și urm., 451 și urm.

silnic o manifestație a tineretului pe care o admisesese întâiu, aduse lupta de câteva ceasuri în Piața Teatrului.

Pe cînd cite un Pompiliu Eliad striga contra crimei și mai ales a criminalului, și I. Kalinderu, ca președinte al Academiei Romîne, credea că trebuie să se sesiseze, delincventul fiind membru corespondent al societății, pe cînd guvernul se gîndia la o arestare, dar miniștrii se temeau pentru casele și persoanele lor, crezînd că e vorba de o revoluție, pe care unii membri ai opoziției ar fi dorit-o, Vlahuță chema la o mare manifestare publică pe toți scriitorii, în ciuda „desbinărilor trecătoare“ și a „durerilor pe care ni le-am putut face unii altora“, în numele „adîncii iubiri a limbii strămoșești“ și a „credinții nestrămutate în continuitatea istorică a neamului“. Nu mai trebuie, adăugia el, să mai fie încă, să se creadă că sînt „două neamuri vrăjmașe pe pămîntul țerii acesteia“: „asimilarea“ celor pușini răzleți de cultura națională trebuie încercată, și el o crede posibilă. Căci el, ca și o întregă generație mai tînără decît dînsul, vrea „unirea în același gînd și graiu românesc a toată suflarea neamului acestuia“¹.

Adunarea a fost strălucită, alipindu-se la această declarație de solidaritate și un Hasdeu, un Xenopol. Astfel N. Iorga putea vorbi de „o eră nouă care se deschide cu această ivire luptătoare a unui public național“².

Îndată după aceasta, grupul de la „Sămănătorul“ plecă într'o călătorie de propagandă prin largul țerii, cu conferințe de N. Iorga

¹ *Ibid.*, p. 221 și urm.; și în N. Iorga, *Lupta pentru limba românească*. În același sens G. Bogdan-Duică, amintind pe boleroaica prietenă a literaturii romantice în limba țerii, Anicuța Manu, *ibid.*, p. 241 și urm. Cf. III, pp. 111-2 și N. Iorga, *Boierimea francesă din România*, *ibid.*, p. 113, și urm. Indignarea produsă de prefacerea primei scene românești în locul unde să se expuie înstrăinarea clasei de sus a îndemnat pe N. Iorga să ceară și oprirea prin taxe a cotozirii fondului cultural românesc: „Într'o zi se va găsi un om care va pune piciorul în prag și, sigur de sprijinul mulțimii adevăraților Romîni, nu se va teme de revoluția boierilor, de ocările ciocoilor și de blestemele veneticilor, și din înstrăinarea de astăzi va rămiinea numai ca o amîntire urîtă a trecutului, — una foarte urîtă“; *ibid.*, p. 117.

² *Ibid.*, p. 247. Pentru atacurile lui Gh. Panu, în „Săptămîna“ v. *ibid.*, V, pp. 279-80. Dar lui Mihail Suțu, numismatul, care se lauda în „L'Indépendance“ că e francisat, îi răspunde viitorul istoric I. D. Filitti.

și cetiri de Iosif, Sadoveanu și Girleanu, ceia ce avu darul să trezească și sufletele până la care nu ajunsese încă farmecul literaturii¹. De sigur în legătură cu freământul produs de acest pelerinagiu trebuie să se puie apariția la Craiova a revistei *Ramuri*, a cărei direcție o va lua în curînd un critic de talent, d. D. Tomescu.

O reacțiune s'a produs destul de răpede într'o societate mai mult rătăcită decît rea. „Sămănătorul“ anunța la 9 Maiu 1904 că „un comitet de doamne, supt presidenția d-nei G. Gr. Çantacuzino, a luat inițiativa de a nu se mai trimete fetele din familiile bogate în străinătate, ci de a li da în țară o creștere românească. Mai mulți profesori au primit, unii gratuit, să dea lecții și să ție conferinți, care vor începe în Novembre“². Între sfătuitoarele soției bogatului și respectatului om politic era nepoata ei, Ádina Olănescu, născută Ghica, femeie foarte inteligentă și de mare curaj dispărută prea răpede, lăsînd un volum de cugetări originale, și ea va fi de acum înainte energica apărătoare a drepturilor culturii naționale, biruind răpede piedecile de prejudecăți care i se opuneau. În adevăr, încă de la 1904 încep „cursurile pentru domnișoare și conferințe academice înființate de societatea femeilor romine“ pentru „a asigura domnișoarelor o cultură adevărat românească“, adăugînd: „cine în adevăr nu cunoaște că femeile culte au menirea a fi în capul elitei intelectuale a unei țeri, elită căreia scriitorii doresc să-și închine rodul cugetărilor și muncii lor“³. Și d-ra Elena Văcărescu; de mult o scriitoare francesă de mare vogă, încerca să scrie românește, tipărînd la 1905 „Pe urma dragostei, idilă țerănească“, în care sînt și versuri: publicația e interesantă ca simbol.

În sensul „Sămănătorului“ lucra acum și *Paloda literară* din Birlad a d-lui Nanu (1904), în care d-ra Văcărescu publică versuri de recunoaștere cu semnificativul titlu de *Mea Culpa*⁴. Revista căpăta apoi o tovarășă în *Făt-Frumos*⁵, care începe la 15 Mart

¹ V. *Închinare Iașului*, de Iosif și Anghel; *Săm.*, V, p. 265.

² I, p. 300.

³ Recomandația o face foarte tînărul V. Pirvan; *ibid.*, III, p. 463. Despre școlile călugărițelor catolice, Iorga, *ibid.*, p. 775 și urm.

⁴ Dar se reproduce și un articol din „Epoca“ despre Caragiale al d-lui M. Dragomirescu. Între colaboratorii d-lor Nanu, Tutoveanu, Mîndru: G. Orleanu, dd. Moldovanu, Cincinat Pavelescu, I. Petrovici.

⁵ Istoria revistei o dă d. Paul Padadopol, în *Țara-de-Sus*, I, pp 203-6.

1904, cu o citație din Bălcescu, la care se adaugă acest precept: „Să cîntăm și să așternem pe hîrtie numai ce e al nostru“. Acolo colaborează și un poet de talent, cu subiecte variate și o formă deosebit de limpede, d. Gheorghe Tutoveanu și unul mai puțin înzestrat, d. A. Mîndru. Aici se formează însă, plecînd de la „Archiva“, ajunsă o publicație personală a lui Xenopol, un tînăr ofițer care iscălește „Emilgar“. Emil Girleanu, fiul unui colonel, era un suflet de o aproape maladivă fineță și psihologiile delicate deveniră materia lui de predilecție: ostași pierduți în războiul din 1877, pe care și-l închipuia aieva, cu o mare putere de intuiție, boieri bătrîni cari se stîng împăcați cu soarta, rude părăsite de ai lor, o întregă tristă irisă de oameni supuși soartei pe care și-o simt atotputernică de-asupra capului. Înainte de aceste creațiuni, care, cum vom vedea la cercetarea scriitorilor ca atari în afară de analiza grupărilor și curentelor, se vor continua, cîștigîndu-i un loc de frunte în noua literatură, el se declară, în revista bîrlădeană, prin articolul *Instrăinații*, aderent călduros al noilor îndreptări. Ștefan Petică, preotul Antonovici, viitorul episcop de Huși, un pasionat de istorie, stăteau lingă dînsul, și, din colțul său de boală, cel d'întăiu, deplîngînd lipsa în 1904 a unui entusiasm al cetitorilor, pe care-l cunoscuse ca elev la Brăila în 1893, scria: „Glorificarea trecutului și a vieții proprii neamului nostru va readuce entusiasmul din alte vremuri și va da celor aleși zbor de vultur“¹.

Revista mai adună pe Ioan Adam, acum la Constanța, cu d. D. Nanu, aflător atunci acolo, la Bîrlad. D. A. C. Cuza, fostul îndrumător al lui „Emilgar“, contribuie cu îndreptări doctrinare, dar și cu versuri. Colaboratorii „Sămănătorului“, pe cari-i vom înfățișa la presintarea operei fiecăruia din ei, ca dd. Sadoveanu și Vîlsan, D. Anghel, Corneliu Moldovanu, N. N. Beldiceanu, N. Dunăreanu, V. Pop, G. Orleanu, Ionescu Boteni, d-na Farago, I. U. Soricu, Ioan Ciocîrlan, Cosmovici, își dau partea. Din afară vin dd. Brătescu-Voinești (cu *Neamul Udreștilor*), Basarabescu, dr. Proca (O. Carp) și dd. A. A. Naum, Gorovei. Se va încerca în 1909 o reluare a revistei, și cu colaborarea lui Chendi.

Pornit dintr'o inimoasă inițiativă oficială, „Sămănătorul“ se des-

¹ *Făt-Frumos*, I, p. 79. Pentru moartea lui, *ibid.*, pp. 239-40.

făcuse acum de dînsa, și astfel, în toamna anului 1903, putea să publice aceste mîndre rînduri: „Pentru a împrăști nedumerirea unei reviste ciudate din Capitală, declarăm că „Sămănătorul“ nu primește nicio subvenție de la vre-un Ministeriu, ci se sprijină exclusiv pe încrederea morală și materială a publicului cetitor“¹. În loc să fie subvenționat și condiționat de Stat, ajunse a impune el lumii oficiale tendințele sale. Aceasta s'a învederat cu strălucire la comemorarea, în acel an 1904, a patru sute de ani de la moartea lui Ștefan-cel-Mare².

În anul împlinirii celor patru veacuri Simion Kirileanu publică *Legendele despre Ștefan-cel-Mare*³; altele le adauge geologul Gheorghe Murgoci⁴ și folklorista bucovineană Elena Voronca, fiica poetului botușănean cu subiecte populare Nicoloiță⁵.

Pregătirile mării comemorări se făcură supt auspiciile revistei încunjurate acum de atîta dușmănie⁶. N. Iorga primise însărcinarea de a scrie o Istorie a marelui Domn, care s'a răspîndit până în depărtate funduri de Ardeal, ca o carte de liberă propagandă națională, în nu mai puțin de 40.000 de exemplare⁷. În același timp, un scriitor tecucean, Ioan Bistrițeanu, făcea să apară un episod dramatic din epoca lui Ștefan în *Cuib de Șoimi*⁸, așteptînd drama *Maria din Mangup* a studentei Florica Coengiopol. În schimb, Gheorghe Becescu-Silvan întrebuița, după o broșură de închinări⁹, epopeia lui Ștefan pentru a face din ea materia unei literaturi ca pentru romanele în fascicule¹⁰.

¹ II, p. 658. Cf. și *ibid.*, p. 721.

² Pentru legăturile „Sămănătorului“ cu Haret, *ibid.*, pp. 803-6.

³ Parte și *ibid.*, III, p. 101 și urm.

⁴ *ibid.*, pp. 141-3.

⁵ *ibid.*, pp. 165-6.

⁶ *ibid.*, pp. 225-9, 251-3, 333. Pentru atacuri, v. și generalul C. I. Brătianu, *O lecțiune de înaltă morală*, Ploiești 1903, și răspunsul lui Chendi, în numele Ardelenilor vizați, în *Săm.*, III, p. 233 și urm.

⁷ V. și Iorga, *Arta lui Ștefan-cel-Mare*, *ibid.*, p. 385 și urm.; *Învățăături din viața lui Ștefan-cel-Mare*, *ibid.*, p. 417 și urm.; *Ștefan-cel-Mare și poporul românesc*, *ibid.*, p. 448 și urm.; *Mama lui Ștefan-cel-Mare*, *ibid.*, p. 497 și urm.

⁸ V. Iorga, în *Săm.*, III, p. 316.

⁹ V. *ibid.*, p. 351.

¹⁰ Cf. ridicula „Sezătoare a lui Ștefan-cel-Mare“ a lui Ionnescu-Glot. V. și nota despre *Valea Albă* a lui Becescu-Silvan (IV, pp. 174-5).

Cerna și d. Vilsan închină lui Ștefan o poezie sinceră și impresionantă. Ceia ce trebuia să fie marea operă politică legată de comemorare a lui Iosif, scrisă în liniștea de la mănăstirea Putna¹, s'a dovedit însă inferioară unui talent acuma adormit în fericirea casnică², menită să fie așa de trecătoare. Dar d. Sadoveanu descrie mișcat moartea lui Ștefan³, și în *Făt-Frumos* apare un imn de d. A. C. Cuza. Moldova prin „Arhiva“, îngrijită acum de harnicul cercetător de trecut Gh. Ghibănescu și de arheologul Gr. Buțureanu, apoi Bucovina, Ardealul prin „Luceafărul“, ieșit în număr special, aduceau prinosul lor⁴. În Bistrița Ardealului învățătorul Teodor A. Bogdan publica o broșură de literatură populară despre Ștefan, care e intitulat „Împărat“, „Craiu peste întreg pământul Ardealului“. (*Ștefan-cel-Mare, tradiții, legende, balade, colinde*, Brașov)⁵.

Dacă la Putna a vorbit numai calma știință a lui Onciul, pomenirea, descrisă amănunțit de N. Iorga, într'o broșură anume, trezia în Ardeal speranțe a căror îndeplinire era să zăbovească, și tânărul poet I. Borcia, abia întors de la studii, pornia de la rînduri din „Istoria lui Mihai Viteazul“ de același ca să încheie, în poemul *Arhanghelul*, prin aceste rînduri menind a viitor :

Se uită lung ciobanul de pe munte,
Uitînd de cale și uitînd de turmă,
Căci un Arhanghel zboar' acolo 'n frunte...
Îi filfiie aripile în urmă:
Acela-î ce s'a zis că va să vie!
Iar buciumul cu strigăt de fanfară
Trezește frați din jalnică robie,
*Vestește ziua judecâți 'n țară*⁶!

Iar din Bucovina Adrian Forgaci, în *Cîntec de războiu*, chema „la arme“ :

¹ III, p. 428 și urm. V. și Iorga, *ibid.*, IV, p. 421 și urm. Cf. *Făt-Frumos* din Cernăuți, I, pp. 106 și urm., 134 și urm.; *Jun. Lit.*, XV, pp. 92 și urm., 141, pe lângă biografia din revista *Țara Bîrsiei*, 1932-3.

² V. imnul din *Săm.*, III, pp. 378-9.

³ Parte, *ibid.*, pp. 421-2.

⁴ Cf. N. Iorga, *ibid.*, p. 479. O broșură, *Dumbrava Roșie*, la Cimpulung.

⁵ Dare de samă de N. Iorga, *ibid.*, p. 494. O carte populară și de d-na Laurenția Gribincea (l. Bacalbașa).

⁶ *Săm.*, III, p. 537. A. D. Xenopol publică un articol în „Revue historique“ din Paris (Septembre—Octobre 1904).

Căci Domnul Ștefan e cu noi,
Sclăvia să ni-o farme ¹.

Literatura românească își făcuse datoria și față de aceste Ținuturi, trezindu-li o atît de puternică încredere în viitor.

Curentul spre unitatea românească mergea acum pînă spre Tron. Prințul Moștenitor, care ingenunchiase la prăznuirea lui Ștefan-cel-Mare de-asupra reproducerii în lemn a pietrei de mormînt de la Putna, alături de bătrînul președinte de Consiliu Sturdza, primia în sesiunea generală din Mart 1905 a Academiei Romîne, înaintea venerabilului canonic blăjean Moldoveanu, a cărunților Marienescu și Pușcariu, oameni din Ardealul romantic, a altui Ardelean, chimistul Teclu, a folkloristului din Suceava Marian, a lui Vulcan de la Orade, din mîinile lui Onciul, director al Arhivelor Statului, unde se găsisse, pecetea cu cele trei steme ale țe-rilor românești de supt un hrisov al lui Mihai Viteazul, întovărășită de cuvintele istoricului bucovinean: „Alteță Regală, în minile voastre depun acest simbol“ ².

Apoi serbările jubilarie ale „Asociației“ din Sibiiu, la 1905, cu afirmarea tîneretului fără rezerve în chestia națională, a fost un mare eveniment general românesc, — pe care l-a înfățișat și tîlmăcit pe larg N. Iorga, în „Sămănătorul“ ³. S'a represintat „Fintina Blandusiei“ și s'a cîntat opera compozitorului bucovinean Tudor Flondor, *Moș Ciocrlan*. Cei două sute de cîntăreți de la societatea bucureșteană *Carmen* presintară arii în care se unia inspirația basarabeană a lui Gavril Musicescu cu nota pur românească a Bănățeanului I. Vidu. Visitarea minunatului saf românesc din preajma Sibiului, Săliștea, în a șasea zi a serbărilor, a fost o revelație pentru oaspeții din țara liberă, aparținînd tuturor grupărilor politice, inimosul iredentist dr. Istrati, conservatorul C. C. Arion, fost ministru de Instrucție, frații Ion și Vintilă Brătianu, pe lingă

¹ *Săm.*, IV, p. 40. Un rasunet întărziat, în *Bucovina* d-lui Vilsan, *ibid.*, p. 157. Edgar Th. Aslan publică un roman, *Fiica lui Radu-cel-Framos* (v. *ibid.*, p. 879).

² V. N. Iorga, *ibid.*, 193-5. Cf. și vedenia d-lui Vilsan, cu plîngerea lui Ștefan-cel-Mare către Dumnezeu pentru suferințele poporului său, *ibid.*, pp. 464-5. Și altă legendă ardeleană, V, p. 863.

³ *Ibid.*, pp. 581 și urm., 601 și urm. 620 și urm. Dèscrierea d-lui O. Tăslăuanu și a d-rei Cunțan, în *Luceafărul* din 15 Septembrie 1905. Cf. și aceia, de preotul E. Dăianu, de la Cluj, în revista lui, *Răvașul*.

scriitori ca poetul dr. Proca (O. Carp)¹. „Serbările neobișnuite din 1905“, scria N. Iorga², „au lăsat amintiri de o frumuseță trainică, ce se vor adăugi la vistieria sufletească a neamului“.

A urmat cercetarea sat de sat a Ardealului și Banatului, în vara și toamna anului 1905, de același, care publică în două volume *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, lângă care Ardealul dă lucrările descriptive, exacte, ale lui I. Turcu și Silvestru Moldovan.

Și serbările de la Sibiiu pentru sfințirea catedralei ortodoxe au fost tot așa de cercetate³. Acum tinerii din școli încep, cu osteneți și jertfe, călătorii pe jos prin tot Ținutul românesc, până în Banat și Maramurăș, însemnându-și impresiile pe pagini care se vor răspîndi, așa cum face „Gh. C. Ionescu, clasa VIII, Liceul Traian, T. Severin“, care e viitorul agronom și ministru al Agriculturii Ionescu-Șișești; și Coșbuc îi dă bucuros o prefață⁴. Vulovici încerca un „La arme“ pentru frații ale căror „plînsuri ni vin din zare“⁵.

După ce N. Iorga putea să observe cât de mult au dispărut prejudecățile care deosebiau sufletește pe Romîni, cât e de deplină comuniunea lor în același crez, care ducea de la sine către sforțarea supremă de a realiza unitatea și în forma politică⁶, serbările, apropiate, pentru jubileul regelui Carol I-iu dădură prilejul de a se strînge împreună Romîni de pretutindeni, pavilioanele provinciilor rînduindu-se lângă ale țerii libere, une ori cu adausul din pârtea lor a unei cărți așa de bune ca *Ro-*

¹ Același, acum colaborator al „Sămănătorului“, publică acolo *Păstorîța și Ștefan-Vodă (legendă din Ardeal)* (*Săm.*, V, pp. 565-6). Despre d. Proca, N. Iorga, *ibid.*, p. 621 și urm.

² *Ibid.*, p. 4.

³ Despre corurile sibiiene, N. Iorga, în *Săm.*, V, p. 761 și urm. Despre insuficienta „Poveste a Neamului“ de Al. Davilla, represintată atunci la Arenele Romane, același, *ibid.*, p. 701 și urm.

⁴ N. Iorga, *ibid.*, pp. 858-9. Cf. impresiile din România ale învățătorului arădan Iuliu Groșoreanu, în *Tribuna* din Arad, 1906, n-le 23-5; ale d-lui Ciurea, în *Rev. politică și lit.* din Blaj. V. și, în *Revista Bistriței*, conferința lui N. Iorga despre *Ardealul Românesc*. În *Unirea* din Blaj, notele despre București ale pâr. I. Agîrbiceanu.

⁵ *Săm.*, V, p. 93.

⁶ V. mai ales partea a treia din „Ce este România în mișcarea culturii românești?“; *ibid.*, p. 81 și urm.

*mîinii din Bucovina*¹. Sosirea delegațiilor, a corurilor, manifestațiile de la noul și frumosul Parc Carol, minunata creațiune spontanee a inimosului dr. Istrati, care se gîndise a aduce și a expune la mijloc craniul lui Mihai Viteazul (!), — N. Iorga propunea „olimpice românești”², — creau o stare de spirit extraordinară, de ale cării urmări nu toată lumea-și dădea sama. Bătrînul Slavici relevază în „Tribuna” de la Arad însemnătatea unei manifestări ale cării proporții și al cării caracter nu le prevăzuse o oficialitate conservatoare. Cu acest prilej apare poesia bucovineană iredentistă a d-lui G. Rotaru-Rotică:

În legi de fier încins-au trupul celor cu lacrima oprită
Și frați de frați se vor întoarce, unind iar sînge și moșie³.

Era și vremea cînd în Basarabia apărea primul ziar românesc, încă nehotărît și sfios⁴.

3. FORMAȚIILE LITERARE LA ROMÎNII NELIBERI.

Renașterea literară era acum în toate ținuturile românești.

În Ardeal, poesia lui Coșbuc trezise, dar cu un adaus musical de moștenire părintească și cu miresme de lieduri, cîntecul simplu, foarte simpatic, al d-rei Maria Cunțan, și, cu o notă de realism masculin, ea însuflețea pe acela, de lupte sufletești naive în lumea satelor ardeleni, al d-rei Maria Ciobanu, soră de preot și viitoare soție de profesor arădan, care începuse încă din 1899 la „Convorbiri”⁵. E adevărat că în Blajul canonicilor apăruse o necuviință asupra lui Eminescu, dar în același timp tot acolo și înțelegătoarea comparație a Moldoveanului cu poetul năsăudean, de profesorul Al. Ciura, un timp preot unit în Orlat, autor de prețuite schițe (*Eminescu și Coșbuc, note comparative*); de același, se vor da amintiri și capricioase schițe de fugare psihologii din lumea satelor, care nu sînt fără interes⁶.

¹ V. *ibid.*, pp. 537-8.

² *ibid.*, p. 861 și urm. Un profesor bucovinean ar vrea un „Skansen,” (*N. R.*, I, no. 54).

³ *Săm.*, V, p. 796.

⁴ Cf. *ibid.*, p. 740.

⁵ Cf. alăturarea celor două de *Săm.*, IV, pp. 232-7, 328-30.

⁶ V. N. Iorga, în *N. R. L.*, III, pp. 737-8. Despre *Foiletoanele* aceluiasi, *ibid.*, pp. 417-8.

Astfel, încă din 1902, la Budapesta, supt influența aceluși profesor cu însușiri de filolog, dar cu sufletul îndoit, care ar fi dorit o împăcare între Români din cari venia și Ungurii pe cari îi servia autorul unei Istorii a literaturii românești în limba maghiară, Alexici (Alexics)¹, putea începe să apară revista *Lucefărul*, care, supt conducerea d-lui Octavian Tăslăuanu, vădia scriitori ardeleni noi, în frunte cu prosatorul Al. Ciura, profesor la Blaj, și cu studentul la filosofie Octavian Goga. Revista primia o poveste de la harnicul învățător din părțile Bistriței I. Pop Reteganul, note de datini populare de la un V. E. Degan; acolo publică întâiu Maria Cioban și, se pare, și Maria Cunțan². Iar d. Goga, supus influenței noii literaturi maghiare și mai ales a lui Ady, și, traducând *Tragedia Omului*, a lui Madách, iscălește „N. Otavă“, versuri proprii în care e o vibrație până atunci neîntâlnită în noua poezie. De și tonul e înrîurit profund de maestrul lui străini, icoanele de viață înduioșată, ca în *Dăscălița*, însuflețesc altfel fondul contemporan din satele ardeleni. Poema închinată la 1904 lui Ștefan-cel-Mare făcea ca N. Iorgă să-l însemne ca pe cel d'întăiu printre poeții tineri din Ardeal³, iar la 1905 să arăte ce putere a putut scoate pentru viața națională întregă acel care plecase de la profunde cunoaștere și iubire a Rășinarilor originii sale⁴.

Era, cum se va arăta mai deslușit la înfățișarea scriitorilor înșii, de sigur o poezie nouă și impresionantă și prin violența, de temperament, fără indoială, dar și de imitație, în care însă gîndul nu există și nici simțirea personală: aceia lipsește totdeauna, fără excepție: *omul* nu se lasă văzut, nu vrea să se destăinuiească, i se pare o coborîre. Icoane și tipuri trec, dar nu prinse ele însele în esența lor, ci în jurul lor aleargă cuvinte măiestre, cuvinte mult căutate, cu iubire păstrate pentru un prilej sau pentru altul, potrivite la locul lor, cum face un giuvaergiu cu pietrele. Cele mai simpatice tipuri ardeleni, ca acea învățătoare, ca preotul vorbind din poartă, se văd a fi un pretext numai pentru o virtuositate ca a unui Liszt, de substantive rare, de calificative inedite. Natura însăși nu are un drept al ei: de a fi observată, interpretată și adorată. „Zvonul din dumbravă se stînge ca o vecernie do-

¹ V. darea de samă, de Scurtu, *Săm.*, IV, pp. 41-3.

² *Ibid.*, II, p. 33. O conferință despre dînsa, de d. Pușcariu, II, p. 361 și urm.

³ *Săm.*, III, p. 479. Și *ibid.*, p. 543: „cel d'întăiu poet al Ardealului“.

⁴ *Ibid.*, IV, pp. 803-4.

moală“, „soarele-și închide pleoapa pe o căpiță de otavă“, apropieri care nu s'au mai făcut niciodată, dar poetul care se joacă învîrtind cuvintele, prinde și cele mai respectate noțiuni în același danț, rămînînd, după întrebuițarea lucrurilor și oamenilor, a cerului și a pămîntului, tot el, numai el, și el se respectă prea mult pentru a-și căuta înăuntru, unde e marea smerenie omenească. Și astfel până și strigătul spre vremea românească a patriei sale încîntă prin sunet și vrăjește prin vorbe, dar nu aprinde inimile cum trei rînduri de mare și simplă sinceritate ar fi făcut-o. Cu tot naționalismul său literar, proclamat, pe basă țerănească, și în *Sămănătorul*¹, care i-a fost pe dreptate atît de mult lăudat, poetul e alături de naționalism².

Deocamdată însă era încă, acolo în direcție, o așa de mare nesiguranță, încît un Ulpiu Traian Mihaiu se ridica împotriva curentului de la „Sămănătorul“ și, sociolog robît de idei străine, recomanda să se caute inspirația la „burghesimea modernă, în care au străbătut ideile programului ș'a culturii apusene“.

Revista din Budapesta nu scotea însă la iveală, deocamdată, alți scriitori, și astfel N. Iorga era îndreptățit să observe față de curentul activist, care va avea și urmări bune, dar va răpi spiritele mai alese către politică, această părere: „Nivelul cultural în Ardeal mi s'a părut că scade. Cărțile nu se cetesc decît foarte puțin, pe cînd ele sînt chemate a hrăni conștiința națională; scriitori de acolo, cari să *rămîie acolo*, sînt atîția cîți să-i poți număra pe degete. O renaștere culturală e, și acolo ca și dincoace, mai mult decît dincoace, o *nețesitate națională*“³.

Și aici se așează în frunte lucrările istorice. Canonîcul Augustin Bunea din Blaj, format și la Roma, dă încă din 1902 cartea sa despre episcopiile românești din Ardeal, și publicația din 1903 a „discursurilor“ lui arată și ce mijloace de formă avea el la îndemînă pentru a comemora pe cîțiva din fruntașii Romînilor uniți. D. Al. Lăpădatu avea dreptate să scrie că „romăneasca în Ardeal o scriu cel mai bine dd. A. Bunea la Blaj și A. Birseanu la Brașov dintre scriitorii mai în vîrstă, iar dintre cei mai tineri d. Sextil Pușcariu“⁴.

¹ *Ibid.*, III, pp. 629-30. Nici aici învîlmășitele cuvinte frumoase nu leagă.

² V. Cioflec, în *Săm.*, III, pp. 618-20.

³ *Ibid.*, II, p. 450. Cu adausul: „Vremea luptelor politice izbînditoare e încă departe, și n'are a face cu Parlamentele“ (*ibid.*, p. 451).

⁴ *Ibid.*, p. 542. V. darea de samă de N. Iorga, în *Conv. Lit.*, XXXVII, p. 9.

Acestor Ardeleni de la *Luceafărul* N. Iorga li scria, îndemnându-i să lase la o parte pentru moment arta pentru artă, dată fiind greaua luptă națională în care erau prinși, aceste cuvinte: „Asupra Romînimii instrăinate prin altă viață de Stat vorbiți-ni! Tipăriți poezii populare, povești, amintiri! Nu imitați, fiindcă nu aduce nici un folos; nu vă lăsați ispitiți de lucrurile ce ați cetit la alții. Scrieți de la d-voastră din țară și din sufletul românesc de acolo“¹.

Între Ardelenii trecuți dincoace, pe lângă Iosif, dădea atunci cele mai frumoase versuri d-ra Cunțan, ca în *Pe drumuri lungi*:

Vii către mine, galben ca de ceară—,
Și mă cuprinzi, pe nume-mi zici: „Mărie“²!

În schimb, contribuții veniau din București, de la valori poetice mărunte: un Stoenescu, un Polyclet, iar, dintre cei noi, Hildebrand Frolo, dd. Corneliu Moldovan, Tutoveanu, Vîlsan și Murnu, iar Iosif mai târziu, de la povestitori ca dd. Bassarabescu și Ciocîrlan, dar și articole istorice, de studentul Vasile Pîrvan și de profesorul N. Dobrescu. Oaspeți ardeleni, bucovineni trec, ca d. Sextil Pușcariu, d. Horia Petra Petrescu și Bucovineanul Adrian Forgăci³. S'a uitat că și Duiliu Zamfirescu a trimes ceva, din Roma⁴.

Dar de sigur îndreptariul sigur lipsia. Altfel nu s'ar fi tipărit lângă versurile d-lui Goga, strigînd a vreme nouă, insultele adresate de un student zăpăcit de modernism curentului unilateral și șovinist, represintat prin Iosif, — fie și, cum se spune, numai pentru a stîrni discuție⁵. De altfel frumosul răspuns, fulgerător, al d-lui Sextil Pușcariu nu zăbovește⁶.

Din vechea generație, în acest timp Oniț tipărește la Brașov, supt pseudonimul de „Sorcovă“, la 1903, volumul *Clipe de repaus, Schițe și foite*, și bucăți de un caracter amestecat (*Povestiri și schițe*) le dă tot atunci, la Arad, foarte tînărul Septimiu

¹ *Luceafărul*, I, p. 16. Călduroasa salutare a lui Vulcan, care-și aduce aminte de tinereța lui în aceleași locuri, *ibid.*, p. 33.

² II, p. 554.

³ *Ibid.*, p. 154.

⁴ III, p. 131; *ibid.*, II, p. 28; V, p. 7. Cum va fi tratat pe urmă „poetul, diplomaț și proprietar de vii“, v. *ibid.*, VIII, p. 267. Dar și tot n-l din 1909.

⁵ II, p. 243 și urm.

⁶ *Ibid.* p. 271 și urm.

Sever Secula, care trece apoi la Bucușești ca funcționar, alături de Chendi, al Academiei Române. Volumul d-lui Vasile E. Moldovan, *Raze de lună*, n'are nimic romantic, presintind numai schițe glumețe¹.

O întreagă nouă generație ardeleană, capabilă și de a sui tricolorul pe clopotnița Blajului, cum s'a făcut odată, se trezește în aceste sentimente, de hotărît iredentism. Ea nu mai merge la Budapesta, nu se înscrie la Alexici, nu cetește pe poeții maghiari, nu-i traduce și nu învăluie gândul ei în formule pe care să le poată accepta stăpînii. Astfel Aurel Esca vorbește, în „Luceafărul“, de „șara roabă“, de „toporul care a spart încuietorea porții“ pe vremuri, de „visarea de lumină“ peste care „a căzut poarta“, de setea după „strigătul de fanfară“². Un anonim, om de talent, care arată să vie din aceeași parte, isprăvește un sonet prin cetera de „bătrînul schivnic“ în „filele florante“ a prevederii de viitor:

„Veni-va ziua cea de dereptate“³.

Iar de la 1904 înainte, mai ales cu prilejul comemorărilor, nu e scriitor de samă printre cei noi din România liberă care să nu se înscrie între colaboratorii revistei din Budapesta. Ea devine, pe pămînt neliber, ca un simbol al unității românești. Numai, în ce privește pe vechii Ardeleni, Slavici, întâiu dispus a glumi pe sama unor curiosități întîmplătoare, a isprăvit dînd în revista de la Budapesta, la 1905, o nuvelă de caracter vag, în care presintă banal un conflict oarecare din viața socială a orașelor⁴.

Influența micii reviste bucureștene merge pînă în depărtatul Maramurăș, plin de urme istorice de la urmașii întemeietorilor Moldovei, și de elemente de străvechiu folklor, total necunoscute pînă atunci. Se trezește astfel, pe lîngă munca, de mulți ani, a lui Ioan Mihalyí, fratele Mitropolitului Victor din Blaj, care, preocupat și de spițele unei nobilimi din care însuși făcea parte, dă „Diplomele maramurășene“, rîvna a doi clerici, preoții Al. Tiple (Cziple), care făcea studii în Budapesta, și Ioan Birlea.

¹ Darea de samă de N. Iorga *ibid.*, III, p. 524.

² *Luc.*, IV, p. 168.

³ *Ibid.*, p. 202. Semnează „L“.

⁴ *Luc.*, IV, p. 447 și urm. Pentru Slavici la „Tribuna“ și Boitoș, în *Societatea de mîine*, III, p. 807 și urm.

a cărui colecție de inscripții din biserici a fost primită de N. Iorga în „Studiile și documentele“ sale¹. Un Maramurășean trecut în țara liberă pentru a fi profesor, și așezat apoi ca redactor la „Gazeta Transilvaniei“, până va avea un loc la consulatul din Budapesta, d. Augustin Paul, dădea în cartea sa de la 1905 *Între Someș și Prut* pagini întregi despre viața din sătucul său de acasă². De acolo vicariul Tit Bud, interesant tip din vremea veche, trimetea „Însemnări și date“ istorice despre provincia sa.

Bucovina, al cărei șef intelectual, Gh. Popovici, se mutase în România, unde spera să capete, pentru adâncitele sale studii de istoria dreptului românesc, o catedră universitară și unde și-a făcut singur sfârșitul în urma unor triste împrejurări din noua sa familie³, dă, — în acest timp când forțe noi zbugnesc după Mihai Teșliman,⁴ pe care N. Iorga îl caracteriza⁵ ca pe un „descoperitor fără silință al celor mai strălucitoare icoane, un humorist, un ironist, cu „apropieri de idei“, cu o „inchipuire răsturnătoare a legăturilor obișnuite dintre lucruri“ și „o putere caustică, arzînd fulgerător“ —, preocupățiile culturale ale lui Gheorghe Tofan, profesor la Suceava, și pregătirea solidă de istoric a d-lui Ioan Nistor, fiu de sătean din Vicov, în preajma Putnei lui Ștefan, lângă locul unde se născuse D. Onciul, — acesta, acuma, de mult în București, unde luase catedra de istoria Romînilor, reținut de grija învățămîntului său și fixat în cea mai severă erudiție pură⁶.

De aici vine însă la „Sămănătorul“, cu C. Berariu, un adînc cunoscător al lumii de basme, din care croiește „feeria în trei tablouri“ *Făt-Frumos*. E acolo un simț al decorului fantastic, minuțios notat, o îmbulzeală de figuri, — și un Zare-Zare, altfel necunoscut, — și florile toate, până la bucovineana rujă, avînd fiecare caracterul ei, apoi o sprinteneală în traheul iute :

Porniră feți de crai și împărați,
De-același dor pe urma ei mînați,

¹ Mențiunea legăturilor cu păr. Cziplu în 1905 încă, *Săm.*, IV, p. 160. De același origine pare a fi Tit Chitul, care începe, la 1905, în „Familia“, un sters roman despre Mihai Viteazul.

² Cf. notița, *ibid.*, p. 279.

³ V. Iorga, *ibid.*, p. 527 și urm.

⁴ V. și *Săm.*, II, p. 32.

⁵ *Ibid.*, V, p. 283.

⁶ Remarcat de N. Iorga, în *Săm.* IV, p. 175.—E și vremea, la 1905, a publicațiilor lui Grigorovița (v. vol. I, p. 361 și nota 4).

Cu vitejia lor pe zmei să-i bîntuie
 Și pe Ileana roabă să o mîntuie,

pe lingă rime bogate („aprod“-„nod“, „slobod“-îmbrobod“, „rob“-
 „zdrob“), comparații fragede

Și trupul svelt ca jilava crenguță,

și, mai presus de toate, o diafană poezie de legendă ilusionistă ca în vechea operă asămănătoare a lui Alecsandri¹. Se mai iviau acolo câteva talente tinere, ca acela al poetului Adrian Forgaci, care va muri curînd, ale lui Filimon Taniac și Sever Beuca; un Ioan Popșor dădea „schite din popor“². Cîteva poezii începe a le tipări la Cernăuți d. V. Loichiță, de origine Bănățean și viitor cleric și profesor. Bucovina mai dădea volumul de poezii din 1910, cu caracter politico-social, al d-lui Vasile Calmuțchi³.

Aceste talente noi și puteri de conducere ca ale lui Gheorghe Tofan și ale d-lui I. Nistor se adună, la 1905, la *Junimea Literară* din Cernăuți, care, ca direcție, concordă cu „Sămănătorul“.

Ea apare încă din anul 1904, cu articole istorice de d. Nistor, cu o traducere din Grillparzer de C. Berariu, cu un articol al d-lui Pușcariu, acum profesor la acea Universitate, despre noua poezie, și o bună schiță iscălită Ion Grămadă, un tînar despre care se va mai vorbi.

În ce privește Basarabia, o revelație a fost apariția, în 1906, a unei cărți, *Rușii și Romîni*, iscălită D. C. Moruzi. Autorul, Basarabean, dintr'o familie domnească, își pierduse averea, trecuse la Iași, ocupase cîtva timp o funcție de suprefect în Dobrogea, o părăsise din cauza miseriei care căzuse asupra acestui diletant musical și trăia deosebit de greu la bătrînețe destul de înaintate. Acela care discuta cu o pătrunzătoare inteligență raporturile ruso-romîne⁴ se va gîndi în curînd să-și răscolească amintirile, și ce a găsit acolo, pentru schițe sau romane ca *Pribeag în țară răpită*, se poate pune alături de ce dăduse cu două-trei decenii

¹ *Săm.*, II, pp. 406 și urm., 443 și urm., 459 și urm., 475 și urm., 490 și urm. — Despre el deosebit în capitolul „Scriitori“.

² *Almanach literar pe anul 1903*, Cernăuți 1903, al Societății de studenți „Bucovina“.

³ *V. N. R. L.*, II, p. 416.

⁴ *V. N. Iorga*, în *Săm.*, V, p. 46 și urm.

Înainte, din amintiri mult mai bogate, mai felurite și de o ordine mai ridicată, Ion Ghica¹.

Până și Macedonia își trimetea la revista din București, scriitorul: pe d. Nicolae Batzaria, care, de la însemnările din Albania, unde era întrebuințat ca supraveghetor de lucrări, mi se pare, după ce luase o licență în Litere la București, ajungând profesor la Salonic ca să fie mai târziu ministru al Junei Turcii și om politic și harnic ziarist în România, arăta un ascuțit simț de observare, un deosebit talent în a prezenta pitorescul și o veșnic nouă tineretă de suflet glumeț². Note despre păsările la Macedoneni le trimete d. Batzaria la „Șezătoarea“ din Folticeni, în 1903. El scrie și versuri în dialect, și publică, în 1904, un volum de Anecdote, de „Părăvulii“, promițându-se și un altul *Din viața Aromânilor*. Peste puțin, revista pentru Macedoneni, *Lumina* din Bitolia, „publicație a corpului didactic și bisericesc român“, cu note despre datine cu anecdote în dialect, schițe, știri statistice, alături de poezii originale, la care se adaugă o „bibliotecă“, se integra, supt conducerea d-lui Batzaria, în frontul literaturii reale și active³. Același dădea schițe umoristice din viața, plină de cafenele, a Balcanului în foiletonul ziarului *Românul de la Pind*⁴. O altă inspirație, de o seriozitate tragică, e a d-lui Nuși Tulliu, care era să-și strice rostul printr'o crimă politică. Versurile sale, romanul pe care avu curajul să-l încerce, erau dovezi de un adevărat talent. În același timp începea noua studiere a limbii, a literaturii populare a Românilor din Pind (*Basmele aromâne*, din 1905; *Graie aromâne*, 1905), de d. Pericle Papahagi (Vurduni), nepotul profesorului Caragiani. Un Arginteanu dădea prima Is-

¹ Bătrînul refugiat Arbure, care făcuse pentru Academie lucrarea de compilație *Basarabia*, își va tipări numai în 1922 amintirile, bine scrise, din *Temniță și exil*, în care umanitarism și naționalism se leagă simpatic prin calda sinceritate a autorului.

² *Săm.*, II, pp. 393 și urm., 420 și urm. și aiurea. Îscălește cu pseudonimul, dat de N. Iorga: N. Macedoneanu. Interesantă relevarea încă de atunci a naționalismului albanes predicant; *ibid.*, pp. 421-2.

³ V. și *Săm.*, V, p. 160.

⁴ *Lumina*, n-1 9. Soarta-l face apoi interpret al unui consulat rusesc. Retragerea de la „*Lumina*“, înlocuif cu Arginteanu (IV, pp. 158-9). Cf. *ibid.*, p. 224.

torie a Românilor din acele părți¹. Printre cei mai noi, încă de la 190', odată cu un Ceara, se ridică d. Marcu Beza, cu un „cîntec“ în „Lumina“. Se încearcă și teatru în limba de acasă, prin *Romina* lui Iotta Naum Iotta². La 1906 se ajunge la revista populară *Graiul Bun*, cu dd. Batzaria, care revine la „Sămănătorul“ cu schițe din Albania³, și Beza. În același an d. Dalametra da, pentru Academia Română, Dicționarul macedo-român.

¹ Descrieri din Albania, în *Spre Albania*, de S. C. Gh. Constante (1905).
V. notița din Scoplie în *Săm.*, IV, pp. 191-2.

² V. Iorga, *ibid.*, III, pp. 352-6.

³ V, p. 365 și urm.

CĂP. III.

Realisările

1. SCRITORII MATURI.

Venind acum la scriitori, la cei cari se făcuseră cunoscuți mai de mult și la cei în formație, în ce privește pe Coșbuc, nu s'ar putea spune dacă volumul *Ziarul unui pierde-vară*, apărut la 1902, cuprinde lucruri noi ale poetului, ajuns, cum o dovedesc alte poeme, la capătul unei puternice inspirații unilaterale. Dar bucăți ca *Faptul zilei*, de o descripție prea îmbielșugată și în fond prosaică, au toată energia de limbă, stăpînirea de metru din zilele cele mai bune. Încercarea de a da în hexametru lui Virgil o pastorală, *Țapul*¹ nu e lipsită de interes². Precum *Cîntecele de vitejie*, apărute în 1904, cuprind bucăți care se pot dată cu greu, mai mult balade, de o energică factură, strinsă³, *Firele de tort* (1913) pot fi și ele tot așa de greu desfăcute în bucăți și trimese la vremea lor. Căci versurile la mormîntul lui Cipariu-

Cipariu, căruntul duce, purtînd a limbii planuri,

căre apar în 1905, prosaice ca un articol⁴, poartă data de 1887. Cu siguranță nouă e numai seria de articole despre obiceiurile poporului pe care le publică poetul în revista populară *Albina*, adunîndu-le apoi supt titlul „Din ale neamului nostru“ (1905). Și în versurile închinat prințului Carol, în *Revista noastră*, devenită

¹ Și în *Săm.*, II, pp. 175-6.

² *Ibid.*, pp. 206-8.

³ Dare de samă de N. Iorga, *ibid.*, pp. 545-7. V. n-1 ce-i consacră revista *Luceafărul* din Budapesta, la 15 April 1905.

⁴ *Săm.*, IV, pp. 425-6.

locul de adunare al citorva retrași de la *Sămănătorul*, e ca o întoarcere la cea mai bună tinereță :

Mai pot spera s'ajung,
Să văd pe culmi izbînda vieții tale ?

Și aceeași notă apare și în „Îmnel Regal“ pe care lumea oficială nu a voit să-l accepte¹. Unor sugestii oficiale urma el și scriind *Cîntecele de vitejie*, apărute în 1904².

Coșbuc se va trudi, apoi, după versiunea lui Virgil, cu aceea a lui Dante, ba chiar cu Odiseia transpusă în versuri scurte. Elemente nouă nu intrau în lirica lui, din care lipsia și coarda iubirii și inspirația unei cugetări proprii, iar încercarea de baladă istorică din *Golia ticălosul* sau *Blăstămul trădării*, *Paul de Nola*, e cu totul neizbutită³.

Spre sfîrșitul anului 1905 poetul, oșosit, își arăta dorința de a se întoarce la revista pe care o întemeiasă⁴, dar deocamdată el întrebuinta toată măiestria-i de tehnică pentru a traduce bucăți de Carmen Sylva⁵.

De aici înainte el se va opri aproape cu totul, resursele restrînse ale talentului său fiind cu totul scurse. Se adeveria astfel profeția din 1898 a lui Maiorescu: „La deplina formare, la acea înălțime a manifestării artistice la care se urcase Eminescu nu a ajuns Coșbuc și nu credem că va ajunge vre-odată. Coșbuc are prea puțină cultură generală, nu cunoaște destul nici istoria veche, nici societatea modernă, și cetirea pe apucate“ — nu prea, pentru traducătorul „Mahabaratei“⁶, — a traducerilor germane din limbi asiatice nu-i poate împlini lacuna. De aceea, cu toată magistrala stăpînire a limbii“, — dar nu de pretutindeni — „și cu toată minunata notă distinctivă a veseliei“, — nu, ci a șăgii —, i se descopăr „diformități“ (diformări), „lungiri și repetiții...; de aceea și pericolul clișeului“. Dar cu nedrept i se reproșă acolo și lipsa totală a „acelei neobosite și migăloase cugetări, care transfigurează pe cei pătrunși de sfințenia formei“⁶.

¹ *Albina* din 17 Iulie 1905.

² V. și G. Bogdan-Duică, în *Conv. Lit.*, 1904, pp. 1144 și urm. Încercare de a da avînt războiului din 1877; *Săm.*, I, pp. 5-7. Cf. *ibid.*, pp. 42-3, 94-5 (satiră nereușită). V. și energica poesie descriptivă din *Pe Munte*, *ibid.*, pp. 52-3.

³ *Ibid.*, pp. 244-6, 249-52; II, pp. 1-3.

⁴ *Ibid.*, IV, p. 959.

⁵ Cf. N. Iorga, *ibid.*, V, p. 121 și urm.—La 1908, *Din valurile vieții*.

⁶ *Conv. Lit.* XXXII, pp. 115-6.

Activitatea de poet și nuvelist a lui Vlahuță s'a oprit. Dar gândul lui viu urmărește viața contemporană în toate manifestările ei și o interpretează după același crez, neschimbat. Ieșea condeiul de câte ori e de subliniat o direcție, de indicat un nou drum. Nu mai e „producție literară“, potrivită pe ceasuri și pe zile, în vederea tiparului și pentru câștigul care, mult, puțin, începe să apară pentru scriitorii de profesie, ci vădirea unui suflet frumos și cald, luminat acuma, peste critica, păstrată, de o mare credință în binele ce este să fie, ce trebuie neapărat să fie. Așa când, în „Sămănătorul“ din Iulie 1905¹, el vorbește despre stupida caznă a examenelor particulare, — putea să zică: a tuturor examenelor, pe care, odată, Haret le suprimase² —, și recomandă „desvoltarea puterii de gândire și judecății personale a elevilor, deschizându-li vederi largi în lumea pe care e chemat (profesorul) să li-o arăte“, peste „tocătura amefitoare a rutinei și pleava de vorbă ce se vîntură prin manuale³“.

O uimitoare prefacere potrivit cu vremea ar fi avut-o unul din vechii poeți ai „Convorbirilor“, în versuri care, scrise în 1389, ar fi rămas timp de două decenii, dincolo de moartea lui, inedite: N. Beldiceanu⁴. Nu e acolo numai un reușit joc al metruului, ci și o sinceră și adîncă simțire în bucăți, ca în *Amintiri*:

La asfințit,
Cînd ceru-i purpură,
Cînd liniștit
Apele murmură.

De-aud șoptind
Un glas prin trandafiri,
Cum mă cuprind
Quioase amintiri!..
.....
Și 'n acest gol
Doar glasul morților
Mai dă ocol
În miezul nopților.

¹ IV, p. 521 și urm.

² V. și mai sus. Versuri militante, *ibid.*, I, p. 2. Acolo și Delavrancea despre Grigorescu.

³ De la 1907 înainte: *La gura sobei* (1912), *Clipe de liniște*, *File rupte*, *Dreptate* (1914). Apoi la capăt, *Amurg și zori* (1915).

⁴ V, *Poesii*, 1913.

Dar care pom
 Frunza nu-și scutură
 Și care om
 Veșnic se bucură ?

Sau în „Dor de moarte“ :

Cînd jalnic, hursuz,
 Îmi vine 'n auz
 Plînsetul vîntului,
 Vraja mormîntului
 Parc'o-aud.

Ci harnice ape . . .
 Palat să ni sape,
 Palat fără soare,
 De lut întrupare,
 Bogat în odihnă...
 Să 'ncapă în tihnă
 Și cei slabi de îngeri
 Și cei storși de plîngeri
 Și domn și norodul.

De-asupra-mi vîntul
 Să-și spuie trist cîntul,
 Să 'ngine prohodul¹.

S'a rectificat însă, cu sau fără dreptate, că poemul din urmă e al lui Raul Stavri, fratele lui Arthur, — și poate și celalt ².

Din *vechea* literatură de la 1880 unul singur rămăsese întreg în puterea lui de creațiune și capabil să ducă și pe alte drumuri manifestarea vigurosului său talent, fire adînc reflexivă, în veșnic proces de conștiință cu sine și cu alții: Ioan Slavici, acuma director al școlii de fete a Academiei, de la Măgurele, în marginea Bucureștilor. Atacat violent de Duiliu Zamfirescu, care păru jignit că bătrînul Ardelean i-a fost preferat la un premiu academic, el răspunde cu o bună cuviință țerănească în chiar *Revista idealistă* ³, unde fără nicio dreptate fusese lovit. „Producțiunea literară“, spunea el cu înțelepciune, „e măsura iubirii“, a iubirii pentru aceia către cari se îndreaptă scrisul: era deci același lucru pe care-l afirmase N.

¹ *V. R.*, XVI, pp. 193-4.

² *Ibid.*, p. 465.

³ Despre care, ca și despre *Revista noastră*, în capitolul următor.

Iorga în „Sămănătorul“. „Literatura în adevăr românească e cultivată și o sporesc numai cei ce, scriind, trec în gândul lor și peste Carpați, și peste Prut, și peste Molna, și peste Dunăre, și-și dau silința să găsească forma potrivită cu felul de a gândi, de a simți și de a vorbi al tuturor Romînilor. Lucrarea literară nu e un fel de „sport“ făcut pentru distracția celor ce n'au ce face, ci un *apostolat*, pentru care se cere și *vocație* și *pregătire* și *zel religios* ¹“.

Am vorbit mai sus de romanul *Mara*, apărut în revista „Vatra“, acea înfățișare de și imperfect stăpînită, a întregii vieți de pe malul Murășului între Lîpova și Radna, cu mănăstirea ei catolică, cu mediul pe care-l întrodusesese odinioară tînărul I. Popovici, cu femei vrednice și fete frumoase, cu legăturile între nații și tot ce poate ieși din neînțelegerile lor, afaceri de bani mărunți, chinurilor urmărite, și ici și colo chipuri foarte pure și scene foarte duioase ².

Depărtîndu-se apoi de cercul din care până atunci își culesese subiectele, Slavici, ajuns în pragul bătrînețelor, avu ambiția, deșteptată și de îngrijirea, încredințată lui, a „Documentelor“ și „Fragmentelor“ Hurmuzaki, de a înfățișa în forma unui vast roman istoria poporului românesc, începînd cu timpurile cele mai obscure, pentru care lipsesc știrile scrise. Urmă astfel exemplul povestitorului fără chemare Cyru Oeconomu, care presintase veacul al V-lea bizantin, epoca Împăratului birocrat, în *Răsbunarea lui Anastase*, dar expunerea, lipsită de orice pitoresc, e a unuia din procesele-verbale cu care era obișnuit magistratul ³. Astfel, răsfoind cronicile bizantine, Slavici căuta să găsească o viață a Romînilor medievali pe care s'o lege cu faptele cele mari ale epocii lor (*Din bătrîni*). Volumul al doilea, *Manea*, din care un fragment se dă și în „Sămănătorul“ ⁴, presintă epoca lui Mihail Bețivul, a Cesaru-

¹ *Revista Idealistă* (15 April 1904). Norma de scris în *Așezarea vorbelor în românește* (1905), „Memoriile Academiei Romîne“ (cf. *Săm.*, IV, p. 192).

² V. N. Iorga, în *Săm.*, V, p. 481 și urm.

³ De același, în *Literatură și artă romîină* pe 1898, romanul, citat mai sus, *Fiica lui Sejan*.

⁴ *Săm.*, IV, pp. 134 și urm., 228 și urm., 245 și urm. Se vorbește de „o sută de mii de minarete“ și „optzeci de mii de bazaruri la Bagdad“, *ibid.*, pp. 228-9, de „însulele de pe țermul egiptean“ ⁵, p. 230.

lui Bardas, a viitorului Împărat Vasile, a patriarhilor în luptă, Ignatie și Fotie.

Dar realizarea îndrăznețului gând se dovedi cu totul imposibilă. Pentru evenimentele și figurile mari de istorie, povestitorul celor de la el de-acasă și din vremea lui n'avea pe departe imaginația necesară; cele mai impresionante scene din Bizanț sînt trivialisate,—mai puțin cele din Bagdad, care n'au însă relief —, iar palidele figuri de preoți, de ciobani, de „croitori“ romini, care se învăluie cu Bulgari năvălitori și cu Greci din Constantinopol, rămîn până la sfîrșit nelămurite. Titluri ca „tămbălăul“ pentru o procesiune patriarhală și una de batjocură a lui Mihail arată care e nivelul. O Tirgoviște cu Voevod în secolul al IX-lea apare anacronic chiar pentru cine nu e istoric. De fapt, cum pentru d. Florantin lumea lui Decebal era, în epic, aceea a unui sat ardelean, pentru Slavici toată acea frămîntare de popoare se face după ritmul potolit și hazliu al unei petreceri de țerani. Dialogurile filosofice, foarte dese, îngreue și încurcă. O operă de artă nu poate răsuffla în acest aier, așa de rar ¹. Același subiect, în jurul unei cetăți crișene de imaginație, îl relua, la 1906, Lucian Bolcaș, în *Năvăliri barbare* ².

2. SCRITORII ÎNCĂ TINERI.

Hrănit de cetiri întinse, dar care se mărgeniau întăiu, la clasicism și la scriitorii franceși, influențat mai ales de parnasianismul obiectiv al lui Leconte de Lisle și lui Hérédia, mai puțin de filosofismul poetic al unui Sully-Prudhomme, N. Iorga, care dăduse la *Contemporanul* versuri de factură eminesciană :

Pe calea cea smăltată de flori necunoscute,
Bătuți de vîntul serii,
Cuprinși vom trece-alături cărările pierdute
Pe malurile Mării.
Copaci bătrîni ca lumea pleca-voș verdea frunte
Smerit în calea noastră,
De stele-un roiu va trece pe-a cerurilor punte
Măreață și albastră.

Sau:

Din jețul mare în spetezi
Bătrîna se ridică,

¹ N. Iorga, *ibid.*, V, p. 343.

² V. același, *ibid.*, p. 139.

Rotundă ca un titirez,
Ca un gândac de mică¹.

încearcă, mai ales după întoarcerea dintr'o călătorie în Italia, ale cărei impresii, stăpînite de modernismul curent, le-a redat în „Amintiri din Italia“, apărute întâiu în „Revista Nouă“, o *troire* prin îndoitul mijloc al unui pastel descriind și ceruri străine, ca în „Din Tirol“, sau chiar lumea cîmpiilor și pădurilor noastre, ca în scena de iarnă:

Toțu-i alb în noaptea rece, numai cerul ce scîntîie
De lucirile de stele, lumîinează peste văi,
Aprinzînd în giulgiul iernii nestatornice văpăi:
Dorm supt raza luj cea clară troienitele bordeie,

cu vedenia sosirii lupilor flămînzi:

Lupii suri cu ochi de flacări: -o clipeală șirul lung
Stă pe loc, privind la stele, și se pierde-apoi în zare,

sau prin imitarea atmosferei antice, ca în „Periklès“, citat mai sus, ori în scena banchetului roman, în imnul cu metru antic către Afrodita:

Zină frumoasă, stăpînă pe lumi, Afrbdită...

Dar de cele mai multe ori ce caută e îmbrăcarea în versuri de o stăpînită, scurtă factură personală a unor idei filosofice:

Stăpîn al bolșilor albastre,
Baal, Zeus sau Iehovă,
Întreagă nemurirea ta
E umbra mișeliei noastre²...

Silinți în aceeași direcție se pot prinde apoi la alt poet, în „Pastelul African“ „cu oaze verzi, fîntîne limpezi, cu pîrăuri de sîdeț“, ori, în „Pe Bulevarde“

O Țigancă cu ochi negri și un coș de micșunele,
Un bețiv ce se întoarce mormăind vre un cuplet.

iscălițe „Z. Miron“³, și același dă un sonet cu totul remarcabil, *Finis*, în care catastrofa cosmică ajunge la această moarte a toate:

Tăcerea își întinde aripile de plumb.
Fosforică, cu zborul sfios ca un porumb
Aleargă luna rece prin aierul rărit.
În aprigă cădere și fără de repaus,

¹ *Contemporanul*, VI și VII.

² V. *Poesii*. Reproduse în *Din opera poetică a lui N. Iorga*, Craiova,

³ *Conv. Lit.*, XXV, p. 365 și urm.

Rozîndu-și epiderma spectrală de granit,
Imens schelet, pământul se prăvălește 'n haos 1

Autorul e viitorul critic istoric Ștefan Orășanu 2, fiu de preot bucureștean și rudă a satiricului din vremea, Unirii; o moarte cu mult prematură îl va smulge în 1903.

Încercarea unui N. Basilescu (nu economistul) de a înșira în același timp epopeia, în foarte cînturile ei, și de a înoi inspirația pasionată a lui Ossian, cu mediul și eroii ei, n'a dat decît corecte hexametre fără avînt 3.

Teatrul, pentru care Mihaiu Polizo-Micșunești încercase scene contemporane fără nerv 4, dăduse în acest timp numai declarația în monotone hexametre din piesa istorică fără simț istoric *Vlaicu-Vodă* a lui Alexandru Davilla, a cărui literatură nu era la nivelul unei strălucite inteligențe, unui gust ales și unui instinct sigur pentru teatru 5. Profesorul I. Bianu, influențat poate, ca unit, de tema luptei ortodoxiei cu catolicismul, observa cu dreptate că „a se plînge împotriva societății „corupte“, a se da de moralisator public și de apostol al patriotismului e o muncă nu tocmai grea... Trebuie să se facă selecțiune serioasă între foc de artificii și între patriotismul convins, precum și între palavre declamate și idei clare: altfel înalta misiune etică a literaturii dramatice e zădărnicită. O literatură cu tendințe, pe cît poate fi ea de educativă și de însemnată în evoluția culturală a unui popor, dacă e reprezentată prin opere de artă temeinice, pe atît poate fi de dăunătoare cînd nu se ridică peste nivelul diletantismului și al fraseologiei“. Și se înseamnă „acțiunea incesată, întreruptă de scene secundare parcă anume improvizate ca să o lungească“, incoșecvența rară a caracterelor, „schimbarea răpede de convingeri“, „zăpăceala complectă în capul boierilor“, „continuul schimb de vorbe inutile“, lipsa de coloare locală, dar el admite meșteșugul de tehnică, și limba artificială bună 6.

1 *Ibid.*, p. 502. Dar bucata următoare e de un ridicul sensualism retoric. Se dau apoi și bucăți asemenea cu aceste din urmă sembrate Alexandru Obedenaru.

2 *V. Săm.* II, p. 739, unde se reproduce *Finis*; *ibid.*, p. 742.

3 *Conv. Lit.*, XXV, p. 51 și urm., Alte versuri *ibid.*, XXVI, pp. 350-1, 505-8.

4 *Ibid.*, XXVIII, pp. 747-51.

5 Un fragment și în „Sămănătorul“, I, pp. 204-7. O piesă a Matildei Poni, în *Familia*.

6 II, pp. 478-80.

Alături de „Sămănătorul“ și contra lui, singura piesă care, în 1905, stîrni nu numai prețuire, dar entusiasm, a fost *Manasse* a liricului romantic de odinioară Ronetti Roman, care scrisese și o carte de condamnare a exploatarei noastre agricole și a nedreptății față de Evrei, *Două măsuri*. Acțiunea însăși, în jurul iubirii între o Evreică și un creștin, ambii tipuri palide, nu presintă interes și, afară de butadele unuia din personagiile evreiești, nici dialogul n'are însușiri excepționale. Dar, după rețeta shakespeariană, două figuri se ridică mai puternice, și prind, rețin interesul: onestul, rigidul, profundul Evreu de datină biblică și, cu deosebire, samsarul țîret și cinic, bufonul dramei, Zelig Șor. Sentințe, care cuprind unele ori observații juste sînt sămănate ici și colo ca să împlinescă lipsa unei adevărate acțiuni¹. O parte e de pură predică, a unui ideal uman de împăciuire, exprimat însă fără elocvență. Doar unele comparații amintesc pe poetul care a fost.

În același timp, comedia învia prin *Două Logodne*, ale lui St. Mihăilescu-Stempeo, care apucase a publica drama în patru acte, e *Ultima lovitură*. O întreagă lume de provincie, moșieri, ofițeri, ingineri, funcționari, politicieni și cîteva fetițe trăiesc în adevăr prin actele acestei piese bine făcute².

3. SCRITORII NOI: ST. O. IOSIF.

Cele d'întăiu versuri ale lui Ștefan Octavian Iosif, (n. Octombrie 1875), fiul unui profesor de la Sibiiu, trecut la Brașov, de origine din Draușeni (străbunic Stanul Onului, bunic protopop, tată, Stan-Ștefan, cu studii în Germania) și nepot de fiu după mamă al preotului Mihălceanu³, trimese la „Convorbirile literare“ (1892)⁴,

¹ V. îndreptățita critică a lui I. Scurtu, *ibid.*, IV, pp. 185 și urm., 203 și urm. Dar unele observații de limbă nu sînt la locul lor: așa se vorbește în Moldova-de-sus nu numai de Evrei. Cf. și Iorga, *ibid.*, p. 281 și urm.— T. Burada începe în „Arhiva“ din Iași, în 1905, importante studii despre istoria teatrului în Moldova.

² *Săm.*, IV, p. 877. În genere, N. Iorga, *ibid.*, V, pp. 141 și urm., 181 și urm.

³ V. *Fam.*, XIX, p. 607; C. Sp. Hasnaș, în *Flacăra*, IV, pp. 203-5 și lungul studiu, citat, asupra lui în *Țara Birsei*, 1931-3 (de Maxim G. Burdujanu). O ședere în Iași, *ibid.*, 1932, p. 161 și urm.; revista *Gîndul nostru*, IV, p. 86 și urm. Cf. H. Teculescu, în Anuarul Liceului de la Sighișoara, 1933, pp. 238-40.

⁴ Scrisori de adolescent, *Conv. Lit.*, 1915², p. 177 și urm., 283 și urm., 55 și urm.

vorbiau de flori, de parfumuri și au fost refuzate¹; altele împodobesc *Viața* sau publicația lui Arthur Stavri și Gorun², *Pagini literare* din 1899-1900³. De aici va trece la „Convorbirile“ conduse de Bogdan încă din 1890. Sînt ecouri din Coșbuc, dar fără toată frămîntarea epică a acestuia și transpuse într'un registru blînd și melancolic. Poetul brașovean nu pornise încă la drum în Apus, cu un prieten care purta socoteala, d. V. Cioflec (1899). Dar el își lăsase în urmă „odorul“, care și ea pleacă, și versul popular înseamnă din ambele laturi despărțirea (1901):

Peste iniști și grădini
Pîlc de neguri se ridică...
Dusu-mi-s'a în străini
Sfînta rîndunică...

Cadrul e încă de idilă rurală, palidă, dulce, în plîns de tilinci și răspuns de tălângi, cu glas de bucium în fund. Sînt ca fluieri de pastorală în aceste prime triluri. În același timp cetirea noilor vrăjiri de istorie îl face să încerce a fixa tipul cronicarului, al boierului⁴. E vremea cînd Iosif se pătrunde și de spiritul lui Heine, ca și de al lui Uhland, pe cari-i traduce.

De la început însă e o poezie care s'a lămurit cu totul, fermă, definitivă, limpede. Pastelul lui Alecsandri se deșiră ca o umbră față de acesta:

Pe luncă sună coasa; jos, în vale,
Copii fac larmă, rid, se ieau la trîntă.
Pe creangă vesel un florint își cîntă:
Ce dulce-i glasul ciripirii sale!

Prin păpușoiu urf iepur sare 'n cale...
Seninul zilei oare nu-l încîntă?
Un foșnet lin de frunză-l înspăimîntă,
Și fuge — parcă cerul se prăvale!...

¹ Torouțlu, *o. c.*, II¹, pp. 103-10. Cf. *ibid.*, p. 97 și urm. V. și *Săm.*, VI, pp. 525-6.

² Cf. no. 23, p. 7; no. 51, p. 7.

³ No. 30, p. 5; no. 31, p. 5; no. 32, p. 3; no. 35, p. 3 (*Eroul de la Koenigrat*); no. 38, p. 4; no. 40, pp. 2, 4; no. 42, p. 2; no. 43, p. 22; no. 44, pp. 2, 7; no. 45, p. 2; no. 47, p. 4; no. 48, p. 2; no. 49, p. 2; no. 50, p. 2; no. 51, p. 3; no. 54, p. 2.

⁴ V. și *Săm.*, II, p. 790.

Albine fierb; lăcuste, greieri saltă,
 Țînțari se bat, fug fluturi albi departe...
 Bondarul singur zice ca din carte.

Eu însă zac pierdut în iarba 'naltă,
 Privind cu ochii beți de poezie
 A cerului albastră 'mpărăție.

Și aceeași perfecție de formă e în pastelul ce urmează, în „Convorbirile“ de la 1901¹, *Secerătorii*.

O încercare, pe deplin izbutită, de a îmbrăca în aceleași versuri de o cristalină claritate basmul urmează tot în „Convorbiri“, la 1902²: și cu acest prilej se vedea că, dacă-i lipsește vigoarea abruptă a lui Coșbuc, tânărul Brașovean avea, în blindeța mijloacelor sale, care înfășoară așa de delicat legenda populară, mult mai mult instinctul general al poporului său. E aici și tîndăleala bunicăi care povestește, și duiosul cîntec de leagăn. Poemul poate fi pus alături de ce are mai bun în acest domeniu poezia germană a unui Scheffel, păstrînd în același timp tot farmecul poveștii autentice și amintind frumusețile din „Călinul“ lui Eminescu³.

Aici era, înainte de toate, la traducătorul Jui Heine, dar și al lui Petöffy, la autorul *Patriarhalelor*, magia versului, care și ajunge lui însuși, Căci, dacă poetul brașovean doria să vie marele „cîntăreț“, dacă se gîndia cu jînd la vremea cînd poezia era o împărăteasă și nu o biată „urgisită“, aceia ce-i îndemna scrisul era privirea calmă a lucrurilor din afară pentru a stoarce fiecăruia, floare, aspect al naturii, moment sufletesc, fie și banal, ca la Coppée, cu care se asemănă, picătura de poezie, dar fără ca din tot acest lirism risipit să se închege o concepție personală, fără ca el să se prefacă într'un singur val de simțire: această viață tînească, de o așa de simpatică naivitate, unită cu o așa de onestă tehnică, nu se prinsese încă de nimic în viață cu acea putere care singură dă poezia cea mare.

Totuși era încă un Arthur Stavri mai puțin retoric și cu mult mai multă critică de sine. Nu-l schimbasesc nici acel drum până în

¹ P. 962.

² C. L., 1902, pp. 97-102.

³ Pentru traduceri din Verlaine încă de atunci Iosif se adăugise lui D. Anghel. V. *Tălmăciri*, 1909.

1900-1, la Paris, și în Germania, care îl putea pune în raport cu alt reprezentant al unei generații ce nu căuta în poezie prea sus și prea adânc, D. Anghel; cu acesta va traduce apoi pe Verlaine, pe H. de Régnier, modernii de cari era amoretat tânărul Moldovean, cum va traduce singur pe însuși diafanul romantic engles Shelley, ca și pe țeranul Burns, pe marele Norvegian Ibsen, pe Ungurul Arany, și, tot odată, din literatură germană, pe Goethe însuși, pe Uhland, pe Keller, pe Meerheimb, pe Hölderlin¹, pe Falke, pe lângă marile Olandes Multatuli. Călătoria nu-i adusese sufletește altceva decît ușoare priveliști bine păstrate și amintirea cărților răsfoite pe canapea, în timp ce tovarășul „zugrăvia povești orientale“². În noaptea de Anul Nou, el visase și acolo de „Steaua și Moș Ajunul“ din „țara doinei, dulcea Românie“³, iar în haosul lumii care se înghesuie în carnavalul parisian el descoperia îngerii cari din cerul sus se joacă aruncînd rarii fulgi ai climei mai blînde⁴. La Nürnberg se întreba dacă, în alt veșmînt, n'a trecut el pe acolo vre-o dată⁵. Versurile către mama moartă, pe care le intitulează cîntec:

Aud un cîntec, vine de departe,
Adus de vîntul serii și mă chiamă,

sînt un *lied*, și, de fapt, în acest gen al liedurilor, de o savantă subtilitate adesea, se mărgenește o inspirație atît de aleasă, dar incapabilă de nuanțe.

El dă totuși pașnice paste, și nu fără succes, balade populare sau simple tablouri statice de natură⁶; încercarea de a vrăji pe cronicari, e prosaică⁷, dar înfățișarea Voevodului nebun, pe care nu-l prinde somnul, e impresionantă⁸, iar, în scenele populare, că „Eroul de la Kômigraetz“, imitația lui Coșbuc e unită cu o mai mare limpeziciune și liniște⁹, și, în *Năframa*, o discuție personală întovărășește jertfa pentru țară¹⁰.

¹ V. articolul lui despre Sully-Prudhomme în *Săm.*, VI, pp. 831-3.

² *Ibid.*, I, p. 70.

³ *Ibid.*, p. 183.

⁴ V. și pp. 210-11.

⁵ III, p. 270.

⁶ *Ibid.*, I, p. 183.

⁷ *Ibid.*, p. 394.

⁸ *Ibid.*, pp. 234-5.

⁹ *Ibid.*, pp. 296-7.

¹⁰ II, p. 49.

Dacă e un punct central în această poezie darnic risipită e avântul de iubire pentru oameni, pentru lucruri la cel care strigă:

Ah, de ce n'am zece vieți
Să te cînt, natură¹,

În toate e tinereță, încredere, voioșie, risipă de talent.

Une ori povestea se deșiră deosebit de duioasă, ca într'una din bucățile volumului *A fost odată*², model de prefacere a fondului popular, care atinge toate fără a le adînci și fără a-și forma din acest contact așa de variat o personalitate. Dar, în căutarea formei, ritmul baladei e acela care arată a corespunde mai mult cu puterea poetului de a face să se năzără figuri și scene de o simpatică irealitate, ca în *Fîntîna vrăjită*:

Voi, fetelor, și voi, feciori,
La apă cînd v'eți duce,
Suflați asupra-i de trei ori
Și faceți sfînta cruce,
Căci la fîntîna dintre plopi
Stă baba blăstămată —
Și nu desleagă zece popi
Ce leagă ea odată³,

de și altă dată, refacerea abstractă, cărturărească rămîne, ca în *Gruia*, mult inferioară sugestivei naivității populare⁴.

În numele tineretului întreg, un strigăt de încredere îl scosese el, în versuri vibrante, la „Sămănătorul“, St. O. Iosif:

Spre soarele ce-i gata să răsară
Să înălțăm iar flamura străburii
A dragostei de Lege și de Țară⁵.

Din ce în ce însă la noua revistă a prietenilor săi, scrisul personal al lui Iosif se face mai clar și mai sigur, mai animat de o viață interioară care transpare ca lumina închisă într'o lampă de opal. Niciodată

¹ *Ibid.*, p. 198.

² Și *ibid.*, pp. 119-23, 165-7. După o vizită la Muzeu, *ibid.*, p. 127.

³ *Ibid.*, pp. 129-30. Un pastel de pură inspirație alecsandriană. *ibid.*, p. 1. O foarte justă apreciere a lui, de criticul german Georg Adany o semnalează Chendi, în *Das literarische Echo*, II, pp. 183-4. — Unele bucăți ale lui Iosif sînt iscăllite „I. Darie“.

⁴ *Săm.*, II, pp. 222-3.

⁵ *Ibid.*, I, pp. 8-9. Dar încercarea de legendă „Tulnicul lui Pîntea năzdrăvanul“, pp. 19-20, e banală și ca descriere și ca metru.

el nu ajunsese mai sus decît în „fragmentul“ *Apus*, unde se încearcă și ritmuri noi:

Dar soarele coboară 'n asfințit,
Din văi cresc neguri cenușii,
Năvală dau pe culmi în sus
Și clopotele-au amuțit.

Pe gînduri dus,
Călugărul descult a'nchis
Străvechiul paraclis
Și intră în chilia-i de sihastru...

O, ceas divin !

Se 'nalță luna dintre brazi...
Gigantic preot în odăjdii sfinte,
Străluce Caraimanul solitar...
Și tu, pierdut, o suflet, în extaz
Cazi în genunchi¹.

Din aceeași petrecere în munții Prahovei vine și altă poemă, de aceeași perfectă ciselare, *Cu fruntea 'n mîna albă*:

Cînta frumoasa față la fereastră,
Cînta de dor,
Și glasul-i dulce și tremurător
Se înalță în liniștea albastră
A luminoasei nopți de vară...

Încremenise brazii ascultînd
În liniște... Pe uliți niciun pas...
Doar Prahova cea fără de popas
Șoptia în vale²...

Și *La gura peșterii* are aceeași inspirație și același ritm³.

Se vor intercala mai tîrziu numai bucățile în ritm popular, în legătură cu singura iubire, pe care a crezut-o împărtășită, a tristeții și scurtei lui vieți⁴. Cîntecul de dragoste al lui Iosif e însă lipsit de duiosie și n'are vigoare cel de triumf⁵: de acum înainte

¹ *Ibid.*, II, p. 523.

² *Ibid.*, p. 589.

³ III, pp. 9-10.

⁴ II, pp. 702, 790. Palidul cîntec de fericire, III, pp. 117-8. Așteptarea, „cuibului“, *ibid.*, p. 229.

⁵ III, pp. 378-9; IV, p. 100.

până la nenorocirea casnică prin care i s'a dărîmat viața el nu va scrie decît doar versuri de răsbunare naivă contra cui îl jignise. Dar va rămînea obiceiul jocului cu noile ritmuri, ca în balada glumeață a celui care, vestind năvala Turcilor și Tatarilor :

...se pierde 'n depărtări
încurcînd două cărări¹.

Locul lui Iosif în literatura românească era definitiv fixat acuma²; e al celui care „aducea cu sine cea mai mare simplitate de simțire unită cu cea mai mare bogăție de formă, un simț gingaș pentru cele mai ascunse mișcări ale sufletului, măestria de a smulge accente puternice din mijlocul dulcii tristeți visătoare. Un simț ascuțit pentru tot ce e taină, pentru tot ce e duioșie, pentru tot ce e amurg, penumbră, luminiș de lună, freamăt, șopot, amintirea sigură a lucrurilor străvezii, învăluite, trecătoare..., puțința de a se strămuta... în lumile trecutului și ale legendelor³; minunat graiu de icoane nouă, de apropieri neașteptate, de armonie așa de firească și totuși așa de meșteșugită⁴.

4. I. GORUN ȘI CONSTANȚA HODOȘ.

Soții Gorun dominaseră revista *Pagini literare* (de la 21 Ianuar 1893), care trebuia să unească pe Coșbuc, pe soții Hodoș, pe cîțiva vechi socialiști, pe dr. Proca, pe d. Simon Sanielevici, pe Haralambie Lecca, pe Jean Bart, pe Gheorghe din Moldova, pe cei doi Stavri, pe V. A. Urechiă și pe dr. Urechiă, dar și pe alții noi, de la I. Adam, D. Anghel și Iosif la autorul de versuri glumețe Gh. Ranetti și la d. Xenii, la dd. Emil D. Fagure și Săteanu-Iași.

Era, de fapt, vorba de o unificare între curentul socialist, represintat

¹ III, pp. 55-6; IV, p. 802. Cf. și III, p. 481, și volumul *Dragoste cu toane*, 1907.

² Opera lui până la 1904 se alcătulește din următoarele volume: *Patriarhale* (1901), *Poesii* (1901-2), *Romanțe și cîntece* (1902), *Tălmăcirii, A fost odată* (1903). Vor urma: *Din zile mari* (1905), *Credințe* (1905), *Zorile* (1907). Cf. și versurile șafice, în *Conv. Lit.*, 1924, p. 2 și urm. Pentru bibliografie, și Paul Papadopol, în *Adevărul Lit. și Art.*, 1893, pp. 174, 176, 178.

³ *Săm.*, IV, pp. 116-7, 769. V., în noul volum din 1905, *Credințe*, amintiri de pe valea Prahovei și legende.

⁴ N. Iorga, *ibid.*, p. 841 și urm. Cf. Paul Papadopol, în *Adevărul Lit. și Art.*, V, n-le 174, 176, 178.

de d. Sanielevici, și ziaristul I. Teodorescu, și cel „burghes“, de la „Viața“¹, cu Gorun și cronicarul vesel al revistei, de antisemitism cu colaborații evreești. În luptă dintre conducători, biruie Gorun, care dă o notă gazetărească, plină de atacuri personale, publicației². În aceste condiții nu poate fi nici selecție, nici direcție.

La „Sămănătorul“ Alexandru Hodoș (Ioan Gorun) aducea aceeași psihologie profundă și crudă a schițelor, același ascuțit al polemicele personale, cu conștiința că-i revine și acolo locul de conducere³.

Între Gorun⁴ și Constanța Hodoș⁵ e o mare deosebire. Cel d'întăiu nu e de nicăiri, n'are legături cu nicio parte a pământului românesc; acela care de timpuriu nu auzia n'a devenit prin aceasta cu atât mai mult un visual. Mediul natural nu importă pe acest orășean, care n'a ieșit din cercul unei familii răpede căpătate, al unui cerc restrâns de intelectuali; mediul social nu interesează pe acest singuratec, care n'a cunoscut, din sfială și din despreț, prietenia. Pe dînsul, grăbit, ca un gazetar ce este, la „Voința Națională“, unde n'a adus vre-o convingere liberală, „să-și facă articolul“, se pun numai acele probleme psihologice, acele casuri — el va zice adunării „articolelor“ sale literale: „Momente“ —, și el le străbate cu o răbdare tristă de misantrop, le străbate răpede și crud și presintă o concluzie logică. Din aceste margini nu va putea să iasă nicio dată. Pentru aceasta i-ar fi trebuit în viață orizonturi care să-l însenineze. Astfel e și în *Taina a șasea*, din 1905, cu același dramatism⁶, cu aceleași „crise sufletești“⁷.

¹ O schiță de Vlahuță, no. 12, p. 2. Ceva de Caragiale, no. 24, pp. 1-2; no. 24, p. 3; no. 25, p. 6; no. 28, pp. 3-4. Versuri de Coșbuc, no. 30, p. 1; no. 32, p. 1; no. 35, p. 2.

² Pentru N. Iorga, no. 24, pp. 3-4; no. 25, p. 6.

³ V., despre Grigorescu, *Săm.*, I, pp. 129-130.

⁴ O schițare a lui acasă, de d. Romul Cioflec, *ibid.*, V, p. 250 și urm., cu o scrisoare a lui Vlahuță.

⁵ Născută în 12 Octombrie 1863, la Zimbru; *Luc.*, IV, p. 300. Publică și volumul *Din fericire*.

⁶ Dar, în *Săm.*, II, p. 43: „Monotonia văii fioroase. Mici turme de porci pășteau pășunea săracă și rîmau pământul galben, mlăștinos. În dreapta și în stînga se întindeau tufișuri nepătrunse de anini și păduri rîpoase de sălcii, cu rădăcini spălate de ape, răsturnate și prăbușite în prăpastii adînci“. De obicei locurile sînt precis numite.

⁷ V. articolul lui N. Iorga, în *Săm.*, IV, p. 401 și urm.

La d-na Hodoș, în schimb, nu se întilnește prea multă descriere. Și aici natura nu joacă niciun rol. O poveste îi umblă în minte, o poveste de oameni prin cari trec toate patimile omenești. Asupra niciuneia nu se oprește îndelung: o singură schițare ajunge, dar schițarea e justă, tonul suggestiv. Un ritm iute mișcă toată această mulțime omenească de tipuri fixate din câteva cuvinte. Ei toți simt adînc și scriitoarea simte cu dînșii; ni-i presintă numai, și i-ar fi milă să li străbată prea adînc în suflet. Nicio idee abstractă nu stăpînește și nicio țesă nu se cere dovedită. Dar, cum cu toți aceștia compătimizește, aceasta însuflețește totul. Aceasta — și ceva mai mult.

D-na Hodoș are un crez, un puternic crez de luptă națională. În *Pămînt și apă*, apoi în *Martirii* din „Revista Noastră“, de fapt a ei, ea vede tragedia unui neam supus străinului, sărac, bîntuit de foamete, mînat la pribegie, supus în școală tuturor batjocurilor și hotărît să-și răzbune cu sete. Acest crez întărește un talent real, îl mîină către expuneri largi de roman, al căror ritm e însă acela al lirismului rupt, gîfîit. În notația precisă fixează lucruri definitive, deosebiri ca între Murășenii înstăriți și spinările plecate asupra unui pămînt puțin ale fraților lor de sînge, cari simt mai greu robia. Din același mediu ea aduce paginile despre Evreica din Hălmagiu care ar fi vrut să iubească un creștin. Cînd trece la alte subiecte, asemenea cu acelea pe care le trata soțul ei, ea introduce, ca în „Brățara“¹, aceiași pornire de patimi, unită cu o nedeslușire misterioasă².

În materie de teatru, d-na Constanța Hodoș³ introduce tot nota de patimă în mediu patriarhal ardelenesc prin piesa *Aur*, care e o refacere pentru scenă a uneia din nuvelele ei. Lucrarea, în care e vorba de un simplu furt, e alcătuită din frase tragice tăiate scurt și din multe indicații de mișcare⁴. De și prin legătura de iubire întreținută în povestea cruntă a păcatului și a pedepsei, se ivesc două figuri simpatice de tineri, tragismul silit, în care se

¹ *Săm.*, III, p. 612 și urm.

² V. caracterizarea de N. Iorga a volumului *Frumos*, *ibid.*, IV, p. 79. — Celalt roman al d-nei Hodoș, în publicația ei *Revista Noastră* pe 1905, unde critica o ține tot Gorun.

³ O foarte frumoasă nuvelă, *Ispita*, în *Fam.*, XXXV, pp. 85-6.

⁴ O parte în *Săm.*, II, p. 180 și urm.

amestecă figuri de o potrivă de uricioase, desgustă. Iar, pentru că „aurul“ însuși să devie o entitate tragică, stăpînind pe toți și pe toate, aruncîndu-i la crimă și minîndu-i la moarte, ar fi trebuit un talent bărbătesc, mult mai puternic ¹.

5. COLABORATORII „SĂMĂNĂTORULUI“

Prin programul său, „Sămănătorul“ era deschis oricărui colaborator de talent. Se regăsesc în paginile celor doi ani de la început V. G. Morțun, de la „Contemporanul“, vag și șters, d. S. Mehedinți, d. I. Găvănescul, d. I. A. Bassarabescu, Samson Bodnărescu, N. Beldiceanu, Davilla, cu „Balada Ștrămoșilor“ ² și cu cîteva versuri care sîună, cu dușoșia din cîntecul spre fericire:

E pasăre sfioasă fericirea ³.

Apoi Arthur Stavri, cu obișnuitul lui refren armonios, lîngă un începător, d. Ciuchi, medicinistul V. Cosmovici, care scrisese drama *Domnița Olena* și care alcătua glume ca de vechi ostași, (apoi în „Revista Noastră“, *Miron Costin*). Altfel de oaspeți: pictorul Ștefan Popescu, fost institutor, rătăcit pe plaiuri franceze, dar păstrînd contactul cu țara, alt pictor, de „țerăni“ puțin cam dulcege, Strîmbulescu (Strîmbu), prețuitorul de artă Virgil Cioflec, care e și un autor de schițe sprijinite pe o observație justă, foarte Bucureșteanul Xeni, un viitor mare avocat, care dă, în șagă, versuri, povestiri, un drum la Veneția, pe care o știe înțelege. Cercetători: folkloristul Simion Kirileanu, fratele cercetătorului lui Eminescu, Ioan, lîngă colegi de la Academie ai lui Chendi, ca tînărul istoric Alexandru Lăpădatu, fiul scriitorului brașovean, de la care moștenise calmul stil limpede, dar crescut în Iași ⁴; și d. Bogdan-Duică dă amănunte inedite de istorie literară ⁵. Dacă, la început, oișterul de marină Botez, care iscălia Jean Bart pe coperta unor pitoresci note de călătorie, *Jurnal de bord*, nu trimete deocamdată nimic la „Sămănătorul“, revista îl înseamnă, într-o corespondență, ca pe „un scriitor de mare talent“ ⁶ și îndată

¹ V. analiza de N. Iorga, *ibid.*, III, pp. 255-6.

² II, pp. 76-7.

³ II, p. 93.

⁴ De același, remarcabilele vederi din conferința *Cîteva idei conducătoare în viața noastră românească*, Arad 1902.

⁵ II, pp. 98-9. Cf. III, p. 81 și urm. (*Cantieni români*).

⁶ *Ibid.*, II, p. 32.

urmează schița lui, din amintiri de carieră, despre „camaradul“ „Bădița Gilcă“¹.

Între acești amici întâmplători, e și un povestitor original, care se pierde pe urmă, Ion Gabrovanu², ca și un elev al lui Maiorescu, dar ținut la o parte din cercul moștenitorilor, viitorul profesor de filosofie I. Petrovici, autorul unui volum intitulat *Un colț de viață* (1902), plin de găsiți ferice, care dădea, în *Poveste*, versuri deosebit de frumoase:

Se stîng luminile în zare, la cuib se 'ntoarnă rîndunele
Și pe făpturi așterne noaptea comoara ei de umbre bune,
Pe boltă, una cîte una, răsar șăgalnicele stele,
Ca un popor chemat să vadă sau să asculte o minune³.

Dar, dintre oaspeți, cîțiva se desfac din grup. Unul se ridică prin marile însușiri de formă prin orizontul de vast intelectualism, prin elasticitatea de spirit zglobie, ironică. Fost colaborator ieșean al „Contemporanului“, D. Anghel, fiu al unui mare proprietar foarte întreprinzător, care încercase, și cu coloniști italieni, o exploatare occidentală, și al unei Grece din Insulele Principilor (n. la Cornești 1872), prieten al lui N. Beldiceanu și al filosofului Eduard Gruber, al magistratului Grigore Alexandrescu și al d-ului Gorovei, al fraților Stavri, mersese, în tovărășia melancolicului Botoșănean, meniț unei morți în tinerețe, Ioan Păun (Pincio), la Neapole, la Roma și trecuse apoi la Paris⁴. În *Portretele* sale, pline de amintiri care se suie până la Kogălniceanu, Anghel a dat pagini pline de culoare despre lumea în care și-a început viața. Se întoarce din Paris, nu numai dominat, dar și puternic inspirat, de acea nouă lirică francesă, pe care o ajunge în admirabila bucată de pură artă *În grădină*:

Și de sfioasă crește noaptea, pășind încet din scară 'n scară
Cîtcită liniște se lasă! Pe cer grămezile de stele
Răsar ca niciodată parcă, iar luna plină printre ele
S'alege albă și scîntie ca un ban nou într'o comoară⁵.

¹ *Ibid.*, p. 34 și urm.

² *Ibid.*, pp. 199 și urm., 117 și urm.

³ *Ibid.*, pp. 89-90; mai slabă *Intitulul fior*; *ibid.*, p. 143.

⁴ *Flacăra*, IV, p. 33 (iscălește acolo versuri supt pseudonimul „Ola Canta“); Lovinescu, în *Cultura Romînilor*, p. 155 și urm. (Ilistă de opere: *Fantome*, *Steluța*, *Oglinda fermecată*, *Povestea celor necăjiți*). — Bibliografie de P. Papadopol, în *Gîndul Nostru*, V, pp. 14-7.

⁵ *Săm.*, II, p. 53. Încercări în formă populară, dar foarte moderniste, *ibid.*, pp. 78-9. Frumoasa *Amințire*, *ibid.*, p. 113.

Și nota miresmelor se păstrează și în alte mici poeme¹, devenind caracteristică pentru acest poet, saturat de străinătate, dar așa de nou în complexitatea lui.

O poesie de flori și de fantezme. Încă din 1897, în *Revista Nouă* el publica frumoasele versuri din *În grădină*:

Miresme dulci de flori mă 'mbată și mă alintă visuri blinde.
Ce iertător și bun ți-i gândul în preajma florilor plăpînde!
Rîd în grămezi: floare de nalbă și albe foi de mărgărint,
De parc'ar fi căzut pe straturi un stol de fluturi de argint².

Mai vechiul Arthur Stavri³ dădea cea mai bună din bucățile sale, *La horă*, cu sonorul refren idilic:

Ca o cunună de rose 'n floare
Se 'nvîrte 'n horă stol de fecioare⁴,

la începutul anului 1903, cînd se petrece schimbarea de direcție. Fetele cu „cosiță“ și „mîndrii flăcăi“, zvonurile de horă înlocuiesc la acest suflet impresionabil, la acest meșter al formei plutind în aier lamentațiile post-eminesciene. El se joacă însă elegant cu o perfectă tehnică a versului și poate da poeme care în musicalitate întrec pe ale lui Iosif, ca

Se deschid în soare cald de primăvară
Numai pentru tine toate florile;
Ca să-ți scuturi somnul, încep să răsară
Mai de dimineață pe deal zorile;
Numai pentru tine toate florile
Se deschid în soare cald de primăvară⁵.

Rămîne pe același plan Brașoveanul Zaharia Birsan⁶, artist dramatic, imitatorul în minor al lui Iosif. Venit și el de la *Pagini*

¹ *Ibid.*, pp. 189-90.

² I, pp. 744-7. V. și *ibid.*, III, p. 22: *După ploaie*.

³ El își adună versurile în volumul *Cîteva clipe*. Revine, un moment, la „Sămănătorul“ în 1906; V, pp. 65, 104, 170, 235, 326.

⁴ *Ibid.*, pp. 17-8. V. și *ibid.*, p. 65: versuri diafane, ca un tablou japonez. Are și minunate descoperiri de limbă ca:

În luminosul apus de soare
S'aniină cuiburî de foc prin tei (*ibid.*, p. 177).

⁵ *Ibid.*, V, p. 161.

⁶ V. *ibid.*, IV, pp. 919-20. Și *Nuvele*, mai tîrziu, *Trandafirii roșii*, *Sirena* (1920).

literare, I. Bîrseanu¹ caută într-o călătorie la Constantinopol motive noi². Din Moldova trimetea versuri sonore d. Corneliu Moldovanu, nepotul istoricului Petru Rășcanu. Liricul Podeanu, apoi un alt liric care semnează „Emilian“ au bucăți foarte bune, un harnic versificator, Mihail N. Paleologu, aduce impecabile sonete, medicul Const. Popescu începe traduceri bune din literatura engleză, d-ra Alice Călugărușul dă versuri de factura lui Stavri (*Viorele*, 1905). Între colaboratoare, după d-ra Natalia Negru, se adaugă d-na Laurenția Gribincea, cu în adevăr frumoase versuri. D. D. Nanu, autorul *Nocturnelor* (1900), venit din Bîrlad, la București, aducea mai puțin decît o notă personală, o deosebită aptitudine pentru bune traduceri din limba franceză, pe cînd d. Demetrius, totuși un macedonskian, un adept al poeziei „negre“, se deosebia printr'o dîrză vădire de originalitate³.

Printre prosatori, de la început Sandu Aldea dădea notele sale din Franța, notații precise ale vieții sociale, cu pătrunzătoare observații de psihologie și de moravuri: numai ceva mai tîrziu el va trece la amîntiri, apoi la scene din acea viață de la țară pe care ca agronom o cunoștea tot așa de adînc pe cît o iubia ca fiu de țeran și o interpreta ca poet. Puternic colorate sînt scenele rurale semnate T. Cercel⁴. N. N. Beldiceanu, fiul poetului, începe cu note de copilărie, solid închegate⁵. Tînărul actor Zaharia Bîrsan, din Brașov, repeta în minor cîntecul lui Iosif. În toate, nota ardeleană, brașoveană mai ales, se simția de altfel, netedă, și, pe lîngă dînsa, veștile de viață, informațiile curente din București se pierdeau, iar sfîtoasa, dar ilegibila corespondență cu amatorii de publicitate și continuarea criticii de ziar de către Gorun nu se potriveau de loc cu „pacea“ anunțată în program.

Se adaugă colaborația întîmplătoare, pentru a prezenta o legendă locală⁶, a încă unui Brăilean, tot așa de aprig ca Sandu Aldea, G. Munteanu-Murgoci, fiu de Mocan, care, minte deschisă la orice problemă și talent capabil de a-și îmbrăca ideile noi în

¹ V. *Săm.*, V, pp. 638, 719 (de N. Iorga). Cf. *Dor pustiu* (1908). Cf. N. R. L., II, pp. 31-2 („Rapsodii și balade“).

² *Săm.*, II, p. 81.

³ *Ibid.*, p. 427. Cf. *Trepte rupte* (1906).

⁴ *Săm.*, II, p. 503 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 190 și urm. — Mai tîrziu: *Taina* (1909), *La un han odată, Neguri* (1911).

⁶ *Săm.*, II, pp. 89-90.

forme de o perfectă ținută literară, își căpătase încă de atunci un loc de frunte între tinerii geologi și lucrase, cu profesorul I. Popa-Burcă, cea mai bună geografie nu numai a României, dar a teritoriului românesc¹. Colaborația lui Vasile Pârvan, cu pagini de istorie, ușoare, e tot de atunci².

6. NOUA POESIE ARDELEANĂ

Alături de „Sămănătorul“, cu colaborări întâmplătoare, apar însă și alții. Un șir întreg de ecouri din viața sătească e iscalit, în „Luceafărul“ de la 1902, „Octavian“ apoi „Nic. Otavă“³. Noul poet era d. Octavian Goga, născut în Rășinari lângă Sibiu, unde tatăl său, Iosif, învățător, apoi preot la frumoasa biserică, bogată în fresce, s'a stîns în 1906; dar acest bun paroh, foarte iubit, nu era din aceste locuri chiar, ci fiu de țeran de pe Tirnave, din satul Crăciunel⁴. Prin el, o galerie întreagă de tipuri se adună astfel: cantori de felul lui Cîmpoiu⁵, dulci „domnișoare dăscălițe“, țerani de toate vrstele și rosturile, cîrciumărițe ca Anița, lăutari ca Lae Chiorul, devenit celebru, căprari ca Nicolae, Evrei ca Barbă Putredă.

Prima bucată apărută e mișcătoarea parafrază a unei scrisori de mamă din Ardeal către fiul înstrăinat la școli, „rău“ acasă, „cuminte acuma“. Îi spune că, dacă, la întors, nu l-ar mai recunoaște țeraful bătrîn, văzînd în el „un domn“ care „nu-i de legea românească“, să răspundă:

„Nu mai vezi, bade, ești bătrîn:
Nu știi, doar eu la gura văii,
Ți-am răsturnat un can cu fin“⁶.

Același duios subiect va fi reluat în largă frescă de sat *Casa Noastră*⁷. E, deocamdată, o poezie simplă și sinceră, care merge alături cu viața, o știe, o înțelege și, cînd o rostește, o și înalță.

¹ *Ibid.*, pp. 125-6; dare de samă de Al. Lăpădatu. Cf. *ibid.*, p. 207-8.

² *Ibid.*, pp. 89-90.

³ P. 171. A fost înlăturată din volum gluma impie din *De mult*; *ibid.*, p. 3.

⁴ *Ibid.*, V, p. 23.

⁵ *Ibid.*, II, p. 46.

⁶ *Ibid.*, I, p. 6. O traducere din Heine, cu aceeași semnătură, *ibid.*, p. 40. O viaoie schiță glumeață iscalită „Agog“, *ibid.*, pp. 72-3.

⁷ *Ibid.*, II, pp. 250-1.

Tot din acea vreme e *Dorință*, cu umilul și sfântul gând de viață a cui vrea să fie numai, acasă în satul lui, „un om de omenie“¹. Atît de populara tînguire a deșteratului :

De ce m'ați dus de lîngă voi,
De ce m'ați dus de-acasă ?

are aceeași dată², fiind din vremea cînd, abia sosit în Budapesta, studentul iea condeiu și înseamnă cele d'întăiu întîlniri cu o întreagă lume românească, care se simția îndreptată, la acea școală străină și dușmană, spre cei ce elabdrău la București un alt ideal³.

Despre Rășinariii săi, „acest sat de ciobani mărunți, cu case de lemn, cu coperișuri țuguiate“, — pe cînd, la Crăciunel, „de peste două sute de ani“ păstoriau înaintașii lui, unul din acei preoți fiind și iubitor de versuri, ca și mama formată la școlile germane, iar tatăl un bun povestitor —, cu enoriașii judecați ca „oameni cumpăniți, pozitivi, negustori buni“, poetul va vorbi și într'un tîrziu cu emoție⁴.

Dar la tinărul abia ieșit din mediul sibiian pentru a face cunoștință cu îndrăzneța poezie nouă a Ungurilor, cu Ady și cu acel Madách, a cărui „Tragedie a omului“ o va traduce⁵, sînt și alte izvoare de inspirație decît acesta, pur local, pentru care a fost prețuit mai mult. Se vede din acea splendidă bucată, în care, față de răul înstăpînit pe lume, Dumnezeu poruncește Fiului să coboare din nou :

În întunec răminînd lumină,
Va fi iar pace și'nvoire bună,
Trezind din nou iubirea adormită.

Și refusul :

Zimbind amar, ingenunchiè Isus
Și-apoi răspunse, înălțîndu-și fruntea,
Și zise el :

„Părinte, nu Te-ascult⁶„.

¹ *Ibid.*, p. 95.

² *Ibid.*, p. 171.

³ *Ibid.*, p. 111.

⁴ *Făl-Frumos* din Cernăuți, VI, pp. 77 și urm.

⁵ Și din Petöffy.

⁶ *Luc.*, II, p. 6.

Un irentism de o sălbatecă energie se îmbracă 'n ce are poesia mai strălucitor în *Povestea de Anul Nou*, care chiamă în țara unde zmeul ține robită pe Cosinzeana pe „alt Domn“, „cel mai viteaz“, care să învețe din nou pe cei nedepriși cu buzduganul răsplătirilor¹. Și nota va reveni în *Noi* din 1903, cu „visul nemplinit al suferinții“;

De jalea lui ni-au răposat
Și moșii și părinții²,

Cînd Oltului i se strigă „să se mute în altă țară“ e, iarăși, ura împotriva vremii de apăsare care nu mai îngăduie „oștiri cu coifuri de aramă și roibi cu aur pe căpestre“³. Cînd pretutindeni se ridică imnuri lui Ștefan-cel-Mare, tînărul Ardelean își cere cu îndrăzneală pentru „țara fără steag și fără spadă“, în care „străinul fură bielșugul holdelor“, „Craiu tînăr, Craiu nou“ la armele părăsite⁴, și codrului bătrîn îi vorbește de „strivita răsbunare“ a „veacurilor umilite“⁵. Aceasta formează ce a numit însuși poetul „chemarea pătimirii noastre“⁶.

Poesia personală, directă, de iubire e, cum am spus aiurea, aproape neexistentă, și în chip voit⁷, căci acest temperament e tot în afară.

Nu lipsește în unele notițe acel ton polemic care va covîrși mai tîrziu toate celelalte note din acest suflet de aprigă și necruțătoare pasiune.⁸ Astfel în liniile de îndreptare la „3 Maiu“ 1903, semnate curajos cu numele întreg⁹.

Dar din tot ce a dat fericitului poet tînăr întăia epocă a vieții lui nimic nu atinge rara frumuseță, țesută, pe o pînză de adîncă simțire, din cele mai scilpitoare icoane noi în „rapsodia fără rimă“ *Mortua est* :

¹ *Ibid.*, II, pp. 24-5.

² *Ibid.*, III, p. 51.

³ *Ibid.*, pp. 91-2.

⁴ *Ibid.*, p. 228.

⁵ *Ibid.*, IV, p. 207.

⁶ *Ibid.*, p. 327.

⁷ V. *ibid.*, II, p. 8⁵. Și versurile datate Blaj, *ibid.*, p. 199; apoi cele de la pagina 235. O fericită excepție, *ibid.*, V, pp. 249, 389.

⁸ V. d. e. *ibid.*, II, pp. 32-4.

⁹ *Ibid.*, pp. 174-7.

Sus, soarele, cocon de-a pururi tînăr,
 Opritu-s'a în drumul lui pribelnic,
 Și 'nfricoșat de vestea unei raze
 S'a 'ntunecat, și în adînc de mare
 Muiatu-și-a pleoapa, tremurînd,
 Și zvon pe largi 'pustietăți de ape
 Și geamăt lung pornitu-s'a prin codri,
 Înfiorate frunzele muriau,
 Iar chipul clar al lacului-ogîndă
 În clocote cernutu-și-a seninul,
 Cînd vîntul, crainic vestitor de groază,
 Gemea nebun, din tulfice de-aramă,
 Vestind : „Jăliți! Frumoasa cea din urmă
 E moartă !”⁴
 Și mările și codrii răsunat-au :
 „E moartă, e moartă !”¹⁴.

De la Eminescu 'ncoace, în formidabilele lui clădiri de imaginație, literatura noastră nu mai avuse o astfel de viziune ³.

O notă socială era de la început în poezia d-lui Goga. Aceasta nu din convingere abstractă și nici din pornire de luptă pentru o clasă contra celeilalte, ci pentru că de la țară-i venia inspirația. Pe țerani i se sprijinia acolo neamul, de la ei luase și limba și subiectele, pentru că ei represintau munca :

Frați buni ai frunzelor din codru,
 Copii ai mîndrei bolți albastre,
 Sfințiți cu lacrimi și sudoare
 Țărîna plaiurilor noastre ³.

Ea se accentuiază în *Clăcașii*, cu încîntătoarea icoană a femeii care-și alăptează pruncul pe marginea truditei brazde, dar și aici vederea ceasului răsplătirilor, cînd

...strigătul întraripat va crește
 Prin plaiuri largi, prin munți purtînd cuvîntul ⁴.

E același amestec între simțirea pentru ingrata suferință umană

¹ *Ibid.*, III, pp. 6-7.

² Totuși *Cugetările* sale sînt de un ton banal. Astfel : „Să se vorbească perinei dragii mele”. V. *Flacăra*, III, pp. 19, 113.—Fratele Eugen Goga, luptător în războiul de unitate națională, va da, pe lângă Amintiri, *Cartea facerii*, 1931.

³ *Luc.*, IV, p. 10.

⁴ *Ibid.*, pp. 367-8.

și aspirațiile către învierea neamului întreg, în frunte cu aceia cari alcătuiesc cea mai mare parte dintr'însul¹.

Noua publicație ieșeană *Viața Românească* va adăposti apoi și îndemna mai ales această poezie, și în vechea vatră chiar a „Luceafărului“ ea se va introduce prin accentele puternice, dar oarecum stridente, din *Înviere* (1907), a doua zi după răscoalele țărănești².

Bucovina, al cărui principal povestitor rămânea Grigorovița, dădea în acest timp ca mai însemnat poet nou pe profesorul cernăuțean Constantin Berariu (n. 9 Mart 1870), care în tratarea basmului românesc (în „Sămănătorul chiar“) dovedește nu numai o mare vioiciune de metru și o limbă de o calitate populară perfectă, dar și o adîncă sensibilitate³. Marile lui merite au fost prea puțin recunoscute.

8. PVESTIREA NOUĂ. — MIHAI SADOVEANU.

Biografia d-lui Sadoveanu e risipită în operele sale. Fiul de avocat, mama dintre răzeși, moartă tînră⁴. Cu prilejul unui Anuaru al Gimnasiului din Folticeni, scriitorul a dat, direct, cele mai utile știri cu privire la anii săi de școală acolo, la profesorii Lovinescu, Birjoveanu, Stino, cu colegi dirzi gata să-și iea, în teorie, la bătaie și învățătorii, cu excursiile la iazurile Șomuzului și locurile vecine⁵. Și de aici a cules neprețuita experiență pe care, până la ultimul amănunt, o va întrebuița în scrierile sale⁶.

Născut la 5 Novembre 1880, în Moldova-de-sus, pe valea Siretiului, în tîngușorul internațional, anexă de gară, cu negustori evrei, meșteri poloni și funcționari romîni, Pașcanii, odată satul lui Pașcu, cu frumoasa casă din secolul al XVII-lea a Cantacuzinilor, dar format la un liceu ieșean, apoi hrănit cu literatură francesă curentă și cu traduceri, care l-au influențat adînc, din cea rusească, tînărul trăind departe de București, în pacea patriarhală a unei tinere familii binecuvîntate cu mulți copii, încercase la „Floarea

¹ Nota, la început așa de simpatică, pierde însă prin continua repetiție și exagerare (v. *ibid.*, V, p. 433). V. și *Ne chiamă pămîntul* (1908), *Din umbra zidurilor*.

² *Săm.*, V, p. 178.

³ V. *Făt-Frumos în grădina Sf. Vineri, Cheleş-Împărat*, 1921. Și *Jun. lit.*, 1925, 1930. — Pentru Grigorovița, *Flacăra*, V, pp. 113-5.

⁴ V. *R.*, LI, pp. 392-3. Cf. și Gh. Ibrăileanu, *ibid.*, LII, p. 100.

⁵ *Ibid.*, L, pp. 429-32.

⁶ V. și *Mișcarea literară*, II, p. 19.

Albastră“, și la „Pagini literare“ (supt pseudonimul M. S. Cobuz). Erau acolo, de la început, marile însușiri ale acestui povestitor din naștere, aproape din instinct: o atmosferă de mister extraordinar de sugestivă și prinderea legăturilor adânci și ascuțite dintre starea mediului natural, în formele cele mai subtile, și ceia ce se petrece în inima omului și-i determină voința. În prima bucată tipărită de „Sămănătorul“, cu titlul de *Necunoscutul*¹, e vorba de spovedania unui bolnav și, pentru a explica toate mișcările sufletești, se scrie pe portativ din capul locului notația exactă a spectacolului din prejur: „Văzduhul era plin de lumina strălucită a primăverii. Noaptea căzuse o ploaie răpede, caldă, și dimineața, în Vinerea Patimilor, soarele răsărise pe un cer siniliu umed. Mălinii din jurul curții boierești erau albi, încărcăți de struguri înfloriți. Mireasma lor, amestecată cu mirosul proaspăt de pământ umed, umplea dimineața“. Mărturisirea celui ce-și simte moartea aproape, începe, și imediat altă fixare de mediu natural dă tonul: „Prin mîngîierea luminii de primăvară, în curte, argați voinici și femei rumene umblau în toate părțile. Un cocoș sări pe zăplazul de scînduri, bătu din aripi și trîmbiță vesel în lumina aurie. Departe se auzia strigătul unei pupeze, ca o notă joasă de flaut. Un zvon întins de viață umplea dimineața de primăvară. Mălinii înfloriți își revărsau mirezmele tari asupra cerdacului“. Și în ce cuprinde această desvăluire a bolnavului apare din memorie același fenomen întovărășitor: „Era primăvară și înflorise zarzării și mălinii“ (copaci moldovenești, de și e vorba de malul Oltului). „Era într-o zi cu soare..., la o margine de poiană, pe o pajiște plină de pîlcuri violete de toporași. Era o lumină mare și un miros dulce... Și beția primăverii m'a cuprins, — ne-a cuprins pe amîndoi“. Primăvara din jur trezește primăvara în care se făcuse păcatul. Și refrenul revine: „Auzi?“, zice muribundul, „cîntă cucul departe..., un cocostirc plutește în văzduh... Mălinii înfloriți“. Și cu același sunet de arcuș se mîntuie scena așa de neisprăvită, — senzație, nu dramă: „Cerule era albastru curat și lumina strălucită umplea văzduhul“. În a doua nuvelă², cu misterioasa poveste a străinului călăreț răsărind în mijlocul satului și căzînd fulgerat înaintea oamenilor uimiți, aceiași presintare inițială de natură: „drum sur“,

¹ *Săm.*, II, pp. 226-7.

² *Ibid.*, p. 261 și urm.

„spinări ușoare de coline“, „copaci singurateci“ cu „frunzișuri sărace“, „frunze pălite“ ce cad, „stilpi vineți de fum“, „neguri leneșe ale serii“, „ape întunecoase“ ale iazului și „pădure gălbie de tres-tii“, cireada venind „într'un murmur frumos de tălângi“, „cumpene de fântini“ care scîrție, lătrat de cîni, chiote ce mor în aier, pe cînd focuri de sară se aprind, „dulăii zopăie la porți“ și „capete mirate de copii iese prin spărturile gardurilor“. În jurul mortului o altă atmosferă se schițează, scurt și impresionant. Și, pe cînd sătenii, cu popa în frunte, se gîndesc cum să ia calul rămas fără stăpîn, priveliștea se schimbă: „Satul era tăcut și luna plină lumina livezile adormite și căsuțele pitite în livezi. Dealurile se înălțau negre dincolo de apă, și iazul sta neclintit, ca o oglindă uriașă, cu luna în fund și c'o diră de lumină albă din fund până la mal. O pace adîncă și tainică stăpînia văzduhul; de departe dintr'un colț al iazului, venia vîjiitul înăbușit al unui opust“. Și, mai departe, cînd necunoscutul rămîne singur: „Și era o lună plină și o lumină dulce în văzduh, în sat, pe iaz, pe dealuri, și liniștea stăpînia toate făpturile... Singura ferestruică lumină a ratoșului veghiă în umbra strașinei, cu un ochiu neadormit“. De două ori încă, pentru amintirea celui acum înmormîntat, perdeaua se ridică asupra întregii scenarii.

Trecutul îl cunoștea neîndestulător și uniform marele scriitor care la douăzeci de ani era format așa de mult încît nu mai era dispus să învețe ca să se schimbe. Încă din nuvela *Dragoste*, alcătuire și ispășire a sentimentului unui Țigan lăutar pentru fiica domnului și stăpînului său, apare unul din aspectele supt care d. Sadoveanu vede vechea societate: ișlic, giubea, masă întinsă, lăutari, haiduci, vînători¹. Celalt, ca în *Șoimii*, scene de pe vremea pretendenților la tron din secolul al XVI-lea, e al voinicilor vagabonzi, cu picioarele în scările șelei și cu sulița la oblînc.

Nuvelistul rămîne cu totul stăpîn pe povestirea sa numai atunci cînd adevăr și ilusie se înfășură în același zăbranic de meșter, ca în *Zna lacului*². Pretutindeni însă e același acord inițial, final, dominant al unei naturi care ea hotărăște ce vor face bieții oameni chemați a îndeplini tainicele ei porunci: „bătrînul codru părea că ascultă. Apoi, după ce liniștea se întinse prin frunzișurile negre,

¹ *Ibid.*, pp. 599 și urm., 615 și urm., 743 și urm.

² *Ibid.*, p. 710 și urm.

trece un susur duios, ca o înginare depărtată de ape¹. Când Țiganul cîntă, mierla din tușiș răspunde și ascultă ceruri și ape. Rare ori, în orice literatură, se unise, cu atîta măiestrie, fără nicio sforțare aparentă, atîta energie cu o delicateță așa de aleasă. Tot așa cînd haiducului, care a furat pentru un boier pe femeia dusă de dînsul pe șea către curtea acestuia, aceasta-i strigă, ajunsă la porți: „Nu mă duce altuia!“.

Aceiași lume încapă mult timp acest puternic talent, care se hrănește mai mult din amintiri decît din lectură și din analiza de sine însuși, adăugîndu-se doar amintirea Polonilor exilați din Pașcani². Une ori o dramă e presintată scurt și discret; așa, cînd boierul căre vrea să rupă taina față de copilul lui din flori, argat în curte, el se întoarce subit înapoi la conveniențele mediului: „Ascultă, Ioane... Uite ce e... Al... du-te și pune caii la sanie... Adecă nu, stăi, nu-i mai pune; m'am răsgîndit. Te-oiu chema pe urmă, poți să te duci“³.

În căutarea, necesară totuși, de noi subiecte, încercarea de a descrie războiul din 1877⁴ e lipsită de fiorul contemporaneității, și aici nu mai e suprema resursă a vrăjirii de natură, care, acum, e necunoscută. Dar tragediile umile și mute ale marilor încăierări, prinse apoi în studii tehnice și în apoteose de solemnități, au fost rare ori redată cu duioșia adîncă din schița *Călărașul*⁵; îndreptarea către ostașul căzut e țesută din lacrimi: „ai avut un suflet limpede și ai murit cu cinste“; e ca o schiță din Vereșciaghin, pictorul rus al acelorași smerenii eroice.

Volumul *Dureri înăbușite* trimete însă îndată înapoi la lumea cea mîi bine cunoscută scriitorului. Între povestirile care-l compun sînt atîtea care-și samănă, și în niciuna nu e punerea, urmărirea și rezolvirea unei probleme, desășurarea gradată a unei drame pe care, de altfel, ar sorbi-o și bogăția decorului și analizele sufletești migăloase. Dar valoarea acestei cărți stă aiurea, unde o arăta atunci, la 1904, N. Iorga: „Se va putea critica slăbiciunea acțiunii, dar cei ce vor fi aplecați a o face nu trebuie să uite că aceste po-

¹ *Ibid.*, p. 618.

² *Ibid.*, pp. 71-3.

³ *Ibid.*, III, pp. 276-9.

⁴ *Ibid.*, p. 374 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 533 și urm. Autorul publicase acum un volum de *Povestiri* și romanul *Șoimii*.

vestiri nu se dau pentru a robi mintea prin țesături încurcate ale faptelor, ci pentru a coborî în suflet, prin măiestre mijloace artistice, un sentiment melancolic față de toate acele greșeli, păcate sau fapte rele, care, privite bine, nu sînt vinovății ale omului care le săvîrșește sau ale celor între cari trăiește, ci năpăști ale orbului noroc¹.

Din aceleași părți sucevene va veni și volumul următor al spornicului narator, *Crișma lui moș Precu* (1904). Dar aici partea covîrșitoare a mediului dispare. Convorbirea ține locul, bogată, puțin deslînată, ca la pictorul vieții muscelene T. Cercel. Scene și dialoguri. Un pas înainte, — nu s'ar putea spune². Totalul e cam fumuriu și, pe alocuri, cu ușoara critică a preoților, dascălilor, notarilor, presintați caricatural, cam vulgar³.

La 1905 d. Sadoveanu încercă, după romanul de aventuri istorice, după acela despre războiul de independență și despre '48 în țara Moșilor⁴, acela de realitate contemporană, prin *Floare ofilită*, adausă la „Sămănătorul“⁵. Cadrul e același, Pașcanii, „Vascanii“: din lunca Siretiului, aceleași tipurile, potolite și cînd sînt încă foarte tinere, iar în acțiune același amestec, cu dibăcie dosat, de caricatură și de duioșie. O viață de familie, modestă, bună în general și puțințel prostuță, care nu oferă reliefuri. Partea interesantă e aceia care zugrăvește țirgușorul la deosebite timpuri ale anului. Cînd se dau scene de iubire, natura încunjurătoare, cu farmecul ei, e chemată din nou a vorbi. Căsătorii potrivite, iubiri ticnite, dureri ascunse⁶. Partea a doua, cu momirea la îdioata viață de petrețeri, — din lenea pentru altceva a provinciei moldovenești, — a tînărului care iubise și era iubit, are mult mai multă vioiciune. Unele scene chiar sînt profund impresionante, ca aceia a întoarcerii la tatăl său a femeii jignite, care nu cutează

¹ *Ibid.*, p. 736.

² Prima scenă *ibid.*, p. 806 și urm.

³ V. notița, cu oarecare observații subînțelese, a lui N. Iorga, *ibid.*, IV, pp. 15-16. Dar, de fapt, prin bogăția uriașă a producției, era, cum se spune acolo, „anul lui Sadoveanu“.

⁴ V. N. Iorga, *ibid.*, p. 881 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 254 și urm. Apoi în fiecare număr.

⁶ Mai interesante, notele din „Albina“ pe 1905 despre școala copilăriei sale. Și sfaturile, care n'au fost adunate, către săteni, în aceeași revistă, merită să fie cetite și azi. Cf. *Scrisori trimise de un prieten pribeag*, *ibid.*, 1906.

a se mărturisi. E de sigur viața complectă, integrală a acestui cuib de părăsită Moldovă, de la biserica unde răsună glasul încă limpede al psaltului Luca până la teigheaua cu seducții din ochi a lui „madam Trîfanov“, soția romîncă a circiumarului lipovean, și la strada cutreierată de nebunia lui Reb-Ișic cu calul lui, Bălan. Ceva între orașul de provincie frances al lui Champfleury și între ironia din schițele Rusului Cehov.

Volumul de nuvele următor, *Amințile căprarului Gheorghîță!*, ne duce în lumea de casarmă a timpului, încercîndu-se astfel alt mediu. Sînt, de fapt, la acest scriitor a cărui întreagă viață, trecută și prezentă, se prefăcea de la sine în literatură, impresii din vremea stagiului său : „beții, brutalități, înșelări și desfrînări, înfrățiri în jurul amintirilor sau la înălțarea cu glas înăbușit a cîntecelor țerii sau a cîntărilor Domnului, marșuri răbdătoare în luna plină... de toate“².

În aceeași notă sînt doi mai tineri prieteni ai puternicului povestitor : N. N. Beldiceanu, cînd iese din hazul greoiu al Tirchi-leștilor săi, și N. Dunăreanu, care știe și viața pe ape³.

8. ALȚI POVESTITORI NOI : V. POP, EM. GÎRLEANU, SANDU-ALDEA.

La 1902 Vasile Pop, fiul unui Ardelean și, cum am spus, al unei Franceze (n. 14 Iunie 1875), scriitor capricios, în stare să înțeleagă gîndul și să reproducă graiul copiilor, înseilînd urite tragedii imposibile, tenebroase romane de factură rusească, totul într'o prosă zdrumecată fără armonie și consecvență, publicase la Ploiești „schițele, fanteziile și nuvelele“ din volumul *Din ocna vieții. Steaua lui*, apărută în „Sămănătorul“, inaugurează o literatură, nu pentru copii, dar prin copii⁴, mergînd și până la psihologia mucalită, la cea lamentabilă, a calicilor, și comică, a țigănușilor⁵. *Domnița Viorica*, povestea duioasă a bunei învă-

² Parte și în IV, p. 827 și urm.

³ N. Iorga, *ibid.*, V, p. 103. V. și *Mormîntul unui copil* (1906), *Puțica* (1907), *O istorie de demult* (1908; cf. *Săm.*, VI, p. 544 și urm.). *Oameni și locuri* (1908), *Cîntecul amintirii* (1909). Cf. judecata profesorului Friedwagner, *Conv. Lit.*, 1912, p. 725 și urm.

⁴ V. și *Răsplata, Din negura vieții*.

⁵ *Săm.*, II, p. 194 și urm. O reușită imitație a lui Coșbuc, în *La vrăjitoare, ibid.*, p. 79.

⁶ *Ibid.*, p. 82 și urm. Se anunță o piesă de e!, *Surprisa, ibid.*, p. 384. V. *Versuri* (1900), *Fleacuri*.

țătoare tinere care se stînge supt greutatea misiunii ei, face parte de sigur din ce a dat mai bun această literatură răscolitoare de vieți smerite și de suferințe ascunse¹. Din nenorocire această primă față nu va fi întrecută decît pentru a presinta încîlciri de acțiuni bizare și întunecate, în care se vede influența romanelor străine de senzație ca și expresia unui fond propriu maladiv.

Dar *Domnița Viorica*, în stilul ei de ziar, abrupt și adesea întrerupt, cu vulgaritățile voite, cu atmosfera plină de praf, cuprinde, în descrierea unei lumi de la sate, de loc lingușită, cu ce e bun și ce e rău într'însa, ca în tablourile d-lui Băncilă față de ale lui Grigorescu, iar de-asupra steaua clară a sufletului „domniței“, pagini de adîncă psihologie, de caldă umanitate, capabilă de a stoarce lacrimi. E încă un realism românesc, voit crunt și vulgar, dar adînc duios. Se întrebă cineva, în necunoștința acestei vieți tulburate, unde a prins acest ochiu așer o asemenea lume, cu totul specială, pe care o simți adevărată. Păcat că mai târziu, întrat în alt mediu, scriitorul alunecă spre o producție ușoară, determinată de greutățile vieții aceluia care era să moară orb și sărac².

Contribuția lui Emil Gîrleanu (n. 1882)³, ofițer, și fiu de ofițer, reținut mult timp supt pseudonimul Emilgar la „Făt-Frumos“ și la „Arhiva“ din Iași, începe cu o tîcniță poveste despre boierii cari nu-și dau odraslele după oricine⁴. Aceiași notă va deosebi un șir întreg de schițe ușoare în care se presintă o lume așa de aproape înrudită cu a d-lui Sadoveanu, dar fără puternicele acorduri de mediu natural și fără măiestria stăpînitoare a acestuia. De acești represintanți ai clasei care se duce el va vorbi necontenit ca unul căruia cunoașterea sufletului rural i-a fost oprită prin cariera sa altfel decît prin contactul cu soldatul țeran, iar burghesia românească se stînsese în Iașul, în Bîrladul unde l-a dus viața de studii și de garnisoană⁵. Încă din Mart 1905 N.

¹ *Ibid.*, III, p. 294 și urm. V. nota lui N. Iorga, *ibid.*, IV, pp. 917-8. La 1904 apare volumul *De dragul celor mici*, la 1906 *Rts și plîns*, la 1907 *Cum iubeste o fată*. Cf. observațiile lui I. Gorun, în *Revista Noastră*, II, p. 96.

² De ex. la 1911 *Iubirea e biruitoare*, în 1920 *Regina noastră Maria*.

³ Bio-bibliografie de Paul Papadopol, în *Gîndul Nostru*, pp. 58-63.

⁴ *Săm.*, III, p. 585 și urm.; IV, p. 350 și urm.

⁵ Avea rude la țară, în județul Roman, la Șcheia, cred, unde am fost dus de dînsul.

Iorga îl caracteriza astfel pe acela ale cărui prime manifestări vădiau un talent delicat, căruia nu-i lipsia nici stăruința: „Se vede chemarea în nuvelistica noastră a acestui scriitor: el poate da, într'un ton blînd, nespuns de simplu, fără niciun meșteșug pentru a cîștiga pe căi piezișe interesul, viața acelei boierimi moldovene, casnice, miloase, nemărgenit de bune, ai căreia urmași pier astăzi ca factori de vederi largi, de voință roditoare¹. Bucăți ca *Franț* și *Bunicul* se așezau prin profunzimea lor activitate între ce dăduse mai bun povestirea românească².

Gîrleanu are unele descrieri ale căror mister blînd întrece farmecul acelor ale lui Sadoveanu. Astfel în „*Franț*“: „Depart, din adîncul frunzișului începu să răsară o lumină tainică. Înceț-înceț luna se ridica ușor; printre crengile ce fremătau părea o candelă legănată de vînturi. Apoi, trecînd dincolo de virful copacilor, discul ei de aur se arată pe adîncul cerului presărat de stele. Și printre frunze se străvede până pe fața celor trei boieri o lumină blîndă ce părea că li izvorăște din suflet“³.

Sandu-Aldea însuși și-a schițat biografia. Născut la Tichilești, lângă Brăila (14 Novembre 1874); studii de liceu în orașul vecin, de unde trece la Școala de Agricultură din Herăstrău, pentru a fi administrator de moșie, funcționar și ziarist la „Floare-Albăstră“, „Epoca“ și „România Jună“, până putu face studii de specialitate, în Franța, întrerupte, apoi reluate în Berlin⁴.

Întors din Apus, el lasă la o parte amintirile de străinătate căroră li dăduse o fugară formă dulce, pentru a reproduce, cu energia rasei sale mocănești, tragice scene de viață rurală, începînd, potrivit cu iubirea pe care o au oamenii de acolo pentru calul pe care-l cresc, îl cumpără sau îl fură, cu povestea „Șargului“, tăiat la gît, ca răsbunare, de un hoț din partea locului⁵. Povestirile lui sînt scurte, fără notații de mediu, decît doar un zbor de cocori, niște cireși „suflați în argint“, un „miros de salcîmii în floare“, „păcă-

¹ *Săm.*, IV, pp. 57-8.

² V. N. Iorga, *ibid.*, p. 861.

³ Întăiu în *Făt Frumos* din Birlad, II, p. 10. V. Odată (1907), *Prima durere* (1907), *Nucul lui Odoboc* (1910), *Suflet de femeie*, *Trei vedenii* (1910). Cf. N. Iorga, în *Drum Drept*, X, pp. 265-6.

⁴ *Făt-Frumos* din Cernăuți, II, pp. 91-2. Pe rînd, începînd cu „Viața“, pseudonimele S. Voinea, C. Răzvan și Miron-Aldea.

⁵ *Săm.*, II, pp. 646-9.

nitura“, ca „de oase uscate, oase de morți“, a berzei, ca și fără psihologii complicate, numai din acte dinamice, avînd la basă observațiile directe, personale ale unui om care știe ce e cîmpul¹.

Drama rurală se presintă însă în toată puterea ei, hrănită de vechi instincte, de mari interese și de deosebirile fundamentale, în-tăiu în *Sima Baltag* din 1904. Aici se văd oamenii aceia dîrji de pe malul brăilean al Dunării, cu aprigă voință și vorba scurtă, cărora la mînie, care e deasă, li se umflă albastra viñă din frunte și ochii mici scapără. Și cîntecele acolo sînt hoțesti, de cai cari se fură și li se pierde urma, — și cu ce iubire zugrăvește acest puîu de Mocan, dat pe brazdă, calul care-și are, mai mult decît întîmplător, la d. Sadoveanu, un suflet al lui! „Îi era drag că ochii din cap cum îl vedea cum zvîrle cu picioarele de d'napoi, parcă s'ar fi bătut cu un haitic de lupi. Și atunci se ducea la el, îl mîngîia pe coamă, pe botișor, și-l lua'n spinare ca pe un miel“. Și trec înaintea ochilor „colăcerii ce-și încură caii sprinteni, cu coamele împodobite numai cu cordele, cu cozile împletite strîns, cu nările deschise, largi, roșii ca jarul aprins“. Cai cari „sar peste gardu'nalt de un stîngen domnesc și, celuiți în pulpe vînoase de oțel, zboară sălbatec, iar călărețul lor nu mai știe pe ce lume trăiește; vede numai ca'ntr'un vis cum trec, cum fug înapoi casele, pomii, oamenii, vitele, puțurile, și ochii li ard parcă i-ar fi ținut pe jăratec“, de „simt c'ar face cremenea praf în mîni“; pentru un cal otrăvit, alt cal va peri, și otrăvitorul împreună². Și oamenii sînt tari, până la femeile frumoase care „trec singurele Dunărea pe crivățul cel mai întăritat, mînuind și cîrmuind luntrea numai din vîslă“, cînd nu „gonesc, încălecate bărbătește să crape calul supt ele“. Acțiunea nu se urmează: ea se rupe sălbatec: Sima, preoteasa, caii, sania se pierd în copca, în prăpastia deschisă 'n mijlocul gheții dunărene. În ajunul răscoalelor din 1907 acest cunoscător al împrejurărilor vrăjia prin scrisul său tragedia vechilor uri neistovite.

În toate aceste povestiri a_mănuntul local e precis, până la tehnică și la socoteala în bani. O lume aparte e înfățișată astfel c_u tot ceia ce o deosebește: bucata literară e, cum am spus, și o informație

¹ *Ibid.*, p. 673 și urm. Îndată apare volumul *Drum și popas*.

² *Ibid.*, III, pp. 740 și urm.

de agronom; omul cu profesie și de profesie se simte în fiecare frasă. Răsăritul de soare, cu „pulberea-i roșie“ peste „apele cu luciri de oțel“ și crețurile ca „solzi de argint“, e *un adevăr*. Iată o descriere care nu se face din gînd: „Căldura începuse a se simți. Jăpșile dormiau acoperite cu foi de plutniță. Pe-alocuri se zăriau nuferi ce începeau să se deschidă. Din covorul închis al foilor, florile de apă răsăriau ca niște stele de argint. Cînd și cînd cite-un pește se zbătea la adînc. Din sălcii mijiau semințele ușoare, albe, ca niște fulgi de zăpadă. Păpurișul cînta. Printre foile lui verzi, întunecate, drepte, ascuțite pe margini, ca un cuțit cu două tăisuri, se deslușiau pe alocuri mosoare ruginii de sămînță. Rugii de mure pecingeniau marginile potecuței“¹. Un Millet în cuvinte.

Tot ce a tipărit Sandu-Aldea pe urmă² nu infirmă judecata de la 1905 a lui N. Iorga: „Sandu apare ca un meșter îndrăzneț și aspru, care cioplește fără îndoială și nesiguranțe, fără cruțare și fără tendințe, opere zguduitoare. E aici o precizie, o culoare, o *particularizare* în descriere, care uimesc“³. „Duiosie este și aici, dar în trecăt; jale, une ori... Încolo, *fapta* domnește aici... E în acești oameni, fără osebite, o *cavalleria rusticana* foarte impunătoare... Știința și iubirea, pentru oameni, pentru locuri, de cari i-a fost încunjurată copilăria, se vădesc la fiecare rînd aproape... Cuvinte puține, notînd precis, scurt. Rar, frase. Mai mult propoziții, care nu descriu, ci notează. Niciodată musica nu-ți învăluie sufletul“⁴.

Încă din 1905 scriitorul trece la roman, puind în față ca „două neamuri“ deosebite pe arendașul grec și pe supușii lui romîni. Dacă „înfiorările de vînt“ și „liniștea adîncă“ sînt de la d. Sadoveanu, ale agronomului brăilean sînt tipurile energic trase,

¹ *Ibid.*, IV, p. 12. V. și aceia, *ibid.*, p. 88: „Cîte un calul-popei albăstriă pe d'înainte ochilor, zbirniind ca un glonț. Pe spice vedeai ici-colo cîte-un bondar ca o pată de rugină. Iar din cuprinsul țarinei se ridicau glasuri de fete mari cari cîntau, plecate pe seceră“; *ibid.*, p. 126: „treceau rîndunelele în zborul lor iute, ca niște suveici întunecate, în urzeala luminoasă a văzduhului“.

² *Pe drumul Bărăganului, Ape mari* (1920), *Pe Mărgineanca* (1913).

³ *Săm.* IV, p. 79. Dar influența d-lui Sadoveanu-l prinde une ori în alte lumi, cu altă tehnică („adiere de milă“¹, etc.); v. nuvela *ibid.*, pp. 70 și urm., 85 și urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 343-4.

și precisele amănunte de meșteșug. Niciodată un tablou de seceră nu s'a înfățișat cu atîta adevăr, cu atîta naturaleță, cu atîtea nuanțe ca în acest poem al cîmpului peste care trece mîrșava aripă neagră a exploatatorului străin, îngîmfat, prost și crud¹.

În acest timp, foarte iubit de școlarii săi, fostul învățător moldovean Ioan Adam (n. la Vaslui, 26 Novembre 1875)², așezat pe mult timp la Constanța, ca profesor, fiind și magistrat, secretar al Primăriei, își pierdea talentul grămădind pe un fond vag scene adesea de o fioroasă inspirație, ca *Pe lîngă vatră, pilde și glume țerănești* (1900), *Flori de cîmp* (1906), romanele *Rătăcire* (1902) și *Sybaris*, piesa *Leagănul viselor*, apoi *Năzuinți* (1907), *Voia Mării*, *Pe Dunăre* (1904), plus descrierea călătoriei familiei regale pe Dunăre, cu caracterisări ridicule, și *Constanța pitorească* (1908). El s'a dovedit de la început un romantic din cei aprigi, cu bolnave licăriri în creațiuni de o mare originalitate, în care era și dramatism, pe orișice teme, și o putere de descripție puțin obișnuită, dar, mai ales, în frase scurte, tăiate, un bielșug de expresii nouă cărora îi plăcea să li sugă vlaga. Rebel oricărei influențe și dușman al direcției în sine, nelegat de vre-o revistă și la o parte de orice cenacul, cel care a ajuns în Dobrogea și a făcut și un drum în străinătate s'a păstrat pentru sine în tot ce-a scris, ca și în tot ce-a simțit și a gîndit și a isprăvit ros de truda interioară, în negurile nebuniei³. Într'o scrisoare din 1908, el, „cel mai uitat și mai părăsit de toți“, care, văzîndu-se ținut în samă, se arată că „tresare ca de-o suflare caldă și îndepărtată care-l îndeamnă la viață“, își explica lui N. Iorga această notă stridentă: „Exagerarea asta eu n'o găsesc ca o afectare a realității, ci ca o năzuință în spre mai bine. Eroii miei trec toți prin prisma sufletului meu și-i pun să facă aceia ce eu, în încătușarea zilelor, nu pot să fac... Aș putea eu să-mi falsific personalitatea?... A sili sufletele pe anumite făgașe numai pentru ca să corespundă gusturilor dintr'un timp nu cred să fie bine pentru literatură. Și apoi frumosul stă tocmai în varietatea temperamentului diferiților artiști⁴“.

¹ V. N. Iorga, *ibid.*, V, p. 641 și urm.

² Biografia, în revista *Miorița*, III, p. 100.

³ V. și necrologul, de N. Iorga, în *N. R. L.*, 1911, pp. 289-90; cf. Aznavorian, *ibid.*, pp. 306-8; N. I. Răiculeanu, *ibid.*, p. 309.

⁴ Inedit. — V. Predescu, în *Făt-Frumos* de la Cernăuți, III, pp. 121-2.

Ca poet, pentru care „doi obraji ca ruji răsar“¹, apare teologul Ioan Agîrbiceanu, care era să fie, începînd în aceastăaltă direcție cu o schiță modestă de viață ciobănească², povestitorul menit să transmită altor vremuri toată viața, cugetarea și simțirea Ardealului său.

Născut la Cenăde (19 Septembrie 1882), el răsare din țerani, cari veniseră din Agîrbiciu (Boariu), tatăl fiind pădurar, bun cîntăreț și cetitor de ziare, și chiar al haiducilor lui N. D. Popescu. Copilul stă în „colibă de nuele“ și paște oile. „Simt și acum mireasma pădurii.“ La școala din Blaj află scrisul lui Ispirescu și Sima al lui Ion și poesii populare, trecînd la cronicari, apoi la literatura contemporană. În foaia „Unirea“ publică versuri iscălite Alfius. După studii la Budapesta, va trece ca paroh la Bucium-Șasa și Orlat³.

Ca poet, călcînd pe urmele cele mai adînci ale lui Coșbuc, dă încă, în *Legenda slavă*, una din cele mai frumoase balade care s'au scris în românește, cu minunate descrieri și graiuri duiioase:

Oștirile sînt gata de plecare,
Răsună trîmbițe și tobe bat,
Iar ghinărarii se întorc călare,
Nechiază cai de-adînc împintenaț,
Și lăncile-s pădure lucitoare,
De crezi că-î pe pămînt al doilea soare⁴.

În curînd însă schițele din „Luceafărul“ vor arăta pe povestitorul din instinct, a cărui activitate va deveni tot mai spornică, îmbrățișînd toate domeniile unei vieți pe care o cunoaște atît de bine.

Deocamdată, ca în bucățile care formează volumul *De la țară*, e o întregă galerie de ciobani, pădurari, plutași, hoți, săteni, preoți și învățători, doctori rurali, bogătași din Ardealul supus străinului. Toți sînt prezentați cu o adîncă simțire, în care e un sincer sentiment creștin. Influențele celor mai vechi decît dînsul au putut fi semnalate, și s'a notat și „stîngăcia“, care în mare parte va și rămînea: „Cele mai multe povestiri n'au în ele chiag și nu-și află singure granițele, ci ori n'ajung, ori întrec“⁵.

¹ *Luc.*, II, p. 598.

² *Ibid.*, I, pp. 116-7.

³ Note, în *Făt-Frumos* din Cernăuți, VII, p. 259 și urm.

⁴ *Luc.*, II, pp. 814-6.

⁵ *Ibid.*, IV, p. 579. V. *De la țară* (1905), *În întunerec* (19.0), *Două iubiri*

În legătură mai mult cu „poemele în prosă“ ale lui V. G. Morțun, învățătorul putnean Ioan Ciocirlan (n. la Străoanii-de-jos, 12 Iulie 1874) începuse, sub pseudonimul Mărioara Florian ¹, o serie de schițe din viața țăranilor săi, notații scurte, nu fără oarecare naivă ștîngăcie, dar de o cuceritoare sinceritate. El dădea la 1903 volumul de debut *La țară* ². Noul scriitor prinde convorbiri de călăuzi țerani, se oprește asupra duiosilor din lumea animalelor, zugrăvește dintr'o aruncătură o scenă de natură sub munte. Toate acestea, iute, zelos, prins de bucuria că manuscrisul lui se publică și opera lui tinerească se cetește. Lipsește, — cum s'a spus la apariția volumului *Traiul nostru*, căci mai mult de acesta, luat oarecum anecdotic, e vorba —, lipsește prea mult construcția și poesia în aceste schițe de un întunecat realism, acoperit doar une ori cu ceva albastru convențional, cules prin satele putnene, unde o cămașă în toiul iernii e un mare și scump dar pentru copiii golași, „viață de adîncă suferință și de emoție a inimii“ ³.

Și d. Ionescu-Boteni, Mușcelean aprins, avocat la București, se ține în marginile stricte ale satului său podgorean, dar ce a văzut acolo știe bine și povestește sprinten; prima povestire mai întinsă cuprinde dorul flăcăului înstrăinat la București ⁴. Într'un șir de înfățișări pitoresci tinărul scriitor dă nota exactă a unui ținut țăranesc pe care-l atinsese numai T. Cercel. Notele lui de sat sînt în cea mai mare parte sprintene amintiri personale ⁵.

Între colaborările accidentale la „Sămănătorul“ e și aceia, datată „Florența“, a unui Teofil Jianu, care dă prea frumoasa bucată în prosă „Trandafirii roșii“, în care totul e de o perfectă armonie: „Și atunci meșterul lumilor a rupt un curcubeu de pe cer și l-a fărîmat în cele patru cornuri ale zărilor, iar pămîntul tot, ca prin minune, s'a acoperit de flori. Vînturile au dat năvală încropite de mireasmă,

(1910), *Arhanghelii* (1914) (*In clasa cultă* (1919), *Popa Man* (1920), *Desamăgire* (războiul) (1924), *Aripi tăiate*, *Legea trupului* (cu totul remarcabilă; 1926), *Legea minții*, *Stana*.

¹ *Săm.*, II, p. 50 nota 1.

² V. și *Inimă de mamă*, *Vis de primăvară* (1909).

³ N. Iorga, IV, pp. 778-9.

⁴ *Ibid.*, p. 235 și urm.

⁵ V. și *Casa din Muscel* (1907), *Din satul nostru* (1908), *Drumuri* (1911); țărziu *Florica Mantului* (1931).

păsările au început să cînte și ochii tuturor s'au luminat—și înția oară a răsărit zimbetul pe fețele muritorilor ¹. El pare a fi d. Zaharia Bîrsan ², care a făcut o piesă cu acest titlu. Întîlnim și pe un Sticon (de sigur St. I. Constantinescu), care dădea o schiță de toată frumuseța în *Bunul prieten* de la Tîrgul-Jiului, unde, cu profesorul Ștefulescu, cercetător de trecut, autodidact care învățase foarte bine slavonește, cu tipograful Miloșescu și cu desemnatorul polon Rola Piekarski, se întemeiase un mic centru de cultură națională ³. Și alți povestitori mărunți, ca d. Romulus Ciofleac ⁴, se adaugă la maestrii idilei rurale; el ȳa da mai tîrziu și schițe.

Răsărirea continuă a talentelor e așa de îmbielșugată în acești trei ani, cari cuprind mai mult, ca varietate și noutate, decît toată colecția de după Eminescu a „Convorbirilor” ⁵, încît aduce în neconținută întrecere de chemări și oameni cari mai tîrziu nu vor avea nimic a face cu literatura, dar cari arătau la început mari însușiri de scris. Astfel nu se poate o mai frumoasă descriere a munților Gorjului decît aceia pe care o dă viitorul ministru liberal d. Gh. Tătărașcu, întors din Paris cu o bună tesă în care asupra moravurilor politice e aceeași critică nemiloasă ca în „Sămăntorul”, căruia îi trimete, în 1905, acest „fragment” din cartea *Prin munți și prin codri*, care n'a ieșit niciodată: „Peste crestele celorlalți munți, trufaș își ridică capul, amenințînd nourii cerului, uriașul de-asupra căruia nici vulturii nu cutează să-și rotească zborul: cu fruntea descoperită, ce înfruntă șuieratul Crivățului, el privește țintă în întinsul zărilor, ca o strajă neclintită la hotarul ferii, răzimîndu-și pumnii încleștați pe gheburile ce se întind spre Răsărit și Apus” ⁶.

Macedonia e represintată între povestitori nu numai prin acea ve-

¹ *Săm.*, II, p. 162 și urm. Numele nu e la tabla anului. Pentru cultul florilor ar putea fi D. Anghel.

² Mai tîrziu, *Se face ziuă*, dramă naționalistă; *Ca mîni va bate ceasul*, cu aceeași tendință. *Poesiile* lui apar în 1926.

³ *Săm.*, IV, p. 976.

⁴ *Ibid.*, p. 169 și urm. Și versuri de același, *ibid.*, p. 323 și urm.

⁵ D. S. Mehedinți încerca, în *Primăvara literară*, cu ascuțișuri contra d-lui O. Densusianu, să lege această înflorire de opera „Junimii”, a cărei simplă continuare ar fi fost.

⁶ *Săm.*, IV, p. 165 și urm.; cf. *ibid.*, V, p. 165 și urm.

selă glumă a d-lui N. Batzaria, care alege din lumea orientală în genere subiecte exotice ¹, ci și prin tratarea materialului românesc de acolo, cu o mare frăgezime de impresii, cu o duioasă iubire pentru ai săi, cu o puritate de sentimente rară, dar, nu mai puțin, și cu o adevărată vigoare epică, de d. Marcu Beza, și el citat mai sus, care, întrind în diplomație, va funcționa mulți ani la Londra, întrebuițind orice prilej pentru a pune în legătură cu publicul engles lucrurile țerii sale, și apoi la Ierusalim, de unde va aduce o prețioasă recoltă de informație istorică. Credincios colaborator al *Convorbirilor*, de la Maiorescu la d. Mehedinți, el va începe la 1914, cu volumul *Pe drumuri*, trecind la mai consistenta *O viață* din 1921.

9. POESIA DE CUGETARE: P. CERNA, G. VÎLSAN.

O neașteptată vestire de mare talent poetic, deplin format, o aduce „Sămănătorului“ la începutul anului 1904 un student, Panait Cerna (Stanciof) ², care încă la 1897, în revista *Povestea vorbei*, la șaptesprezece ani, tipărise versuri de o impecabilă factură, în care era vorba de „umbra visurilor irosite“ și de „dorul unor clipe fericite“, și traducea din Lenau, pe care putea să-l cetească în original ³.

Cerna (Panait Stanciof) e născut la 25 Septembrie 1881, în satul al cărui nume l-a împrumutat. Mama ar fi Romîncă; tatăl, învățător bulgar, a făcut politică naționalistă și a isprăvit părăsindu-și familia; soția părăsită iea pe Romînul Naum Costea. Copilul face liceul la Brăila. La „Sămănătorul“, noul poet apare în 1901 cu o bucată iscălită „Elvira M.“, apoi de la 1904 supt numele său; încă de la 1901 el era colaborator și la „Convorbiri“, la „Noua Revistă Romîună“ și aiurea ⁴.

De mult o cugetare atât de înaltă nu se îmbrăcase într'o formă mai scurtă, mai precisă și mai impresionantă ca în povestea celor trei păsări care se coboară pe rînd asupra crucii lui Hris-

¹ V. și *Sărmana Leila* (1921).

² Astfel semnează scrisori de afaceri către N. Iorga.

³ V. Lucian Predescu, în *Analele Dobrogei*, XIII-IV (și extrase) și observațiile d-lui Barbu Lăzăreanu, în *Adevărul* pe 1933.

⁴ Teza lui la Leipzig în 1913, *Die Gedankenlyrik*, n'a fost cercetată încă. V. și *Jun. Lit.*, 1924; XV, p. 415 și urm.

tos: cea care-și caută hrana la picioarele divinei mucenicii, cea care mîngîie cu un cîntec, și vulturul măreț :

Scăldat în cald apus de soare,
Porni din culmi ca o furtună
Dar și-a 'nfrînat avîntul jos,
Tăind cerc larg și maiestos, —
Făcînd din zborul său cunună
De-asupra crucii lui Hristos ¹.

Eu nu cunosc un debut atît de matur.

Tînărul poet era în adevăr stăpîn pe o vastă cultură pe care, de și greu bolnav, se va duce în Germania s'o desăvîrșească, isprăvindu-și acđlo zilele, așa de puține. De la început el arată a cunoaște și literatura cehă, de sigur printr'o versiune germană, traducînd din modernistul Vrchlicky (scris „Vrlicki“) ².

Și în descrierea iubirii nerăsplătite a lui, cel mic, slab, puțin înzestrat de natură, dar cu dulci ochi albaștri, e o nesfîrșită delicateță cînd își îndeamnă iubița să se bucure, măcar ea, de prada cîștigată :

Nu te uita: sărută-l, sărută-l înainte, —
Simțire-aș gura morții pe fruntea mea fierbinte ³!

Nu, acesta nu era un diletant și nici un maestru de versuri; condus de o cugetare puternică, el simția în suflet tot ce poate da firea cea mai gingaș simțitoare.↓

Ceia ce-i va rămînea după această uimitoare primă vădire va fi legătura scrisului său cu idei care au în ele înseși o stăpîni-toare poezie. Astfel stalactitele și stalagmitele unei peșteri, care sprijină bolta, din a cărui „eternă lăcrămare“ prin „tavanul șubred și 'noptat“ el vine, îi trezesc în minte lacrimile pe care le provoacă viața și care totuși isprăvesc prin a-i da un sprijin tocmai din ceia ce tirăsc cu dînsele ⁴.

Aceiași iubire neîmpărțită îl face să caute și aiurea compara-țiile, cu totul nouă :

Marea-și aduce-aminte de jertfele iubirii
Și-aprinde în adîncuri un cer și pîntru ele ⁵.

¹ *Săm.*, III, p. 51.

² *Ibid.*, pp. 61-2.

³ *Ibid.*, pp. 88-9.

⁴ *Ibid.*, pp. 250-1.

⁵ *Ibid.*, p. 724.

Dar sufletul simțitor rămîne deschis pentru tot ce se mișcă în juru-i și astfel, cu prilejul comemorației lui Ștefan-cel-Mare, cel mai delicat omagiu către erou, fără a i se pomeni măcar numele, e al celui care cu sufletul numai era al nostru, dar atît de deplin ȃ

Trecutu-i plin de-avînt, de-apusuri roșii.

.

Suceava 'n zări s'a luminat de-odată.

.

Tăceți adînc! Pășiiți ca 'n sîinte-altare!

Să nu-L treziți din visuri seculare,

Să-și vadă sfîntul cuib pe mîni străine¹!

Versurile închinat_e iubirii nenorocite² nu fac decît să tulbure desfășurarea unei poezii de înaltă reflexivitate. Ele se ridică mai sus numai cînd poetul, în urmărirea aceluiași comparații, se asămăna cu stropul din ape care „se aprinde tremurînd“ pentru a primi lumina unei „stele îndepărtate“³. Dar gîndul de tristă împăcare îi vine, la vederea părechii îndrăgostite, că toate acestea vor trece, vor trece așa de răpede :

„Jăratecul de azi
Ca mîne e tăciune...
Iar inimile care fremetează
De viață caldă și de veselie
Le va 'ngheta uitarea de vii,

de și

Tot ce-a visat pămîntul vrê odată,
Tot ce-ar putea să dea viața toată
E'n clipa sîntă care vă 'nfioară³.

O asemenea poezie capătă, firește, neconșenite puteri numai prin

¹ *Ibid.*, p. 362.

² *Ibid.*, pp. 436-7. Dar trecătorul strigăt de triumf din *Noapte* (*ibid.*, p. 132 și urm.) e deosebit de frumos :

De ce n'am aripile vijellei
Să mă înalț la pulbera de stele
Și să le sting pe rînd
Supt filfilrea aripilor mele...

.

De ce nu sint un zeu în clip' aceasta!

³ *Ibid.*, pp. 564-7.

lectură și prin reflecții. De sigur una din marile poezii ale literaturii noastre, și care ar putea să onoreze orice mare literatură e aceea în care Adam se ridică, îndurerat, nu pentru Avel cel mort, ci pentru Cain care se chinuie înaintea Făcătorului :

Nu-i moarte pentru Cain, nici alinare nu-i. —
Ce vrei să faci, Tu, Doamne, cu suferința lui ?

Și el, părintele, simțind că din vinovăția păcatului său vine pornirea la crimă a copilului, cere pentru sine ceia ce asupra fapturii sale s'a prăbușit ¹.

Înflorirea deplină a acestei cugetări originale e în imnul *Către pace*, care amintește odele lui Petrarca, de sigur cunoscute de tânărul poet, care urmează și același ritm. De o parte e isprava prin arme a lui Mihai Viteazul, și

...Mîinile ce s'au atins odată.
Se caută și azi cu vechea sete.
El a căzut, dar visul lui nu moare:
Din groapa-i tănuită crește-o floare.
Mereu se'nalță floarea'nlăcrimată
Și-a ei mireasmă umple țara toată.

De alta,

...Cînd vom vindeca străvechea rană,
Cînd visurile îi-vor întrupate,
Iar nedreptăți de veacuri răsbunate

da, atunci, s'ar putea să fie ziua păcii, și încă numai dacă n'ar fi suferința cealaltă, de la frații înșii, a vechii împilări sociale :

Cu torțe-aprinse robii, zburînd din loc în loc,
Vor îmbrăca veșmintul într'un veșmint de foc,
Vor șterge orice urmă din vechea nedreptate
...Cine știe

De cîté ori pe cruce va mai muri Isus ? ².

De și cu nehotăriri de formă, cam vagă, ca la d. Goga, e, de sigur, cel mai larg conceput poem al poetului, de și chiar în lirica-i de iubire se ascunde, fie și supt cea mai mărunță bucată, marele avînt epic, răscolitor de gânduri și vremi :

¹ *Ibid.*, pp. 635-7.

² *Ibid.*, pp. 804-6.

Se pare că, nerăbdătoare,
 Viețile din viitor
 Aud a noastră sărutare
 Din noaptea neființei lor
 Și, dacă'n vara fermecată
 Asemeni zeilor păreți,
 E că trăiți în vis, de-odată.
 Atâtea mii și mii de vieți¹.

Cu armonioase versuri lirice fără rimă începe d. George Vîlsan, fiu de funcționar la Căile Ferate, profesor de geografie cu studii la Paris, care va da apoi și unul din cele mai bune romane ale acestei epoci. Micile poeme pe care le trimete „Sămănătorului“ cuprind adesea scene din viață, bine și cu humor prinse. În *zi de vară*, e chiar o înțelegere pentru natură care trimete drept la poetul lakist Wordsworth:

Să nu stai în casă pe-o astfel de vreme,
 Ci prinde-ți mănunchiuri de maci și-albăstrele
 La piept, pălărie... Pornește-o pe cîmpuri...
 Să vezi ce ușor ești! Aluneci prin iarbă
 Și mintea ți-e limpede, inima bună,
 Și-aripi de fluturi, ai vrea să te 'nnațte
 Spre cerul senin, imbibat de lumină,
 Să sorbi toată viața din darnica fire.
 Te 'neacă un dor de iubire nebună,
 De joc și de cîntec, de vesele rîsuri...
 Și simți cîte-odată pe buze săruturi,
 Un sînge fierbinte îți umpsle obrazii
 Și tremuri, și brațe întinzi, și te miră,
 Pe piept că nu-ți cade-o minune de zină...
 Dar parcă mai știi eu ce-ți vine în minte²?

una din cele mai frumoase poeme ale vremii.

Și e, ca și la marele poet englez, un sentiment religios în *La Denii*:

¹ *Ibid.*, p. 411. Bucățile din 1906 chiar, ca *Isus*, *ibid.*, V, pp. 444-6, sînt, de și verboase, mult mai slabe. Tot așa și poemul de iubire, *ibid.*, pp. 489-90.

² *Ibid.*, p. 187; cf. *ibid.*, pp. 46-7. Tot de dînsul, hazlia înfățișare a unei gări oarecare, iscălită „G. Vineș“; *ibid.*, pp. 59-60. V. și *ibid.*, pp. 73-4, 107-8. De același, *Țara mea*, *ibid.*, p. 134.

Nimic nu se mișcă în vînt, nici pe cîmpuri.
Doar vîntul ușor furișat printre ramuri
Aruncă în valuri podoaba grădinii¹.

Iar în *Norii* se unește sentimentul, de aceeași înaltă inspirație,
al sfințeniei naturii:

...Ea ca o mamă 'nțeleaptă ne crește
Și hrană ni dă din bogatele-i sinuri,
Iar, cînd, obosiți, dorim pace, tot dînsa
Miloasă deschide lăcașul odihnei,

pentru a înfățișa în glorie sfîrșitul zilei ca un act sacramental:

Dar cerul întreg e cuprins de durere,
Căci mort e frumosu 'mpărat al luminii
Și jalnica fire măreț îl îngroapă,
Aduce zambile în coșuri de aur,
Pe piept îi presară garoafe de sînge.

Un munte de flori viorii se înalță
Pe 'nchisul mormînt al apusului soare, —
În cer licărește luceafărul serii.

Și ingeru 'n largi filfiri se ridică
Mai sus, tot mai sus, și se pierde prin stele².

Rare ori pădurea, muntele au fost mai adînc înțeleși decît în
unele din poemele d-lui Vișan³. < Către cei cari din copilărie au
avut aceste priveliști el se îndreaptă:

Și pentru noi e soare 'n țara noastră,

.
Pe mama noastră, o sărutăm pe frunte⁴.

Iubirea e purificată și ridicată foarte sus în concepția din *Vis*,
cu șerpuitorul vers, de factură nouă:

Privește-o! Dintre pomi ea vine...
La piept și-a pus mănunchi de verbină,
În părul lung și negru
Adusă după cap e mina mică:
O auroră-i înflorește-obrajii⁵.

¹ *Ibid.*, pp. 201-2.

² *Ibid.*, pp. 254-5.

³ *Ibid.*, pp. 456-7, 468.

⁴ *Ibid.*, pp. 649-50.

⁵ *Ibid.*, pp. 261-2. Cf. și *Gînduri*, *ibid.*, pp. 292-3.—Alături, mult mai puțin nouă și pe o treaptă inferioară, e poema d-lui N. Dunăreanu, *ibid.*, p. 315.

Poetul acestei sensibilități alese se încearcă și în imnuri către țară¹, și el dă pagini înaripate din viața lui Ștefan-cel-Mare:

Un vînt de ghiață a'nceput să sufle
 Și stelele s'au aburit pe cer,
 Prin văi se-arată dîmburi de zăpadă,
 Ca niște turme albe. În pădure,
 Clipesc în noapte focurile roșii,
 Ca aripi de aur se înalță flăcări,
 Lumina aruncînd-o printre arbori
 Și pe ostașii adunați în gloate.

.
 De unde ești tu, soare luminos,
 Să vezi șivoiul păgînesc cum vine?

.
 Își smulge Soliman podoaba bărbii
 Și pieptul i se umflă de mînie
 Și hainele strălucitoare rupe.

.
 Dar marea oaste ce pornise 'n șiruri
 Atît de falnice, cu gînd de pradă
 Din calda Asie cu flori de aur,
 Cu rîuri liniștite și adînci,
 Acum stropită e de sînge roșu
 Și trupu-i sfișiat abia mai luptă
 C'un dușman nevăzut și crunt.

.
 Acum cu raze strălucitul soare
 Îmbrățișează Țara-Românească².

versuri pe care și cel mai mare poet le-ar putea iscăli.

Învierea lui Ștefan în ziua pomenirii lui are părți de o înaltă și nobilă poezie :

Voivodul tresări, și 'ntr'un suspin,
 Pleoapele iute desfăcînd,
 Se ridică cu zangăt, și coroana
 În pletele lui albe strălucia.

De la poezia lirică d. Vîlsan trece la ușoare schițe de veselă iubire³: scurte frase peste psihologie mărunță.

¹ *Ibid.*, p. 357.

² *Ibid.*, p. 423 și urm. Dar și imitații după Coșbuc, *ibid.*, pp. 491-2. O foarte bună schiță realistă cu un sfîrșit ștremgăresc, *ibid.*, pp. 516-7.

³ *Ibid.*, p. 790 și urm. Cf. *Grădina părăsită* (1926).

Vădirea acestui talent urmează doi ani, până în 1906, cu o rară intensitate. Toate subiectele atinse capătă o viață de duioasă intimitate, în care se amestecă și o ștregărească glumă:

În fața mea
Sta albă 'n lună casa dumitale.
Cum ajunseseș' pîn' acolo? Poate
Că fără a simți mă adusese
Iubirea... Nu, te rog să nu te superi,
Nici eu nu știu de-a fost iubirea,
Dar știu c'aș' fi rămas o noapte
De pază lingă poartă ¹.

10. ALȚI POEȚI LA „SĂMĂNĂTORUL“

Poesiile d-lui Corneliu Moldovanu, au de la început o deplină siguranță în limpeziciunea lor moldovenească. Poetul va atinge de o potrivă subiectele de istorie și de cugetare, fără o lirică personală, rămîind egal cu începuturile sale, așa de promițătoare ².

Traducător întăiu, profesorul I. M. Marinescu se dovedește prin legenda scoțiană din *Glusul nopții* ³ un meșter al baladei istorice, și, de la început, el nemerește ritmul:

Supt cruce 'nțepenit
Fu Craiu 'n zori găsit.

Tot așa de impresionantă e balada „Sfintelor“, cu lelele care joacă în văzul călugărului ce isprăvește trăsmit de danțul fantasticilor vedenii:

Și la zori orbit l-aflară
Și-i pierise și cuvîntul...
Luați aminte
Și pe Sfinte
De-a vedea jucînd p'afară
Vă ferească Domnul Sfîntul ⁴!

Urmează aceia despre pradă lui Țepeș în Săsime și Morarul ispitit de-o zîină ⁵, precum și frumoasa *Privighere* a cumplitului Alexandru Lăpușneanu ⁶.

¹ *Ibid.*, pp. 676-7.

² *Cetatea soarelui*, 1911; *Neguțătorul de arome*, 1916.

³ *Săm.*, IV, pp. 139-41. — O frumoasă baladă, „Tudor la Tismana“, de d. D. Nanu, *ibid.*, pp. 148-9.

⁴ *Ibid.*, pp. 164-5.

⁵ *Ibid.*, pp. 233-4. V. și *ibid.*, p. 298.

⁶ *Ibid.*, pp. 311-2.

Dar acest om de înaltă cultură, care presintă într'unul din sonetele sale vulturul stingher:

El țipă lung și pierе 'n zări senine¹
ori vraja ucigașă a „Crăiesei apelor de munte“², ajunge a chema în cutare sonet pe însuși zeul de la Delphi, care-și apără de Perșii năvălitori comoara:

Dar țândări ușile se sparg de-odată
Și, jos, le 'nghit mari flăcări orbitoare:
În prag văd ei pe-Apollo, zeul-Soare³.

El poate preface în impresionante balade istoria țerii, ca atunci când presintă pe Duca-Vodă prins, cerînd apă în cale de la aceia pe cari i-a strivit cu birurile:

Și stă ca mort, pe toți uimind,
Ce cruce-și fac și 'n jur se tem-
— „Ferește, Doamne, de blestēm“.

Tot printr'o baladă se anunță poetul militar Nicolae Vulovici, menit să cadă în războiu:

Cînd noaptea aripa și-a 'ntins,
Supt stele plînse cu amar...
Și bietul roib, de jale 'nvins,
Tîrziu, porni de-acum fugar.
De-atunci un glas îndurerat
Plutește 'n nopți pe cîmp mereu:
— Pe unde dormi neplîns, uitat,
Stăpînul meu, stăpînul meu⁴?”

Și el izbutește a vrăji însăși icoana bătrînului rege Carol gîndindu-se la Plevna tinereților lui; e o amintire din „Grenadirii“ lui Heine în chemarea către cei căzuți, pentru a-și vedea Domnul⁵.

Tot la „Sămănătorul“ se formează și talentul d-nei Elena Fargu (Fatma), de origine greacă, din Pitești, a cărei inspirație e largă și îndrăznească, trecînd de la un registru de poezie la altul⁶.

¹ *Ibid.*, p. 458.

² *Ibid.*, pp. 484-5.

³ *Ibid.*, p. 338.

⁴ *Ibid.*, pp. 369-70; cf. *ibid.*, V, p. 764 („Floarea din chipiu“). Și N. Iorga, *ibid.*, pp. 197-8.

⁵ *Ibid.*, IV, pp. 417-8. V. volumele *Vitejești, Stihuri oțelite* (1910).

⁶ V. și N. Iorga, în *Săm.*, V, p. 447 și urm. Scrie până astăzi. V. *Șaptele amurgului*, 1920; *Nu mi-am plecat genunchii*, 1927.

Nutrit cu cea mai bună literatură, George G. Orleanu din Galați (n. Focșani 1873 ¹), care se încearcă și în teatru, începu cu un mic poem de parisiană factură, *Colțul clasic*:

Tot cerci în undă cu piciorul,
Scăldată 'n arșițe de soare.

Un țipăt fără voie-ți scapă...
Rămii în loc, înmărmurită:
Un Faun oglindit în 'apă
Suride 'n umbră de răchită ².

„Sămănătorul“ nu dăduse, afară de cele două poesii ale lui V. Cosmovici, nimic teatrului, dar, în această nouă generație, cea mai însemnată operă dramatică e de sigur aceea pe care la 1906 o scria acest poet, răpus încă tânăr ³. *Voichița Rucului*, cu pitorescul în chiar acest titlu, nu-și firăște alexandrinii îndătinată, de la început obosiți, mirosind a criptă de la Mircești, cu, într'un ritm sprinten, înșiră, și cu neobișnuite rime, dialoguri în care expresia, totdeauna potrivită cu tipul, scapără de adevărata găsire de stil:

...Pe cînd păgînii întind șatră lîngă șatră,
S'ar cutremura străbunii în mormîntul lor de piatră
Să te-audă cum te vaieți.

Sau cînd fata spune lui Șandru:

E destulă oaste 'n țară; căpitani sînt de prisos
Ca să apere moșia și credința lui Hristos...
Pentru ce tocmai pe tine să te ducă la războiu?

cînd Ștefan însuși anunță năvălirea:

Și gonesc, goneșc, puhoai, vin potop în spre Suceava.

Ce mai stai mereu pe gînduri? Ce-ți lipsește ție? Pleacă!
Căci prin foc numai, din fierul cel de rînd alegi oțelul ⁴.

Dar Ștefan, care pe patul de suferință își așteaptă, cu Doamna în față, odrasla de la roaba Voichița, iubita fiului domnesc, e lamentabil și conflictul, în sine, răspingător.

¹ V. *Jun. Lit.*, VII, p. 172.

² *Săm.*, IV, p. 478. Și *Pînea păcatului*.

³ Necrolog de N. Iorga, *N. R. L.*, p. 1:3.

⁴ Fragment și în *Săm.*, V, pp. 670-4, 810 și urm. Cf. N. Iorga, *ibid.*, p. 681 și urm.

Corecta, bogata poezie a d-lui A. Mîndru, din cercul de la Bîrlad, n'a ajuns niciodată la o adevărată emoție, nici la o manifestare intelectuală de caracter personal ¹, ca și a unui alt „sămănătorist“ de același avînt, d. E. Ciuchi, mai târziu un credincios al „Convorbirilor Literare“ ².

La 1905 începe, deocamdată supt influența lui Iosif mai mult decît a d-lui Goga, poezia Ardeleanului I. U. Soricu ³, de o retorică revoluționară une ori aspră, dar totdeauna cu răsunset ⁴.

Un agronom aducea poeziei un delicat simț al naturii, unit cu puțința de a manevra lesne refrenurile populare, G. Săpunaru, mort sinucis de pe urma unei intolerabile nedreptăți oficiale:

Flori mărunte, mărunțele
Risipite-s prin vâlcele,
Flori mai mari cît penele
Îndrăgesc poienele.

~
Iar din nou bătrîna iarnă
Prinde-acum mălaiu să cearnă:
Deasă-i sita babei Ierne,
Că mărunț, mărunț mai cerne ⁵.

El vrăjește curata icoană a „Ciobăniței“ care biruie amintirea palidă a Rodicăi lui Alecsandri ⁶. Dar cu vremea acest talent în desvoltare se încumetă a trata cu succes și balada istorică ⁷.

Necunoscut a rămas, și fără ca o colaborare care se anunța strălucit să fie continuată, încă un poet, Victor Vrînceanu. Începînd cu versuri pe măsura lui Coșbuc ⁸, el dă în 1904 admirabilul poem, plin de adînc înțeles, superior prin energia neîntreruptă

¹ Tîrziu: *Grădina raiului; Răsbunarea lui moș Antohi* (1920).

² Versurile clare ale d-lui Eugen Ciuchi au fost adunate la 1915 în *Din taina vieții*.

³ *Săm.*, IV, p. 185.

⁴ El adună o parte din scrisul său la 1919 în *Doinele mele. V. Florile dalbe*, 1912.

⁵ *Săm.*, III, pp.595-6.

⁶ *Ibid.*, pp. 699-700.

⁷ *Ibid.*, IV, pp. 212-4. Curioasă potrivire între *La muncă* a lui și o bucată vestită a d-lui Goga, *ibid.*, pp. 238-9.

⁸ *Ibid.*, III, p. 460.

a avîntului, prin clasica sobrietate a formei, *Cuibul*, în care la același loc, cel mai frumos din pădure, se întîlnesc părechea bătrînă care-și caută un mormînt și părechea tinăra care umblă să-și afle cuibul:

Ce gînd să aibă Zina cînd simte-a Noptii ceață?
Ce simte Primăvara cînd Iarna-i iese 'n față?
Dar Dragostea și Moartea se întîlnesc cu drag.

Și zugrăvirea adîncului de codru e de o rară frumuseță:

Nu s'auzia o frunză, nu tremura nici plînsul
Izvoarelor duioase, ce umbra nu-și mai tac
Și nu mișca prin iarbă o umbră-de gîndac.
De-odată, ca de fapta sălbatecilor oarde,
Pădurea fermecată păru că 'n flăcări arde,
Că n'o să mai rămîie nici mladele de ea.
Ah, soarele 'n pădure, măreț ce asfinția !¹

Din Botușani vine, în sfîrșit, 1904, cu frumoasă poveste *Mărgărint și frumoasa fără trup*, d. Eugeniu Boureanu, fiu de ofițer, crescut în școlile noastre; ritmul peste curgătoarea narație fantastică e încă al lui Coșbuc². Povestirile de mai tîrziu, în special tragedia jandarmului îndrăgostit de Țigăncușa pe care o va vedea spînzurată de răzbunarea alor săi, sînt de o frumuseță deosebită³.

Versurile d-rei Alice Călugăru (Orient)⁴ care încep, la „Convorbiri“, mutate apoi la „Viața Românească“, în 1906, reprezintă, ca în așa de frumosul poem *Iuda*, și o idee dominantă și puterea dramatică în îmbrăcarea ei. Bucata *Țigăanii*⁵, cu cită știință cuprinde, are o deosebită amploare,

Și ghiocul ce ni l-au lăsat strămoșii
Din vremuri mari, ce nu mai ținem minte,
Ni spune-o taină fără de cuvinte
Huind adînc: povestea Mării Roșii.
.....
Cînd seara 'n cîmp suflăm în jar de sînge,
Pe care alunecă văpăi albastre,

¹ *Ibid.*, II, pp. 668-70.

² *Ibid.*, III, pp. 795-6. La 1915 *Cu stîncă desnădejdiei*, în *Flacăra*, IV, p. 134 și nrm. La 1926 *Povestiri de pe dealuri*.

³ Le-am presintat într'o conferință la Paris, apărîntă, cred, în *Mercur de France*.

⁴ V. *Flacăra*, III, p. 216.--

⁵ *Conv. Lit.*, 1906, pp. 950-2.

Tot dorul nențeles al vieții noastre
La flacăra lor vinătă se stinge.

Pe când scrisul unei fete din Brașov, d-ra Ecaterina Pitiș, înseamnă cultivarea, cu o sinceritate înduioșată, a genului în care, instinctiv¹, d-ra Maria Cunțan, de la Sibiu, înveșmîntase aceleași sentimente de elementară iubire și de stăruitoare tristețe.

11. ALĂTURI DE „SĂMĂNĂTORUL“

Alături de „Sămănătorul“, cu întemeietorii și oaspeții lui, era însă și o altă literatură, care nu se apropia de aceia ce-și definise scopurile și-și găsisese formulele.

În *Rondelurile* de la 1914, Macedonski, poetul sunetelor de trâmbițe de odinioară, va deveni, printr'o curioasă prefacere, cîntărețul lucrurilor mărunte, nebăgate în samă, al colțurilor de umbră, și chiar viața de țară-l inspiră atunci cînd trece în ritmul lui iute :

Căldură de aur topit
Și pulbere de-aur pe grîne,
Ciobani și oi de-aur la stîne
Și aur pe flori risipit.

Și afli tot acolo și „cavalele în noaptea înstelată“ și „scocul morii părăsite“. În satele părăsite Pometeștii și Adîncata el își vede părinții și copilăria :

Arde grîu 'n flăcări păn' la brîu trecut.

.....

Copilandrul vesel din nou m'am făcut.

Și o înaltă notă de puritate etică răsună în *Rondelul mieu* :

Sînt mare, căci mă simt iubire
Sînt mare, căci mă simt uitare².

Și nu se uită nici trecutul cu ctitori,

Năluci din vechiul timp desprinse,
cari

...plîng cu lacrimi neînvînse ·
În zugrăveala învechită³.

¹ V. în *Săm.*, VI, p. 63, *La lună* :

O fată tinăra de Craiu
Cu dragu-i împreună.

² V. *Poema rondelurilor*, 1916-1920, 1927. O plîngere, cam vulgară, contra „contemporanilor“ cari-l cred „mort“, „de treizeci de ani“, pp. 29-31.

³ Pp. 49-50. Cf. și *Năluca din vechime*, 1921.

Iar în imnurile înălțate florilor e măcar suavitătea bucăților
asămănătoare din Anghel:

De rose e beată grădina,
Cu tot ce se află împrejur:
E beat și cerescul azur
Și zîziiie, beată, albina.

Și e acolo, lângă jucăria cu icoane chino-iaponeze, și o viziune
de o potrivă a Parisului pe care așa de mult l-a iubit.

Așa va fi până ce în urma cataclismului mondial, el se va stinge
(20 Novembre 1920):

Între năluci ce pier, nălucă,
cu adîncă părere de rău că
Omenirea e ca moartă¹.

După *Moftul român*, Caragiale se oprișe, de și se anunțau de dînsul
povestiri noi, ca *Titică Sotirescu și Compania*², iar la 1916 va fi
vorba de o altă lucrare a lui, *Cănuță, om sucit*. Se despărțise de
țara care nu-i putuse da ce aștepta el pentru marile-i merite.
Cea mai bună caracterizare a lui o dă pe acest timp Cerna,
care l-a văzut la 1910 în Germania: „Ce împletire curioasă de
sofisme și adevăr, de ironie și duioșie! Nu știu cum, dar,
cînd mă gîndesc la dînsul, o combinație imposibilă îmi vine
în minte: un mărăcine care ar face flori rare“³. Destăinuirii ale
fiului său Luca îl arată ducînd din țară amintiri îndoielnice des-
pre legătura cu Eminescu — „nu știu bine în fond dacă ținea
la Eminescu“ —, admirația pentru partea epică din creațiunea lui
Coșbuc, despreț pentru nația care nu-i știuse da măcar un loc
de deputat — „am fugit din țară de proști“ —, despreț care
se îmbracă în acele considerații despre revoltele din 1907, din

¹ *Rondeluri*, pp. 91-2, 122. Din nenorocire acest mare talent se va coborî
la reclame ca aceia că al său *Calvaire de feu* s'a tras în „80.000 de exem-
plare“, că bizarul, absurdul roman sensual *Thalassa...* (masculin) e „marea
epopeie“ în care se află „fistică, mineralogie, cunoștinți nevropatice, me-
dicale“; *Flacăra*, V, pp. 343-5. Cf. Tudor Vianu, *ibid.*, pp. 446-7.

² *Săm.*, VI, p. 500. — Se publică după moartea lui, în 1922, de d. Barbu
Lăzăreanu, *Versuri*. Cf. și Gherasim, *Caragiale idealist*, în *Conv. Lit.*, 1933,
p. 583 și urm. — Cf. *Reminiscențe* din 1915 și o ultimă poveste, în *Flacăra*,
IV, pp. 1-2. — O ediție critică a fost începută de Paul Zarifopol.

³ *Conv. Lit.*, 1914, p. 844.

care prima parte, tradusă de Mite Kremnitz, a ieșit în *Die Zeit* de la Viena¹, — o colecție de considerații dogmatice, lapidar exprimate, juste, dar de loc nouă, iar alta s'a schimbat după indicațiile lui Racovschi, Caragiale observînd naiv, dar cu dreptate: „Bine, nu înțelegi tu că mi-a făcut critica ideilor politice, nu a stilului: acolo era dînsul mai tare“².

Genul lui Caragiale continua însă. El se va întinde asupra d-lui I. A. Bassarabescu (născut la Giurgiu, 17 Decembre 1870, fiu de funcționar; profesor în Ploiești), scriitor de o liniștită notație precisă, fără o ironie tăioasă și cu excluderea voită a sentimentului, ale cărui schițe și nuvele din lumea mijlocie a orașelor sînt vioaie și plăcute, fără a putea fi localizate și fără a fi încunjurate de un mediu de cultură. Autorul „schițelor umoristice“, nu totdeauna cu umor, Alexandru Cazaban, de origine franceză, foarte fecund și plăcut scriitor, introduce în povestiri din același mediu, cu mai multă imaginație, o notă ascuțită ca a lui Cehov, de satiră potrivită cu un temperament care, în serviciul unor pasiuni străine, s'a putut coborî și până la cel mai trivial pamflet³. În timpul războiului, refugiat la Iași, a colaborat la „Neamul Românesc“⁴.

E une ori, la acești continuatori, numai într'o singură privință, ai lui Caragiale, o trivialitate de subiect și de tratare care e supt și e a literatura. Tot așa cînd tînărul Beldiceanu presintă mahala de Bucureștilor, cu „domnul Gică“, „musu Nae“ din Tirchi eșt sau alți eroi de aceeași vîloare, nu fără o notă duioasă, luată de la modelul său neclintit, care era d. Sadoveanu: „scene hazlii, încâierări cu vorbe groase și chiar un schimb de pumni, cîte un colț serios, mișcat și trist din aceste suflete pe

¹ Și în *Foi volante ale Vieții Românești*, 1920. Tot acolo *Culegeri postume*.

² *Ideia Europeană*, I, pp. 29-30. Fiul nu împărtășește vederile tatălui despre necesitatea neconținutei reveniri asupra formei și destăinuște că lungă povestire *Kir Ianulea* a fost scrisă în numai trei zile, pentru a fi apoi, firește, reluată.

³ *Incurcă-lume*, 1903; *Cutreierînd*, 1905; *Chipuri și suflete, Departe de oraș* (1908), *Oameni cum se cade* (1912), *Între femeie și piscică* (1913), *Păcatul Sfinției Sale* (1915, 1924), *De sufletul Nemților* (1919), *Ce nu se poate spune*. Dare de samă a lui Scurtu despre *Nuvelele acestuia, Săm.*, II, pp. 428-30.

⁴ „Schițe cu haz, schițe fără haz, cîte o șarjă foarte izbutită, cîte o lungă povestire dureroasă“; Iorga, în *Săm.*, IV, p. 359.

care imitația lucrurilor ce stau mai presus de ele le-a falsificat mai mult în forme“¹.

Duiliu Zamfirescu, care dăduse ca poet, în ritmul „Luceafărului“ lui Eminescu, la 1897, „Revistei Nouă“ legenda *Fiica hao-sului*², publică, pe rînd, cu o notă filosofică nu tocmai clară și cu oprirea îndelung asupra unor scene de o pasiune aproape brutală, odată cu volumul *Lumină Nouă*, din 1912, *Lydda* din 1922³ și *Ceia ce nu se poate* din 1910. El⁴ ar fi avut atîtea motive să se apropie de aceia cari la „Sămănătorul“ lucrau în sensul care era acuma și al său și cari-i recunoscuseră meritele. Dar cuvîntarea lui de intrare la Academie contra Ardelenilor îl pusese în conflict cu grupul cel mai influent de la noua revistă. O ceartă cu Chendi-l făcu să atace o întregă direcție, suindu-se până sus la Slavici și cuprinzînd întregul lucru al acestor Ardeleni, mai ales al celor strămutați în Regat: „Revista idealistă“ îi deschise bucuros coloanele pentru această răfuială⁵, pe cînd „Convorbirile“ puneau în fruntea lor romanul lui cel nou, „Lydda“, care va merita o cercetare deosebită pentru că de aici pleacă o nouă orientare a acestui talent, acuma puțintel obosit.

Nici lirica lui Zamfirescu nu pare după 1900 de o altă vrîstă decît a celor tineri. Astfel, în „Convorbirile“ de la 1902, *Unei copile* :

Copilă albă ca o floare,
Păzește-te să nu te fure
Suspînul apei la izvoare
Și glasul de privighetoare
Ce cîntă în pădure⁶...

Tot așa cînd presintă alaiul de înscăunare al primăverii, care

Aduci taraf de cîntători :
Vioarele'n privighetori
Iar cobza'n măcălendri⁷.

¹ Același, *ibid.*, pp. 757-8. — *Prevestirile lui moș Iftimie Htrobor de fecundul scriitor Rădulescu - Niger (Jertfă, Gelosie, 1891) n'au valoare literară.*

² I, p. 139 și urm.

³ V. și *ibid.*, 1922, p. 598.

⁴ O prețuire a lui de N. Iorga, în *Săm.*, III, pp. 179-80.

⁵ Cf. Chendi, *ibid.*, II, pp. 591-2.

⁶ P. 769.

⁷ P. 771.

Cea mai frumoasă din povestirile d-lui Brătescu-Voinești în acest timp e poate acea dramă de resignare și de ultimă biruință, așa de pură, din *Două Surori*, cu fata onestă, smerită, gata a-și părăsi iubirea târziu găsită, jertfînd-o frumoasei surori care a găsit atîtea legături pe toate cărările : sînt pagini de o înaltă valoare etică (1894)¹.

Dar cugetarea lui se strînge în această a doua fasă asupra subiectelor din apropiere, din orașul de naștere, din cercul judecătoriașilor și tribunalelor, unde printre paragrafele legilor, supt dînsele și adesea de-asupra lor se zbate o miserie umană care-l prinde pe scriitor de o nesfîrșită milă, pe care o simțise numai Vlahuță în ce privește soarta generală a omului și une ori Delavrancea într'un cerc asămănător cu al scriitorului țirgoviștean, dar nu în aceeași măsură. Din aceste observații și cu aceeași notă dominantă de sentiment, într'o formă perfect limpede, fără niciun artificiu, nicio căutare a cuvîntului „artistic“ sînt făcute elementele volumului din 1903, *Nuvele și schițe*². Anecdote de barou, care provoacă une ori zguduitorul vădire a unui suflet în ceia ce e mai sincer, îi dau adînc mișcătoarele presințări, obiective, absolut simple, din *Carnetul unui judecător*, în care viața e prinsă fulgerător prin instantaneele impresionante ale unui atît de distins psiholog³. Dar bogăția acestui suflet nu se oprește la aceste notații de carnet. Ținindu-se strîns de primul mediu, așa de adînc străbătut, el dă, cu un mai mare avînt, și puternica schiță din *Neamul Udreștilor*⁴.

Bolnava inspirație a liricului Haralamb G. Lecca, mergînd pînă la dorința femeii de a se dedubla pentru a se iubi pe sine și răsfrînd icoane din „cartea depravării“, a fost ținuită, la al optulea volum, de Chendi⁵, care recunoștea însă poetului calitatea de „artist rafinat“. E greu să se confirme această sentință de achitare față de un vers obosit și fără nicio surprindere în rimă sau ritm, precum nu e niciuna în stilul însuși⁶.

Mult mai presus de această corectă tehnică, devenită așa de

¹ *Ibid.*, XXVIII, p. 29 și urm.

² O schiță e reprodușă, îndată, de *Sămăntătorul*, II, p. 194 și urm.

³ *Ibid.*, p. 340 și urm. V. *Lamura*, IX, p. 4 și urm.

⁴ În *Voința Națională*, apoi în *Făt-Frumos* din Birlad, no. 4.

⁵ *Săm.*, III, p. 280 și urm.

⁶ V. de dînsul și *Bianca*, în *Lit. și art. rom.*, I, p. 610 și urm.

iute o manieră, poeți rătăcitori, cu nebuloasa viață, la capătul epocii de literatură pentru literatură, apar, neglijați multă vreme, dar a căror operă cere neapărat o revisuire dreaptă: Iuliu Săvescu¹ și Moldoveanul Ștefan Petică.

Cel d'întăiu, fiu al unui avocat din Brăila și al unei mame care scria versuri, învățase la Sf. Sava din București, unde-l recrutează în cercul lui Macedonski, la *Duminica, Literatorul, Liga Literară*, Bonifaciu Florescu (1886)², pentru ca, trăindu-și viața cu o funcție de corector la *Monitorul Oficial*, să moară la spital, unde i se dă de milă o cămașă³. Era destul de inițiat în vechea literatură greacă pentru a putea da, probabil nu după original, o traducere în versuri a *Antigonei* lui Sofocle și, în același timp, prin versiuni franceze, cred, se apropiase de Irlandesul patriarhal Thomas Moore, de multilateralul Longfellow, ecou american al întregii literaturi romantice europene, și de sumbrul, fantasticul Edgar Poe, de la care iea viziunea de *post-mortem*, din bucata care-l presintă

În negrul și recele mormînt
Acoperit de stele și adormit de vînt,

pentru ca vulturii,

Bătînd din greu văzduhul cu aripi lungi și grele,

să-i sfășie trupul nenorocit⁴. Dar el se vede, sufletește, cu iubita lui, și ea despărțită de viață, pe care se aruncă raze livide de desperare,

...ca două flăcări, coloane de apus,
Ce, cît mai sus se 'nalță, mai tare se 'mpreună.

.

„Atunci, așa cum știe puternica natură,
Va continua în clanul stelar încet, încet
Din mine un arhanghel în străvezie-armură,

¹ Moartea lui, în *Mart* 1903. Articol de Chendi, *Săm.*, II, p. 246 și urm.

² Al. Stamatiad, în *Flacăra*, IV, p. 308 și urm.

³ Acesta dăduse largi schițe de istorie universală în revista sa din 1881, *Portfoliul român* (unde și documente utile și o comedioară de Costachi Caragiale).

⁴ *Ibid.*

Din tine cea mai sfântă angelică făptură,
Cu păru 'n vînt, cu haina de-un purpur violet ¹.

Săvescu e stăpîn, după severa, dar salutara inițiere din grupul „simbolist“, pe toate măsurile versului, pe toate nuanțele cuvîntului și prin subtilitatea acestora el se apropie de ce era în noua literatură englesă un Dante Gabriel Rosetti. Numai o aspră viață a oprit desfășurarea deplină a unui mare poet, căruia nă-i lipsește nici inspirația națională, nici coarda patriotică.

Cel de-al doilea ², fiu de răzeși tutoveni (n. 8 Octombrie 1877, mort 20 Octombrie 1904), purtat pe la Birlad, pe la Brăila (în 1893), scriind, pentru a-și hrăni firava adolescență blondă ³, articole de economie politică la revista d-lui C. Băicoianu, continuatorul lui Aurelian, și de politică, la o fițuică, *Dorobanțul* ⁴, se îndreaptă spre teatru, prin *Solii păcii* (1901), prin *Fecioara în alb* (1902) și prin *Frații* (1903), pe lângă lirica din *Cîntecul toamnei* și *Serenade demonice*. Versul lui lung, adesea palid, e totdeauna corect și armonios, cu un răsunset vădit eminescian :

Cînd noaptea ne va 'ncinge, țiu-oiu pune căpățîiu
Mănunchiu de nalbe roșii și brațul meu cel drept,
Și 'n umbra 'mbălsămată m'ei strînge tu la piept,
Pe cînd o pitulice va plînge în tufișuri.

El cîntă cutare „prinț vestit, cu ochii triști, cu fața blîndă“ ⁵. Dar cuvîntul care scapără lipsește, rostirea se prelungește zădarnic și versul dramatic e total absent ⁶.

Nu-i plăcea să fie tratat de „decadent“ și formulă astfel crezul său: „Dacă e vorba de decadent în sensul vulgar, țîn să de-

¹ Astfel de note le are și bizarul Ion Birseanu, ca în *Surorile*, *ibid.*, II, p. 256 :

N'auzi țîpînd țîțina porțil ?
Nu vezi cum joacă vesel morțil ?

² V. N. Davidescu, în *Adevărul lit. și art.*, IV (1924), no. 198 ; revista *Miorița*, III, p. 100.

³ V. A. Mindru, în *Țara-de-jos*. I, pp. 217-8.

⁴ Mai mult schițe mărunte, neisclăite.

⁵ *Flacăra*, IV, p. 149 și urm.

⁶ O parte și în *Săm.*, II, p. 543 și urm. V. necrologul, de Scurtu, *ibid.*, III, p. 704. Versuri de d. Tutoveanu în amintirea lui, *ibid.*, IV, p. 645. O parte din opera lui, în *Lit. și artă rom.* V. și articolul din revista *Avîntul* de la Galați.

clar că așa ceva n'am fost niciodată. Dacă însă se înțelege prin aceasta o cugetare mai subtilă, o psihologie mai adevărată, o formă mai corectă, atunci astfel de decadent am fost totdeauna¹. După d. Tutoveanu, el „iubia cu aprindere trecutul istoric al neamului nostru, precum și legile, credințele și obiceiurile care ne deosebesc de celelalte popoare. Știa pe de-a rostul un noian de basme, balade, strigături, cîntece de joc, de veselie, de jale, și tot idealul lui literar era să îmbrace cugetările cele mai abstracte și amintirile cele mai delicate într'o limbă românească pe deplin limpezită de orice înfruriri străine. Avea încrederea neștrămutată că țerănimea care a păstrat cu îndărătnicie toată moștenirea sufletească a străbunilor va izbuti în cele din urmă să iea și conducerea de fapt a țerii noastre și să dea naștere unei civilizații românești care să poată sta alături, fără nicio umilință, cu vechile civilizații ale Apusului“².

Nu-i lipsiau însă nici visiuni elenice :

Supt vechiul cer elenic de aur și smarald

și avînturi mari de luptă :

O, moartea glorioasă de antic luptător

Căzut în manta roșă a singelui cel cald³!

Poesiile Botoșăneanului Ioan Păun (opera tipărită în 1896), vag imitator al lui Arthur Stavri, el însuși un imitator vag, tovarășul de rătăcirii în străinătate al lui Anghel⁴ —, din Roma și-a luat pseudonimul Pincio —, stau alături, cu poate mai mult personalism, de producția literară a modelului său⁵. Versul e sigur, simțirea, simplu manifestată, de o duioasă sinceritate, și sufletul țeranului din Nordul Moldovei, în toată delicateța lui, așa de mult deosebită de zbuciumul violent al celui descoperit de Coșbuc, e re-

¹ Revista *Freamătul*, II, pp. 1-3; *Flacăra*, VII, p. 542 și urm.; P. Crăescu, *Petică*; Stamatiad, în *Flacăra*, IV, pp. 124-5, 133 și urm.; *Paloda Literară*, I, 101-8; *Făt-Frumos*, din Birlad, I, pp. 75-7. Cf. *România Jună*, 13-14 Februar 1900 (*Poesia nouă*) și Chendi, *Preludii*.

² *Miorița* III, p. 103. — Cf. culegerea *Poesii*. — De d. Obedenaru, vechiul elev al lui Macedonski, *Rondele, Spleen*, 1892.

³ *Lit. și art. rom.*, III, pp. 651-3.

⁴ *V. R.*, XVIII, pp. 95-7.

⁵ *V. asupra lui ibid.*, XXI, p. 240 și urm.

dat cu toate îndoielile și drăgălășiile lui, în *Fricoșii* ca și în bucățile de iubire.

Poesia de pură tehnică, până la epigramă, găsia de mult un maestru în d. Cincinat Pavelescu¹ (n. 10 Octobre 1872, fiu de inginer de lângă Milcov)², care dă la Paris *Courrier franco-roumain*, — în același timp ciselator și improvizator, care scrisese și la *Paloda literară* a d-lui Nanu.

Cu toate legăturile lui cu clanul macedonskian, versurile d-lui Demetrius, învățător buzoian³, apoi funcționar la Instrucție, au aceeași simpatică simplitate ca și ale lui Podeanu de pe valea Teleajenului: e ecoul lui Eminescu⁴. El va fi mai târziu colaboratorul revoluționarei *Linii drepte*, pentru a continua cu *Sonetele* din 1914, frumoase ca al „cîntărețului din mandolină“, care nu cere decît doar atîta:

Dar nu uita că te iubesc și eu,

apoi cu *Trepte rupte*, cu nuvele (*Cîntăreața*, 1916; *Nuvele alese*, 1926), apoi cu întinse romane, ca *Păcatul rabinului* (1920), *Vieți zdrobite* (1926). Din Moldova răspunde, cu o mai bogată gamă, dînd și bucăți care sînt, într'un ritm ușor și vioiu, de o adîncă și comunicativă simțire, Bîrlădeanu, institutor, Gheorghe Tutoveanu⁵, suflet de o delicateță deosebită.

Aceiași epoce îi aparține în Bucovina mlădiosul talent al lui George⁶, fiul folkloristului Alexandru Voevidca († 6 Iunie 1931⁷), alături de versurile lui Filaret Doboș și de tinereța lui Adrian Forgaci, care se stinge la douăzeci și șapte de ani, în 1905⁸.

După 1900, povestitorii ardeleni alături de „Sămănătorul“ dădeau romane mistice și vrăjitoarești, ca povestea lui Armand din *Meteor* și ca *Dușmănie* (1902-1903), ale lui Vasile E. Moldovan,

¹ Cf. și Ion I. Pavelescu, *Sigilii de aur* (sonete), 1916.

² *Jun. Lit.*, VII, p. 21. V. n-1 pe care i-l închină *Brașovul Literar* la 26 Novembre 1932.

³ V. *Poesii*, 1901. Cf. *Lit. și art. rom.*, II, pp. 786-7. Dar la 1910, în *Facta*, vechiul prieten al d-lor Arghezi și Galaction se închină „tatălui său sufletec“, Satan (I, p. 105).

⁴ Demetrius, *Versuri*, Buzău 1901; v. Podeanu, *Cîntece*, 2 vol.

⁵ G. Tutoveanu, *Albastru*, 1902.

⁶ *Sonete*, 1920.

⁷ *Făt-Frumos* din Cernăuți, VI, p. 126.

⁸ Și V. Huțanu, *Din țara Fagilor*.

pe care soarta-l va duce prin multe meleaguri, geografice și politice; el dă însă și scurte schițe realiste din viața țărănească¹. D. G. Stoica dă nuvele ca ale „Sămănătorului“².

La „Literatură și artă română“ I. D. Manolache (n. în Birlad, 5 Ianuar 1887) se formase ca un adevărat și puternic scriitor și, între toate povestirile românești, puține au cuprinsul larg, pasionat, duios al vieții, încheiată printr'o crimă contra surorii, a fetei urite și cocoșate a lui Ivanciu, „moș-Gheban“, cu porecla în spinare³. E un întreg roman condensat, de un mare efect tragic⁴.

Acest real talent în presintarea vieții zilnice, dar și a celor mai cutezătoare icoane de vis, s'a stins după publicarea volumelor *Cteva schițe și Moș-Gheban*, foarte tînăr la București⁵, Manolache lăsa „ciudate vedenii simbolice, care te mișcă une ori, te farmecă ici și colo, dar te orbesc mai mult și te lasă cu o impresie de nedumerire și amărăciune“, ori „povești de o ironie neașteptată, grea, une ori vulgară“, „vedenii de demoni și de îngeri“. Mai multă atenție trezise schița *Dihorul*, în care e vorba însă numai de un hoț de găini. În toate sfinșitul e de o extraordinară violență⁶.

Nuvelele d-lui Romul Cioflec (*Lacrimi călătoare*, 1920) au același caracter de simpatică repetare a unor lucruri știute ca, mai de mult, ale d-lui N. Dunăreanu despre pescarii și marinarii săi ori ale lui N. N. Beldiceanu după urmele d-lui Sadoveanu. E literatură care crește, dar nu și îmbogățește. Și folkloristul Tudor Pamfile, mort ca maior cîtva timp după războiu, continuă tradiția acestui maestru al său⁷.

Și romanul începe a se încerca odată cu „Floarea ofilită“, a d-lui Sadoveanu. Un tînăr avocat, d. Eug. Herovanu, publică la Iași, în 1904 încă, volumul *Paria*, iusuflețit de romanele de mediu ale lui Zola; un altul, mort tînăr în duel, Spiru Prasin, romanele *Ceia ce nu moare* (1899) și *Calea Robilor* (1903)⁸.

¹ *Luc.*, I, pp. 65-7. Dar bizare fantasii, *ibid.*, p. 85 și urm.

² V. *O ședință comunală*, 1907.

³ V, pp. 266-92.

⁴ V. și *Flacăra*, IV, p. 36; *Miorița*, III, p. 100.

⁵ Cf. *Săm.*, III, pp. 62-3.

⁶ N. Iorga, *ibid.*, IV, p. 821 și urm.

⁷ V. *Moartea Sf. Andrei*, 1921. Cf. *Lamura*, IX, pp. 187 și urm. (Culea). — Cf. Al. Florini, *Povești populare*, 1904.

⁸ Imitatorul lui Caragiale pentru *Năpasta*, ziaristul I. C. Bacalbașa, încerca o piesă nouă, *Știrile sensaționale* (v. *Săm.*, VII, p. 139).

CAP. IV.

Încercări de o altă ideologie

I.

Lupta contra „Sămănătorului“

Afară de „Luceafărul“ și de „Junimea Literară“, unele reviste din acest timp urmează curentul care se impusese. *Foaia interesantă* din Orăștie, a părintelui I. Moța (de la 1905), nu făcea decât să dea reproduceri într'ales din buna literatură a timpului, iar, la Blaj, apărută la Septembrie 1906, *Revista politică și literară* a d-lui Aurel Ciato avea un caracter pur ardelenesc, de și în 1911 ea dă versuri de un începător, Nichifor Crainic, care se va îndrepta și la publicațiile de după „Sămănătorul“ ale lui N. Iorga ¹, lângă ale d-lui Aron Cotruș, pe care-l vom mai întâlni. Cel d'întăiu scria pe atunci versuri ca următoarele, inedite, întovărășite de o scrisoare către N. Iorga ².

Dar, alături de direcția foi bucureștene, cineva, urmărind obiectivitatea spiritului științific în cercetarea, istorică sau filosofică, a problemelor literare sau morale, scrisese la început, din cauza

¹ P. 107. — Și din *Odiseia* tradusă de Coșbuc. 1912, n-le 9-10.

² „Scriu de mai mulți ani, la mai multe reviste, cu deosebire la „Revista politică și literară“ dela Blaj și la dispărutul „Cămin“ al d-lui Boteni. Sint un umil și statornic învățăcel al noii școale regeneratoare“. Poesia trimasă, cîntînd întoarcerea acasă în sat, vorbește de:

...lunca bătută de vînt potolit
Ce poartă mireasma de fin pătulit

și de

...biserica veche
Cu mușchiul sub strașini, cu turle pereche.

legăturii de origine cu clanul Ardelenilor de acolo, și în „Sămănătorul“, unde apare din când în când ca un om de o nesfârșită lectură, de o răbdare fără margini și de un adevărat cult pentru amănunt, în afară de formă și de idei generale, căutînd doar, documentar, paralele și influențe. D. G. Bogdan-Duică¹, nume cunoscut în Ardeal și Bucovina, își reîncepea astfel activitatea, totdeauna folositoare, dar plină de contradicții și dominată prea mult de considerații personale.

În noua direcție a „Convorbirilor literare“ prietenul lui Coșbuc și fostul conducător al presei naționale în Bucovina, după un tulburat stadiu în Ardeal, colaboratorul folositoarei publicații germane, datorită lui Corneliu Diaconovich, *Romänische Revue*, unde a studiat amănunțit politica lui Dimitrie Cantemir, aducea nu numai o uimitoare informație nouă în toate laturile istoriei literare românești, de la Conachi la Eminescu, dar și, în notele despre literatura curentă, un punct de vedere drept, exprimat într'o formă care se potrivea cu îndelungata sa activitate de ziarist și cu bunele traduceri în versuri pe care le dăduse mai de mult. Unul din cele d'întăiu articole de prețuire pentru d. Sadoveanu i se datorește², și același e cazul pentru Iosif și Sandu-Aldea.

În același timp un tînăr profesor, a cărui literatură precece fusese refuzată la „Sămănătorul“, totuși autor al unei broșuri de filologie latină dedicată lui N. Iorga, publica volumașul de pretenție *Pași pe nisip*, cu care inaugura o activitate de impresionism critic, de obicei cu note false, în care credea că emulează pe un Faguet³. De și d. Eugeniu Lovinescu, Folticenean, format la București și la Paris, unde-și publică tesa, mediocră, despre Călători francesi în Orient, se va mai întîlni dese ori aici ca întemeietor de cenacule și director de reviste, într'o activitate, de un personalism aproape bolnav, care s'a întins și asupra romanului, conceput „intelectual“ și „modern“, el nu va adăugi nimic la cunoștințele sale variate, la calitățile sale de stil, incontestabile, și nu va corecta întru nimic pornirea, de a rezolvi, după d'ctarea

¹ V., de pildă, *Săm.*, IV, pp. 715 și urm., 732 și urm. despre D. I. Iva.

² *Conv. Lit.*, 1904, p. 602 și urm. (volumul *Povestiri*), p. 14 și urm. (*Șoimii*); 1905, p. 185 și urm. (*Dureri înăbușite, Crîșma lui Moș-Precu*).

³ El găsea la „Convorbiri“ laudele d-lui G. Bogdan-Duică (Octombrie 1906).

acelui temperament schimbător, din două, trei propoziții logice problemele cele mai gingașe și mai grele ale sufletului omenesc precum și de a distruge și crea după capriciu valorile literare¹.

Dar o și mai mare abundență a faptelor, unită însă cu cea mai pătrunzătoare critică, deosebește ce dă, despre istorie, dar și, întâmplător, despre poezie, omul de mare merit, prea curînd smuls scrisului românesc, Ștefan Orășanu.

Nici d. Bogdan-Duică nici d. Eugeniu Lovinescu nu pot întemeia o foaie care să li fixeze punctul de vedere.

Unul din cei mai prețuiți elevi ai lui Maiorescu, Pompiliu Eliad, care fusese trimes puțin după N. Iorga la Paris, unde urmase la Școala Normală Superioară, revenise cu o teasă despre epoca fanariotă, în care societatea românească, apăsată de „Greci“, apărea ca o colecție de barbari pe cari i-a salvat din genunea sălbăteciei lor singura influență francesă. Lucrări următoare, ca o conferință de Zece Maiu, un studiu despre La Fontaine, criticat de ascuțitul condeiu al lui Ștefan Orășanu, acel spirit superior în toate privințele, capabil de a dărîma orice construcții artificiale cu știința pe care singur și-o adunase, arătau că la tînărul pregătit cu atîta îngrijire și înzestrat cu un frumos talent de vorbă școala francesă nu adăusese disciplină și măsură unui suflet capricios și schimbător. Scurtu rîdea cu dreptate de pasagiul conferinței menționate mai sus în care profesorul, dator să impuie și elevilor săi simțul discreției, caracteriza astfel chemarea în România a principelui Carol: „Îngerul Domnului despica aiерul, din ordinul celui Prea Înalt, și se oprise la Düsseldorf“².

Un atac violent contra lui Eminescu cel „incorect“ ca limbă, ca metru³ trebuia săl aducă răspunsul lui N. Iorga⁴, și peste

¹ La bibliografie: *Critice, Epiloguri literare*, I (1920), *In cumpăna vremii (note de războiu), Istoria civilizației românești*. V. judecata, mai dreaptă, decît convenabilă, a lui Duiliu Zamfirescu (*Flacăra*, IV, p. 125): „D. Lovinescu tulbură văzduhul în fiecare an cu cite unul sau mai multe zgomote literare“. Ca romane: *Lulă* (1920), *Peste prag*. Ca stil: „Sărutarea cădea ca o lovitură de cuțit“. V. hazlia caricatură de sprintenul Gheorghiu Doinaru, în *Săm.*, VI, p. 119.

² *Săm.*, II, pp. 512-3.

³ Eliad se rostia astfel: „Eminescu a introdus o ruptură regretabilă între elementul musical și cel literar... Poesiile lui nu suportă o lectură cu glas tare... E vre una din bucățile lui care săl suporte în această privință o serioasă critică?“.

⁴ *Săm.*, I, p. 537 și urm. Cf. *ibid.*, pp. 574 și urm., 590-1, 636 și urm., 641 și

citeva săptămîni Pompiliu Eliad făcea să apară în același format cu publicația unde i se criticaseră părerile și cu o copertă identică „Sămănătorului“¹ *Sămănătorul de ură*. Mai târziu lucrări în limba franceză asupra „spiritului public“ în epoca Reglementului Organic îi vor căpăta, împreună cu toate satisfacțiile personale pe care continua să și le ieie prin note, un premiu la Paris, iar la București o stimă care nu se putea acorda primelor manifestări, ciudoase sau exagerate.

Un grup desfăcut de la „Sămănătorul“ a fost al soților Hodoș, cu *Revista Noastră*, întâiu o întreprindere literară a d-nei Constanța Hodoș. Pornită la 15 Mart 1905 ca pentru scriitoare numai, ea dă și versuri românești de d-ra Elena Văcărescu² și, alături de o literatură indiferentă, versuri de I. Gorun³, dar și de d. Goga⁴, de Cerna⁵ și chiar de Coșbuc⁶.

Revistele de hotărîtă împotrivire la ceia ce începe a se chema „sămănătorism“ nu întărzie.

Apărută la 1903⁷, *Revista Idealistă*, pe care o începe și o conduce un diplomant moldovean, d. M. G. Holban, adăugindu-și de formă pe psihologul N. Vaschide, atunci la studii în Paris, tînar complet neinformant și violent nedrept în ce privește literatura românească, dă în cele patru volume ale ei, croite după *Revue des Deux Mondes*, mai mult studii, unele foarte întinse, ca al noului profesor de limba și literatura franceză la Universitate Pompiliu Eliad, *Ce este literatura*, sau observațiile de limbă ale lui Duiliu Zamfirescu contra lui Slavici⁸, apoi amintirile lui N. Gane, *Cum am început a scrie*, începutul memoriilor lui Grigore Ioan

urm., 671 și urm., 688 și urm., 703 și urm. De altfel, și Alecsandri „întrodusesese un regretabil gol sufltesc într'o sonoritate decadentă, și de rime care lasă puțin de dorit“.

¹ V. și Scurtu, în *Săm.*, II, pp. 374-6.

² I, pp. 3, 209-10. Se laudă și piesa *Pe urma dragostei*.

³ 1915, p. 176; 1916, p. 99; cf. frumoasa pagină *Vrabia și rîndunica*, *ibid.*, pp. 201-2.

⁴ *Ibid.*, I, pp. 257.

⁵ *Ibid.*, III, pp. 35-6.

⁶ *Ibid.*, p. 25.

⁷ În același an se încerca, de studenți, la Geneva, la Paris, *Revista Albă*.

⁸ II.

Callimachi ¹. Literatura propriu-zisă e puțină și slabă, dar găsim și acolo pe d. Sadoveanu (și cu *Petrea Străinul*), pe d. Gh. Tutoveanu, pe D. Anghel, cu traduceri. Li se adăugiră Ionnescu-Gion, d. Tr. Djuvara, diplomat care arătase totdeauna aplecare către literatură, și chiar A. D. Xenopol, care i-a dat un studiu, despre „starea economică a țeranului român“ ², recomandând călduros opere poetice care nu se puteau ținea în samă ³.

Vechiul spirit macedonskian era însă viu. Aceasta se vedește prin revista *Linia dreaptă*, care începe la 15 April 1904. Conducătorul ei, fostul călugăr Iosif Theodorescu, odinioară autorul unor frumoase versuri de o normalitate sinceră, care iscălește acum „Tudor Arghezi“, presintă o întregă doctrină literară în care cu dreptate se socotește că „Alecsandri în fața lui Eminescu e un scobitor de drăgălășii, și în orice materie afară de piatră“ ⁴, dar se critică lipsa de stil și setea de „măcel“ din *Istoria lui Ștefan-cel-Mare* a lui N. Iorga ⁵, opunând versuri baudelairiene pe care le întitulează *Agate Negre*, presintind ca mijloc de îndreptare „plămînul făurit în vers“ și dînd ca model de prosă cu stil pasagii ca acestea: „El ca o plantă se lasă spre dînsa și nu poate răs-punde, căci îl preocupă gînduri neutre și bătrîne“. Alături îi stă același vechiu colaborator, tînărul teolog cu studii la Cernăuți, preocupat de explicații mistice, ca în *Scrisori către Simforosa*, d. Grigore Pișculescu: semnînd Gala Galaction, el dă o primă navelă în care cuvinte neașteptate smâlteză o expunere care nu e lipsită de nerv ⁶. Cu aceleași influențe, trecătoare, *Revista celorlalți*, din 1908, reunește cu tinerii poeți Ioan Minulescu și Ni-

¹ I, 1-iu Maiu 1903; II, p. 287 și urm.

² Primirea la *Săm.*, II, pp. 351-2.

³ V. *ibid.*, II, p. 385 și urm. V. și bunele observații ale d-lui D. Nanu, *ibid.*, pp. 481-2. Cf. și *ibid.*, II, pp. 497-8. Un meritat articol al d-lui Virgil Cioclec despre critica lui Vaschide, *ibid.*, p. 668 și urm. Vaschide, ocupat cu studiile sale de psihologie, care i-au creat un nume în străinătate, scria: „Poate voi reuși a da de gîndit generațiilor viitoare“; „am iscălit a suta parte din ceia ce am făcut“; „am în plămîni o altă atmosferă decît a Bucureștiului“; dar „averea noastră intelectuală este lipsită de tauri“. Cf. și *ibid.*, p. 811 și urm.

⁴ P. 44.

⁵ P. 48.

⁶ Și d. Demetrius se adauge.

colae Davidescu pe bunul făuritor de versuri Donar Mușteanu și alți scriitori tineri.

Mai multă durată, dacă nu mai mult răsunet, a avut o publicație a cărui formă, domoală la început, a mers îndată și până la ultimele violențe. „Sămănătorul“ semnalase pioasele pagini pe care le închinase marelui filolog francez Gaston Paris (în „Convorbiri“ o face foarte tânărul filolog brașovean¹, cu calități de scriitor și poet, Sextil Pușcariu) ale tânărului profesor bucureștean Ovidiu Densușianu.

Acesta, după articolele de știință și critică literară în *Revista critico-literară* a tatălui său Aron Densușianu², se înstrăinase pentru strălucite studii de filologie romanică la Paris, care au fost încununatate cu tipărirea „romanului“ medieval *La prise de Cordres*, și aducea porniri polemice, care-și căutară întâiu la „Sămănătorul“ un loc, ce i se oferă în chipul cel mai larg și mai amical. Dădea acolo articole despre ortografie, despre învățători și despre cărțile de limba română (și a d-lor Adamescu, Dragomirescu și Pogoneanu, cu juste reserve, — aici se cuprinde și o sintesă justă rezultată dintr'o vastă informație a literaturii românești în secolul al XIX-lea³, dar se dorește presinterea individuală a scriitorilor, nu „mutilarea“ lor în desvoltări), despre „străinii și limba noastră“⁴, despre Gramatica românească a profesorului Gustav Weigand din Lipsca, despre Creangă, care de sigur nu trebuie exagerat, dar și despre „îngăduința“ critică a societății românești⁵ și alte subiecte mai curînd vage⁶. Colaborarea va fi însă scurtă și, legat de noile direcții în poezia franceză, d. Densușianu creă revista sa proprie, care va ajunge a fi un organ de opoziție personală, necruțătoare, dar și inoperantă, contra „Sămănătorului“ și a directorului său⁷.

Viața Nouă adună ca literatori pe toți cei cari arătau o aple-

¹ Pentru începuturi, corespondența la *Conv. Lit.*, XXX, p. 1160. De el, *Cinci ani de mișcare literară, 1902-6*. Cf. *Luc.*, V, p. 467.

² *Il.*, pp. 305 și urm. O șaradă, *ibid.*, pp. 322-4.

³ *Săm.*, II, p. 508 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 519 și urm.

⁵ *Ibid.*, pp. 353 și urm., 390-2, 425-6, 471-4, 506 și urm.

⁶ *V. ibid.*, pp. 373-5, 401-2.

⁷ Târziul răspuns al lui N. Iorga, în *Săm.*, IV, pp. 539-40.

care, veche sau nouă, către un modernism intelectual¹. Colecția e destul de dispartată: lângă d. Galaction, care credea că poate să reieie tema Egiptului cu inovații de formă și fond ca „Egiptul tebanit“, „trinitatea de granit“, „floarea iris în zăvoaie“ și „mirul arăpesc“, începătorii poeți Oreste, Victor Eftimiu, I. Minulescu, tinerii domni Eug. Speranță și Cruceanu (cumnatul lui Gh. Panu), d. Rașcu, profesor la Focșani, d. Nisipeanu, alt profesor, d. Budurescu, Pompiliu Păltănea, bun traducător de literatură latină, mutat apoi definitiv la Paris, adăugându-i-se și bizarul Ardelean, ocrotit de Caragiale pentru o piesă de debut care s'a jucat la Teatrul Național din București, Emil Isac, fiul unuia din vrednicii luptători pentru neam de dincolo de munți, și dubiosul Provençal Boniface-Hétrat, care ajunsese a scrie o românească destul de corectă

Principiul alu scop era însă evidențierea personalității directorului, și acesta pe două căi: lupta contra rivalilor, între cari și filologi ca d. Sextil Pușcariu, și filosofi ca d. Rădulescu-Motru și, al doilea, și mai ales, presintarea poeziei d-lui Densușianu, care evolua de la forma obișnuită către imitarea într'o clară prosă, fără avânt al sentimentului și fără gândire personală, a celei mai recente poezii franceze².

Viața Literară a lui Chendi (n. Novembre 1871), fiul preotului Vasile din Dîrlos, fost teolog de Sibiu, student în litere la Budapesta, autor al unei broșuri de poezii în 1893³, era o publicație vioaie, căreia i-a lipsit și o colaborare de o valoare literară mai continuu ridicată, afară de aceea, asigurată prin contract, a lui Coșbuc și de manifestările critice ale lui Gorun⁴, și, alături de nesfârșite atacuri personale, unele grosolane, care se retrage în 1907, orice linie de direcție⁵. Ea reapare fără

¹ Înghetarea de moderniști va ajunge în 1912 să denunțe și „urechea detestabilă“, „monstruositățile ritmice“ ale lui Eminescu.

² V. III, pp. 418-9, 502-3 (delicata bucată „Și mie flori?“)

³ V. Horia Teculescu, în *Anuarul Liceului din Sighișoara*, 1933, p. 302.

⁴ Același Chendi, vorbind altă dată, de N. Iorga, îl caracteriza drept „cea mai frumoasă personalitate dintre cugetătorii români, un istoric și literat ale cărui povește săptămânale constituie un vast program de muncă culturală“; *Săm.*, II, p. 560.

⁵ Gorun declara că încetarea revistei a fost determinată, în ciuda „bunelor intenții“ de la început, de „piedeci morale ce n'au mai putut fi înlăturate“. — Până unde au ajuns „polemicile“ v. *Săm.*, VI, p. 558. Cf. și *Revista noastră*, 1907, p. 13; *Luc.*, V, pp. 69-70.

o îmbunătățire în *Viața literară și artistică*, destinată aceluiași pasionate manifestări de ziarist ale lui Chendi; Gorun socotia că această înviere e „peste voia noastră și peste dreptul“ continuatorilor.

În *Cultura Română* de la Iași, dese atacuri violente se îndreaptă de d. I. Găvănescul, pentru motive curat personale, contra „Sămănătorului“¹, iar de la Cluj, d. Vasile Moldovan anunța o revistă de „umanitate“ și de revoltă socială, *Orizontul*². Dar, îndată, un număr însemnat de scriitori se strâng în jurul unor publicații opuse cu aceeași dirzenie și „Convorbirilor Literare“ și „Sămănătorului“.

Doctrină încearcă a opune, la 1905, *Curentul nou* din Galați al d-lui H. Sanielevici³, Botușănean, om de o cugetare originală, dar de dispoziții permanent agresive.

La Iași, d. C. Stere, Basarabean din Soroca, osîndit la deportarea în Siberia pentru un complot școlăresc fără caracter național, întors de acolo pentru a se adăposti lângă bătrînul politician conservator A. D. Holban la Iași, iar, după studii de drept, profesor de Universitate, deputat, colaborase, încă din 1894, neobservat, la „Evenimentul Literar“, supt pseudonimul de C. Șercăleanu, căutînd să acrediteze un curent pe care-l numește „poporanist“, opus naționalismului cu basă țerănească. La 1905 el face să apară, cu fostul socialist, profesorul P. Bujor⁴, o revistă-magazin, *Viața Românească*, la care-și ia sarcina de a da o cronică de caracter polemic pe care o iscălește „Nicanor și Compania“. De și, de la început, se spune că, dorind, firește, un contact serios cu cultura occidentală și până în fund, la țeran, care numai atunci ar putea participa la crearea unei culturi naționale, — deci

¹ V. *Săm.*, II, pp. 783-5; III, pp. 14, 128 și urm., 203 și urm. Tot așa *Reînvierea* de la Botoșani, influențată de Xenopol (v. *ibid.*, II, p. 801).— *Arhiva societății științifice și literare* de la Iași era reluată de Xenopol la 1906, fără să însemne ceva în literatură. Eug. Revent observa acolo că tot ce se tipărește la Vălenii-de-Munte e supus „urii și invidiei“, care înconjură pe N. Iorga, nu odată atacat, și ca istoric, în revista fostului său profesor.

² V. *Săm.*, IV, p. 959.

³ V. *Încercări critice* (1903).

⁴ Scrie și nuvela *Mi-a cîntat cucul în față*. Retrăgerea lui cu ceartă (V, p. 327), înlocuit fiind de dr. I. Cantacuzino,

aceasta i se pare conducătorului de fapt, d. Sfere¹, că nu există încă —², numai de la clasa cea mai adevărată poate veni inspirația, așa încît, pare a se ralia la doctrina susținută la „Sămănătorul“, acesta, căruia i se ieau, cu oferte de remunerație, scriitori, cu d. Sadoveanu în frunte, e ținta atacurilor³. Se adună la revista din Iași, care evita desfășurarea programului ei, pe lângă Ion Nădejde, dar și pe lângă Matilda Poni, d. Bogdan-Duică, pe ale cărui urme de scormonitor literar merge tînărul profesor C. Botez, d. Brătescu-Voinești. Vlahuță dă la primul număr o schiță și apoi frumoasa poezie chemînd la împăcare. Cronica bucovineană consimte a o lua d. Tofan, și cu vrednicul preot și scriitor C. Morariu, dar și, fără alegere, ca de obicei, cu totul în alt sens, Aurel Onciul⁴. Se publică și o cronică a lui Aurel Popovici, cu care revista era să se ieie apoi la luptă. Directorul caută a se pune în legătură cu „Ardelenii“ și presintă cu mîndrie o poezie a d-lui Goga, pe care-l proclamă, pentru „tendențele sociale“, „al nostru“⁵, ba chiar și o traducere din *Wilhelm Tell* al lui Schiller de d. Vaida⁶. Critica va fi represintată cînd și cînd și de talentul și cunoștințele întinse ale d-nei Isabela Sadoveanu (n. Morțun; studii la Iași și Geneva; soția ofițerului Sadoveanu, văr cu scriitorul). Dar în același timp Iosif și d. Sadoveanu intrau la „Convorbiri“, care-și începeau al patruzécilea an.

De fapt, vorbind de „poporanism“ ca de un „nou ideal, prin

¹ V., în n-1 4, *Patru zile în Ardeal*, de dînsul. Cf. broșura *În literatură*.

² Greșeala vine de acolo că se trecea cu vederea influența reală exercitată de țeran prin literatura sa, arăsa și spectacolul vieții sale, asupra scrisului părții sănătoase a clasei de sus și faptul că scriitorii sînt în mare parte fii de țeran sau crescuți în mediu rural.

³ I se impută din senin lui N. Iorga, că n'are simpatii politice pentru țeran, care ar fi considerat de dînsul doar ca obiect de studiu și motiv pitoresc, și se decretează că, istoric de sigur, nu e nici publicist, nici critic (I, pp. 54-5). De altfel nici pentru Eminescu țeranul n'ar fi fost, decît „o masă reacționară de mici burghezi“ (*ibid.*, p. 54). Alt atac contra lui N. Iorga cu „dușmăria al votului universal“, — motiv firește, de literatură, *ibid.*, pp. 133-4. Și: esaprobă în fond și mișcarea de la 13 Mart (*ibid.*, pp. 295-6). Dar, cînd N. Iorga se retrage de la „Sămănătorul“, se socoate aceasta ca „un eveniment însemnat în viața noastră culturală“ (III, p. 444).

⁴ V. și frumoasa reconstituire a Sucevei de la 1848, iscălită N. Iorgovan (VI, p. 158 și urm.).

⁵ I, p. 57.

⁶ III, p. 533 și urm.

nimic îndreptăţit, revista ieşeană se adresa mai mult la scriitorii moldoveni rămaşi în Moldova, de la Gane la Arthur Stavri şi la profesorul de literatură română G. Ibrăileanu, spirit cultivat, dar neclar şi dominat, peste realităţi şi împotriva sensului istoric, de câteva idei generale în legătură cu „poporănismul“ acesta, *din nou* anunţat, ca îndreptăţire pentru apariţia unei noi reviste ¹. Pentru acest critic, care debutase, ca şi amicul său Botez ², în „Curentul Nou“, atît de aprig atacat, totuşi, chiar în primul număr de Philippide, toată cultura românească nu e decît o serie de împrumuturi nedesăvîrşite, dar a considera năvala de forme străine din 1848 şi din epoca următoare ca o copleşire ar fi cea mai mare din greşeli, — ceia ce înseamnă ignorarea a ce este mai viu şi mai preţios în toată manifestarea sufletească a poporului nostru ³. Tendinţa, în legătură cu un nou curent liberal, era de a dovedi că „Junimea“ n'a făcut decît să reieie ideile lui A. Russo şi Kogălniceanu — *pe cari de fapt nu-i cetise membrii ei*, cum nici generaţia de la „Sămănătorul“ nu se influenţase de spiritul vechilor „Convorbiri“, — şi că, în ce priveşte vremea mai nouă, totul trebuie luat de la început, adecă de la A. Russo, pe basa „occidentalismului“ şi cu grija ca ţeranul să aibă acelaşi drept de vot cu oraşenii, pentru ca, „occidentalindu-se“ imediat, să participe la crearea unei culturi româneşti încă neexistente ⁴. Se înţelege uşor absurditatea acestor idei conducătoare, ceia ce nu împiedeca pe acelaşi scriitor să-şi cheltuiască toată verva, reală şi impresionantă, de şi dezvoltarea ideilor e neconţinut întreruptă, pentru a afirma cu profundă convingere că „literatura românească nu poate fi decît românească“ ⁵,

¹ Cf., mai târziu, *N. R.*, XLIII, p. 3 şi urm.; LXI, p. 140 şi urm.; Bogdan-Duică, *Luc.*, VIII, p. 535 şi urm.

² Pentru care literatura latină e „o literatură săracă şi lipsită de originalitate, o mediocră copie a bogatei literaturi greceşti“ (I, p. 150).

³ *V. ibid.*, I, p. 101 şi urm. Până la A. Russo şi Alecsandri „bogăţia limbii populare şi a spiritului popular au rămas un subsol neexploatat“, şi aceasta pentru că „nu-şi îndeplinesc rolul salutar cultura apuseană“ (*ibid.*, p. 101). Spre a căuta un orizont larg, revista dă resumate din articolele de căpetenie a o sumă de reviste străine, şi ruseşti, ceia ce înseamnă la colaboratori mult răgaz şi oarecare fonduri.

⁴ După un an de manifestare, se opunea „curentului reacţionar şi exclusivist ce de aproape două decenii predomină la intelectualii noştri“ democraţia şi europeanismul „larg“ al revistei (IV, p. 373).

⁵ *Ibid.*, p. 136.

dar cu concluzia că „această infiltrare a spiritului românesc în literatura cultă este poporanismul din punct de vedere al conținutului sufletesc al scriitorului“¹, ideie tot așa de confuză, pe cât e de inferioară forma în care se îmbracă².

Șimțul unității românești³ pe basă de trecut e înlocuit prin lauda cu tendințe sociale a poeziei d-lui Goga, prin cronici necontrolate și divergente ca ideologie din cele trei provincii românești și prin extrem de naivele, sub-gazetăreștile note ale d-lui Stere despre Ardealul pe care întâia oară îl cunoștea după ce-i spuneau prietenii sau după glume la tejghea cu vinzătoarele⁴. Ce dădea de fapt nou revista de la Iași era numai realismul brutal din povestirile unui Spiridon Popescu și I. I. Mironescu⁵ sau din ale profesorului Pătrășcanu⁶ — și amintiri de elev la Iași, care, ca atare, sînt de folos, dar e extraordinară lipsa de pietate în caricaturarea unor profesori în viață; e vorba și de fete ale căror urme se pot găsi ușor —, sau haosul pitoresc și vulgar al călătoriilor lui Calistrat Hogaș, pus alături de d. Sadoveanu⁷. Iar direcția ajungea să-și ridă de „Piemontul românesc“ al unității naționale pentru ca să prevadă, cu calculate gesturi tragice, o anexare a României cu țerani nenorociți la Monarhia austro-ungară pe motivul că în Ardeal, unde d. C. Stere fusese „patru zile“, căptușite cu citeva lecturi statistice, țeranul mănîncă mai bine⁸. În ce privește literatura în genere, e cea de la „Sămănătorul“; „Europa“ apare doar în resumatul revistelor străine și în buletinul științific.

Efectul scontat pentru o așa de vastă întreprindere de raliere

¹ *Ibid.*

² Nu lipsesc naivități ca această definiție a doinei, de d. G. Pascu: „Doina este prin urmare expresia durerii pe care barbarii năvălitori au produs-o în Romînia din Carpați“ (I, p. 244).

³ Dar se obiectează cu dreptate lui Gherea că nu este *un* popor și deci o soluție (III, pp. 137-9).

⁴ II, pp. 87 și urm., 263 și urm., 425 și urm.

⁵ IV, p. 245 și urm. V. și *Oameni și vremuri*, 1921. Un alt Mironescu, C. M., publică la 1924 *Clipe trăite* (unele de la 1-68 încă),

⁶ V. R., V, p. 46 și urm. Înainte de cartea sa de rezistență, *Timotei Mucenicul* (191) v. judecata din N. R. L., II, p. 31.

⁷ V. Octav Botez, *Pe marginea cărților*, p. 9; cf. *ibid.*, p. 17: „stilist de o rară virtuozitate“.

⁸ V. R., IV, p. 164.

a tuturor elementelor de stînga în jurul unui nou steag a lipsit. În Ardeal, revista era salutată numai în speranța că „cei pocăiți de socialism și cosmopolitism, reîntorși pe calea dreptilor, cari sînt grupați întins în jurul acestei reviste, vor rămînea credincioși noului crez, desăvîrșindu-l și propovăduindu-l prin regiunile înstrăinate și *idealiste* din partea locului“. Lupta contra „Sămănătorului“ și în special a conducătorului revistei n'a găsit aprobare decît în unele cercuri bucureștene interesate.

Cu toată cruțarea pentru Ardelenii separatiști în „Lucafărul“, Vasile Pârvan înfierează „campania nedreaptă ce se duce împotriva „Sămănătorului“¹, și un modernist, d. Marin Simionescu-Rîmniceanu, iscălește această judecată: „Toată această critică răuvoitoare și pătimașă va lăsa neatînse meritele d-lui Iorga de a fi recunoscut, slăvit și îmbărbătat printre cei d'întăiu scrierile noi, pentru care și scriitorul acestor rînduri își exprimă admirația sa, de și în multe privințe nu împărtășește aceleași păreri. Influența spiritului „Sămănătorului“, care joacă în literatura de azi același rol pe care l-a avut odată „Junimea“, e vădită celui ce vede nepărtenitor, și orice încercare profivnică de a-i contesta rolul în istoria literaturii noastre rămîne zădarnică“². De altfel, același judeca astfel volumul *Pași pe nisip* al unuia din detractorii cei mai îndărătnici, tînărul Eugen Lovinescu: „E curios cum, cu atît de pușin cît oferă d. Lovinescu, și atît de nefolositor publicului, se poate intra în publicitate. Gazetele sau revistele care au dat loc d-lui Lovinescu și care în felul acesta l-au încurajat să scrie nu sînt oare cele mai de învinuit dacă d. Lovinescu continuă să scrie? Căci d-sa nu e responsabil. Ba e ca un copil de care s'a făcut într'o clipă haz și care apoi se antrenează și începe să exagereze cu gîndul că va mări hazul, inconștient că momentul cînd a fost întîmplător bun a trecut de mult și acum ceia ce

¹ *Luc.*, V. p. 69.

² Cf. *ibid.*, p. 162. Răspunsul d-lui Marin Simionescu-Rîmniceanu la unul din primele articole ale d-lui Ibrăileanu (*ibid.*, p. 445: „d-sa își dă o importanță mai mare decît îi dau în realitate ceilalți“) corespunde criticii lui N. Iorga în „Neamul românesc literar“: același despreț pentru diletantismul pretențios. V. și nota d-lui Tăslăuanu, *ibid.*, p. 469 și urm., și noul răspuns al d-lui Simionescu-Rîmniceanu, *ibid.*, VI, p. 80 și urm.; cf. pp. 69-70, 95. Se dă și o caldă aprobare mișcării din Mart 1906 pentru dreptul literaturii naționale; *ibid.*, p. 160 și urm.

face devine din ce în ce mai neplăcut. D. Lovinescu nu știe ce se poate spune în public și ce nu: d-sa pare că nu știe pentru ce se scrie¹.

Dar, cu toate aceste aprobări în fața unui atac pe atât de pretențios, pe cât de nedrept, chiar dacă era *în adevăr* de bună credință, revista care folosise așa de mult nu numai literaturii, dar și spiritului public, stătea, încă de la începutul anului 1906, în fața unei hotărâtoare crize. Ea nu venia însă din afară, ci din lăuntru ei chiar. De mult, după zgomotoasa plecare a lui Chendi, Scurtu-și încetase colaborarea. Din umbră se încercă întoarcerea la situația din primul an, rechemându-se directorii de atunci. Coșbuc își anunță întoarcerea. Vlahuță amintea vremurile când poezia stătea în sfînta ei cetate

Pe-un vîrf de munte, stelelor vecină,

pe cînd acum ea e chemată în tumultul vieții de toate zilele². De și apărînd principiul național în literatură, Slavici se întorcea pe alocuri la principiul maiorescian al poeziei pentru generalitatea umană, fie și românească. După cîteva cîntece de fericire, Iosif apărea din nou oarecum ca un proprietar care-și reclamă casa³. Poate că nici „Vîscul” lui Anghel nu era fără înțeles⁴. De mult de altfel, cum am văzut, și G. Coșbuc și I. Gorun erau la revista lui Chendi⁵.

Scenele din Mart 1906, cu entuziasmul stîrniț, și în alte multe cercuri, de revoluționara demonstrație pentru drepturile limbii românești în România, aduse o strîngere a rîndurilor. Un tineret proaspăt se aduna în jurul „Sămănătorului”, care primise și colaborarea d-lui dr. Proca. Erau acolo un C. Sp. Hasnaș, liric de inspirație ușor melancolică, I. U. Soricu, uriașul sentimental, D. N. Ciotori, cu schițe gorjene⁶, un E. Furtună, un Dinu Ramură (d. Hertz), care în mici poeme se pregătia pentru o carieră de dra-

¹ *Ibid.*, p. 425.

² *Săm.*, V, p. 161.

³ Cf. *ibid.*, IV, pp. 94-6; V, p. 117.

⁴ *Ibid.*, pp. 290-1. Un atac al d-lui Virgil Ciolec contra lui Scurtu, *ibid.*, V, pp. 293-9

⁵ Coșbuc și la *Revista Noastră*, cu *Spadă și Corăbii* (I, pp. 113-4) și o traducere din Burns (*ibid.*, p. 274; cf. și *ibid.*, p. 221).

⁶ V. și *Calea robilor*.

maturg, încercînd, în alexandrini monotoni, un *Iliaş-Vodă*, apoi un Lazăr Iliescu, un G. Frunză, un C. Teodorescu, Craioveanul Ștefan Braborescu, un Măricaș, un C. Ardeleanu, traducătorul dr. C. Popescu, tînărul A. A. Naum, glumețul Al. Gheorghiu-Doinaru și d-ra Adriana Gheorghiu-Buzoianu, capabilă de versuri ca acestea :

Din asfințit îngerii serii
 Veniau plutînd pe aripe plăpînde
 Și vîntul legăna în valuri lunca ;
 Dormiau răsurile surizătoare
 Și fluturi atîrnați de vinerițe ¹...

d-na Neli Cornea, d. Const. A. Giulescu, — nicio originalitate deosebită, dar o poezie convenabilă, mult superioară fărîmăturilor de odinioară ale avîntului „Junimii“.

Dar grupul, părăsit de Chendi, însă rămas solidar, al Ardele- nilor, în legătură și cu impresiunea personalitate a Bănățeanului Aurel Popovici, care, influențat de cercurile vieneze ale arhiducelui Franz-Ferdinand, pregătitorul unui trialism habsburgic, cu Slavii și Romîinii, ca un contrapond pentru Unguri, scria masiva, impresi- onanta sa carte-program *Gross-Österreich*, „Austria Mare“, ar fi dorit să capete conducerea exclusivă a revistei, îndreptată spre alt ideal politic; vorbind de această lucrare, cu stîma cuvenită, N. Iorga rostise, în acel an 1906, reserve exprese în ce privește scopul ce se urmăria. Pe de altă parte, egoistul mare talent al d-lui Sadoveanu nu înțelegea să facă parte dintr'o singură grupare, ci, colaborator și al oficioasei *Albina*, era gata să meargă oriunde îl atrăgeau necesitățile firești ale vieții sale. Astfel, peste nedreptele lovituri cu care în „Viața Românească“ era gratificat număr de număr, din motive personale și de partid, conducătorul „Sămănă- torului“, d-sa apăsa tare pecetea de întărire a colaborației sale acolo.

Revista politică începută de N. Iorga, în April, cu Girleanu ca secretar, *Neamul Românesc*, nu avu un rînd de colaborare de la aceia cari țotuși se solidarisaseră cu campanii care-și aveau des- fășurarea acolo: era destul să se înțeleagă că întîlnirea pe ace- lași drum nu fusese la unii decît o întîmplare. Între corurile de la Expoziția jubilară se amestecă unul german din România, cîntînd în traducere, demonstrativ sau inconștient, Imnul Regal. Din au-

¹ *Săm.*, V, p. 650.

ditoriu, N. Iorga protestă, și acestei protestări îi răspunseră manifestări violente, și din partea fruntașului român din Banat, Brediceanu. Era evident că, împreună cu Scurtu, Iosif era de părerea lui Aurel Popovici. Nici colaborarea d-lui Sađoveanu la o revistă de dușmănie ca „Viața Românească“ nu mai permitea lucrul împreună. N. Iorga arată deci printr'o scrisoare tinerilor săi tovarăși că situația nu mai poate fi menținută. La 23 Octombree, spre marea satisfacție a lui Chendi ¹, „Sămănătorul“ apărea, cu „cîntece“ de Iosif, slabe :

Dă-mi ochii, dă-mi surîsul
Și cazi-mi dulce'n brață...,

cu versuri de d. Corneliu Moldovanu ², cu o repetiție de d. Sađoveanu, *Vremuri de bejenii* ³, cu critică de Scurtu și cu o notiță în care, reproducîndu-se numai o parte din acea scrisoare, unde, invocînd „multele sarcini“, „ură noroc și izbîndă“, promițînd că „își va aduce aminte cu plăcere de lupta ce au dus-o împreună pentru cauza cea bună“, se „regreta“ plecarea, „motivele căreia nu stă în puterea noastră a le înlătura“, se asigura „recunoștința și iubire nestrămutată pentru munca d-sale uriașă, pentru prietenia caldă arătată nouă și cetitorilor, precum și pentru lumina bogată ce a revărsat asupra căilor nouă ale literaturii noastre“ și „statornicia noastră în ideile pentru care a luptat ca un maestru al gîndului și al cuvîntului“ : „Sămănătorul“ nu se va abate niciodată din drumul său cel drept ⁴.

Cu o firească amărăciune, N. Iorga anunțase la sfîrșitul anului intenția de a publica o revistă de traduceri, descrieri din țară, și popularizare istorică, menită, pentru întăia parte, să arate cît de nedreaptă fusese învinuirea că el ar voi să despartă literatura românească de izvoarele străine pe care tocmai le revela ; cîteva colaborări din afară, ca a d-nei Fargo, a lui Orleanu și a d-lui Caraivan ⁵, i se vor adăugi. Semnalînd acest proiect, realizat în

¹ V, p. 859.

² Care dăduse încă, în acel vol. V, pp. 526-7, poemul *Mirislău*.

³ Dăduse *Mormîntul unui copil* (1906) și pregătia *O istorie de demult, Oameni și locuri* (1908), *Cîntecul Amintirii* (1909). La V. R., III, p. 485 și urm. *Făt-Frumos și Codrul*.

⁴ Scurtu, în *Săm.*, V, p. 900.

⁵ V, de el, *La șezătoare* (1907), *Domnița Olina* (1910).

1907, Scurtu strecura întâiu acușația că direcția lui N. Iorga prefăcuse „Sămănătorul“ într'un „organ personal“¹.

De fapt, un timp, s'au semnalat cu simpatie articolele din „Neamul Românesc“, unde s'a dat cuvenita recunoaștere noului roman al d-lui Sadoveanu, *Mormintul unui copil*. Cîteva observații la închiderea revistei celei nouă care nu prinsese, aduse însă din partea lui Iosif și Scurtu și a d-lui Sadoveanu declarația neîntemeiată că firea „personală“ a lui N. Iorga, care e și „bănuitor și nestatornic“, cu „temperament despotice“, a produs o ruptură pe care totuși cel caracterizat astfel o provocase *el*².

Colaboratorii „Sămănătorului“, rămaseră în mare parte acolo, cu d. Sadoveanu în frunte: dr. Proca, Orleanu, Paleologu, d-na Farago, d-ra Ecaterina Pitiș, Sibiiianul I. Borcia³ și mai ales, firește, D. Anghel.

Încetul pe încetul, literatura de maturități cam îmbătrînite ori de începuturi fără multă vioiciune alunecă deci spre gazetărie, iute la condeiu și indiferentă față de subiectele pe care le atinge ușor, doar pentru interesul zilei, al unei singure zile, și vremea nu va fi departe cînd, ca a doua treaptă, gazetarul va crea, el, nu criticul, reputațiile literare, iar, în a treia, el, cu infirmitățile fatale pe care le produce meseria, se va substitui scriitorului. Aceasta se vede și din primirea la „Sămănătorul“ cu toate onorurile unui domn mare în ale gîndului a lui Aurel Popovici, care, în 1908, umple paginile revistei, hrănită tot mai mult cu traduceri, și din cea mai curentă și mai general cunoscută literatură franceză⁴, cu nesfîrșite discuții fără adîncime filosofică despre democrație, cu privire la care ajungea să se fi afirmat odată pentru totdeauna că nu este și nu poate fi o realitate, pentru ca, apoi, de la „Viața Românească“, jignită în cele mai sacre ale ei principii, să răspundă, supt bizara semnătură de mănăstire rusească cu negoț de luminări „Nicanor și Comp.“, d. C. Stere, pornit ca „publicist“ și rămas în tot ce a făcut tot numai în marginile „publicistice“, impresionantă, dar fără valoare durabilă.

¹ *Săm.*, V, p. 1000.

² *Ibid.*, VII, p. 100. Cererea de solidarizare cu manifestările publice ale celui astfel învinuit n'a existat niciodată.

³ Necrolog de N. Iorga, în *N. R. L.*, IV, p. 113.

⁴ Totuși se cetește în *Săm.*, la corespondență: „Mai multor colaboratori. Din pricina abundenței de material (*sic*), vă rugam să mai aveți răbdare; chiar și unii din redactorii noștri așteaptă de mult să li vie rîndul“.

Între aceia cari se dovedesc mai vioi pe această vreme, e și scriitorul băcăuan Al. Gheorghiu Doinaru, care, cu o fecunditate rară și fără a se coborî vre-odată supt² interesant, dă versuri glumețe ce deschid o întreagă serie, până la glumele de rimă ale d-lui Topîrceanu, pe lângă polemici în prosă, nuvele iuți în desfășurarea lor, ba chiar un mic roman de viață mănăstirească, în *Călugărul Gherasim*¹, care vedește o adevărată cunoaștere a mediului și un despreț simpatic pentru artificiile de stil: paginile care înfățișează, cu monahi sfoși și cu „Madam Ionescu“, hrumul mănăstirii, sînt în adevăr de o eselență informație, și, în scena dintre monah și femeia care-l ispitește, sînt chiar însușiri de autentică și foarte fină psihologie; e, astfel, de tot hazul răspunsul lui Gherasim la întrebarea ei, ce crede despre femeie: „Femeile sînt niște creaturi ale lui Dumnezeu, pentru ajutorul bărbaților, ieșite din coasta lui Adam“ sau „Femeile sînt ale oamenilor. Noi călugării sîntem ai lui Hristos“, și insistența celui torturat de ispită: „Nu aduceți apă și busuioc pentru aghiazmă?“; sfișitul, cînd acel ce ajunsese a păcătui cu gîndul se aruncă 'n apele Trotușului în calea spre păcat, pe cînd „clopotele de la schit parcă sunau mai jalnic ca altă dată“, arată o deosebită delicateță de simțire la cel alît de zburdalnic în glume.

De și, împreună cu Anghel, Sandu-Aldea intra în comitetul de conducere și Murgoci, care și el avea intenții de a hotări, făgăduia cronici științifice, zilele mari ale revistei se isprăviseră. Cuibul pur transilvan nu mai atrăgea atîta, și la ușă nu mai era o strajă, gata să înfrunte, pentru sine, dar și pentru cel mai des lovit, oricare altul din prieteni, tăgăduiri și insulte. Iosif, ucis sufletește de fericirea sa, se pierdea în gînguriri ca aceia din *Sonet*:

Ca Venera cînd se ivia din unde
Ești tu de mîndră, dulcea mea crăiasă².

Vechiul spirit se păstrează numai în *Sonetele*, puțin cuprinzătoare, închinată figurilor din trecut³. De fapt, în poezie primul loc îl luase Anghel, fără altă notă decît aceia din trecut, care cu vremea devine căutată și tot mai mult decadentă, ca în poemul garoafelor:

¹ *Săm.*, VI, p. 924 și urm. Apare și în volum, cu alte bucăți,

² *Ibid.*, V, p. 868.

³ *Ibid.*, p. 924.

Vorbesc și pun la cale garoafele din glastră :
 — Căminul să ni-l strîngem, și 'n pulbere măruntă,
 Pe-obrajii ei să cernem ușor, în zi de nuntă,
 Să nu mai fie alta cum e stăpîna noastră¹.

Astfel în continuarea „Sămănătorului“, și ca revistă de popularizare științifică, supt conducerea lui Murgoci, rolul prim îl joacă Anghel, cu eleganta-i poezie de pură tehnică parnasiană, pe cînd, dintre vechii colaboratori, și d. Vîlsan are bucăți de aceeași fragedă și curată inspirație ca la început²: Stăruința sa în literatură dădea și „Sămănătorului“ din a treia fasă o contribuție așa de prețioasă ca ospățul din *Fecioara pribeagă*, poemă care n'a fost publicată întreagă:

Afară, larga curte răsuna
 De cîntec de țimbale și de tîmpeni,
 În sală torțe pîlpîiau la unghiuri,
 Pufneli de fum zvîrlind în spre tavan³.

Dar acolo se găsea și un poet, Const. S. Spirescu, care cînta trei — „trei, Doamne, și toate trei⁴“ — vîrfuri de catarg :

Trei vîrfuri de catarg
 În larg
 Răsar ca trei nuiele⁵.

Și, cît privește forma scilciată, ruptă, în bucăți a „noii poezii“, ea se popularizează răpede prin cei mai tineri de atunci, ca pseudonimul I. Volbură⁶.

De fapt însă articolele din „Neamul Românesc“⁴ sînt continuarea, în aceeași formă și cu aceeași țintă, a îndrumărilor din „Sămănătorul“ și se adăugia tăioasa critică socială a d-lui A. C. Cuza.

Încă de pe cînd neînțelegerile venite de la îndreptările politice și de la intrigile unor oameni cari se vedeau numai pe sine slăbiseră legăturile de la „Sămănătorul“, colaborarea celor de acolo, și a

¹ *Ibid.*, p. 1012.

² *Ibid.*, VI, pp. 132-3.

³ La *Revista politică și literară* din Blaj, a lui Aurel Ciatu, cominată de spiritul lui Augustin Bunea, colaborează și d. Lapădatu ș. c. r. ar Iosif, apoi d. Sadoveanu, cu *Balta Lișiștii*.

⁴ *Săm.*, VI, pp. 764-6.

⁵ *Ibid.*, VII, p. 198.

⁶ *Ibid.*, VI, pp. 923-4.

lui D. Anghel, principalul din răsturnătorii căsuței celei vechi, la „Convorbirile Literare“ apărea ca firească, de și, de la Iași, chema acum, în acele condiții de organizație financiară dibace, „Viața Românească“. Gîrleanu, care va fi una din coloanele „Convorbirilor Critice“, despre care va fi vorba mai jos, publica într'unul din numerele jubilar ale revistei *Negustorul Meremet*, una din cele mai bune bucăți ale sale, înviind tipul vechiului prăvăliaș dispărut; moartea celui rămas fără sprijin boieresc și izbit de neapăratul său moștenitor evreu are o adevărată maiestate¹; de altfel Gîrleanu încercă la 1914 o revistă personală, *Prosa*, care isprăvi prin boala lui și prin stîngerea așa de răpede². Raportul de premiare făcut la Academie d-lui Sadoveanu³ de însuși Maiorescu, care procedase așa și față de d. Goga și va sprijini candidatura d-lui Brătescu-Voinești⁴, tindea la refacerea cu noile forțe a frontului „convorbirist“. Poetul ardelean a fost astfel, și el oaspetele revistei, căzută acuma, cum se va spune îndată, în alte mîni⁵. Și d. Vilsan se va adăugi pe atunci la colaboratori⁶, d. Ciuchi, „poeta minor“ la „Sămănătorul“, ajungînd chiar, cu vremea, și tipograful „Convorbirilor“.

La capătul anului 1906 Ioan Bogdan, „fiind împovărat cu cîteva lucrări personale“⁷, trecea conducerea „Convorbirilor“ d-lui Mehedinți, scriitor de reală valoare, plin de simțul pitorescului, dar de un capricios personalism și cu derutante salturi de cugetare: acesta își începea directoratul prin explicații vagi, de altfel inutile, în care era vorba, pe lîngă „vremea lui Alecsandri-Creangă-Eminescu“, precedînd pe a lui „Cojbus“, de „prețioasa colaborare a d-lui Bogdan și a celorlalți istorici“, asigurînd că, — după modelul „Vieței Românești“ —, va fi și o parte științifică pe lîngă aceia că revista „va represinta, se înțelege, mai mult partea literară, ca și până aici“, „criteriul alegerii între colabora-

¹ *Conv. Lit.*, 1906, p. 640 și urm.

² V. Corneliu Moldovanu, *Flacăra*, III. El publică la 1907 *Cea d'întăiu durere, Apoi Odată, Schife din războiu, Într'o noapte de Maiu, Nucul lui Odobac, Din lumea celor cari nu cuvîntă*.

³ Și *Conv. Lit.*, 1907, p. 254 și urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 465-7.

⁵ *Ibid.*, pp. 261-2.

⁶ *Ibid.*, pp. 607-8.

⁷ *Ibid.*, 1906, p. 1160.

tori“ fiind „desăvârșita libertate în marginile talentului și mentalității științifice“, „talentului trebuind să-i acordăm prerogative de a fi fără rezerve, totdeauna și către toți“, „fiecare cu răsăritul și apusul său“. Ca program—, nu era rău. Cronica era foarte variată, articolele istorice fiind înlocuite prin observații despre „oi, boi, pisici, ciini, crocodili și alte animale îmbălsămate“¹. Se ciștigase colaborația lui Cerna, care trece pentru aceasta, deci, pe ultimul plan la concurenții din Iași. Dar de la un timp rămaseră, afară de vechiul prieten Duiliu Zamfirescu, prins într'o polemică, din care a ieșit scăzut, cu „Nicanorii“ de la Iași, doar, ca nuvelisti, pe lângă neagreații la „Viața Românească“ Gîrleanu și Sandu-Aldea, dd. Basarabescu și M. I. Kirișescu (iscălind și Priar)², care va da marea sa schiță de moravuri *Grînzarii*, afară de d. Vilsan, care publică și schițe, și de simpatică abundență de versuri a d-lor Nanu, A. A. Naum și Corneliu Moldovanu, Cerna, prins de grijile doctoratului său de la Lipsca, pierzînd un mare talent obosit³ în răvașe către iubita din țară și în tentative de inovare în care el se îndreaptă și la forma de vers populară. O desordine fără păreche⁴ hotărăște alcătuirea imensei reviste, în care toată nădejdea e doar la lungi articole de continuare, ca povestea vieții filoromînului Urban Jarník și la continua și covârșitoarea contribuție despre artă a d-lui Alexandru Tzigara-Samurçaș. De sigur partea cea mai prețioasă e o bogată ilustrație.

Direcția critică o primia de la 1910 înainte capriciosul impresionist Lovinescu, ale cărui ambiții de sintetisator și îndrumător întreceau, de altfel, cu mult scopurile revistei; același dădea și nuvele, schițe de drum, în care era vorba „de fecioarele Albionului și ale îndepărtatei Thule“ în pagini datate „Veneția“, — în sfîrșit tot ce poate furnisa un om harnic și ambițios care a cetit mult și spune unele ori și mai mult decît atîta.

¹ *Ibid.*, 1907, p. 114.

² V. *ibid.*, 1914, p. 976 și urm. Și unele versuri. Cf. *ibid.*, p. 30.

³ V. oda către Tolstoi:

Dormi în mîndra ta poiană, împăcat cu Dumnezeu,
Odihnește printre umbre, idol sufletului meu;

ibid., 1911, pp. 1-3.

⁴ I se îngăduie unui pamfletar ca Cernăianu să discute cu un istoric ca diaconul N. Popescu. Un document (1910, p. 502) are ca titlu „Suceava, 7 Martie 1493“. Al doilea cas, *ibid.*, 1910², p. 590.

Cu vremea însă revista ajunsese un folositor contrapond pentru influența „Vieții Românești“, represintînd tendințe hotărît naționale și vădit conservatoare. Și numărul colaboratorilor se adăuse atunci, în preajma războiului. În răspunsurile revistei din Iași e, adese ori, fără cit de puțin spirit, o grosolanie fără păreche; atacurile pleacă, de altfel, mai totdeauna de acolo ¹.

De fapt, pentru anii în cari revista foaștei „Junimi“ ajunsese pe mina unor tineri luați prea de curînd cu lauda, un singur adevărat talent se manifestă, al cuiva astăzi cu totul uitat, care poate fi pus alături de însuși d. Brătescu-Voinești, cu care, în nuvelele de caracter țerănesc, se întrece ca simț al celor mai delicate nuanțe și ca nivel etic urmărit fără a frînge regulile veșnice ale frumuseții: Marin Stroescu. Astfel în povestea șchiopului lăutar, rîsul satului, pe care de milă-l iea una din cele mai mîndre fete. Mai sus încă stă *Popa Răducanu*, cu suferințele preotului înșelat vremelnice de unul care „da năvală, pîndia, ochia și nu se lăsa“; și sfîrșitul e, la capătul unei întregi tragedii omenesti, impresionant ². Tot așa în *Preotul Radu*, cu visiunea discretă a Bărăganului și figura bătrînului preot rămas singuratec căruia apa gîrlei îi fură mormintele de care-i era legată inima ³.

Apărută la începutul lui 1907 după retragerea lui N. Iorga de la „Sămănătorul“, revista *Convorbiri critice* adună pe încetul pe toți aceia cari erau îndepărtați de la continuarea revistei de luptă prin noul caracter ce i se dăduse. Doar dacă unora, ca dd. Corneliu Moldovanu, Mîndru și naivul Dragoslav, presintat foarte serios ca un nou Creangă, li se acordă un rang mai mare decît acela care li-a rămas în opinia publică, Cerna învrednicindu-se de cea mai largă prețuire, ca și Sadoveanu, de altfel, a cărui colaborare nu s'a putut căpăta prin laude. Mai sensibil, Caragiale, conservîndu-și tot dreptul la o ironie neobservată sau tolerată, trimete fabule în versuri, cu și fără alusii ⁴. Nu se desprețuiește nici colaborarea vechiului Cyru Oeconomu, dar se culeg tineri, de la

¹ V. *ibid.*, 1914, pp. 217-8.

² *Ibid.*, XXXI, p. 728 și urm. — Tot acolo (XXX², p. 420) apare întâiu St. O. Iosif, cu o traducere din Chamisso.

³ *Ibid.*, XXXIII, p. 316 și urm.

⁴ I, pp. 617-8, 696-6, 710 și urm.; II, p. 57. Cf. I. Dafin, în *Amintiri, Iași*, ed. „Viața Românească“.

dd. Eftimiu și Mircea Rădulescu la M. Săulescu și al d. Gregorian, ba chiar până la d. Arthur Enășescu, evitându-se, din fericire, contactul cu un modernism care nici nu pare, de altfel, să se fi oferit. Ca dramaturg se recomandă, cu banale scenete în versuri sau cu tentative de drame istorice fără cunoștința fondului și fără talent în forma poetică, d. M. Smolski ¹, care iscălește îndată Sorbul.

Critica o poartă, cu mici observații de estetică după criteriile proprii, de obicei pe lângă bunul gust, d. M. Dragomirescu, așa de variabil în concluziile unei metode declarate infailibile, încît la început N. Iorga, cu privire la care se promite și un studiu, rămas nescris sau inedit, e presintat ca aducînd, un „stil plin de un puternic suflu retoric, un mare farmec literar, stil rupt și bogat, plin de patimă și de convingere, mare talent, primul mare moralist“, pentru ca același scriitor apoi să apară ca lipsit de orice însușire în orice domeniu ², ce'a ce se va afirma și în scrieri doctrinare de o utilitate mai mult decît dubioasă, până la o *Știință a literaturii* tradusă și în limba franceză. În același timp se etichetează la rubricile bune, pentru discursuri politice, oamenii în vază ai vieții publice, începînd cu puternicul Ioan I. Brătianu, dar neuitînd nici pe Filipescu, ba chiar pe administratorul Domeniilor Coroanei, Ioan Kalinderu. Se admitea și o colaborare în treacăt a criticului „Noii Reviste Romîne“, Trivale, care figurează aici cu numele lui adevărat de Netzler, pe lângă a profesorului de matematică (la Pitești; dar Moldovean) Nicolae Teohari, suflet sensibil, și chiar și a d-lui Lovinescu, din care se va face apoi un simplu „diletant talentat“, așteptîndu-se și alte lupte.

Dar cei plecați de la „Sămănătorul“ lui Aurel Popovici și Scurtu țineau să li se audă cuvîntul osebit. Deci *Cumpăna* de la 27 Novembre 1909, inaugurată cu un *Înainte* belicos al lui Anghel și cu capricii de bicefalul Mirea, reunind pe d. Sadoveanu cu Anghel și Iosif ³, e de fapt unealta luptelor pur personale ale lui Chendi, care nu cruță acum nici pe Coșbuc, pentru că-și va fi refusat colaborarea: „Acela care e în măsură de a da în primul

¹ III, p. 127 și urm.

² Cf. I, pp. 61-2, 2 7-8, 471, 700, 902; II, pp. 340-1. — La urmă (III, pp. 570-1) N. Iorga redevine un om de „talent“ și un „mare impresionist“. — „Spiritul copilăros“ al d-lui Mehedinți, II, p. 126.

³ V. mai departe, la „Scriitori“.

rînd o nouă înfățișare poesiei actuale, autorul „Idilelor și Baladelor“, trăiește în umbra laurilor din trecut, cu totul adîncit în tilcuirea lui Dante“. Și alții vin la rînd¹. Cu declarația: „revista noastră reappare în formă schimbată“, șubreda înjghebare cu scopuri polemice încetează în April 1910.

Fără un ascuțit de critică d. Ionescu Boteni face, la 1910, încercarea revistei *Căminul Nostru*².

Politica, josnica politică de partid, cu părtinirile și nedreptățile ei, năvălește însă tumultuos literatura după ce multele ei fire suptiri o încunjuraseră, făcînd-o incapabilă de a se regenera. De la nivelul oricum mai înalt al „Vieții Românești“ se va ajunge la *Flacăra* profesorului C. Banu, aproape un jurnal și, în același moment, „Luceafărul“ devenia și politic.

¹ „Un reșiment de nume necunoscute trece prin *Neamul Românesc Literar* și prin alte alcătuiți similare“ (cf., contra lui N. Iorga, p. 248 și urm), dar *Viața Românească* e „o cetate invidiată care reprezintă mai bine interesele literaturi.“ pp. 8-9. Pentru Delavrancea, pp. 17-9, 32 și urm. Se deschid însă coloaiele d-lui Pătrășcanu (pp. 86-8). Articole despre Gîrleanu (pp. 120-2), Arthur Stavri (p. 134 și urm.), d. M. Codreanu (p. 197 și urm.). Se lauda însă d-rul Racovschi (pp. 25-7). Cerna e un declamator (pp. 56-9) (atac de d. Lovinescu, p. 281 și urm.).

² Poeme de d. Nichifor Crainic în maniera lui Coșbuc, și în alta pp. 120, 604. Apărarea „Sămănătorului“ de d. D. Tomescu, p. 548 și urm.

CAP. V.

Împrăștiarea puterilor tineretului

I.

Scriitori noi și vechi.

De fapt, și un nou val de influență apuseană, francesă, și anume contemporan francesă, vine asupra unei literaturi care nu obosise încă pe la 1906.

În ea se confundă ceia ce vine de la două izvoare. Unul e continuarea aceluia al lui Macedonski, care, și după schimbarea sufletească a șefului, a resistat, cu jucăriile de tehnică și cu masca satanică a închipuitelor perversiuni, până la sfârșit.

Celalt e contactul direct cu Parisul, începînd mai de departe, cu generația lui Anghel, ale cărui prime manifestări, în „Contemporanul“, avuseră totuși un caracter „indigen“, tradiționalist.

Cercetarea scriitorilor noi o va învedera. O privire către cei vechi nu poate fi însă nici zădarnică, nici fără interes.

Uimitoarea vitalitate a lui A. Naum. îi îngăduia la peste optzeci de ani să scrie o odă, cu mireasmă antică, la desvelirea statuii lui Vodă-Cuza în 1912. E de sigur, în varietatea de metru, până la cel popular, una din cele mai bune poeme ale lui, și de o frăgezime, de o tinereță uimitoare; bătrînul traducea atunci pe Teocrit, a cărui influență se și simte¹. La 1915 încă el publică un pastel în care se recunoaște aceiași influență a bucolicului doric².

Tot așa de rezistent față de atingerile vremii, Iacob Negruzzi

¹ *Conv. Lit.*, 1912, p. 601 și urm.

² *Ibid.*, 1915, p. 117. V. și *ibid.*, pp. 381-2.

dădea, după „Amintirile din Junimea“, acelea, care înfățișează copilăria sa, cu amănunte interesante despre teatrul păpușilor, despre literatura romantică a vremii ¹.

Mult chinuita poveste, cu subiect împrumutat, a lui Caragiale, *Kir Ianulea*, nu represintă decît ultima licărire a unui mare talent; ea a fost primită cu tot respectul datorit scriitorului ce fusese ².

După visiunile neclare, până la neinteligibil, din *Lydda*, cu schimbul de impresii de tot felul între două ființi, bărbat și femeie, pe care nu deslușim ce le unește în adevăr, o nouă operă a lui Duiliu Zamfirescu, *Ceia ce nu se poate*, continuînd povestea familiei oltene a cărei desvoltare o urmărise autorul, trezește chipuri care pe lîngă ale noii literaturi răsar disparent de slabe, dintr'o lume fără caracter, de care autorul se ocupă în același timp cînd, în unele schițe, el ia subiectele din lumea acelora ale d-lui Bassarabescu. Și cu toate acestea romanul e plin de viață, de mișcare, nu rare ori și de poezie, dar tipurile înseși sînt de o așa de săracă inspirație.

Mai bun în scrisul lui Duiliu Zamfirescu din acest timp e poemul în deosebite ritmuri, între care și metrul popular, *Miriță*. „Descrierile“, sobre, sînt deosebit de frumoase:

Lasă frîl șargului
Să iea drumul largului,
Să ne ducă 'n depărtări
Peste nouă țeri și mări,
Unde cresc sulfinele
Luminînd grădinile.

Sau adevărul de basm din chemarea către calul năzdrăvan:

Alei, șargule fîrtate,
Frate mie pe dreptate,
Prinde-ți frîl cum te prinde,
Mușchii pieptului destinde,
Fă-te plută plutitoare,
Nările, răsuflătoare,
Solz de pește pe picioare
Și mă scoate frățioare,
La prundiș,
La luminiș,

¹ *Ibid.*, 1914, p. 1 și urm.

² *V. V. R.*, XV, p. 206 și urm.

Unde stau ca stelele
Mărgăritărelele.

Și e ceva din „Strigoii“ lui Eminescu în vrăjirea fetei moarte :

Pe recle tîmple, supt părul bălaiu
Mai tremură parc'o lumină ;
Fiorul iubirii din luna lui Maiu
A frintului crin pe tulpină.

Sau :

Și, cum dormia fecioara blînd
Cu fața palidă și suptă,
Se pleacă Domnul tremurînd
Și tîmplele i le sărută.

Iar descrierea luptei e un impresionant zbucium de trupuri și clinchet de arme.

Ca în graiul lui Mircea din „Satira a treia“, Românul își arată și aici drepturile :

Eu sînt de-aici, cum sînt copacii
Și muntele și bolovanul,

dar pe urmă vorbitorul ajunge prea învățat pentru acele vremuri.
Și e o notă de tinereță nouă în această descriere a Oltului :

Venia placid Oltul, tăcut și domol,
Bătrînul habotnic de neamuri,
Dînd salciei barbă și luncii nomol.
Și codrului galbene ramuri.

Une ori două cuvinte încleștate în vorbe, în rime nouă, ajung ca să fixeze un tip, ca atunci cînd apare

... prințul regal
Călare pe calul său graur.

sau cînd zărești

Doi boieri muiiați în zale și cu paloșul de criță
și se ivesc, în tumultul de gesturi și fapte, „bătrînii cneji de sate“,
cari

Dau sprincenele în lături, își prind bărbile în brice
Și, tușind de bătrîneță, se pornesc pe la cnezate
Și-și șterg ochii cu basmale tămîiate cu tămîie.

¹ În *Conv. Lit.*, 1910, p. 140 și urm.; 1912, pp. 274 și urm., p. 420 și urm

Aceiași tinereță de spirit se vede și în hazlia parodie *O curcă romanțioasă*¹, care e o capodoperă de umor, întrecînd cu mult încercările în acest domeniu ale lui Gîrleanu: e o întreagă tragedie în căderea 'n fîntînă a curcii trăsnite de gelosie. Un spirit puțintel căutat deosebește însă comedioara *O amică*². Cu mult mai înche-gată și mai adîncită e *Lumină Nouă*, comedie în trei acte³, cu frumoasa baladă încastrată în dialogurile naturale care îmbracă o acțiune bizară. Groaznica dramă de familie din *Poesia depărtării*⁴, trecerea iubirii de la tată la fiu, s'a represintat cu succes la Bucu-rești în 1913, dar dialogul trăiește, și aici ca și în celelalte lu-crări dramatice ale autorului, prea mult pentru el însuși, și nu pentru acțiune. De o inspirație mai liberă, *Voichița*⁵, din 1914, are aceleași calități. În 1919 apare apoi volumul de poezii *Pe Marea Neagră*. Păcat că Dujlîu Zamfirescu n'a continuat notele despre personalitățile întîlnite 'n cariera sa diplomatică, pe care le înce-puse în 1915⁶ și le-a reluat numai în 1919⁷!

Dintre ceilalți scriitori ai generației de la 1880, Vlahuță, care va fi în curînd obosit și prin suferințele retragerii în timpul războiului⁸, la Bîrlad, la Iași, se manifesta rar. Dar împrejurările tragice ale răscoalelor țerânești din 1907, care smulseră lui Cerna cele trei so-nete *Zile de durere*⁹, iar lui Caragiale acea amară broșură de critică defetistă, dădură o curagioasă, cutezătoare tinereță unui suflet ca al lui¹⁰. Pe cînd Iosif rostia asupra răscoalelor doar o palidă ru-găciune de împăciuire, poetul bătrîn care prindea sensul vremilor noi ridica acușația pentru păcatul ce se spăla acum în sînge până la regele Carol, ocrotitor, din dorința de a-și afirma un vaș prestigiu, al întregii fantasmagorii politice ce aluneca, 'a capăt, în noroiul crunt al execuțiilor de țerani:

¹ *Ibid.*, 1912, pp. 11 și urm., 128 și urm.

² *Ibid.*, p. 241 și urm.

³ *Ibid.*, pp. 363 și urm.

⁴ *Ibid.*, 1913.

⁵ *Ibid.*, 1914, p. 475 și urm.

⁶ *Ibid.*, 1915, p. 861 și urm.

⁷ *Ibid.*, 1919, p. 689 și urm.

⁸ V. Lascarov Moldoveanu, *În grădina lui Naș Mușat*, p. 149 și urm.

⁹ *Conv. Lit.*, 1907, no. 9.

¹⁰ Cf. G. V. Gerota, *Poesia lui Vlahuță*.

Nu ți-ai iubit poporul, Maiestate,
Ori nu l-ai înțeles.

.
Iar, ca să-ți dea o spumă de mărire,
Ca pe-un copil te poartă și-ți arată
Sclipiri și flori.

.
...N'ai putut spre el întinde-o mână
Din greaua platoș' a trufiei tale.

La 1908 el face o călătorie la Paris de unde, la 5 Iunie, scrie lui N. Iorga cu impresii interesante ¹.

Delavrancea încercase prin *Apus de soare*, cu un Ștefan-cel-Mare pacificat, pe care-l mîngîie și-l îngîină femeii sătoase, pe cînd îl caută la rană medicul evreu, un teren istoric, unde, cu cît știa în adevăr și pătrunsese de fapt, marele lui talent de formă nu putea aduce decît un pitoresc popular mai mult decît legendar: primirea călduroasă a piesei s'a datorit și noului curent național și snobismului unei lumi de sus căreia-i plăcea să simuleze revenirea la poporul ei, ca și situației politice de influent ministru a autorului.

Cu totul neatins de vrîstă singur el putea să deie însă la 1908 minunata poveste *Stăpînia odată* ². Cu un mai mare spirit de măsură, propozițiile scurte, întrerupte, cuprind fiecare un adevăr nou de observație, o nuanță încă nedescoperită a senzației și o întorsătură încă nedescoperită a pitorescului graiu muntean, a cărui stăpînire a avut-o el, din instinct, din îmbold de rasă, mai mult decît oricine. E aici *Apus de soare* întors în lumea poveștilor, scuturîndu-și pietrele false ale fabulei istorice, luată ușor și din ușor. Vezi acolo pe bătrîna împărăteasă, fetele care i se strîng la piept, voinicul viteaz care trece pe acasă între două sigure lovituri de spadă. Descrieri diafane fac să răsară iluzii de femei tinere: „naltă, subțire, mlădioasă, se învîrtia ca fusul împrejmur. Și părul

¹ „Din Parisul fumului și al fumurilor, din Parisul scîrboaselor automobile care înfățișează graba stupidă a celor cari nu fac nimic, grabă plină de zgomot și de putoare, îți trimet o frățească strîngere de mînă, împreună cu aceste amintiri ale celui alt Paris, Parisul muncii oneste și artei adevărate, lucruri care au trecut și nu știu dacă s'or mai întoarce. La Salonul lor vîd numai femei despoiate, scălămbăituri și focuri de artificii — în niște colori de te ăa groaza.” La 30 April el era la Abbazia (inedit).

² V. R., IX, p. 345 și urm.

ca niște sculuri de ibrișim gălbuie îi împresura capul cu o lumină revărsată până la mijloc; și ochii verzi ca smaraldul, cu gene răsfripte și lucioase, și mersul ușor, că nu se auzia de călca un om, cu niște piciorușe în doi conduri albi cu tocuri de argint“. Descrierea luptei dintre cei doi împărați, așa cum o aduce ștafeta, e unul din cele mai epice fragmente ale întregului nostru scris; în tușe grăbite ale paletei meștere acțiunea se coboară pe hirtie dinamic. Iar sprinteneala dialogului e amețitor de iute. În aceste câteva pagini se cuprinde mai multă adâncime, varietate și gingășie din folklorul sentimental și stilistic al poporului nostru decît într-o carte întreagă. Povestea e complect transformată și totuși asemenea cu ea însăși. Nu se pune literatură într'însa, ci ea însăși, rămasă aceeași, e, prin descripție și dialogare, scurte și sugestive, literatură. Nu e nici gest, nici atitudine, nici împodobire: cea mai absolută simplitate, smerenia cea mai deplină adaugă la farmecul unei adevărate vrăjiri. „Iar împărăteasa“, spun ultimele rinduri, „mama Irinei, umbla toată ziua cu copilașul în mînă“.

Astfel Delavrancea continuă și în mediul schimbat o activitate, în care o parte, cea mai bună, uimitor de tînără, vine din amintirile de acasă, presintate deosebit de vioiu, ca în povestea Boacăi și a lui Oanea ¹; pe cînd altă dată, mult mai tîrziu, el se silește a da unor scene de moravuri, pentru teatru, multele înțelesuri misterioase, sugestiile ciudate ale mentalității nouă, ca în *A doua conștiință*, cu un substrat patologic, Gioconda lui da Vinci jucîndu-și rolul *actual* alături de b femeie vie ². Publicată prin reviste (actul al patrulea în „Cugetul Românesc“), e o „piesă“ de lumea mare, cu deosebite tipuri de un intelectualism rafinat și o scenă de sinucidere la sfîrșit. Desele indicații arată pe nuvelist, iar disușiunile abstracte pe avocat și pe omul politic.

Irinel, cu eroi ca Dubluescu și Igreceș, înseamnă însă sfîrșitul unei glorioase cariere literare ³.

¹ *Flacăra*, IV, p. 93 și urm.

² V. *ibid.*, III, pp. 409-11.

³ D. Arghezi e îngăduit în revista de la Iași să-l ridiculizeze pe Delavrancea pentru greșita punere în scenă a lui *Hagi Tudose* (V. R., XXV, p. 363 și urm.). O critică dreaptă, dar cuvincoasă a lui *Apus de Soare*, de A. G[orovei], *ibid.*, XXVI, p. 107 și urm. Cf. Iorga, în *N. R. L.*, I. și la „Teatru“.

D. Brătescu-Voinești¹ e ispitit tot mai mult de presintarea amintirilor sale, a conversațiilor sale ca niște casuri psihologice. De aici e inteligibilă trecerea la cercetarea personală a temeiurilor înseși ale societății și ale vieții. Astfel, fasa „Scrisorilor“ dintre care două ieșiră în broșuri, iar a treia, la 1915, în „Viața Românească“². Activitatea sa literară, în care s'a amestecat, un moment, și o piesă de moravuri contemporane, cu d. Hertz, (*Sorana*, 1915), meșteșugarul în acest domeniu, era terminată. Autorul, care publicase la 1903 *Nuvele și schițe* și la 1905 *În lumea dreptății*, continua în acest timp prin *Întuneric și lumină* (1912), prin *În slujba păcii*³.

În noua fasă de după 1906, d. Sadoveanu a isprăvit cu presintarea mediului trăit. Scriitor de carieră, fără altă preocupare, stăpîn pe o manieră capabilă de a da efecte extraordinare cu orice temă, el va trebui să caute aiurea. Minte pe care n'o preocupă, și n'o pot preocupa, probleme abstracte, înțelese în ce au mai înalt și mai adînc, cetitor numai în rari clipe de răgaz și cu o receptivitate scăzută de neconținută producție, care e pentru dînsul o basă de viață și un fel de datorie, puțin aplecat către găsirea de noi orizonturi între și peste granițe, deci neputîndu-se reface total pentru un nou avînt, marele povestitor moldovean recurge deocamdată la un îndoit mijloc de alimentare a fecundului său talent. Preface une ori în nuvelă amintirile sale: orice amintiri, de orice calitate. Sau redă, într'un mediu vag, fictiv, casurile de viață care i se comunică. Nu odată, pentru a doua categorie de nuvele ale sale poate să ajungă la pagini așa de impresionante ca acelea în care presintă liniștea cu care femeia de pe vremea spînzurătorilor mărturisește că ea a ucis pe bărbatul ce i-a fost impus și merge la moarte cu un sentiment oarecum religios ca după îndeplinirea unei misiuni morale sau ca după o curățire a unui trup pîngărit printr'o singură atingere, cînd era beată în noaptea nunții, și printr'o continuă rîvnire zădarnică; darul de a gici al scriitorului născut se învederează și prin amănunțul pitoresc al călcîielor de alamă de la cizmele de gală ale pîrteii și osînditei.

¹ Cf. D. Caracostea, *Poetul Brătescu-Voinești*, 1921. Cf. R. Dianu, în *Lamura*, IX, p. 4 și urm.

² XXXVI, p. 40 și urm.

³ După războiul: *Rătăcire*, 1925. V. și în *margenea cărților*.

Printr'o mare silință el se reface, totuși, neconținut și răpede, pentru cite o nouă perioadă de creațiune.

Contribuția dată „Convorbirilor“ în 1906 cuprinde în adevăr citeva din cele mai impresionante nuvele: *Păcat boieresc*, cu puternicul tip al țerancei care iubește în ciuda oricărui risc, și *Tu n'ai iubit*; în amîndouă elementul de taină care face puterea scriitorului cucerește și reține. Niciodată acest puternic și delicat talent nu ajunsese la armonia din ultima povestire, cu muștrările de cuget ale cui n'a iertat pe aceia ce nu fusese nicio-dată cu vinovăție.

Pasul de la „Floare ofilită“ la romanul *Mărioara Vidrașcu*¹ e foarte mare. Aici un mediu nou: mănăstirea moldovenească, viața la țară pe moșia boierească a unei femei remăritate și a unui vechil și exploatator de pădure, suferințele unei fetițe crescute întăiu în călduțul colț mirosind a busuioc și a tămîie al maicelor care caută unde să-și așeze iubirea, oprită, a maternității lor trezește la puternicul scriitor ca un nou avînt de tinereță. Nicio urmă de fabricație literară pentru reputație și pentru traiu. Din nenorocire romanul n'a fost continuat. Iar încercarea de lungă și atentă analiză psihologică din *Însemnările lui Neculai Manea* nu cuprinde decît un șir de momente disparate, dintre care unele arată obișnuita pătrundere, dar toate nu fac împreună un roman; eroiul, cu îndoielile, ispitele, păcatele și resemnarea sa la o viață care nu e cinstită, dar e dulce, nu oferă absolut niciun interes; mediul de provincie mucedă din „Floare ofilită“ s'a întors deci.

Cu totul altfel, nesfîrșit superioare sînt notele de viață în casa unui boier bogat, stăpîn pe mulți oameni, mai puțin pe sine, poruncind la o lume întregă jucînd, adesea sincer, comedia unei continue indignări nemotivate, condamînd de sus, fără judecată, tot regimul țerii, dar lăudînd o datină ale cării adevărate rosturi nu le înțelege, totul pus în legătură cu fetița lui, uimitor de fină, și povestit ca de o guvernantă străină, care-și arată mirarea și pentru obiceiuri necunoscute și pentru temperamente care o uimesc și o desgustă (*Duduia Margareta*). E aici minunata gîcire a unui mediu pe care scriitorul abia-l va fi zărit în treacăt și pe care l-a „furat“ așa de bine. Și paginile în care dulcea

¹ V. R., III.

față a „cuconului Tudorache“ mărturisește guvernantei cum a cunoscut iubirea omului pe care aceasta și-l credea legat de dînsa sînt printre cele mai pline de o curată poezie din toată literatura noastră. Sfîrșitul, de un tragism căutat, e brutal însă, și supără.

Dar, din tot ce scrisese până atunci povestitorul moldovean, nimic nu se ridică așa de sus, n'are atîta plenitudine de viață ca *Apa Morților*, în care chipul lui Vasilică, chinuitorul soției, vînzătorul fetei și izgonitorul fiului, e zugrăvit cu o pătrundere sufletească adîncă. Și alte figuri din această lume de răzeși sănătoși și de meschină societate orășenească sînt bine prinse. Cercetarea sufletelor stă de sine, nu e sprijinită în lipsurile ei pe maniera tălmăcirii omenеști a cadrelor de natură. Scena în care tatăl răspinge în noaptea de Paști, după lungi ani de la plecare, rănindu-l, pe copilul fugar de pe urma maltratărilor, e de un impresionant dramatism, dar uciderea lui Vasile de nenorocitul epileptic e căutată și jignește simțul cel mai firesc, cu toată scusa bolii. Sfîrșitul nu l-a putut găsi d. Sadoveanu și-l înlocuiește prin vagi considerații melancolice asupra vieții¹. Și schițele de la țară, de prin alte Ținuturi, de nouă și neîntregă colonizare, din *Bordeieni* arată acea uimitoare inițiere în alt mediu, simțit, aici, adînc și reprodus în trăsături tari².

Trecerea la lumea ghetului evreiesc, tratat cu deplină cunoștință a oamenilor de acel care crescuse la Pașcani, și înțeles în vechile obiceiuri și în nevoile elementare ale sufletului omenesc, dă frumoasa nuvelă din același timp, *Haia Sanis*, cu iubirea fetei de Jidov pentru creștinul care smomește inimile; e temă lui Agîrbiceanu din aventura Țigancei, unde însă tatăl se închină, dus de instinctele rasei pe care căuta s'o desbrace, înaintea păcatului făcut, pe cînd dincoace păcătoasa moare, părăsită de creștin și înaintea alor săi cari nu pot să ierte³.

După o serie de „documente omenеști“⁴ prelucrate ca nuvele sau presintate ca atare, d. Sadoveanu caută o vînă nouă de exploatat în acel trecut moldovenesc de aventuri cu care înce-

¹ *Ibid.*, XV-XVI.

² *Ibid.*, XX și XXI.

³ *Ibid.*, IX, p. 169 și urm.

⁴ Și d. A. Gorovei le culege, în *Cruzimi*, 1921.

puse. Dar *Neamul Șoimăreștilor*¹ învederează încă mai mult lipsa de divinație istorică. Multele figuri se întâlnesc, se încaieră, biruie, cad, fără ca vre una să se definească uman pe un fond de realitate în adevăr gîcită².

Și totuși un istoric e ascuns în marele nuvelist. Nu se poate prezenta mai bine, pe singure trei pagini, trecutul unui oraș de cum o face pentru Folticenii săi în cutare pagină uitată³: e un capitol de antologie istorică⁴. Și simple schițe, ca *Orbul*, povestirile mai întinse, ca *Bulboana lui Vălinaș*, sînt uimitor de tinere⁵, odată ce scriitorul e acasă la dînsul. Nimic din ce s'a scris despre dobitoace n'are farmecul observațiilor acestui scriitor gospodar despre cum gîștile vin să ouă și să clocească în casă și despre bucuria cu care gînsacul primește apariția noii generații⁶, precum farmecul pădurii cu tot ce este și vrăjește în ea nu poate fi redat mai bine decît în *Dumbrava minunată*⁷. Iar *Fîntîna dintre plopi*, cu dramatismul iubirii Țigăncușei ieșită în calea răzeșului și lupta acestuia cu Țiganii cari umblă să-l ucidă și o jertfesc pe aceia care i-a trădat, iea loc între ce e mai viguros și mai dulce tot odată în această imensă operă de vrăjire a vieții⁸.

Un timp, d. Sadoveanu, pe care trebuie să-l urmărim pînă în ultimul timp al unei activități care numai la urmă trece prin alte faze, tot mai găsește. Dialogurile dintre baci și călugăr în *Drumul tinereței*⁹ sînt pline de adevăr imediat. Dar și asupra puternicului creator de viață o modă nouă în literatură se va întinde. Această povestire chiar poartă pecetea ei. Titlul însuși a ieșit din obișnuința vechilor sfiei și strigă tare; alte titluri subliniază capitolele. Tipurile se învălmășesc așa, de se uită, și, în locul unei desvoltări, sînt numai preșintări de scene și de situații. Mediul e cu asprime înlăturat. Dialogurile nu se mai is-

¹ V. R., XXV.

² Tot așa de puțin fericită a fost asociația a atît de puțin mersul la biserică Pătrășcanu pentru *Din Viețile Sfinților*.

³ V. R., XLV, pp. 119-21; cf. Iorga în *Drum Drept*, X, pp. 217-8.

⁴ Tot așa schița lui Tudor Pamfile despre Birlad, *ibid.*, XLVI, pp. 279-82. Sau a d-lui N. N. Răutu asupra Botoșanilor, XLVII, p. 261 și urm. Cu mai puțin talent Chișinăul d-lui Cazacu, *ibid.*, p. 264 și urm.

⁵ În *Cucostîrcul albastru*, 1921. Cf. *Ți-aduci aminte...*, 1922.

⁶ V. R., XLIX, pp. 35-40.

⁷ *Ibid.*, p. 242 și urm.

⁸ *Ibid.*, LI, p. 161 și urm. În *Hanul Ancușei* (1925), mai mult repetiții.

⁹ *Ibid.*, LXXI.

prăvesc și, îndată ce nu e vorba de acei baci și de acei călugări, el e de banalitatea curentă. Intellectualismul de formă apare: „Toate lucrurile care-l interesau, pornite mai de mult de un impuls parțial, se mișcau în marginile unei orbite. El își apărea și însuși ca un focar central, căzut de-odată din nou între ele, și orientându-le energetic spre sine“. „Cutare vede „ca și cum un glob de sticlă, plin cu un lichid de opal, ar fi pîlpîit fulgerat“. Sînt „gesturi pulsînd de sînge și cutremur“. O tendință către vulgaritate apare, cu mirosuri neobișnuite: „o pulbere comună pe care o simția iar în nări și 'ntre măsele“. Eroul unei drame de iubire „se desface, se deșeartă de toată mînia și cade slab în iarbă c'un fel de chemat ridicol“. Dar peste aceste involuntare împrumuturi, care sînt o pîngărire, ce frumos e descrisă în tainele ei firea primitivilor cari cutreieră lumea pe căi misterioase, „știind a prinde peștii cu mîna și a găsi pe pămînt, supt cetini dese, ouăle găinilor sălbatece“. Scena luptei cu lupul e de o mare putere epică, până în clipa de istovire a fiarei care „întră c'un fel de demnitate în liniștea morții“. Și adesea se simte în haina cu care autorul îmbracă traiul mănăstirilor de fapt cetirea și imitarea Vieților de Sfinți. Aceasta dă o liniștită și sacră curăție sfîrșitului lui Natanaïl, cel care, în mijlocul oamenilor celor adevărați, iubise.

Aceiași cercetare a omului cum l-a făcut Dumnezeu, o nouă vină de originalitate, va duce la *Țara dincolo de negură* și la *Împărăția apelor*, la *Baltagul*.

De aici însă și după legenda Genevevei, presintată ca *Măria Sa Puiul Pădurii*, începe ceia ce trebuie privit ca o deviere. *Zodia Cancerului*, curios titlu căutat, e un roman istoric din vremea Ducăi-Vodă, dar mediul e rău cunoscut de acela care ar dori să vrăjească o întreagă societate moldovenească, inclusiv nu știu ce Frances care vine s'o zugrăvească. Și mai alătura de toate domeniile însușite de scriitorul care abia a atins vrsta de cincizeci de ani e jucăria cu șahul din volumul următor sau *Viața lui Ștefan-cel-Mare*¹.

Atmosfera neprietenoasă a unei critice de inspirație foarte personală încetinise și avîntul acelora dintre scriitorii generației de la

¹ V. și *Memoriile lui* cc. *Ilie Leon*, V. R., LXIII, p. 199 și urm., *În amintirea lui Creangă*, *Umbre*, *Un instigator* (1912), *Priveliști dobrogene* (1914), *Oameni din lundă* (1924) *Povestiri de seară* (1926), *Țara de dincolo de negură* (1920), *Pildele lui Cuconu' Vichentie*, *Nunta domnișei Ruxandra*, *Uvar*, *Creanga de aur*, *Lacrimile ieromonahului Veniamin*.

„Sămănătorul“ cari nu isprăviseră ca Sandu Aldea în biroul sau pe catedra unei ocupații practice. Duiioasele *Schițe din războiu* ale lui Girleanu, de o atît de umană inspirație și avînd tot ce poate da obișnuința cu ale oștirii, a fostului ofițer au fost întîmpinate de observațiile acre și nedrepte ale unui tînăr care va da și el, mai tîrziu, povestiri bine înjghebate, Vasile Savel, și anume în chiar „Sămănătorul“, ai cărui conducători din 1908 nu puteau să ierte pe autor pentru că se lăsase momit la „Convorbirile critice“¹. Un drum nou și-l deschidea însă Girleanu, care se formase deplin, că în schițele date „Convorbirilor“, dar fără a-și fi găsit un domeniu al său, prin schițele despre micul suflet al gîzelor și celor de o samă cu dînsese în *Din lumea celor cari nu cuvîntă* (1910).

În *Călugărenii* de la 1920, Sandu-Aldea va dovedi că biruie sfîrșitul generației sale. Elemente noi se adaugă: o rafinare a senzațiilor, care odată erau dîrz spontanee. Dacă povestirea istorică pe care o încearcă fără chemare e banală, vechea dramă a pămîntului, între rîvnitorii și stăpînitorii lui, e înfățișată cu putere.

Povestitorul cel mai viu al acestei vremi este însă și rămîne d. I. Agîrbiceanu. Scriitorul ardelean nu caută elementul popular; el nu se poate desface de dînsul, fiindcă în el trăiește, cu tot gîndul și cu toată simțirea sa. Vorbește de o întreagă lume de care nici într'o privință nu s'a depărtat și nu se poate depărta. E fiul, e fratele, e prietenul lor; în mijlocul lor își va face datoria, își va împlini misiunea de preot. Preotul trebuie să-și cunoască pe toată lumea, până la Țiganul covaciu cu mulțimea lui de copii, cari au și ei mărunta și sigura lor caracterizare, ca în admirabila năvelă *Fierarul Petrea*².

În ce privește psihologia nesfîrșitilor săi eroi de la țară, ea are aceeași neconținută revenire cinstită și une ori dureroasă a gîndului, aceeași scurtă rostire a vorbei, cînd ei s'au hotărît odată, ca Slavici. El știe bine ce e instinctul în loc de cugetare și patima elementară: „Sînt tulburări adînci în sufletul omului care fierb neliniștite ca un vîrtej de apă turbure. Și, dacă vîrtejul acesta a

¹ *Săm.*, VII, p. 971 și urm. V., de altfel, *ibid.*, pp. 997-8, rîndurile politice ale lui I. Scurtu. Și Doinaru atacă pe „inamic“ (*ibid.*, pp. 1037-8).—O schiță de Savel, *ibid.*, p. 1005 și urm. Viața vînzătorului de ziare, tratată cu simțire e de sigur o înnoire de subiect.

² *V. R.*, IV, p. 409 și urm.

început odată, nu-l mai poate opri nicio inimă“¹. E și pe alocurea aceeași glumă înfundată într'un zimbet discret. Dar aici, ca și la singur Sandu Aldea, e și toată experiența, toată știința tradițională a cîmpului și a oamenilor lui.

I s'a imputat preotului ardelean lipsa de stil. El nu-l fabrică; de la sine vin și în descrierea naturii încunjurătoare rînduri de toată frumuseța, care par a se scrie singure: „Din spinii costișelor se purtau presurile cu cîntecul de sară; pe marginea pîrăului, pe lîngă ripi codobaturile se înieptau în zborul scurt, ca și cînd ar scăpa din mîna cuiva, se așezau, dînd tactul cu cozile sure, lungi, pe vr'un bruş ori piatră, *mindre de picioarele lor de domnițe*. Pe la mîrginea pădurii mierle cu penele cumu-i tăciunile făceau o gură de gîndiai că s'a aprins ceva pe-acolo. Iar din tufişuri, adînc în pădure, cîntărețele măiestre, gingașe, suspinau cu glasuri mîhnite, necutezînd să iasă la luminiș, în sfiala lor curată“². Sau: „Două stele trec de-odată pe supt bolta înflorită și nu se mai văd, ca și cînd s'ar fi cufundat în nimic. În urma lor două linii de argint se stînsesă grabnic. Afară pe cîmp plîng fluierile feciorilor ce-au mers cu vitele la păscut“³. Sau, iarăși: „Acum bat vînturi aspre ca și cînd ar avea la aripi așchii lungi de stejar“⁴.

Nu e nimic construit, și se observă cu pagubă în arhitectura nuvelor, dar nu e nici nimic fățărît.

Aici e, ca fond, supt atîtea figuri, aceleași și totuși neconținut altele, nu huzurul Murășanului lui Slavici, din părți colonisate, ci drama de sărăcie a Romînului ardelean, fie el și popă. Și e înțelepciunea mocnită cu care el dă lupta și înfruntă greutatea; e, în locul unde se poate vădi mîi bine, în mijlocul nevoilor dintre străini, filosofia unei rase de suferință, dar fără supunerea la care a ajuns elementul din țara domnită și boierită de ai săi.

Supt aparența modestă a unor succesiuni de scene, a unei înșirări de discuții prelungite, în care scriitorul nu poate trage stricte margini de artă chibzuită și socotită sînt însă marile probleme ale existenței poporului românesc din acele locuri: legături cu străinii, conflicte între dinșii. Preotul fără mijloace, țeranii săraci. Sau chinul aspirațiilor sufletești care se înăbușă d'n lipsa

¹ *Ibid.*, III, p. 30.

² *Ibid.*, p. 25.

³ *Ibid.*, p. 33.

⁴ *Ibid.*, p. 212.

de aier. Miseria omului de la altar în fața cîștigului avocațloș, oamenilor de bancă de la orașe. Numai cînd, dincolo de aceste margini, se încearcă analize sufletești în lumea de la orașe a avocaților, încercarea devine de o stîngăcie desperantă ¹.

Dar de obicei cele spuse de acest scriitor, nu apar ca material literar, nu ca *subiect*, ci cu serioșitatea cui e amestecat și el în aceste ciocniri, care-și pune și el întrebările și-și cercetează, cu inima frîntă, suferințele. Cele mai adînci dureri omenești ale celor ce nu le strigă, acest păstor de suflete le știe și le spune așa cum ei înșiși le-ar spune dacă ar avea cine să-i asculte. Nu se poate o mai simplă și mai duioasă miserie umană decît aceea din *Fefelega*, femeia care cară pietre pentru a-și hrăni copiii și vinde bietul căluț bătrîn în ziua cînd pe prețul lui poate cumpăra sicriul celui din urmă din ființele pentru care s'a chinuit. Dar pesimism nu este la capătul acestor învîrtejiri de gînd; nu e numai creștinul care înlătură amenințătoarele umbre negre, ci și omul încredințat de bunătatea ce este în lume, ascunsă de obicei, dar vădindu-se în ceasuri de milă și în ceasuri de dreptate, în ciudata blăstămului de egoism.

Dacă talentul, simplu și puternic, al d-lui Agîrbiceanu scădea însă, cum 'am spus, la atingerea unor subiecte banale, fără mediul de unde-i venia singura și hotărîtoarea inspirație, el se regăsea de cîte ori povestitorul se întorcea în acest cerc din care cunoștea totul, și așa de adînc. Astfel, la 1910, în zguduitoră dramă umană a preotului Man, fiu de contrabandist dunărean ucis, contrabandist el însuși, fugar în lume, pe care o iubire năprasnică-l prinde într'un sat unde vine să-i amintească trecutul părăsit, ducîndu-l la beție, la peire, soția părăsită, care și-a ucis copilul fără tată și a înebunit ².

¹ *Ibid.*, X, p. 165 și urm.

² *Ibid.*, XVI, p. 329 și urm.; XVII, p. 5 și urm. La *Două Iubiri*, fiindcă e tipărită la Vălenii-de-Munte, un critic al „Vieții Românești” nu cruță autorului acușafia de „formă stîngace și primitivă”, de „stîngăcia și neîndemănarea compoziției”, de „cugetări une ori atît de naive”, de „desnodămînte melodramatice” și „situații false”, de detalii inutile, cerînd autorului să „devle mal circumspect, mal dificil față de sine însuși”; *ibid.*, p. 263. Pentru un vechiu colaborator, destul de amabil... În n-l următor păr. Agîrbiceanu publică o schiță (*ibid.*, p. 289 și urm.). Decl și o revenire, trecînd aproape total asupra defectelor, *ibid.*, XX, pp. 1401-. V. și *Lumea Cultă* (1919).

D. Simion Mehedinți era în ceia ce cuprinde mai esențial în suflet un poet al Vrancei sale. Pe cît discuțiile sale teoretice sînt lipsite de statornicie și de logică, procedînd prin acele sărituri care obosesc și mergînd pînă la ultimele margini ale părtenirii și nedreptății, pe atît de vii și de omenește însuflețite sînt scenele din cartea cu care va rămînea în tesaurul literaturii românești, *Oameni de la munte* (1920), în care energia se unește cu înduioșarea.

Cu totul de altă fire și cu altă viață, bătrînul boier de la Dănuțeni, Basarabean și „prinț“ fanariot, „cneaz“ rus, care a înviat viața, trăită sau auzită de el, a țerii sale de naștere, după ce debutase printr'o cărticică de considerații politice. Era, în România liberă, musicant surd și subprefect dobrogean destituit, sărac ca Iov în căsuța sa din Tătărașii Iașului și nobil ca un hidalgo: o rară apariție. „Românul social“ *Pribegi în țară răpîtă* din 1916 a fost prețuit numai în tabăra germanofilă din acest an al cutezătoarei noastre hotăriri¹. Mai tîrziu, în „Neamul Românesc literar“, el va da o întregă serie de note asupra vieții trecute în care sinceritatea adîncă se ridică de la sine la înălțimea unei adevărate literaturi; o remarcabilă putere de construcție se adăugia la sensul adînc și duios al vieții, dînd pagini care vor rămînea².

Alături de amintirile lui Moruzi se pot pune acelea ale istoricului, diletant, dar bine informat și pătrunzător, gata de luptă și cînd n'avea dreptate, dar știind să-și pregătească aparența unei victorii, Radu Rosetti. Dacă *Poveștile moldovenești* și *Noile povești moldovenești* nu sînt cu totul literatură, iar romanele sale istorice, *Păcatul Sulgerului* și *Cu paloșul*³ nu se țin, *Amintirile* dau într'o formă foarte atrăgătoare prețioase știri despre vechea viață moldovenească⁴.

Față de o mare parte din lînceda prosă a celor cari nu știau ce e viața, viguroasele reminiscențe ale d-lui C. Stere, iscălite „C.

¹ V. R., XLI, p. 157 și urm. Cf. însă N. Iorga, în *N. R. L.*, IV, p. 242 și urm. Bibliografie: *Înstrăinații* (1910). V. și P. V. Gîdei, în revista *Răzeșul*, pp. 32 și urm., 80 și urm. — Cf. Sergiu Victor Cujbă, *Cîntări basarabene* (1920).

² V. și, pentru *Moartea lui Cain*, *Drum Drept*, X, p. 77 și urm.

³ V. aprecierea laudătoare a d-lui Ibrăileanu, în *V. R.*, LII, p. 242.

⁴ Întăiu *ibid.*, LI-II.

Nistrul⁴ represintă o literatură cu atât mai adevărată, cu cât se vede mai puțin căutată¹, de și îngrămădirea figurilor și cuvintelor obosește răpede. Cele trei romane în care, supt titluri ciudate, ca acela de *Lutul*, a descris o viață interesantă fiindcă nu samănă cu cele trăite de oamenii noștri supt cerul nostru, au atras de sigur mai mult prin presintările de idei decît prin formă, care rămîne neîngrijită și lipsită de poesie.

Dar o carieră literară începută puternic prin schițe scurte, nervoase, cu cuvinte puține, cîntărite, care cad grele de înțeles, a fost a d-lui M. I. Chirițescu, care publică în 1913 *Grănicerul*². O energie sălbatecă însufleștețe târziu după războiul *Pahonțul* aceluiași, una din cele mai dinamice povestiri ale literaturii noastre³. Aici e o întregă înviere și uriașă înălțare a umilei literaturi de haiduci din vremea unui N. D. Popescu. Nu e aproape rînd care să nu scapere de noutatea cuvintului. Și spectacolele de natură ameteșc de mireazmă proaspătă: „Pasările sălbătăciunii se înapoiau ostenite și sătule pe la cuiburi. Gaițele și stăncuțele încovoiau crengile supt povara lor. Ulubejii forfotiau ca săgețile printre horbota frunzelor. Mierloii, ucenici în ale cîntatului, amuțiseră, iar privighetoarea mîhnită își ciupia duios coardele. Din hățîșuri se strecurau vulpile viclene, iar în aslințit soarele rușinat își întorsese fața de la lume. Un aromit de sulcină și de mierea-lupului se irosia alături de izul mușchiului și ciupercilor vrăjitoarești. O boare domoală se stîrnia din oftatul tainic al pămîntului reavăn“. Sau cînd se infățișează, așa de scurt și expresiv un fapt de dimineată. „Coroana Împăraților încununa creștetul bolții limpezite de nouri“. Și portretul monstrului Șogor se poate pune alături cu vedeniile de spaimă pe care le construiește Hugo în *Bug-Jargal*. Vrăjirea întregului cadru al vechii vieți de țară e de altfel, uimitoare. Și filologul ar pleca de acolo cu traista plină de cuvinte locale, unele deosebit le interesante. Dar ceia ce întrece însușirile celelalte ale acestei tragice presintări e gestul ultim al hoțului murind care-și ucide calul, „Dropioiul“, ca să nu ajungă a fi pingărit de alte mîni⁴.

¹ *Ibid.*, XXV, p. 250 și urm.

² *Ibid.*, p. 48 și urm.

³ *Ibid.*, XLV, p. 201 și urm.

⁴ V. volumele *Grănicerul*, *Răsaduri*. A nu se confunđa cu N. Kirîțescu *Un erou* (1924),

Literatura cu subiecte rurale trecea de la anosta înșirare a bunului, modestului I. Dragoslav din Folticeni, la dialogurile naturale, dar aspre și vulgare, ale d-lui I. C. Vissarion, Dîmbovițean, țeran trăind între țerani, a căror aspră viață o descrie în romanul *Petre Pîrcălabul* (1920). Și totuși, odată, acesta a dat în parabola *Satul lui Sf. Petre* o povestire popular evangelică de cea mai desăvîrșită măsură clasică, o capodoperă în genul ei ¹.

Vechiul fel de a povesti simplu, în propoziții scurte, fără măcar atîta „artă” ca la d. Agîrbiceanu, cu multe naivități și cu o continuă stîngăcie simpatică, dar plin de mărturisiri adevărate, ori de e vorba de locuri străine pe care le vede marinarul, neștiind totdeauna ce e în dosul aspectului lor actual, ori de răsar amintiri înduioșate din viața sufletească, îl continuă și ofițerul de marină Botez, care iscălește „Jean Bart” ².

D. Caton Theodorian (n. Craiova, 14 Maiu 1871) ³ se arată de la început pătrunzător în intimitățile sufletești și stăpîn pe o formă netedă și sigură ⁴. Bucata *Aiurea*, profund mișcătoare, e una din cele mai frumoase povestiri care s’au scris în românește. Ce a urmat n’ă îndreptățit așa de frumoase speranțe. În *Neamul Solovenilor* însă scriitorul oltean îndrăznește a înjgheba un roman naturalist, cu multe chipuri bine delinuate ⁵.

Glume vulgare și sarbede compun în cea mai mare parte literatura de observație mărunță dintr’o lume caraghioasă de popi stricați și alte rumegușuri ale societății a d-lui Pătrășcanu ⁶. „singurul discipol al lui Caragiale” pentru „Viața Românească” ⁷. Se pot pune în față, ca represintînd un spirit mai fin, unit cu o

¹ V. R., XXXVII, p. 5 și urm. (și în volum). V. și basmul *Ber-Căciulă* (1921).

² Cf. *Datorii uitate*, 1921.

³ *Jun. Lit.*, VI, p. 22.

⁴ *Săm.*, VI, p. 850 și urm. Amintiri de carieră, banale, *ibid.*, p. 904 și urm., 953 și urm.

⁵ Și *Petale* (1891), *Prima Durere* (1906). Cf. *Săm.*, V, p. 539. La 1909 *Calea sufletului*. La 1913 *Povestea unei odăi. Medalii și plachete* (1914), *Bujoreștii* (piesă, dură; 1915), *Comedia inimii* (1916).

⁶ Pe lingă *Timotei Mucenicul*, *Schițe și amintiri* (1909), *Trei comedii Amintirile lui C. Casian*, *Domnu’ Nae*, *Candidat fără noroc*, *Un prînz de gală*. — În același gen, sprintenul ziarist Petre Locusteanu, *Sintem nebuni* (1913).

⁷ XXV, p. 67.

înduioșată înțelegere ironică a lucrurilor, schițele d-lui H. Stahl¹. Și notele din Dobrogea ale d-lui Sanielevici cuprind mai multă viață decât acele caricaturi cu cărbunele pe zidul murdar al vieții politice și morale de la noi. Gluma o cultivă cu talent un începător, d. Constantin Gane (fiul lui Ștefan Gane din Botoșani²). Fiul folkloristului Simion Marian, d. Liviu Marian, profesor, dă schițele vioaie din *Suflete stinghere* (1910) și *Printre stropi* (1912), în timp ce satul argeșean e presintat autentic de d. Mihail Lungianu³. Cu mult mai multă analiză, une ori duioasă și putere tragică, d. Dimitrie Iov⁴. Mai ambițioase vor fi primele încercări de roman social și moral ale d-nei Irina Lecca (apoi călugăriță la Agapia), ca *Pe urma dragostei*⁵ și o înjghebare îndrăzneată de roman e aceia despre epoca lui Ștefan-cel-Mare a preotului lugojan Mihail Gașpar, mort după războiu⁶. Bogate în observații de viață locală vor apărea schițele din 1912, în „Neamul Românesc Literar“, ale aceluia care iscălia „locotenentul Cîmpeanu“, mai ales vioaia povestire *Cu plasa*⁷; d. Mihail Pricopie dă tot acolo frumoase schițe. Acela care fusese poetul Radu Rosetti publică acum viaie schițe de călătorie⁸.

Cu înfățișarea printr'o stăruitoare, poate prea lungă analiză a efectelor în sufletul simplu al aprodului pe care-l poate produce o trecătoare familiaritate a șefului său celui mare, cu această răsfățare a unui proces de simțire foarte simplu, începe la „Viața Românească“ o carieră care va fi lungă și-i va aduce o mare reputație un Ardelean așezat la București care, deocamdată, cu părăsirea unor amintiri vii din viața țerănească de acasă, va

¹ *Bucureștii cari se duc, De la manevre* (1912), *Macabre și vice-versa* (1915).

² *Amintirile unui fost holeric* (1914), *Pe aripa vremii* (1923) și cărți de istorie romanțată. — De d. Ioan Gane versuri și povestiri. — Pentru Tudor Pamfile († 1921) și (la 1921) *Noaptea-Sf. Andrei*. Cf. și Culea, în *Lamura*, IX, p. 187 și urm..

³ *Din umbra satelor*, 1914; *Zile senine, La cruci, Postelnicul Cumpână, Clacă și robot, Din umbra satelor, În serbători*.

⁴ *În lunca Trotușului*, 1921.

⁵ *V. N. R. L.*, III, pp. 225-6.

⁶ *N. R. L.* Cf. *În vraja trecutului* (1908), *Fata Vornicului Oană* (1929).

⁷ *N. R. L.*, III, p. 693 și urm.

⁸ *Din largul lumii*. — V. și Quintus (Ionescu, Ploeștean, † 1933), *Cășnicii* (1910).

da subiecte tot așa de decolorate ca ale d-lui Pătrășcanu, d. Liviu Rebreanu ¹ (n. la Tirlisiua, 27 Novembre 1885; fiu de învățător în Maeru; studii la Năsăud și Bistrița, apoi la *Ludoviceum* din Budapesta), a cărui construcție puternică în domeniul romanului se va învedera numai după războiu.

În aceeași categorie intră cu opera, de o cetire plăcută a lui Chiru Nanov, și autor de descrieri de călătorie ², povestirile aceluia Sucevean, ziarist de talent și critic, mort tânăr, Vasile Savel ³, ale d-lui N. Pora ⁴.

Alături stă continuarea, cetită numai în anume cercuri, a vechii povestiri naive, ca un Rădulescu-Niger ⁵.

În Bucovina se forma tot atunci, în domeniul istoriografiei, un puternic talent pe care l-a răpit tânăr îndeplinirea datoriei către România, unde a căzut luptând în timpul marelui războiu; al lui Ioan Grămadă (1886-1917) ⁶.

II.

Noii poeți tradiționali.

Poesia dă, în acest timp, mult mai puțin, în afară de încercările unei inovații de împrumut care trebuie cercetate deosebit.

Rare ori un mare avînt poetic s'a obosit mai răpede decît al d-lui Goga, devenit îndată după uimitoarea sa primă vădire și un pitoresc prosator preocupat de ținta luptelor sale. Micile poeme pe care continuă a le da din străinătatea unde petrecea tânărul Ardelean, „Viața Românească” ⁷ au, într'un ritm care nu lovește atenția, sonorități mate, ceva ca un nou Alecsandri ivit fără tinerețe.

Volumul al doilea al poetului *Ne chiamă pămîntul*, profund influențat de spiritul revistei ieșene, care-l adoptase cu o căldură ce nu era de loc desinteresată, încerca să vădească un poet social și filosofic, de o înaltă cultură modernă, cum cerea noul crez care se predica. Și formulele banale ale publicisticii

¹ V. R., XXII, p. 384 și urm.

² *Din Bucovina de qîtă dată* (1912); *România jună* (1912). V. *Jun. Lit.*, 1923, p. 358 și urm.; XV, pp. 116 și urm., 168 și urm., 224 și urm.

³ *Tinereța Casandrei, Ochiul Dracului* (1913), *Prăbușirea tronurilor* (1914), *Paloș Impărat* (1914), *Așa i-a fost scris*.

⁴ *Vadul hoșilor*.

⁵ *Intr'o noapte pe Bărăgan* (1914).

⁶ *Rustice, Orfanii neamului* (1903).

⁷ Dar și *Conv. Lit.*, 1924, p. 36 și urm.: versuri, însă, foarte slabe.

ineacă răpede în grămădirea lor violentă ceia ce fusese un izvor de viață adevărată, de care se lepăda aproape, în bătaia unor aripi mai ambițioase, acela care-l făcuse a țîșni din stîncă¹. De aici la publicistica aprigă, nedreaptă, plină de patimă și ură, la mesianismul noilor revelații din foaia politică *Țara Noastră*, menită a-i curăți pe toți adversarii și rivalii, era numai un pas, și, din nenorocire pentru un așa de mare talent, el s'a făcut.

Pe cînd, deci, poeziile se succedau fără un substrat sentimental nou sau apropieri inedite de gîndire, — „fatala oboesală în preajma vristei de treizeci de ani a poezilor romîni“, ziceau la 1916 admiratorii săi pentru motive sociale din 1906² —, ceia ce se spune în *Ne chiamă pămîntul* și *Din umbra zidurilor* fiind repetiții convenabile față de răsunătoarea inspirație primă, *Insemnările unui trecător* din 1911 arătau, într'o prosă adesea prolixă în violența ei fără stavilă, că noul cîntăreț ardelean era cîștigat definitiv de viața politică, închinîndu-î această distinsă prosă de literator desgustat.

Întoarcerea la poezie numai în 1916 se datorește unei inspirații de aceeași natură politică: dorința Ardeleanului pribegit în București în momentul deslănțuirii războiului mondial de a combate, nu numai pe amicii Centralilor, dar și pe „lașii“ unei neutralități care i se părea din cale afară de prelungită. Va da astfel *Strigăte în pustiu* și apoi *Cîntece fără țară*, în timpul cînd propaganda, cu N. Filipescu și membrii Ligei Culturale, de-a lungul țerii pentru „întrearea în acțiune“ revela posibilitățile oratorice, remarcabile, ale unei violențe calculate, pe care o ajutau și răsunete de glas potrivite pentru această misiune. Vocabulariul ziaristului e pus în versurile poeziei, care cere neapărat un alt limbajiu decît al formulelor clare în serviciul silogismelor argumentării: ea sugerează și strecoară, nu afirmă și nu impune. E o literatură poetică de aceeași valoare, menită să dispară în conștiința vremilor următoare, ca a lui Auguste Barbier, nu ca a lui Béranger, în care măcar gluma populară rămîne. Poesia are dreptul — și chiar datoria — de a lupta, dar ea trebuie să se ridice neapărat la registrul care i se cuvine, și aceasta nu trecător, prin cîteva strigăte pe acest portativ, ci permanent și unitar. Tonul *Eroicelor*

¹ Judecata lui N. Iorga din *N. R. L.*, I, pp. 413-5, s'a confirmat de vreme

² *V. L.*, XLI, p. 168. Retragerea de la *Lucefărul*, 1909, p. 347. *V. și Precursorii* (prosă).

unui Mircea Dem. Rădulescu, al *Aquilelor* unui Ion Al. George ¹, nu putea fi al poetului ovaționat, la ivirea sa, de toată Romînia.

Dar încă de la 1910 era în București, ca foarte tânăr pedagog la institutul Clinciu-Popa, un Ardelean, fiu de preot și nepot de sătean, Aron Cotruș, care va da în curînd altfel de poezie, în adevăr tînără și dîrză, de ritmuri frînte, de cuvinte tari, plină de setea luptei pentru idealuri naționale, dar mai mult încă neted social țărănești ², care, îndepărtîndu-se de tradiție, se va opri totuși înaintea neinteligibilului la modă.

După bucăți „patriotice“ ca aceia, cu versuri viguroase, contra răpirii Basarabiei, la 1912, Cerna, preocupat la Lipsca de redactarea tesei sale, găsește puterea de închegare din cele d'întăiu timpuri numai într'o bucată de gîndire ca *După furtună* ³, pe cînd virtuositatea, interesul pentru orice idee ale d-lui Dimitrie Nanu se mențin în *Poemele Credinței* din 1914 ⁴.

Dar o soartă rea părea că urmărește puținele puteri care, în acești ani de intermezzo, fîgăduiau. La 1906 „Sămănătorul“ publica versuri postume de un tînăr, mort de curînd, C. Secheanu, de loc din Moldova, care se pregătia pentru o carieră de artist dramatic. Amîndouă bucățile sînt de o frumuseță sigură, definitivă. Și aceia care presintă gîndurile negre de noapte, ca inspirațiile trecătoare venind și pierind

Cum rupe vîntul floricele,
Cum rupe vîrcolacul luna,

și aceia care presintă cu totul original o priveliște de amurg „la hanul cu trei plopi în poartă“:

Prin snopi de grîu tresaltăglasul
Tîrziu al pîlpalacului,
Iar din cuibarele de trestii
Răsare știma lacului ⁵.

¹ V. și *Sapho*, în *Conv. Lit.*, 1912 (volumul la 1915). Palde și cele din *Domus taciturna, Elegii* 1926.

² La data arătată dorla, într'o scrisoare particulară către N. Iorga, „să poată lupta cu puteri titanice pentru cei mulți osîndiți să plîngă și să tacă“. Mai tîrziu: *Miine, Printre oamenii în mers*.

³ *Conv. Lit.*, 1914, p. 18. Cf. *ibid.*, 1912, pp. 281-4. — Corespondența lui din acest timp, *ibid.*, 1914, pp. 843 și urm., 1079 și urm.; 1916, pp. 123 și urm., 401 și urm.; 1923, pp. 232 și urm., 435 și urm.

⁴ V. și volumul de adunare din 1934.

⁵ *Săm.*, VII, pp. 821-2. *Ibid.*, VIII, pp. 285-6, versuri iscălite C. Seche. Tot așa și *ibid.*, p. 741. Și o schiță, *ibid.*, pp. 784-6. V. și *ibid.*, pp. 880-1.

Tot în acest moment Alfred Moșoiu, mort dăunăzi, după o carieră de modest funcționar infirm, începe cu frumoase amintiri dintr'o ședere în Franța, cîntînd, la Versailles,

Apusul trist al unui Rege-Soare

și umbra dureroasă a Mariei Antoinettei:

Pășind încet își poartă silueta¹.

În mijlocul altei poezii, de zădărnice și de răsfăț, júcîndu-se de-a silabele și împăunîndu-se cu greutatea rimei, rîzînd de public, dar și de ea însăși, încă un adevărat poet se ivește, leșeanul M. Codreanu. Un întăiu volum, *Diafane*, din 1901, stîngaci și pretențios, fusese rău primit². E în primele lui versuri publicate de „Viața Românească”, în disciplina strictă a sonetului de cea mai parnasiană tăietură, viață și voie bună, un viteaz și nobil avînt, ca în *Sturzul*:

Într'însul parcă supraviețuiește
Un dar de strămoșească haiducie,
Căci fluieră cu-atîta voinicie
Încît poiana 'ntreagă clocotește.

De-un freamăt vechiu tot codrul se trezește
Și 'nvie 'n el pierduta poezie:
Bujor nu-i mort; în munți Jianu 'nvie,
La Șanta 'n văi Codreanu se ivește.

Ca azi, căluțul meu, de vreme multă
Urechea nu-și îndreaptă și n'ascultă...
— Mai fluieră-mi, măi sturzule, odată...

Mai fluieră..., ca 'n vînt să se stîrnească
Un duh viteaz de flintă descărcată
În inimă de liftă păgînească³ l...

Și e atîta mișcare în *Călărețul*, unde „fugarul fără' de frică“

E sufletu-mi pe dorul meu călare
Fugînd spre tine 'n zbor de rîndunică⁴!

Puține cuvinte ajung acestui meșter din instinct pentru a da imaginea:

¹ *Flacăra*, III, pp. 15-211 (an. 1912); IV, p. 2. Și teatru: *Pierde-vară* (comedie).

² V. Șt. Orășanu, în *Conv. Lit.*, 1901, p. 181 și urm.

³ *V. R.*, X, p. 172.

⁴ *Ibid.*, p. 173.

Al nopții fermecat mister
 Coboară 'n jos din înălțime,
 Iar printr'a stelelor mulțime,
 Luceafărul, trecînd stingher,
 Cunună liniștea din cer
 Cu-a zărilor întunecime ¹.

Și nota populară are aici o sprinteneală de glumă care o face nouă ².

Dar, chiar atunci cînd prezintă iubirile sale ori cînd glorifică Iașul de care e legat ³, cînd vorbește de trecut, de țară, de neam ⁴, — doar cu excepția aceluia cîntec haiducesc —, inspirația interioară lipsește, și această poezie de o formă așa de îngrijită va încremeni în tehnica ei parnasiană. Gluma ușoară nu e totdeauna așa de sprintenă și adevăratul spirit nu scînteie; atitudinea cetitorului harnic al literaturii franceze se simte de împrumut. În aceste *Statui* nu e marmură adevărată pe care s'o fi sărutat soarele cald al vieții. Totul vine din cămăruță, departe de natură și departe de luptă. E, cum o mărturisește poetul însuși, „lirism stăpînit și rece“ ⁵ fără a închide măcar o cugetare superioară. E totuși, hrănită din Hérédia și cu citații din Leopardi, o poezie de trudă delicată și de clară expresie, cu preocupări intelectuale nobile.

Un fir de adevărată poezie se deapănă însă și mai departe, pe acest timp de oboesală și mercantilism, în care tehnica, pe care o cultivă și talentul unui ucenic al școlii lui Macedonski, d. Cincinat Pavelescu ⁶, ajunge a domina versul cu un înțeles oarecare. Astfel, supt bune auspicii de naturaleță, cu un simț fin pentru armonie, începe și un tînăr poet menit să cadă prea curînd în banalitate, d. Mircea Dem. Rădulescu. La el, în *La șezătoare*⁷:

¹ *Din cînd în cînd, Poesii*, 1501-3. V. și *Cîntecul deșertăciunii* (1929). — Traduce pe Richelin (*Martirii*) și Rostand (*Prințesa 'ndepărtată, Cyrano de Bergerac*). Pentru „Viața Românească“ el suferă de „negligența formei și banalitatea unor expresii“, XI, p. 302.

² *Ibid.*, XIV, p. 195 și urm. V. și *ibid.*, pp. 371-2; XV, pp. 60-1, 233-4, 384; XVI, pp. 27-9, 358-61; XVII, pp. 57, 195-6, 296-7, etc.

³ *Statui*, p. 13 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 49 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 63.

⁶ *Poesii*, 1911.

⁷ V. R., XII, pp. 200-1.

Domnițele torc pe 'ndelete
 Din fusele lor de sîdef;
 Flori roșii le scînteie 'n plete.
 Domnițele torc pe 'ndelete,
 Iar altele cos la gherghef.

Și între cele mai bune poeme din întreaga noastră literatură trebuie să se puie meșteșugita, armonioasa presintare a amintirilor din *Leii de piatră*:

Orchestra lin prelude un vals banal de Strauss,
 Domol foșnesc castanii o dulce simfonie;
 O ramură mișcată e-o notă în adaus
 Și pe nisip înseamnă o umbră viorie,
 Acum, împodobite de flori și diamante,
 Ca albe siluete de statui mișcătoare,
 Frumoasele trec falnic în rochii elegante
 Și 'n urma lor rămîne un vag parfum de floare¹.

Autorul începuse a publica în „Sămănătorul“², cu o baladă, propunându-și să continue printr'„un ciclu de balade cu subiecte din istoria noastră, după chipul baladelor nordice, scurte, cu dialog și acțiune dramatică“³. Dar tot acolo, mai târziu, el cînta astfel, deplorabil de banal:

Supt vraja ochilor tăi negri,
 Ca două adîncimi de ape,
 Eu văd o noapte fără lună,
 Cînd tu ridici a tale pleoape⁴.

Sau:

Tu ce ești icoana
 Visurilor blînde,
 Vin' și 'nchină-mi rana
 Inimii plăpînde⁵.

Poesia bucovineană a d-lui Gheorghe Rotaru-Rotică, totdeauna corectă, n'are un timbru de personalitate, cu toate silințele, mai

¹ *Ibid.*, XXI, pp. 392-5. Același notă în *Noapte de vară*, *ibid.*, XXIV, pp. 201-2. V. și frumoasa serenadă *ibid.*, XXVIII, pp. 375-7. Cf. *Conv. Lit.*, 1911, p. 387 și urm.— Ca volum până la războiu, *Poeme eroice*, 1915.

² III, 110 (1908).

³ Scrisoare inedită.

⁴ *Ibid.*, VIII, p. 410.

⁵ *Ibid.*, p. 419. De aceeași callitate sînt versurile iscălite „Sormion“, p. 441.

târzii, de a o afirma în *Păharul blăstămat*¹. Îi răspund versurile fragede ale d-lui C. A. Giulescu².

Cum nu făcea parte din clan, a fost ignorată la „Viața Românească” poesia ieșeană, simplă, dar nu fără însușiri, a d-lui G. Botez-Gordon³. Tot așa de lăsate la o parte, pot să se cetească nu fără plăcere micile bucăți lirice, adînc simțite, din *Sărăcie și Spinii* (1915), ale medicului ieșean Steuermann-Rodion, care a isprăvit, tînăr, prin sinucidere. După moarte i s'a publicat volumul *Frontul Roșu* (1920), cu note sufletești din Marele Războiu, adînc sincere și în adevăr emoționante, presintînd jalea pribegilor, umbrele descălecătorilor, o mare durere omenească pe care nici-o religie n'o mîngîie: „în noi e mîntuirea”⁴.

Pe cînd poesia filosofică era cultivată, ridicîndu-se une ori foarte sus, de magistratul Ioan Popescu, care iscălește Pajură (*Cîntece de amurg*) și ofițerul Năsturaș (Volbură Poiană) presintă în limpezi versuri armonioase subiecte deosebite fără a-și putea forma o adevărată originalitate⁵, d. I. Pillat aduce cu sine, îmbrăcîndu-și scrisul într'un stil post-parnasian din ce în ce mai clar, o unire interesantă între un patriarcalism potolit, care-i vine din Moldova tatălui, coborîtor al unei familii de negustori botușăneni (Vasilu-Pilat), și de ambițioase rîvniri, de statornicie îndărătnică, de nevoie neîncetată a creațiunii, care e de la Brătieni, din cari el se coboară prin fiica marelui ministru al lui Carol I-iu. Fost imitator al artificialismului macedonskian⁶, căruia nu i-a refuzat grăuntele de tămîie, format în 1913 la Paris⁷, amestecat în politică, o solidă cultură francesă îl îndreaptă către modelele parisiene, cărora nu li stă în cale nimic ca influență din alte literaturi, de un alt interes, și nici dintr'un clasicism pe care tînărul nu l-a prins nici armonic elenic, nici disciplinat roman. Dar, cîștigat de curentul „Sămănă-

¹ 1924. Cf., de același, *Cîntarea suferinții*, 1920. Și *Bucovina care s'a dus*, 1920.

² V. și *Priveliști și amintiri*, 1913. Cf. acelea ale d-lui G. Gregorian (și în *Flacăra*, IV (1915), p. 105).

³ V. Iorga, în *N. R. L.*, II, p. 145 și urm.

⁴ Și *O toamnă la Paris*.

⁵ *Glasul brazdelor*, 1914. — Versuri curgătoare de Eugen Revent (*Cîntecul Neamului*, 1914).

⁶ Cf. părerea sa despre symbolism, *Flacăra*, V, pp. 362-3.

⁷ *Flacăra*, III, p. 98.

torului^a, la care extrema sa tinereță de atunci n'a putut colabora, d. Pillat nu se poate desface de o înfrurire de natură rurală pe care n'o *aduce* de la Florica unui bunic și de la Miorcanii tatălui, ci o *duce* acolo, în căutarea de inspirație, după concepțiile sale teoretice, și el nu-și îngăduie a se rupe de un trecut a cărui adevărată vlagă n'a supt-o, cu tot actul de pioasă închinare către dînsul. Trăind într'o lume artificială, fără lupta grea cu o profesie, admirat și alintat de o admirabilă familie, i s'a întîmplat de la început ceia ce face slăbiciunea lui Alecsandri, ca al cărui continuator, nu fără dreptate, a fost înfățișat: un suflet inteligent răsună fără putere și fără discreție de tot ce, în țară și în afară, preocupă și chinuiește naturi mai bărbătești. Ceia ce a făcut acest poet de o continuă tinereță, aproape adolescentă, e așa de „bine“, încît e greu să se stabilească o gradație și să se descopere o altă dezvoltare decît aceia a jocului diligent cu subiectele. E cazul unui Haralamb Lecca, dar cu cineva perfect convenabil, chiar și atunci cînd simte nevoia rîvnirilor. Am zice că emoționează cu atît mai puțin, cu cît place mai mult, — place mai mult la un anume nivel social. Pe acest nivel, cu tot ce a acordat fondului național, întocmai ca latifundiile pe care mărînimos le-a dăruit clasa sa, îl și întru-chipează admirabil, continuînd eleganța noii aristocrații „roșii“ de după 1848. Îi corespund în elocvență și în prosa retorică amintirile și portretele lui I. Gh. Duca. O mai stăruitoare oprire asupra lucrurilor văzute decît a celor din fondul interior, sensibil, dar sărac, i-ar fi dat mai multe tablouri așa de frumoase ca *Pescarul*¹.

Cu toată deosebirea de origine și de viață, este o mare asemănare între d. Pillat și cineva care, într'o prodigioasă productivitate, a izbutit să-l întrecă, atacînd și drama, în care cel d'întăiu a dat numai, cu amicul său, d. Horia Furtună, o feerie nereușită: acesta cultivă, cu frenesie, și nuvela, încearcă romanul, presintîndu-se ca gînditor prin cugetările sale; el trece dincolo de hotarele țerii pentru a presînta Parisului tentative de teatru european. E uimitor cum d. Victor Eftimiu, acest Macedonean, născut într'un sat, din părinți slavi, de și el însuși își atribuie o origine alba-

¹ *Flacăra*, V, p. 148. — Bibliografie: *Eternități de-o clipă* (1913), *Visări păgîne* (1913), *Amăgiri* (1916). — După războiu: *Grădina între ziduri* (1920), *Pe Argeș în sus* (1923), *Biserica de altă dată* (1926), *Satul meu* (1926), *Întoarcere*, *Limpezimi*, *Caietul verde*, *Pasărea de lut*. — Ci. N. R. L., IV, pp. 641-2.

nesă, venit la București, apoi la Sibiu, unde a lucrat în gazetărie supt ocrotirea d-lui Goga, și-a putut însuși atât de bine cunoștința limbii din care poate face tot ce vrea și chiar, până în oarecare măsură, tesaurul de folclor al unei nații la care s'a raliat destul de târziu. *Înșiră-te mărgărite* (1911) al scriitorului macedonean strică basmul, în curățenia și în nobleța lui, înșirându-l, cu figuri fantastice care nu întră în cadrul de fin gust aristocratic al imaginației populare, și pentru o îndrăzneță acțiune imposibilă, pe firul putred al alexandrinului de la 1870-80, cu o dureroasă trudă de a satisface nevoia rimei. „Poesie fără sinceritate, glorie alături de adevăr și de artă”¹.

El însuși uimit de strălucirea, une ori numai fosforescentă, a unei inteligenți sclipitoare, d. Eftimiu a pus la muncă o neîntrecută energie, atacînd toate subiectele, de la basmele *Cocoșului Negru*, de la înțelegerea greșită și jignitoare a figurii lui Alexandru-cel-Bun în *Ringala*, la legendele clasice, pe care acest romantic din Balcani, în concurență cu adîncii psihologi ruși în *Achim*, nu le putea înțelege în simplitatea, puritatea și armonia lor neegalabilă, pentru un *Prometeu* și o *Tebaidă*, la aceasta din urmă însuși titlul, amintind refugiile de călugări în pustiul egiptean, fiind nepotrivit. Aclămat azi, criticat aspru, și pe dreptate, a doua zi, el a răspuns cu invective care au crescut numărul dușmanilor firești ai oricărui îmbulzeli, chiar dacă ar aduce cu ea și mai mult talent².

Sînt momente însă cînd acela căruia-i va rămînea marele merit, împărtășit tot cu d. Pillat, dar avîndu-l în și mai mare măsură, de a fi desprețuit jocul cu cuvintele rari și sonore, afecțiunile tragice ale unei nebunii de modă și balanțarea în capriciile poli-metriei regăsește ceia ce, de obicei, zgomotul ce-i placă să facă îmfundă în adîncul sufletului său, și atunci el scrie versuri ca acestea :

Cînd noi vom dormi în morminte,
Cu minile albe, cu buze suptiri,

¹ V. N. Iorga, în *N. R. L.*, IV, pp. 384-6. Mai rezistente piesele d-lui Al. Kirilescu, *Invinșii* (1913), *Tinereță*.

² Între alte multe: *Fără suflet* (1910), *Ave Maria* (1913), *Candele stinse* (1915), *Poveștile focului* (1915), *Lebedele sacre* (1920), *Corabia cu pitici* (1920), *Prometeu* (1920), *Poemele singurătății*.

Copile cu ris de fîntîni
Vor trece 'n lumină, zvirîind trandafiri ¹.

Cadre de natură, cu isprăvi de haiduci însă, inspiră întăiu pe d. Nichifor Crainic (Ioan Dobre ²), Muntean din părțile de la Dunăre și teolog. Îi place ³ a-și chema „străbunii din vremuri legendare“, „umilii țerani“, al căror suflet îl simte în el ⁴. Tot odată nota bisericească, „ortodoxă“, cum va spune mai târziu, făcînd din ea un crez, apare în *Patriarhală*, cu vedenia trecerii patriarhilor conducători de neamuri:

De-am fi trăit pe-atuncea, o frate Teofile,
Noi cei pe cari setea de Dumnezeu ne paște
Și-l căutăm în inimă și 'n biblicele file,
Ce-aproape 'n vremea ceia l-am fi putut cunoaște ⁵!

Sesurile natale din 1916 dau nota unui ținut și formula unui suflet. În versuri largi, de o normalitate poate prea matură, era însuși orizontul malului dunărean, neted, calm și cald. „Pale de negură în aier atîrnate“, „brazde arate“, „zvonul dus pe cîmpuri de-o talangă“, „domoalele cirezi“, „maldărul de iarbă mă-tăsoasă“, „albastrul fum în rotocoale“, doar, în fund, „coline culcate într'o rînă“. Fete de saț, haiduci se topesc în acest fond, singurul cunoscut și presintat cu o mișcată onestitate. Dumnezeu însuși se încorporează în această natură în care poetul se confundă cu voluptate și idealul de la sine răsare de acolo ⁶.

Nu putea să se prevadă încă atunci ce va da acest talent așa de stăruitor și de mlădios, care aducea din lumea satelor dunărene altă energie decît aceia care se formează artificial prin lecturi, pe care d. Nichifor Crainic le va continua și în literatură germană cu prilejul șederii la Viena, și prin studii care, la acest teolog care nu va îmbrățișa cariera preoțească după exemplul unui Gala Galaction, se vor opri la București.

De la noii poeți germani va lua d. Crainic după războiu un

¹ *Flacăra*, III, p. 310.

² Astfel iscălește un articol în *Cultura Romnilor*, I, 9.

³ *V. Drum Drept*, X (1915), pp. 151, 164.

⁴ *Ibid.*, p. 197.

⁵ *Ibid.*, p. 223.

⁶ V. buna analiză de d. Al. Busuioceanu, tînar critic vioiu, foarte bine informat, în *Lamura*, I, p. 931 și urm. Judecata de d. Crainic asupra liricei lui N. Iorga, *ibid.*, III, p. 265 și urm. Cf. *ibid.*, V, p. 289 și urm. Versurile despre mamă, *ibid.*, I, pp. 100-1.

misticism pe care cu mai multă trudă decît folos va căuta să-l facă a intra în formele, de strălucit păgînism, cu toată maniera bizantină, ale unei ortodoxii care, la noi, are, de altfel, cel mai simplu și mai clar caracter popular. E păcat și că, supus influențelor unui mediu îndată schimbat, poetul va încerca să se menție prin alte mijloace decît cele ale unui fond propriu care n'avea nevoie de revisuiri și de țineri la punct, de capitulări supt talentul său ¹.

O trecere pe la „Facla“ îl va apropia însă un moment de simbolismul decadent ².

Cele d'întăiu acorduri, din 1914, ale d-lui Arthur Enășescu:

De ești tu, cel ce lumile le ține
Și zările c'un fulger le despică,
De ești într'adevăr..., o, cît de mică
Icoana ta mi-o zugrăviam în minel
...Ce basm! O, nul Scriptura ta ne minte:
Stingher și trist eu te zăresc, Părinte ³,

Sau:

Și te ador, o veșnică iubită,
Căci nu te voiu cunoaște niciodată.

Aiurea, științii care ar putea birui binecuvîntata ignoranță îi arată el în ce s'ar preface lumea:

Steril și rece, gîndul ar străbate
...Un joc de lună peste cruci uitate!

E mișcare, veselie în legenda următoare, unde

Arcaș nebunatec, amorul
Săgețile toate și-a pus ⁴.

Sprintena eleganță amintește pe Eminescu. Dar, dacă pe urmă

¹ V. mai ales I. Scurtu și N. Iorga, în *Săm.*, II.

² De d. Nichifor Crainic: *Icoanele vremii* (1919), *Dorurile pămîntului* (1920), *Priveliști fugare* (1920).

³ *Conv. Lit.*, 1914, pp. 225-6.

⁴ *Ibid.*, pp. 517-8. V. și *ibid.*, p. 659. Mai slabe cele de pe pp. 914-5. Dar vezi plîngerea pentru iubita moartă, *ibid.*, pp. 1033-4, și, în anul 1915, pp. 136-40, 255 și urm., 628 și urm., 765-6, 892 și urm.

poetul se cheltuiește într'o retorică adesea obositoare, — semn că se apropia lovitura care-l va scoate dintre cei vii cu mintea, — din această abundență devenită aproape banală talentul se desface însă odată prin puternicul poem *Amintire*¹:

Ardea un soare roșu ca 'n poveste
Și stîncilor etern înzăpezite
Ghirlânzi de foc li spînzurau pe creste.
Pășiam ușori pe margini de abis
Și dorul meu, din culmi nebănuite,
Te 'nfășura c'o mantie de vis

... „Sculați, sculați! Treziți-vă la viață,
Topiți-vă întinderi reci de ghiață!...
Supt focul sărutării ce stați mute?“,
Strigam mereu prin codri, seculari.

Beția iubirii și trăsneful decepției au fost rare ori mai dramatic intrupate în literatura românească. Și poate sta alături de orice altă realizare poetică bucată *Visătorii*:

O, visători cu suflet de copii,
Voi păsări de lumină speriate,
Ce rătăciți cu genele plecate
Pe străzi întunecoase și pustii²,

precum de sigur între paginile care vor rămînea e și povestea privighetorilor oarbe, care,

... întrezărind frunzișuri dese,
Mișcîndu-se supt clar de lună,
în amăgirea lor de-o clipă
Comori dumnezeiești adună.

Din zorii zilei până seara
Se zbat cuprinse de fiori
Și cîntă ca 'ntr'o nebunie
Orbitele privighetori.

Apoi c'un tril de biruință
În colivia lor se strîng} }
Învăluite de mireasma
Și umbra nopților din crîng³.

¹ *Ibid.*, pp. 993-5.

² *Ibid.*, 1916, pp. 70-1.

³ *Ibid.*, pp. 417-8. V. și ușurința versului din *Lacrimi*; *ibid.*, p. 617.—La 1923 volumul *Pe gînduri*.

Sfârșitul lumilor are părți în adevăr grandioase. În sfârșit nimeni din cei noi n'a întrecut puterea de avânt a d-ului Enășescu în versuri ca acestea :

„Mă 'nfricoșez adesea de propria-mi putere.
Supt sceptrul meu țin lumea cu miile de sfere
Și-aripi ocrotitoare desfac spre muritori“.

· · · · ·
Și 'n clipa când pe boltă luceferii răsar,
Străpuns de jale, zeul zbcuni 'ntr'un plîns amar
Și lacrimi fără număr, purtînd mărețul chin,
Cădeau nemîngîiate și calde din senin ¹.

„Viața Românească“ dă, în poezie, o singură valoare reală, a d-lui Demostene Botez, poet de o formă pură, cu vaste ambiții intelectuale, filosofice și cu aspirații mistice, în care convorbește cu Dumnezeu, de și modernismul nu-l va putea cîștiga decît în mică parte². Legătura acestui Botușănean de la sate cu trecutul e așa de mare, încît îl surprindem repetînd pe d. Goga :

De ce nu m'ați lăsat la mine 'n sat ³ ?

La pierderea prin odiosul tratat de la București a liniei munților el apare și ca poet cu dureri naționale. „Poesia nouă“ îl va cîștiga însă tot mai mult.

Aceleiași epoce d'înaintea războiului îi aparține lirica unui M. Săulescu, care va cădea luptînd la Predeal⁴, cum părea că o prevestește în bucată

Trec batalioanele spre munte ⁵.

și Vasile Stoica, pe care în același moment îl găsim emoționat înaintea mormîntului lui Ștefan-Cel-Mare la Putna :

¹ *Vremuri Nouă*, I, 1915, pp. 314. Cf. *Conv. Lit.*, XLIX, 9: *Revolta zeului. Vremuri nouă* (1915). Ultima lui culegere e *Pe gînduri* din 1920. Cf. și *Conv. Lit.*, 1926, p. 932, cu frumoasa bucată din care se desface versul

Astrele care se chiamă și nu se ajung ;
1927, pp. 186-7.

² Odată, vorbește de „coliba neagră de trifoiu“ (*Povestea omului*, p. 68). De el *Zilele vieții, Floarea pămîntului* (1920), *Povestea omului* (1922), *De dincolo (schife și nuvele), Zilele vieții*. Scrie și în prosă (entuziasmul pentru modernistul I. Teodoreanu), *Cug. Rom.*, II, pp. 878-81.

³ *Povestea omului*, p. 15.

⁴ *Depărtare* (1914), *Viața* (1915). Cf. *Fam.*, XXI, p. 238.

⁵ *Flacăra*, IV, p. 78. Cf. *Strămoșii*, *ibid.*, p. 67.

La Putna 'n mănăstire e tăcere ¹.

Cu toți anii de studii în Germania, cu toată influența noii literaturi germane, un Rilke, un Ștefan George, influența primei formări tradiționaliste rămâne la Botușăneanul Ioan Sîn-Georgiu, fiul inginerului Saint-Georges, care alunecă numai în teatru spre noile formule ². Începuturile, în legătură cu miturile Eladei ³, arătau un fel de stăpînire deplină a unui ritm ușor și a unei forme sigure, rămînînd numai să se aplece un drum. Alături, poezia intimă a d-nei Alice Soare (născută Baltă, din Botușani) ⁴.

Mai abundent, Al. Iacobescu nu părăsește până la sfîrșit linia de continuitate ⁵. Nu e alta direcția, une ori vulgară și cu tendinți satirice, a d-lui V. Militaru ⁶. Din Moldova aceluiași grup i se poate adăugi liricul Birlădeanu G. Pallady ⁷. I. Ciorănescu, Birlădean, și el, mort foarte tînăr, e în aceeași notă ⁸.

III. Teatrul.

Teatrului Național Delavrancea, în pragul bătrînețelor, îi dăruie *Apus de soare*.

E epoca lui Ștefan-cel-Mare, dar înțeleptul încoronat al Moldovei, brațul de fier întru apărarea moșiei nu e decît ca nume, cum tot ca nume sînt toți aceia, dintr'un convențional secol al

¹ *Ibid.*, p. 113. — V. *Săptămîna luminată, Departe* (1914). Pentru Const. T. Stoica, mort în războiul (*Poesii*), v. *Gîndul nostru*, VI, p. 149; Perpessicius, *Mențiuni critice*, II, p. 199.

² *Freamăt, Ruguri* (1919), *Cîntecele patimei* (1920). Bune lucrări de istorie a literaturii germane.

³ N. R. L., III, pp. 118, 415.

⁴ *Ferestre luminate*, 1920.

⁵ *Umbre peste ape* (1922). Cf. Dem. Gilman, *Minciuni nemuritoare* (1924); Ovidiu Hulea, *Învieerea, poem dramatic, Jerbe naționale* (1930); Mihail Moș Andrei, *Păunii, Găteala ploilor*.

⁶ *Stropi de rouă* (1920), *Vorbe cu tîlc* (1932).

⁷ *Simboluri* (1924), dar și cu „romanța pendulelor“.

⁸ *Povestiri în versuri*, 1924. V. pentru el Lascarov Moldoveanu, în revista *Țara-de-jos*, I, pp. 227-8. Bucovina dă talentul ușor al d-lui N. Dracînschi (*Poesii*, 1912). Pentru poezii măruntî din acest timp: Ana Codreanu, *Suflete de copii*, (1908); Elena din Ardeal, *Stropi de rouă*; Gigu, *Sonete, cîntece și versuri* (1915); St. Nenișescu, *Denii, vrajă, ode italice*; Rașcu, *Orașele desamăgite* (1914), *Neliniști* (1927); Nina Vēja, *Boabe de rouă* (1924). Dd. Nenișescu, diplomat, și Rașcu, profesor la Focșani, scriitori de o înaltă intelectualitate, dar de o formă volt obscură, aparțin, de altfel, mișcării „simboliste“, de care va fi vorba în capitoul următor, D. dr. Voiculescu dăduse numai *Poesiile* din 1916.

XV-lea, cari-i încunjură vrista căruntă. Autorul *Sultănicăi* și interpretul basmului din *A fost odată* țese totul din cele două elemente de care cu atita măiestrie dispune: viața țerănească, din care răsare acest moș-Ștefan, sfătos și iertător, precum și aceste femei și fete de la Curte care șosesc de-a dreptul de la șezătoare, și legenda fantastică al cării zăbranic de fire de tort învristat cu fire de aur se aruncă asupra a tot ceia ce în această lume trebuie neapărat să fie banal și une ori chiar vulgar. Și într'o convorbire ca de orice zi sclipesc din cînd în cînd, lăsate să cadă neglijent dintr'o mină bogată, formule literare pe care le găsește numai un mare talent¹.

Pentru cele două piese următoare, *Viforul*, *Luceafărul*, cronică dă lui Ștefan-cel-Tinăr o notă de răsfăț și de scrinteală care va fi exagerată, disgrațios, până la caricatură, iar ce dau izvoarele pentru complexa figură a lui Petru Rareș n'a putut prinde cel neobișnuit a trăi în această lume².

Un teatru decalcat după acela al noii mode franceze, social, brutal naturalist, cu personajii din lumea vagă a unei burghesii nu destul de închegate și a unui necurățit parasitism, ciocnindu-se în conflicte sălbatece, pentru care se întrebuițează o rețetă savantă de mișcări și dialoguri e, puțin mai înainte, acela al lui Haralamb Lecca³, mai ales în *Casta Diva*, în *Ctinii* și în *Suprema Forță*. Din toți domnii aceștia scirboși, cari fac parte din seria celor zugrăviți de Delavrancea în *Iancu Moroiu*, în *Parasitii*, doar pe scara unei mai mari pretenții, din toate aceste femei cu poftă și cu sentiment la piano se va alege, cu toate calitățile de formă, clară, elocventă pe alocurea, mai mult documentul contemporan. În el n'a mai rămas nimic dintr'o lirică de o perfectă siguranță de metru și rimă, care, prelungindu-se în volume numerotate latinește, nu aducea nici sinceritatea unui sentiment adînc, nici prinderea supt un unghiu original a realității, fiind numai continuarea

¹ O trecere în revistă a părerilor critice de d. G. Bogdan-Duică, în *Săm.*, VII, pp. 163 și urm. 183 și urm. Justă, părerea lui A. Davilla, în *Noua Revistă Romînd*. Cf. Iorga, în *N. R. L.*, I.

² Cf. încercarea meritosului genealogist, Bucovinean așezat la Iași încă înainte de războiu și director al Arhivelor Statului de acolo, d. Sever Zotta, *Vasile Lupu* (1908).

³ Și în *Bianca*, despre care *Noua Revistă Romînd*, I, p. 610 și urm.

În același gen, dar mult inferior ca stil, D. Ursache, *O căsnicie* din 1896 (v. Davilla, *ibid.*, III, pp. 262-3).

genului, cînd sumbru, cînd voluptuos, al lui Macedonșki. Asupra acestei maniere dramatice, Davilla, un judecător competent, se rostia astfel: „Focul rampei și tirnăcopul criticei n’au ce alege din asemenea clădire“¹.

Ciștișigarea mediului social bogat de către literatura românească, până atunci complet desprețuită, trebuia să aducă ivirea unei literaturi din acest strat, cu scriitorii *săi*, cu publicul *său*, cu subiectele *sale*. Astfel întreaga producție teatrală a unui Polyzo-Micșunești, ca *Pămînt* (1909), ca *Zburătorul*, despre care Davilla judeca așa de aspru ca și despre opera lui Haralamb Lecca². Tôt așa opera lui Al. Florescu, diplomat de carieră, trăit în aceleași împrejurări, *Sanda* și *Chinul*³. Preferabilă era simplitatea nepretențioasă a pieselor unui Emil Nicolau⁴.

În aceeași categorie intră și piesele *Mamă* și *Jertfă* ale lui Ioan Miculescu, cumnatul lui P. P. Carp, boier moldovean din județul Botușanilor, om cu vaste cetiri, cu multă călătorie, cu un temperament de o sensibilitate extraordinară, dar cu porniri excesive, ca atunci cînd, în Camera Deputaților, vorbea de posibilitatea ca și lui Carol I-iu al României să i se taie capul, și de un ciudat fel mistic de a-și exteriorisa ideile și simțurile.

În toate aceste pișe, care avură un mare succes de loje de primul rang și provocară puternice discuții în saloane, se întîlnesc decisive reminiscențe din teatrul frances, căutarea prin mijloace une ori naive sau brutale a efectului, plăcerea pentru tirade și alusiile contemporane, într’o limbă decolorată, de românească ce s’a învățat mai târziu și nu se întrebuițează curent. Pe lîngă acest teatru, acela de conflicte tari, de manieră aspră al lui Haralamb G. Lecca putea să ciștișige.

Astfel de lucrări de diletanți puteau să fie cu atît mai bine întîmpinate, cu cît la încercări ca ale ziaristului Ioan C. Bacal-

¹ *Ibid.*, p. 262. Între autor și critic era însă rivalitatea pentru conducerea Teatrului Național din București. — V. Cf. N. Iorga, în *Revue historique du Sud-Est européen* (și extras: *La société roumaine du XIX-e siècle dans le théâtre roumain*, 1926); *Lit. și artă rom.*, VI, pp. 49 și urm. (pentru „Suprema Forță“), 101 și urm. (pentru „Cilnii“).

² *Ibid.*, II¹, pp. 208-9.

³ Parte în *Săm.*, IX, p. 118 și urm. Cf. V. R. XVI, pp. 280-1.

⁴ Cu Al. Simionescu, *Fiul ei* (1912).

⁵ De d. Z. Birsan, *Mărul, Sirena*,

başa (*Știrile de sensație*, mai târziu imitația „Năpastei“ lui Caragiale în *Mort fără lumânare*), nu e decît îndemnarea de formă căpătată prin scrisul zilnic, iar în dramele „universitare“ care încep cu *Ultimul vlăstar* al d-lui N. Pandele¹, presintat de noua direcție a lui Pompiliu Eliad la Teatrul Național, nu se găsea decît mutarea pe scindurile scenei a manifestărilor naționaliste obișnuite în presă.

Autor al unei piese în limba franceză, G. Diamandy, în prima tinerețe unul dintre cei d'întăiu cari s'au ocupat la noi de arheologia preistorică, dă în *Chemarea Codrului* (1913) o încercare de piesă pitorescă pe un vag fond istoric, pentru a scrie apoi și drame sociale fără răsunset (*Tot înainte*)².

• Un alt teatru, de mărunte observații, de dialog cîntărit cu gramul, mișcîndu-se tot în acea lume fără caracter hotărît, care nu se vedește de la primele acorduri, e al d-lui Herz, odinioară cîntător de Voevozi în versuri, supt pseudonimul Dinu Ramură³. E rețeta teatrului frances pe vremea cînd îl domina un Bernheim și un Portoriche. Oameni indiferenți prinși într'o intrigă care poate interesa, dar fără a atinge o adevărată problemă și fără a duce la altă conclusie decît că piesa e bine făcută. Nu lipsește nici indispensabila vorbă de spirit, căreia nu-i strică scînteierea unui fir de cinism. Cînd eroii sînt elocvenți, ei pot vorbi cuprinsul mai multor pagini. Publicul nici nu cere altceva⁴.

Teatrul acesta se va continua, cu aceiași reușită, prin operele d-lor Rîuleț⁵, un priceput tehnician, și alții.

Fără a face nedreptate omului de lume, de o înaltă cultură, de un gust clasic, format la școala francesă, și numai la dînsa, și nici scriitorului de o lormă îngrijită, apărut însă de-odată cu o lucrare unică, de o mare perfecție de stil, ceia ce a stîrnit o urîtă polemică, pretinzîndu-se că e despoiarea unui pănă atunci necunoscut Odobescu dramaturg, se poate zice că vestita tragedie,

¹ Observații, juste, de I. Scurtu, în *Săm.*, VII, p. 9.9 și urm.

² V. de dînsul și *Bestia*; apoi *Regina Lia*, în *Flacăra*, III, p. 111.

³ V. *Biruința*, în *Conv. Lit.*, pe 1911, apoi *Bunicul*, *Paianjenul*.

⁴ Am vorbit de *Aripi frînte* (1925) și de piesa, în colaboraște cu d. Brătescu-Voinești, *Sorana* (1914). V. și I. Petrovici, *O viață sfărîmată*; Victor Popa, *Ciuta*; N. Porsenna și Froda, *Vulturul* (*Flacăra*, V, pp. 357-8). Pentru Ronetti Roman, pe lingă ce s'a spus mai înainte, *Jun. Lit.*, II, 5.

⁵ De ex. *Păcat cu gîndul* (1914),

cercetată și în altă parte, *Vlaicu-Vodă*, în care inițiativa lui Hugo violent se unește cu amintiri din Racine retoricul, aparține, de și anterioară și amestecului lui Delavrancea în dramă și tentativelor „boierești“ de a pătrunde în ea, aceluiași teatru de o anume societate și pentru *acea* societate. În adevăr, într'o limbă care nu se deosebește de a lui Alecsandri care și el i-a stat înaintea lui Davilla, nu e vorba de trecut decît prin sticla colorată a prejudecăților curente și de idei decît în marginile pe care i le pusese acest mediu¹, O așezăm și aici, în legătură cu opere așa de deosebite, pentru chiar acele polemici pe care le-a trezit în aceastăaltă vreme.

Am văzut că, în același domeniu istoric, teatrul d-lui Eftimiu aducea înaintea cea imposibilă *Ringală*, în care, imitîndu-se naiv piesele lui Delavrancea, e caricaturată epoca lui Alexandru-cel-Bun².

Un Ardelean necunoscut în lumea literară, d. O. Prie, dovedește însă prin piesele sale, mai ales prin *Jertfe*, care prezintă conflictul dintre țeranul patriei sale și stăpînitorul străin, că și fără experiența de tehnică teatrală se pot da lucrări interesante prin psihologie adevărată și dialog natural³, dar *Domnul notar* al d-lui Goga, foarte lăudat pentru motive naționale hotărîtoare atunci, e pe alocurea mai nenatural și de o rară naivitate, până la escălădări și împușcături pe scenă.

Alături începe să apară și alt teatru: acela care, urmărind o țintă socială, lovește în același mediu. Astfel *Pe sînta dreptate* a lui „Vasile a Măriei“ și buna satiră *Între două vremuri* a bizarului C. Trișcă⁴.

Un teatru crud, de patimi urite, manifestate brutal, de efecte

¹ V. *Flacăra*, III, p. 154; cf. *ibid.*, pp. 45, 49, 72, 76, 83, 154. Cu acest prilej se descopăr scenarii și chiar începuturi de prelucrare ale lui Odobescu, care e atras de figura lui Decebal și de subiecte populare (*Fior-Fiorel*, *Vîlcele de la Muscel*, *Clăca*, *Pribegitul*, etc.). Se citează și versuri ca acestea:

Ai fi răspuns cu sînge la pașnica-i solie

(*ibid.*, p. 83).

² V. și Iorga, în *Drum Drept*, X, pp. 13-4, 161 și urm.

³ N. Iorga, *ibid.*, pp. 281-3.

⁴ V. N. Iorga, în *N. R. L.*, III, pp. 193-4; același, *ibid.*, pp. 145-6. — Despre mai puțin izbutita satiră a lui Gh. Diamandy, *Răsturnea de Stat*, v. T. Șoimu, *ibid.*, pp. 293-5.

căutate grosolan, de dialoguri stenografiate dintr'o josnică realitate, fără nimic din „purificarea“ pe care o cere drama, e acela al scriitorului botoșănean de origine polonă care și-a luat pseudonimul de Mihail Sorbul (Smolsky) ¹. *Patima roșie*, cu o lume de scirboși studenți români pe cari nu-i putea găsi cinéva în realitatea curentă, a avut mari succese și a creat autorului o răpede reputație care n'a putut rezista timpului, mai ales după stingăcia de a recurge, ca în *Letopiseș*, pentru un subiect total necunoscut dramaturgului, la veșmintul unor versuri de proastă calitate ².

¹ Versuri lirice de același, slabe, în *Lamura*, IX, p. 541 și urm., unde și alte contribuții.

² De același, *Don Quichotte* și unele scene, — care, toate, nu sînt decît o coborîre.

CAP. VI.

Lupta cu modernismul

I.

Îndrumările contrazicătoare.

Dările de samă ale „Vieții Românești“, aveau de mult un caracter curios. Îl vedem și în domeniul istoric: anunțată de două ori, continuarea criticii lui I. Nădejde asupra „Istoriei Românilor“ în limba germană a lui N. Iorga n'a apărut niciodată, și tot de două ori promisa cercetare de d. C. Stere a studiului lui G. Panu despre trecutul țăselor rurale, atacat în revistă de R. Rosetti, și cu multă vehemență, a lipsit și ea¹; cînd apoi Panu moare, petrecut de regretele d-lui Ibrăileanu și ale lui Calistrat Hogaș, povestitorul prolix și fără sare, care-i fusese coleg de școală, se dă loc lui Rosetti pentru a se apăra violent de învinuirile pe care i. le adusese cel așa de cald plîns².

Revenind tîrziu, la 1925³, asupra ideilor care i-ar fi călăuzit abțiunea, plină de atîta înșistență ideologică și de o virulentă polemică, nedreaptă, d. Ibrăileanu afirma pe de o parte că literatura trebuie să fie națională, inspirîndu-se de la clasa cea mai carac-

¹ În alt nr. i se îngăduie lui R. Rosetti un nou atac contra lui Panu, care de altfel îi dăduse bani pe mîiere; *V. R.*, XVIII, p. 47, nota 1.

² *V. ibid.*, XXI, p. 260 și urm. — Tot așa pățește, de la d. G. Pascu, și vechiul colaborator V. Pirvan, *ibid.*, XXI, pp. 233-7. Pentru Hogaș și *ibid.*, VI, p. 43.

³ Cf. și declarația de la 1928 că „aceste două ideologii nu au nimic comun decît banala idee că literatura adevărată exprimă spiritul național, — ideie pe care a avut-o toată lumea la noi de o sută de ani încoace, afară de moderniști“ (și spelunca lor era chiar la „Viața Românească...“); *ibid.*, LXXIII, p. 469.

teristică, dar aceasta trebuie să evolueze devenind o masă de „ce-tăteni“, — și i se părea că a și cîștigat biruința predicînd, ca un lucru nou, ideia foarte simplă: „cît mai multă cultură străină, dar în același timp cît mai multă asimilare a ei“; nu uita însă să amintească și aceia că unii „au spus că nu știm ce voim“, și aceia aveau dreptate ¹. Iar, pe de alta, scriitorii ca Sadoveanu, Sandu-Aldea, Ciocîrlan erau prezentați ca „niște tîrgoveți cari parodiau, caricaturisau literatura țerănească“, presintînd „un țeran convențional, imaginat de ei... un fel de rîndaș ori de vizitiu“, vorbind „o limbă forțat țerănească, inexistentă la țară“, ba încă abordau subiecte orășenești pe care le tratau într'un limbaj „țerănesc“ ²; dar imediat criticul revine pentru a scoate din definiție numai pe Sadoveanu și pe d-ra Stahl ³. În ce privește criteriul de judecată, nu mult după aceia un critic tînăr, d. M. Ralea, califică poeziile d-lui Arghezi, a căror factură devine de o obscuritate tot mai adîncă, de înjghebări de ritm frînte, fără sunet, și cu un adaus de scatologie mercantilă sau bolnavă, drept un „amestec de sublim și stîngăcie“ ⁴; dar, dacă „d. Tudor Arghezi a produs o revoluție în arta scrisului românesc și în prosă și în versuri“, aceasta e din cauza „sîințerului sufletesc“ pe care i-l descopere cercetătorul. Și vechiul conducător însuși își încînta sufletul de un „inefabil entusiasm față de „luceferii“ plini de voie și de har“ ai d-lui Arghezi, cari „ni dau splendoarea cerului atît de romănește văzută și simțită în veacuri de pe vre-un „picior de plaiu“ de păstorii evlavioși cari au lăsat în urmașul lor saricele pline de osăminte“ ⁵. Nici atîta nu era de ajuns: un domn Vasile Georgescu revenia asupra volumului, ca să arăte că el e „reflexul unei tragice realități sufletești“ ⁶. Și se mai mira d. Ralea, sociolog de profesie, că supt înfluența unei astfel de literaturi, „o barbarie odioasă se ridică de pretutîndeni în tineret“ și „tot ce conține

¹ *Ibid.*, LXI, p. 35 și urm.

² *Ibid.*, p. 275.

³ *Ibid.*, p. 276. Indată după aceasta revista, care întrebunța cu satisfacție pe nespus de harnicul cercetător literar d. G. Bogdan-Dulcă împotriva lui N. Iorga, își dădea singură testimonul că a distrus „exclusivismul“ și „a exercitat o influență literară“; *ibid.*, p. 451.

⁴ *Ibid.*, LXX, p. 427.

⁵ *Ibid.*, LXXIII, p. 218-9.

⁶ *Ibid.*, LXXIV, d. 103 și urm.

prețul civilizație: blindeță, obiectivitate, politeță, cuviință, reflecție e denunțat ori ca învechit ori ca impotent“ de „tinerii barbari“ cari „au pierdut de mult orice scrupul de gust ori de decență“ și, deci, „cu cât insulta e mai grosolană, prostia și ineptia mai definitivă, ignoranța mai crasă, cu atât sînt mai încîntați“, de oare ce represintă „un subiectivism îngîmfat și personal“. Și de sigur vinovatul de închinare la idolii „puturoși“ are cea mai mare dreptate, cînd, și ca profesor al acestui tineret, scrie, cu simț de răspundere, a doua zi după tămierea neroziilor argheziene: „Nu ni trebuie specimene de profeți, de nietzscheeni, de literați desperați și originali, artiști singularizați, ideologi cu „parti-pris“-uri nostime și interesante“¹.

Încă de pe cînd prietenii de odinioară, d. Sadoveanu, Iosif și Anghel, de o parte, Chendi, de alta, se regăsiseră la revista „Cum-păna“ în 1909, „Viața Românească“ o saluta călduros, ca să se întilnească apoi, acolo, cu ce e mai josnic în insulta personală, pe care revista ieșeană a suportat-o cu o creștinească resemnare care nu-i era de loc în obicei². Colaborația d-lui Sadoveanu la publicația din Iași a continuat³, și la cronică laudele continuă și ele⁴. Iar d. Minulescu, în aceeași revistă, îi dedica bucata în care arată nu știu ce „fredonare'n haos“⁵, iar criticul revistei, consultînd poesia „absconsă“, decreta că „romanța“ din care am luat acel vers „nu mai e simbolistă, dar e admirabilă“⁶.

Publicat la Vălenii-de-Munte, în 1909, *Neamul Românesc Literar*, începea cu o introducere foarte războinică, influențată de foaia politică de care era legată, dar nu precisa o atitudine față de lite-

¹ *Ibid.*, LXXIII, pp. 123-4. A doua zi, d. Ibrălleanu, ușor de recunoscut supt masca nicanorică, scrie: „D. Arghezi a creat poezia vremii noastre“ (*ibid.*, p. 152). Despre încercările rimate ale d-lui Dominic, cu mai multă dreptate, cum se va vedea, d. Octav Botez se rostește astfel: „În curentul mistic, care, supt influența covârșitoare a lui Rilke, crește pe flecare zi în poezia noastră nouă, d. Dominic aduce o notă, nu totdeauna armonioasă, dar avînd în ea ceva profund, grav, solemn“ (*ibid.*, p. 159). — „Viața Românească“ se ridică însă contra cultului archeologului și istoricului Pirvan, devenit unul din misticii noii generații (*ibid.*, LXXIV, p. 121 și urm.).

² *Ibid.*, XV, p. 317.

³ *Ibid.*, XVII, pp. 58-60, 193-4.

⁴ *Ibid.*, XVII, p. 135. V. și *ibid.*, p. 149.

⁵ *Ibid.*, pp. 168-9

⁶ *Ibid.*, p. 258.

ratura cazată în reviste care, și ele influențate de politică, mergeau, ceia ce nu s'a făcut în noua revistă, până la recunoașterea sau tăgăduirea talentului după cum autorul avea o direcție de club sau alta. Între colaboratorii cei vechi ai „Sămănătorului“ era acolo d. Rotică, d-na Farago, cu un frumos cîntec de leagăn¹, plăcutul poet sentimental Oreste², poetul ostaș Vuloș, dd. A. A. Naum, Volbură Poiană. D. G. Topirceanu, care va distra pe urmă publicul „Vieții Românești“ cu gambadele sale rimate, începea aici ca delicat, dar banal liric³. Între cei noi, pentru poezie, d. Hildebrand Frolo și d. Soricu, cu acea *Fata lui Iair*, — iubirea ei de femeie pentru Isus ca om, — care e cel mai frumos din poemele sale :

Ce-ți pasă că o floare se abate
Și moare în pustiu de dragul tău.
Sămănător de pace și dreptate
Ce chin ai sămănat în pieptul meu⁴?

Balada era tratată cu stăpînire de formă și cu acel simț al misterului fără care ea nu poate emoționa, de un bun cunoscător al literaturii populare, învățătorul dunărean care iscălește Mihnea Olmazu, în *Logodnicii Morții* :

În scapătul soarelui, drumul ce curge ca apa pe coastă
Răscoală clăbuci de țărînă în pasul cailor iuți :
La stînga amurgul lăsase o roșie-aprinsă fereastă,
Și trei călători pe 'noptate cotiră 'ntr'acolo tăcuți.
Nici glasuri de ape pe-aproape, nici clopot, nici cîntec de greieri :
Părea că natura 'nlemnise de groază, că soarele-i mort.

Comparații și descrieri nouă răsar la acest necunoscut, ca luna „taier de aur în zare“, „noaptea sticloasă, sfințită de galbena lună“, și versul lung are neașteptate mlădieri iuți⁵. De aici pleacă și noul poet ardelean, de inspirație socială, Aron Cotruș :

Răbdăm cei logodiți cu plugul și cu carul,
Chemînd în gînduri clipa cea din urmă,
Ce va sfărma osînda de durere,

¹ I, p. 105.

² V. *Spre viață*, 1912.

³ N. R. L., pp. 107-8.

⁴ I, pp. 64-6.

⁵ Frumose versuri iscălește și un Z. Virgiliu (I, p. 118).

fi răspunde în același ton Const. Manolache¹, și cu delicatul *Coboară noapte*, în metru popular. O fată din Roman, dispărută prea răpede, Maria Mavrodin, vădia un real talent². Prin poezii își începe tot aici activitatea viitorul romancier realist C. Ardeleanu³. Și tot la „Neamul Românesc Literar“ se formează talentul de traducător al profesorului Mihail Iorgulescu⁴. Vrednic urmaș al lui Beraru, d. Constantin Doboș trimetea frumoasa baladă *Năframa*⁵, plină de amintirea „Luceafărului“, și *Strigoii*, *Blestemul*⁶, *Floarea Soarelui*, care arată aceeași mare influență. Aici se manifestă întâiu acel poet de cugetare, din șirul pe care-l deschisese Cerna și-l continua și d. Soricu, magistratul I. Popescu-Pajură, care dă avântata *Odă cîntăreților*:

Ca șoimii, liberi v'ați născut,
Senini ca șoimi 'n zborul lor!
Ca trăsnetul răzbunător,
Slobozitor
De binefăcătoare ploii, —
Aducători de vremuri 'noi,
Renăscători voi v'ați născut!

Se desfăcea și un întreg program de luptă al unei poezii sănătoase, de îndemn și înviore, în aceste răsunătoare versuri. Pe lângă poezia deosebit de gingașă a unui Gh. Săpunaru de la „Sămănătorul“, și aceia a d-lui G. Vlădescu-Albești⁷. Voit, materialul istoric e, la început, puțin. Prin dd. Alexandru Moraru, Dumitrașcu-Reny, P. Sergescu⁸, Ț. Popovici, Mateescu, prin Rădulescu-Codin își afla însă un loc literatura populară, îterită de aiurea ca o cenușăreasă la pragul palatului modern de aiurea⁹.

¹ *Ibid.*, pp. 279, 406. Și versuri de T. Murășanu; pp. 296-7, 366, 389. Același ton combativ, dar în domeniul național, îl are poezia d-lui Emil A. Chiffa, II, pp. 41-2.

² P. 716. Se adună la Vălenii-de-Munte versurile ei. Și versuri de Adriana Buzolanu, p. 909.

³ *N. R. L.*, II, pp. 175, 403.

⁴ Traduceri dă și d. Const. Manolache; *ibid.*, pp. 196-7.

⁵ *Ibid.*, p. 437 și urm.

⁶ *Ibid.*, p. 508 și urm., 582 și urm., 846 și urm. Și o schiță, din altă lume, de același, *ibid.*, p. 664 și urm.

⁷ Și versuri bune, de d. Adrian Lazariu.

⁸ Pentru originea basmului, *ibid.*, p. 816.

⁹ Articole întinse despre teatrul lui Delavrancea, despre un nou roman al Constanței Hodoș, *ibid.*, p. 257 și urm. Despre d-ra Ecaterina Pitîș și I. Adam, *ibid.*, pp. 574-5. Cf. și pp. 654-5, 735 (despre d. Rotică).

Pentru prosă, d. H. Stahl, păr. I. Agîrbiceanu, dd. Romulus Cioflec și Boteni, I. Adam și bogatul în amintiri boier basarabean Moruzi. Într'un stil sigur, cu multă imaginație, diaconul bănețean Mihail Gașpar începea acel roman din epoca lui Ștefan-cel-Mare. Și nuvelele d-lui Lungianu urmau tradiția. O scriitoare, d-nă Irina Lecca, încercase un roman de proporții mari, *Dreptul vieții*, în care mama sacrifică iubirea sa pentru aceia a fetei care a împiedecat-o de a se hotărî și care acum iubește pe același om¹: ea-și va începe prinosul în noua publicație cu *Fetele lui conu' Arghire*.

Rostul revistei a fost, pe lângă ținerea în curent printr'o critică neînsuflețită, care a stîrnit multe minii (ca întinsa examinare a cărții tendențioase, a d-lui Ibrăileanu, *Spiritul critic în literatura românească*), publicarea unor articole mai întinse despre starea lucrurilor în deosebitele provincii românești (se găsesc studii despre Bucovina, prin G. Tofan, Dobrogea, Maramurăș, Ardealul, prin păr. I. Lupaș²) și despre problemele curente.

Înainte de toate însă noul organ literar se îndrepta cu toată hotărîrea, și cu toate riscurile, al injuriei ca și al tăcerii, contra curentului social de la „Viața Românească“, al cărui cîrmuitor literar, examinînd tot felul de imprumuturi, rostia aceeași sentință ca un Pompiliu Eliad: „Romînii, cari n'au creat aproape nimic, au împrumutat aproape tot“, ca unii cari „trăiseră mai bine de o mie de ori o viață de păstorie“; „dovada“ se făcea ușor că noii apostoli n'aveau nici cultura locală, nici cea generală pentru a putea să inoveze în adevăr.

Revista lui N. Iorga revine la formatul și la felul de apariție săptămînal al „Sămănătorului“ încă din 1910. La colaboratori se adaugă atunci A. Moșoiu, cu o notă națională în versurile sale³.

¹ V. Iorga, *ibid.*, I, p. 107.

² Cu prilejul colecției de literatură populară a vicariului Tit Bud, editată de Academia Romînă; *ibid.*, pp. 81 și urm., 177 și urm. E aproape o carte despre acest Ținut; N. Iorga publicase în *Studiile și documentele* sale inscripțiile păr. Birlea, care și el, ca și păr. Țiplea, își au colecția de folklore. Li corespunde un studiu despre Moldova populară cu prilejul volumului tipărit de învățătorul Al. Vasillu, ruda lui Creangă; *ibid.*, p. 340 și urm. Împreună formează cea mai întinsă tratare științifică a acestui folklore. De inscripții e vorba tot cu acest prilej. Cf. II, pp. 83-5.

³ *Ibid.*, p. 75. Și un Șcepkin (v. *Ramuri*, XIX, p. 10)

Cîtva timp după această încercare pierdută în pustiu în îngrămădirea pripită către notorietățile precoce revistele nu mai aduc însă nicio disciplină, afară de *Ramurile* din Craiova, puțin cetite și ele, cîu care, cum se va vedea aiurea, va lucra alături *Drum Drept*, continuarea, de la 1913, a „Neamului Românesc Literar“, cu articolele lui N. Iorga, sprijinind tradiția. „Viața Românească“ va încuraja, după ce de mult d. Al. A. Philippide silia la contorsiuni dureroase un real talent, și debuturile unui Ioan Barbu, și el totuși cu cele mai promițătoare începuturi, care va amesteca multe de toate în versurile mărunte ce prefind să înfățișeze nu știu ce epopee a unui melc ¹; ea consacra, prin pagini iscălite Galaction, *Sonata umbrelor* a bizarului Dominic ²; care însă, în *Munții*, un frumos poem, dovedește, cum se va arăta mai jos, cu o formă fluentă și măsurată, un adevărat avînt epic ³.

Și totuși d. G. Ibrăileanu, care a condus de fapt revista,—meritoasă, de altfel, prin cită literatură, și bună, a adunat, apărînd și pe răpede „învechitul“ Iosif, poet „mic“ după d. Topîrceanu —, scrie tot acolo: „Se poate spune că între doi scriitori cu un egal talent nativ, acela va fi mai mare în opera căruia se va simți mai puternic sufletul poporului și se vor oglindi mai bogat și mai bine realitățile vieții naționale“ ⁴, iar, mai departe: „Literatură e producția scrisă în care s'a exprimat un popor la un moment dat și care a fost recunoscută de acest popor ca expresie a lui“ ⁵. Bătrînul critic, care a enunțat și atîtea păreri drepte și a găsit caracteristice care pot rămînea, fixează un rang inferior acelei poesii de pură „senzație“ ⁶, — de fapt de falsă senzație imaginativă—, arătînd-o ca „o anexă a celei franceze“ și neavînd „nicio legătură cu literatura romînă“ ⁷. Dar, în același timp, el își dă oste-

¹ *V. R.*, XLVI, pp. 266-70. Alte insanități, XLIX, p. 70 și urm.

² *Ibid.*, pp. 274-8.

³ *Ibid.*, XLVIII, p. 336 și urm.

⁴ *Ibid.*, LII, p. 243.

⁵ *Ibid.*, p. 249.

⁶ *Ibid.*, p. 245. Tot greșită e părerea că această „poesie nouă“ pleacă de la Baudelaire, care poate fi un pervers, dar e, ca formă, un parnasian și, în fundul sufletului, un sincer.

⁷ Analisînd și noi pe unii scriitori, facem ceia ce impune d. Ibrăileanu cercetătorului care „nu poate face abstracție de nicio manifestație literară“ (p. 250).

neala, zădarnică, de a explica și scusa legitima obscuritate, care e *voită*, a unor scriitori, de fapt raționaliști, întrebuițînd „senzația“ pentru a uimi, în ilusia că pe uimire se poate sprijini o notorietate durabilă și pe neonestitatea procedării o adevărată stimă, pentru ca apoi, biruit de bunul simț, și în ciuda oaspeților săi obișnuiți, tot d. Ibrăileanu să admită că, „de cele mai multe ori, „obscuritatea“ reală, numită și absconsitate, e *voită* și prin urmare e o șarlatanie“¹. Îndemnat astfel, îndată după aceasta un „Dinu Lance“ publica o „cruntă diatribă împotriva femeilor nesuferite — de aiurea“, care începe așa:

Femeile cu sîni absenți
 Și cu picioare extraordinare,
 Cu dinții mari și ochii mici,
 Cu vorba de popici
 Rostogolite 'n coridoare².

Pe acel timp, părăsirea complectă a oricărui tradiții, desprețul absolut pentru tot ce a fost, robirea față de simbolismul apusean nu se puteau exemplifica mai bine decît prin legarea lui Anghel de d. Minulescu, prin colaborarea, fie și numai prin traduceri, dar din anume originale, a celui d'întăiu la *Revista celorlalți*, scoasă în 1908 de cel de-al doilea³.

Într'un târziu, deci, un distins intelectual și profesor, care nu dăduse însă nimic literaturii, de și nu mai era tînăr, d. C. Banu, membru influent al unui mare partid politic, avu ideia de a strînge pe scriitori, asigurîndu-li un venit onorabil, în jurul unei reviste de o și mai largă toleranță. Cu munca unui harnic ziarist tînăr, P. Locusteanu, apăru astfel, de la 1911 înainte, *Flacăra*.

E acolo tot ce vrea cineva: literatură sămănătoristă, literatură pe alături de „Sămănătorul“, colaboratori ai „Vieții Românești“, vechi scriitori cari-și află în saltare manuscripte uitate, de o factură învechită, ca Ronetti Roman cu *Ivan*, alături de cei mai înaintați moderniști. Ultime versuri de Iosif, ca

Recucerește-ni Ardealul,
 Acesta este visul meu,
 Ajută-mă tu, Dumnezeu⁴,

¹ *Ibid.*, p. 252.

² *Ibid.*, LII, P. 344 și urm.

³ „Viața Românească“ recunoștea de mult d-lui Minulescu „un oarecare talent“ (IX, p. 150).

⁴ II, p. 338.

alături de grija pentru d. Goga, înseamnă mult timp o preocupare națională care se arată și prin înfățișarea portretului generalului Ilescu. Nu se neglijează amănuntele personale și se dă amploare luptei în jurul paternității, reclamate, un timp, pentru Odobescu, a piesei *Vlăicu-Vodă*.

Înviind după războiu, Macedonski, a cărui curioasă și perversă, entusiastă și haotică operă de decadență, și sexuală, *Thalassa* — numele grec al Mării pentru un neverosimil erou, zburînd prin toți norii și toate negurile —, prinzînd ca traducător pe Oreste, complet desorientat, și împovărașit de sectarii simbolismului, cîștigă la „Flacăra” terenul lăsat liber și de sinuciderea lui Locusteanu.

Anarhismul politic, social și literar își găsisese, de altfel, un alt organ, numai al ei, în *Facta* cutezătorului pamfletist N. D. Cocea. Prin unirea d-lui Galaction¹ cu d. Arghezi², apare însă în momentul neutralității românești, la 1915-6, pentru ca să dea o violentă foaie contra agitatorilor ideii de intrare în acțiune, „declamatorii unui patriotism ce trebuie, ca sentiment. păstrat în tesaurul adînc al sufletului”, și să ajute Guvernul³, iar, de fapt, contra războiului însuși, *Cronica*. Ea aduce și desemnuri de d. Iser și de d-na Rodica Maniu. Între pușinii colaboratori, și cugețătorul rafinat și frondor, cu studii în Germania, Paul Zarifopol, dintr'o familie ieșeană. Și tineri poeți ca dd. Soricu, Demostene, Botez, Perpessicius (Panaitescu), Dragoș Protopopescu, prosatori ca d. Vissarion, critici ca d. Gh. Bogdan-Duică se întîlnesc lîngă d. Demetrius. Se va vedea spectacolul d-lui Arghezi lăudat de d. Goga, care consideră ca pe un „premergător” pe „călugărul dionisiac cu răzvrătiri demonice și aripi de heruvim” în „țara nouă”, și se vorbește de „credința în întăietatea actuală a rasei”⁴ dar același „inovator” va fi atacat de vechiul său prieten N. D. Cocea, criticînd la acesta, cu detalii de imund pamflet, „imaginile forțate și libidinoase ale sexualității”⁵. Nu e de mirare că, după ocupația

¹ Cf., pentru raporturile lui cu Macedonski, *Conv. Lit.*, April 1920.

² Descrierea acestuia în Slavici, *Inchisorile*, pp. 196-7.

³ Curioasă și total incompetentă laudă a lui C. A. Roșetti.

⁴ N-l din Maiu-Iunie 1927.

⁵ *Il*, p. 66. Atacuri violente contra d-lui Brătescu-Voinești. Și totuși d. Arghezi, omul care atacă pe „stercorari” fără a se uita la propriile sale opere, are, atunci cînd se luptă contra instinctului sănătos al nației, alune-

germană, d. Arghezi a fost întemnițat și a trebuit să-și datorească mituirea unui act de „grație“ regală.

Ambițios, în genul „Vieții Românești“, începea la Craiova în 1915 *Cultura Românilor*, ca „organ al comitetului național român de cultură“, asupra compoziției¹ căruia nu ni se dă nicio lămurire: cuvintele, neiscălite, de la început vorbesc numai de războiul european și de apropiata noastră intervenție, necesară. Urmează două pagini de Xenopol în același sens. Mai târziu numai, d. Bogdan-Duică recomandă noul „centru de cercetări“ pentru viștoarea cultură pan-românească². Colaborația sa critică, statornică și mărunță, e în sensul antisemit pe care-l va da și, ca secretar, Ligii Culturale. Între colaboratori, pe cari nu-i lega niciun crez literar, Constanța Hodoș e lângă d. Eitimiș, cu *Ringala* sa cu tot, lângă rafinata prosă sensuală a d-lui N. Davidescu. Literatura se elimină însă răpede, pentru articole de istorie, de doctrină, de polemică, la care contribuie dd. I. Nistor și N. Bănescu, Onisifor Ghibu, arhimandritul Scriban. Iscăind încă Ioan Dobre, poetul Nichifor Crainic se ocupă de „Evangheliă în popor“³. Țaturea bisericească-morală isprăvește prin a birui cu totul. Revista se oprește aturci.

Tot supt influența problemelor de orientare în războiul european care începuse, revista *Vremea nouă*, de la 1915, care adună pe dd. Petru Sergescu, apoi un distins matematic, Sorin Negruzzî, Dragoș Protopopescu⁴, avu marele merit de a fi scos înainte, în

cînd la panegiricul dușmanilor cari se prevedeau, aceste rînduri de mare înțelepciune: „Cred într'un vis al neamului românesc întreg. Cred că toți Romîni năzuiesc la unirea lui laolaltă. Cred că din urea Romînilor va naște mai multă dreptate, mai multă nevoie de adevăr și o cinste nouă românească. Cred că Romîni sînt chemați să adauge la bogăția și frumuseța sufletească a lumii“ (I, p. 220). Și cuvintele despre regele Ferdinand sînt frumoase (*ibid.*, pp. 288-9).

¹ Statutele pe pp. 63-4. El sprijine la Paris un număr din *Annales des nationalités*, care începe cu Seignobos și urmează cu Xenopol, N. Iorga, Ovidiu Densusianu, etc. Atunci, la București, și *Les Annales Roumaines* a d-rei Văcărescu.

² Pp. 207-8. În același sens, d. Murru, p. 209 și urm.

³ Pp. 563-9. Un altul, pp. 640-3.

⁴ Reserve pentru d. Galacțion, pp. 9-10.

același timp cînd o făceau și „Convorbirile Literare“, pe d. Enășescu, poetul de o largă inspirație pe care tulburarea minții era să-l oprească prea răpede de a-și lua locul menit în poesia noastră sănătoasă.

Cu dd. Zaharia Birsan, Cazaban ¹, Eug. Boureanu, Sîn-Giorgiu, Iov, Enășescu, Al. Naum și Rotică, Pricopie și Radu Dragnea, începe, în Februar 1916, umila revistă *Solia*, dominată de atmosfera așteptării războiului. Atacurile contra lipsei de discernămînt a „Flacării“, contra modernismului covârșitor de acolo și presintarea literaturii d-lui Brătescu-Voinești și a poeziei d-lui Nichifor Crainic arată buna măsură, a criticilor revistei, dd. Radu Dragnea și Teodor A. Naum. Revista, oprită de războiu, avea în formă și în tendință ceva ca o continuare a „Sămănătorului“.

Provincia mai dă tot atunci, la 1914, doar în Huși *Gînduri Bune*, a d-rului Lapteș, pe cînd, reapărut la 1918, cu d. Stamatiade și un domn Peltz, scriitor supt ocupație, *Literatorul* pune alături pe dd. Pora, Dominic, Bacovia, pe care-l vom presinta îndată :

Tabla tuburilor sună aiurarea tuturor,

pe lîngă dd. Tudor Vianu și Demetrius. S'a încercat în zădar să se spele, supt raportul politic, omagiul către Mackensen și adesiunea către P. P. Carp.

II.

„Poesia nouă.“

Originile poezii „nouă“, care ieșise cutezător la luptă, încurajată de o critică timidă sau confusă și de o presă fără răspundere, sînt foarte vechi.

La 1896 tînărul fost monah Iosif Theodorescu cîntase un neînțeles „Saturn“ legat de „turnul“ în care auzia „tușind“ un clopot²,

La 1900 același „cîntă“ astfel :

Ah !, sufletu-i bolnav de rîie
Și pîn' la sînge se mîngîie
Cu ghiarele-i de corb ³.

¹ De la care, după vechile „chipuri și suflete“, acuma „între femeie și pisică“ pomenită și mai sus, și „La umbra unuî car“ vor veni *Păcatul Sfinției Sale* (1915), *Pasărea rătăcită*.

² V. *Cuget Românesc*, II, p. 427,

³ *Ibid.*, p. 553.

La 1904, când serbările pentru Ștefan-cel-Mare îl umpleau de furie contra vărsătorului de sînge, *Linia dreaptă* a d-lui Theodor rescu, care iscălia Tudor Arghezi (după prima formă „Arghezzi“) dădea *Agate negre*, în care metrul obișnuit sau cel poliritmic îmbracă vedenii sumbre și curioase cu imagini menite să nu stea niciodată alături, rostogolindu-se în forțate îmbrățișări. De fapt cuvintele chiamă cuvinte și, din ele, răspunde care vrea :

Esența lină și subtilă,
În care totul pare șters,
Dar care roade ca o pilă
Plămînul făurit învers
În nesfîrșitul univers —
Întoarce filă după filă

„Cămilă“ se presintă cui nu vrea să se ostenească în exerciții de *bouts-rimés*, și, deci:

Căci amintirea e-o cămilă¹.

Mai târziu vom putea ceti: „Poesia *Tăcere* într'adevăr că ni închide gura de entuziasm. Toate aceste forme nouă“, scrie d. Mihail Iorgulescu, toată această extraordinară topică a frasei poetice e fără păreche în literatura universală“.

Alte semne de o asemenea îndreptare se mai observă atunci, pe lângă păstrarea și mai departe a *Literatorului* lui Macedonski, cu jocul de silabe, cu schimele fioroase ale poezilor de obicei inferiori de acolo. Autoritatea filologului O. Densușianu susține singură simbolismul de imitație la *Viața Nouă*.

Între scriitorii chiar de la „Sămănătorul“, estetismul pătrunsese prin Anghel, care în 1905 făcea să iasă *În grădina*, cartea florilor sale. El apăruse ca unul care, cum s'a scris acolo, „se gândia neîncetat la rafinarea simțirii sale pentru frumusețile na-

¹ Reproducerea, admirativă, de d. I. Pillat, în *Cuget Românesc*, II, p. 117. „Savanții“ dau „elefanții“ și „elefanții“ „firiziile balanții“. — E curioasă afirmația d-lui Eug. Lovinescu (*Sburătorul*, I, p. 178): „Însuși caracterul rigid al d-lui Iorga se înmlădiase odinioară la zimbete prietenești față de T. Arghezi, iar acum într'o simpatie fățișă cu subpamfletarii postarghezieni, cari nu mai au nici scusa talentului“. N. Iorga a cerut numai să fie scos din închisoare un scriitor de oarecare talent care fusese ispitit de oameni în adevăr responsabili la o activitate contra țerii sale. De aici articolul regretabil *Doi pamfletari N. Iorga și T. Arghezi*, *ibid.*, pp. 353-5. Dar tot acolo (II, pp. 22-2) lauda entuziastă a cîntărețului „ochilor de cafea“ din „genele Ilincei“.

turii, pentru mișcările tainice, trecătoare, fugare ale sufletului¹, pe care le îmbracă într'„un vers aromitor, străveziu, plin de un farmec blînd și dulce, în simplitatea părută a căruia este atîta voință și muncă“². Tot colo se manifestă, o clipă, cu o inspirație neclară, în forme tehnic bune, scriitorii noi ca d. Alexandru Th. Stamatiaade, cărora ideologia revistei li e indiferentă, dacă nu chiar dușmană³. Un St. Vernescu, în volumul *Romanțe*, cîntă prin versuri sprintene „părul albastru“ și „ochii de trandafir“ ai lunii April.

Între căuțătorii de drumuri în domeniul capriciului trebuie să se așeze însuși Iosif, — în același timp cînd încerca, întrebunțînd versul obosit al lui Alecsandri, drama ardeleană *Zorile*⁴. Întru aceasta el e smomit de Anghel⁵, care-i oferia colaborația tehnică pentru o satiră socială ușoară, iscălită A. Mirea, ca aceia care începe în 1907 cu *Five-o'clock*⁶, inspirată de încercări mai libere și une ori mai spirituale, în acest gen, pe care le făcuse un Gheorghiu Doinaru. Se va ajunge astfel a biciui gustul unui public obosit⁷ cu neprevăzutul unor rime ca *vreme-colcrème* sau *funîngeningeni, ma-chère-ger, vitezii-diezii, scafandru-policandru*. Nota, care plăcu unui public din ce în ce fără preocupății mai înalte, se întilnește și în bucățile următoare: *O lacrimă la dosar* (aici rima *acerb* și *Bela Erb, acum* și „versul comis de-Anton Naum“), o discuție între sticlele cu vin, *Doleanțele unui extroglodit, Protestul cîrciumarilor*, etc. Încercarea asociațiilor literari de a da un *Carmen Saeculare* (1909), în măcar unsprezece cînturi, închinat lui Coșbuc, s'a arătat lipsită de inspirație și greoaie ca formă⁸. Ei traduc și *Camoens* al lui Fr. Halm⁹. Și, totuși, alături legenda mărgăritarelor de Iosif¹⁰ îl arată pe acesta în cea mai veche și mai frumoasă înfățișare a lui. Din nenorocire el nu era s'o păstreze, abdicînd la ce era mai sincer și mai duios în ființa sa morală pentru a se lăsa sedus de ispititorul prieten.

¹ *Săm.*, IV, p. 239.

² *Ibid.*, VI, pp. 815-8.

³ Publică amîndoi la 1903 traduceriile din Verlainne, pe cînd Anghel singur se ocupă de Ibsen (1907).

⁴ *Săm.*, VI, p. 797 și urm.

⁵ Indată, un l. Botez îmlită genul; *Săm.*, VI, p. 1000; VII, pp. 101-2.

⁶ *Ibid.*, p. 21 și urm.

⁷ V. *ibid.*, VIII, pp. 81-5.

⁸ *Ibid.*, VII, pp. 170-1. Cf. studlul, bogat și nou, al d-lui Paul Papadopol, *Un șol al biruinței: St. O. Iosif*, 1930,

Dat, mai ales, tovarăşia Anghel-Iosif¹ dăduse încă din 1907 bizarul poem de un romantism decadent, intitulat *Legenda Funigelor*, în care țese harnic, dar vorbesc neînțeles, într'un metru scurt, șobositor de monoțon, două femei nelocalisabile, dintre care una se cheamă, ca o literă scandinavă, Runa, iar cealaltă Rilda. Modernismul cel mai înaintat samănă pe alocurea, și în greșelile de limbă („nu poate ca să scape“) cu alexandrinismul copilăros. Ossian pare că învie cînd se vorbește de „Hunar călătorul“, care, „urmat de cavalcadă“, „are pe casă fulgere-albastre“. Alături de el e nu tot așa de scandinav Landor. Obișnuitul joacă al rimei se întilnește în versuri ca acestea:

Se stinge cavalcada,
Se năruie arcada
Și, alb ca zăpada²,

Și, iată, „funigeii“ se formează în cor, și cîntă, cu voia părintelui lor, paianjenul. Micul poem începe și sfîrșește pentru celitor cu un sentiment de complectă și dureroasă desorientare. „Viața Românească“, tipărindu-și-l în frunte, voia probabil să arăte ce poate da inspirația „occidentală“ și „europeană“³.

Aceiași colaborare va da însă peste puțin, pe alocuri, o frumoasă *saynettă* de salon în gluma dramatică pe care cei doi poeți o întitulează *Cometa*⁴. E aici, alături cu același neașteptat al rimei, mai puțin forțată însă decît în fantasia precedentă, o reală frumuseță a versului:

Aș vrea să port hlamida statuilor antice,
Să-mi fie liber mersul, și brațul gol să-l am,
Să am mișcări de valuri și legănări de ram,

ca și în cunoașterea profundă, care vine de la Anghel, a lumii de saloane, cu fete capricioase și spirituale, iuți la răspunsuri; e în ritmul bucății o savantă vioiciune, de efecte amănunțit calculate și realizate cu precisiune. Dacă n'ar fi prea mult ca tehnică și

¹ Cf. Savel, *St. O. Iosif și Anghel*, în biblioteca „Contemporană“, Arad 1920; Silvia T. Bălan, *Opera literară a poetului D. Anghel*.

² *V. V. R.*, VI, p. 297 și urm. Bucata a apărut, în continuare, supt semnătura XXXX.

³ *V. și Caleidoscop*, 1-08.

⁴ *V. R.*, IX, p. 5 și urm. Cf. Cancel, în *N. R. L.*, III, p. 727 și urm. Gluma rimată dă une ori și în „Caleidoscopul“ lor unele bucăți frumoase.

cochetărie a formei, ar fi încă mai bine. Dar de la un loc înainte orice fir dispăre: e o bătaie de joc pentru cetitor, căruia i se vorbește de Hamerfest, de Laponi și de „emulsiunea Scott“. Tot ce forma ființa literară a lui Iosif s'a cufundat aici; el e numai un auxiliar de rime; spiritul, de o perversă rafinare, al lui Anghel e stăpîn pe producția iscălită de amîndoi. Niciodată poezia românească n'a fost mai adînc influențată de cele mai sfidătoare cencacule parisiene.

Numai cînd se dă celor doi asociați literari chemarea oficială de a proslăvi trecutul românesc în acel *Carmen Saeculare*¹, inspirația lui Iosif se trezește un moment. Cîteva versuri scapără în lunga înșirare de deosebite ritmuri într'un cadru banal, în care Doina, vorbind cu Danubiul, chipurile eroilor răsar pe păreți și un imn de slăvire pentru regele Carol pune capăt vedeniei. Micul poem face parte din literatura oficială comandată și sprijinită de Spiru Haret. A rămas la o parte de reprezentare frumoasa închinare către Doină, care e de sigur a lui Iosif:

Sînt lacrima ce cîntă, sînt cîntecul ce plînge,

și înfățișarea măreață a întrării lui Mihai Viteazul în Alba Iulia, în care e de sigur o viziune ca în vremurile bune a aceluiași². Și totuși această tovărășie a putut da ceva atît de clasic în frumuseța sa ca legenda Meșterului Manole, a cărei interpretare simbolică n'are însă aceiași valoare³.

Deslăcut de această alianță, Anghel găsește în poemul *Himera* cele mai sincere, și deci mai frumoase, din rostirile sale poetice⁴. Și în același număr al „Vieții Românești“ ce era mai bun în vechiul Iosif e cuprins în bucata *Truditul*⁵.

Pămînt, bătrînă gazdă primitoare
A tuturor trudiților din lume,
Ce bun ești tu în zilele cu soare!

Tu-i odihnești, î-adormi, fi legeni lin
La sinul tău, și nu-i întrebi de nume:
Nici unde merg și nici de unde vin.

¹ V. R., XII, pp. 46 și urm., 115 și urm. V. și *Luceafărul* din 15 Sept. 1909.

² *Ibid.*, pp. 410-11.

³ *Ibid.*, XV, pp. 109-10.

⁴ *Ibid.*, XI, pp. 187-8. La 1911, *Povestea celor năcăjiți*.

⁵ V. R., XI, p. 204.

Iar mai târziu el va scoate strigătul desnădăjduit al iubirii furate de prietenul cu care, ca scriitor, se confundase în același suflet¹. Sint pentru întâia oară la acela care îmbrăcase în ușorul zăbranic al versurilor sale idei și sentimente fugare răsunetele sfișietoare ale adevăratei dureri omenești.

La 1910 cu o „rugă de seară“², a aceluiași Arghezi, întors de patru ani din Paris³, începea *Viața Socială*, al cărui titlu arată direcția⁴. Se adaugă macedonskianul poet Stamatiad, alt poet, d. N. Davidescu, care invoca „fintina Castaliei“, și d. Mircea Rădulescu. Pe lângă N. N. Beldiceanu și d. Demetrius, d. Galaction dădea povestea, indiferentă, a *ctinelui Jap* și aceea a lui „Andrei Hoțul“, de folclor bisericesc; d. Demetrius pe aceea a „Coșarului“. Alături stă, cu o bucată de prosă, ieșind din atmosfera nepotrivită a „Sămănătorului“, D. Anghel⁵. Cel d'întăiu continuă cu povestea de voluptate a popei Tonea, *De la noi, la Cladova*⁶, amestecînd explicații cărturărești și cuvinte de oraș⁷ într'o narațiune pe care cu cît mai bine știe s'o presinte un Agîrbiceanu! De și *În pădurea Cotoșmanei* presintă măcar scene de realitate populară olteană în jurul bilciului Rîturenilor⁸, stilul e tot așa de curios că și

¹ *Ibid.*, XXI, pp. 197-9. Apoi XXII, p. 173 și urm., XXIII, p. 161 și urm.; XXIV, pp. 249-52. Cf. *Cîntece* din 1912.

Și dă-mi virtutea unui bran
Pămîntu 'n vrăji să ți-l destram (I, p. 2).

Sau

Și ciuma 'n formă de cocardă
Să cadă 'n pieptul lor de soc
Căscat de-a pururi spre noroc (*ibid.*).

Aceiași factură în poemele de la paginile 118-20. Lirica de iubire datată „Yvoire 1908“ e pe atît de banală pe cît de neînțeleasă. Cf. și *ibid.*, pp. 276-8, 295, 337-8; II, pp. 28-9, 122, 194 („cirezi de corbi“, „martiri de bitum“, „plămîni golani“) p. 266 („ferie de argint cristalisat în țurțuri lungi“); an. II, pp. 1-2 („monarhia minerală“).

² An. II, p. 138.

³ Și amintiri despre vechiul socialism de C. Mille (I, pp. 53-6).

⁴ *Ibid.*, pp. 334-5; frumoasa amintire din 1877, (II; pp. 134-6, 196-7). Și d. Topîrceanu (*ibid.*, pp. 210-11).

⁵ P. 163 și urm.

⁶ „Iritată de atîta nesucces“, „ce convorbire era să lege?“, „o mișcare de supremă și desnădăjduită hotărîre“, „cugetul care suspenda de-asupra Dunării“. E un reportaj.

⁷ P. 263 și urm. Dar: „țerile romîne purtau mereu în frunte, legată cu panglici de oțel, podoaba Semilunei“.. Sau, „de, Grecii erau stăpîinii țerii“.

însăși tulpurea, întunecata scenă, de o bolnavă imaginație. În *Gloria Constantinii*, unde Sultaneh-Filofteia stă lângă amintirea ceramicii de Sèvres¹, e numai o serie de anecdote rău legate între ele, iar titlul fatidic vine din găsierea de un „Constantin... a unei oale cu costandinași. Tot o anecdotă e în *Dionis Grecoteiul*². *Copca Rădvanului*, cu coloarea ei locală³, n'are nimic dincolo de ultima manieră a d-lui Sadoveanu, dar nu e și misterul stilului acestuia; *Lîngă apa Vodislavei*⁴ e însă după altă manieră, veche: a lui N. D. Popescu. *Moara lui Călifar*⁵, care singura merită atenție va fi cercetată deosebit pe urmă. D. Minulescu trimete pagini de imaginație⁶ și versuri în care e vorba de iubite „feline“, de „duetul sensual“ și, ceia ce rimează cu „Helyogabal“ (*sic*)⁷.

E de neînțeles cum se putea împăca o „subtilă“ literatură decadentă, împodobită cu desemnuri sexual ațîțătoare, plus dialogurile creștine ale clericului Gala Galaction⁸, cu aspirațiile către liberarea socială și politică a țeranilor, după indicațiile competente ale d-lui Vasile Kogălniceanu; cronică revistei satisfăcea dușmăniile noului „șef de școală“ Arghezi⁹.

Căci *Viața Socială* dă un nou prilej de manifestare d-lui Theodorescu-Arghezi, al cărui modernism e mai tolerabil în prosă, pe cînd poezia e, cum se spunea la „Viața Românească“, unde începea a fi apreciat, „absconsă“¹⁰. Totuși am văzut cum conducătorii revistei ieșene nu întîrziară să facă loc producției poetice a „absconsului“, a cărei calitate se învederează ușor oricărui om care mai are un pic de gust literar:

Mai mult tu nu vei mai vedea
Nimic, nici cer, nici flori:

¹ P. 339 și urm.

² II, p. 122 și urm.

³ *Ibid.*, p. 220 și urm.

⁴ II, p. 284 și urm. *Biseriçuța din răzoare* trece la *Viața Nouă. Mi-e dragă Nonora* (*ibid.*, an. II, p. 156 și urm.) e confușă.

⁵ II, p. 73 și urm.

⁶ Pp. 133-43.

⁷ An. II, p. 179.

⁸ *Ibid.*, p. 11 și urm.

⁹ Iși ride de versurile lui Vlahuță contra noii poezii (an. II, pp. 146-8). Versuri inedite de Iuliu Cesar Săvescu; *ibid.*, pp. 34-81 („sufletul în foi ca o zăloagă“), 225-6.

¹⁰ V. R., XX, p. 458.

S'au prăfuit din zarea ta
 Ca niște nori.
 Orbit-a viața și cu ea
 Și cîntecul și lumea.
 Gîndirea mea se pierde'n fum
 Tot căutînd un vreasă de rost ¹, —

bucăți în care cu un ritm bleg se înșiră cuvinte lipsite de orice legătură peste un îngrozitor pustiu de gînduri și sentimente. Orașele devin „bulgări și gheme“, dar și „ghitare adînci de blesteme“, iar pămîntul „o moară deșartă cu larve cerînd adăpost“: în natură „stelele deșteaptă nuci“, iar

...Pe-al cerului pieptar
 Scapără frumoși și teferi
 Sumedenii de luceferi,
 Plini de voie și de har !

E vorba și de „iarba de pe cer, mică'n bob cît un piper“, de marea ce-„și poartă pe supt tei un cioc și-o guș'adîncă“.

Totul pare făcut pentru un joc copilăresc de rimă. Dar în această rimă de profundă decadență, „ce-i“ rimează cu „lîncei“:

Cu trupul tău de catifea,
 Ce tremură, de fin ce-i,
 Îmi amintești de ochii de cafea
 Din genele lîncei ².

Cînd vrea să fie normal, același „poet“ își întinde placid vechiul alexandrin, de și el vorbește de „spiniu frunții ieșind cu rani prin păr“ și se presintă pe sine însuși printre cei „cu sufletele'n beznă și degetele'n soare“ ³. Dar jocul cu icônele urmează cînd se vede Apusul „întorcîndu-și crezile prin sînge“ și stelele sînt „ca un perete de-arme cu care-ar fi vînat“ ⁴.

¹ V. R., XXII, p. 346 și urm.

² Conducătorii „Vieții Românești“ s'au supărat (XXIV, p. 133 și urm.), cînd „Flacăra“ li-a spus că asemenea poezii sînt „năzbitii“, și-și ridea de versuri convenabile apărute acolo. Cronica teatrală e încredințată d-lui Arghezi, un ziarist cu vervă, cînd e serios; *ibid.*, p. 272 și urm. Și totuși, *ibid.*, p. 461: „Ca o dovadă că simbolistii noștri, aproape toți, s'au făcut simbolisți ca să mascheze lipsa de talent, e că nu-i poți deosebi unul de altul: Ei nu sînt individualități, ci turmă“ și se dau (pp. 463-4) două bucăți de glumă. O șarjă contra revistei „Simbolul“; *ibid.*, pp. 143-4.

³ XXV, pp. 46-7.

⁴ *Ibid.*, p. 229.

Și, astfel, la 1925 „Viața Românească“ declara că „acest mare scriitor a făcut o revoluție în istoria scrisului românesc“ și, „cînd se va face istoria literară a timpului, se va vedea decisiva sa contribuție“¹. O facem astăzi, istoria *literaturii*, și ni e imposibil să subscriem, pe departe, această uluitoare sentință. Era momentul cînd „marele scriitor“, dîndu-și adresa, anunța apariția în proprie editură, „cite un volum la trei luni“, a următoarelor cărți: „Cuvinte potrivite“, „Cartea femeii frumoase“, „Cartea copiilor“, „Cartea cîinilor, a miștelor, a oilor și a caprelor“ și „Amintirile ierodiaconului Iosif“².

Cuvintele potrivite cuprind ce poate fi mai scîrbos ca ideie în ce poate fi mai ordinar ca formă. Dovadă admiratul blăstăm:

Pe tine, cadavru spoit cu unsoare,
Te blăstăm să te'mpuți pe picioare,
Să-ți crească măduva, bogată și largă,
Umflată 'n sofale, umflată pe targă,
Să nu se cunoască de frunte piciorul.
Oriunde cu zgîrciuri ghicești mădulare,
Să simți că te arde pușin fiecare...

Era, cum s'a spus imediat, regele noii poezii, un Eminescu modern: „d. T. Arghezi e cel mai mare poet al nostru de la Eminescu încoace“³. Ce decădere pentru critică!

Încurajat, omul sănătos și voinic, cuminte și gospodar, politicoș în relațiile sociale, foarte bun critic teatral și cronicar amuzant în prosă — deci de loc bolnav — servește naivilor săi adoratori, prinși de o adevărată frenesie, „zările mîncate de mucegaiuri care put“⁴. „Supt steaua polară“ a maestrului, „cîrțițele își ling puii cu idolatrie“ și cu „bucurie“. Scriitorul însuși explica ritos în prosă că „a căutat cuvinte virginale, cuvinte puturoase, cuvinte cu rîie: li-am excitat aroma, li-am avivat rănile cu sticlă pisată și le-am infectat pe unele complect“. Era natural ca revista din Iași să considere *Biletele de papagal*, fișuica d-lui Arghezi, ca o „ofrandă generoasă de artă“ și „cea mai literară revistă cu puțință“: autorul notiței a fost melancolic pînă seara, cînd a găsit

¹ *V. R.*, LXI, p. 169. În același timp însă... șarja contra „pseudo-baudelairismului nostru“; *ibid.*, p. 276 și urm.

² *Ibid.*, p. 307.

³ *Ibid.*, LXX, p. 440.

un număr ¹... O astfel de literatură ca „un git de femeie modelat într'un bloc de marmură, din care a căzut mult până la perfecțiune“, spune unul căruia „cazna d-lui Arghezi“ îi dă „o reculegere ca aceea a unei rugăciuni în fiecare dimineață“ ², d. Demostene Botez, și, peste câteva luni, d. D. I. Suchianu izbucnește: „Ce relativ puțină laudă a stîrnit volumul de versuri al d-lui Arghezi — acest ospăț împărătesc al simțurilor și al minții!“ ³. „Este o dată „în istoria civilizației noastre“, și, dacă româneasca ar deveni universală, ar întrece pe Eminescu. Căci autorul „adoră pe Arghezi“ ⁴.

Alături stă o poezie care decade une ori până la jocul elegant de cuvinte alese și la jocul neelegant de cuvinte vulgare său spurcate care nu se poate ridica niciodată până la poezie.

Și în 1914 se prelungeste activitatea lui „A. Mirea“, prin *Cireșul* lui *Lucullus*, povestiri în prosă din lumea romană a decadentei; și aici, în aceste pagini, de altfel frumoase, nota lui Anghel e aceea care domnește; critica amicală a „Vieții Românești“, care uita insulta personală adusă d-lui Ibrăileanu, admira firește „imaginile prețioase“, „cugetările subtile“, „rafinarea“ ansamblului ⁵. Dar amintirile lui Anghel în legătură cu un prieten mort, tovarăș al petrecerii în străinătate, cuprind din cele mai frumoase pagini de prosă românească, sinceră și înduioșată ⁶. Și tot așa în delicata vrăjire a morții în mijlocul copilăriei vesele ⁷, pentru ca pe urmă să vie elogiul morfinei ⁸. Dar de sigur că partea cea mai durabilă a operei poetului de origine și de tendință de o potrivă de străine, o formează acele *Fantome*, care sînt o strălucitoare galerie de figuri întîlnite în copilarie sau răsărite în drumul de mai târziu al scriitorului.

De cealaltă parte a unei tragedii de familie, înainte ca nebunia

¹ *Ibid.*, LXXIII, pp. 308-9.

² *Ibid.*, LXXVI, p. 121.

³ *Ibid.*, LXXVII, p. 208.

⁴ Dar tot acolo: „O frasă care este un cocktail de patologie, de insulte obscene și de cuvinte arhaice nu se poate să nu atragă atenția“ (*ibid.*, LXXI, p. 309).

⁵ *Ibid.*, VII, pp. 262-3.

⁶ *Ibid.*, XVIII, pp. 49-57.

⁷ *Ibid.*, XVIII, p. 402-8.

⁸ *Ibid.*, XIX, p. 256 și urm.

să-i învăluie până la sfârșit mintea, cu singura sclipire a marșului din 1913, Iosif își cere moartea în aceste versuri de o nesfârșită durere care nu se mai poate prinde de nimic în viață:

Secerătoare ce însufli teamă,
Eu nu te văd purtând pe umeri coasă
.
O, vino'ncet și dulce ca o mamă
Și mîna-ți dulce'ncet pe ochi mi-o lasă.

Că tu ești taina, liniștea, tăcerea,
Limanul mult dorit și mîngîierea
Din urm'a celor obosiți și triști.

Tu singură ești vrednică să vindeci
Un suflet bîntuit de mari restriști,
O, umbră sfînt'a morții, vino, vin' deci !¹

Aceiași stare de conștiință de resignare la loviturile așa de nemeritate se intrupează în bucată *In hostes*:

Toți m'au lovit! Și sufletu-mi e-o rană.
.
Naiv am fost, — copil ce cîntă'n strană
În zi de Paști—; vedeam în om un înger.
Abia acuma, dup'attea'nfrîngerii
Văd peste tot că ura-i suverană.

Dar, de-am făcut un rău voit, oricui,
Sau de-am avut prilej de-a-i face bine
Și n'am voit să-l fac, atît vă spui:

Arunce-mi piatra dintre voi oricine
Și Domnu'ntoarcă-și fața de la mine,
Cel mai nemernic dintre robii lui !²

„Sămănătorul“ publica în 1907 „romanța modernă“ iscălită de d. Ion Minulescu (n. 6 Ianuar 1881)³, poetul sentimental de pe vremuri, în care se asemănă iubita cu

¹ *Ibid.*, XXII, p. 177.

² *Ibid.*, XXV, p. 247. Cf. *ibid.*, pp. 246-9. V. și în *Flacăra*, IV, p. 65, frumoasa, expresiva bucată în care el mărturisește, în nesfârșita-i discreție, că

Nimic nu e mai sfînt decît tăcerea.

³ *V. Jun. Lit.*, VII, p. 23.

Ȑ Venus de la Millo (*sic*)
 Ce-și cată brațele
 Pè care
 Cei morți le-au luat cu ei în groapă,
 Să nu le lase celor vii ¹.

În starea de spirit de mai târziu acest poet își va căpăta o mare notorietate, de și „modernismul“ va trece și peste dînsul.

Inovația ² nu e la el decît un danț capricios al măsurii, fără efecte de armonie necunoscută, acoperind un număr de comparații nepotrivite și nelegate între ele. Astfel lăudata „Romanță“ a celor trei galere, apărute tot în „Sămănătorul“, îndată după o plîngătoare bucată a lui Iosif, în care se vede poetul nerecunoscut de societate murind pe neștiute în odăița goală ³, presintă portul „ce pare-o lacrim'a Mediteranii“ (*sic*), în care trei vase înecate nu mai pot naviga de la „însula San Salvador“ spre „taciturnul și lacomul Escorial“ ⁴, care e, cum se știe, pe uscat. *Romanța zilelor de ieri* găsește că zilele au „sicrie albastre“ pentru amintiri, cu adause de vulgaritate ca acesta:

Ocolește-mă cu groază ca pe-un stîrv de om, ucis
 Nu de oameni,
 Ci de mîna nentrupatelor dorinți.

Poetul însuși e, în desperarea pe care nu era s'o adeverească o viață întregă, solidă și mulțămită,

Stropul vinului ce pierе prin păharele deșarte ⁵.

Aiurea, pinzele acelorași corăbii sînt asămănate cu „niște sinuri de femeie,

Pe care-o gură pătimașă
 Le-a'nvinețit de sărutări ⁶,

Iar, în altă bucată, aceleași trei corăbii de adevărată obsesiune sînt trei Turci ce se închină și ...trei bolnavi ⁷.

¹ VI, p. 603.

² De fapt bucăți poliritmice le dădea și *Viața*, și ele represintau fasa nouă în scrierul lui N. Beldiceanu.

³ *Ibid.*, p. 671 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 687.

⁵ *Ibid.*, p. 742.

⁶ *Viața lit. și art.*, I, p. 26.

⁷ *Ibid.*, p. 58.

Și apoi „Babylon“, „Ninive“, „motive asiriene“¹.

Peste cîtva timp, „Viața Românească“ găzduia insana „nocturnă“, în care lună apare ca un „cap de Rege-Saltimbanc“², și cîntecul „vagabonzilor“, cari sînt „corifeii poesiei și preistoricii gîndirii“, „regii primului desastru și'nvinșii primului regret“, niște „răzleți vulturi“ ori „enigma eternului de-atîtea ori“³. Aceiași revistă însă, speriată de volumul de nuvele al colaboratorului ei, *Casa cu geamurile portocalii*, care i se părea că întrece acum orice măsură, fiindcă era scrisă în prosă, îl califica de fals, excentric, care „pare să fie un om sănătos, teafăr, dar se căznește de moarte să facă pe ciudatul“, profețindu-i însă, creștinește, în locul „simulării“, o venire la normal, care nu s'a produs⁴. După care, colaborația poetică fu continuată⁵. *Strofele pentru zăpadă* ale aceluiași poet către „mireasa brazilor geometrice și-a brazdelor însămințate“ au, cu tot amestecul, pe o singură pagină, de Madone, „Fecioare bizantine, „Bacante stigmatizate de păcate“, plus „Marja din Magdala“⁶, ceva la nivelul nostru, bieți cetitori.

Dar autorul „romanțelor“ va începe și un roman despre războiu, care pornește cu un număr de note de muzică și o înfățișare a Ateneului bucureștean astfel: „Arcușul se coboară pe coarde ca o turmă de girafe sălbatece prinse într'o plasă de sîrmă ghimpată, și spaima lor răsună ca niște lovituri surde în poarta îmblînzitorului de bestii umane și note musicale“ pentru ca la doi pași să fie vorba de o altă experiență a autorului: „sufletul sinucișilor cu dinamită“, iar mai târziu aflăm că o gloată care se împrăștie rămnice ca „o pastilă de sublimat corosiv într'un lighian de apă fiartă“, pe cînd „ferestre căptușite cu hîrtie albastră“ sînt tocmai ca „pleoapele unor călugărițe în rugăciune“⁷. Pentru a se descrie Evreica la care eroul e găzduit se întrebuintează aceste ingrediente: „tărițe de lemn, turtă dulce spoită

¹ *Ibid.*, p. 230.

² *Ibid.*, X, pp. 209-01.

³ *Ibid.*, XI, p. 206.

⁴ *Ibid.*, XIII, p. 286.

⁵ *Ibid.*, XIV, pp. 361-2. Mai târziu, de același, în aceeași notă, *Manechi-nul sentimental, De vorbă cu mine însumi* (1924), *Omul care trebuie să moară* (1924).

⁶ *V. R.*, XLII, p. 50.

⁷ Fluieratul unui vardist samănă grozav cu „un miorlăit de cotoiu indecent“.

cu sirop de zahăr ars, sticle de apă gazoasă, două lanterne de automobil, ghizdurile unei fântini, un colan de salvare, două legături de sparanghel pe taraba unui negustor de legume, niște socluri minuscule, două coloane clasice, un fronton, o ceașcă de șocolată cu frișcă, o chiflă sumară abia scoasă din cuptor“. Încolo, reportagiu gazetăresc, ceia ce e, încă, mai bine ¹. De altfel, este și o lucrare de o rară pietate: orașul de naștere al autorului samănă cu „o baligă uscată“, și nu se uită „necesități fizice“ la nivelul necesităților morale ale cui le menționează. Țara va fi tratată la fel: „usufructul“ nu știu cui. Înfloresc doar pe alături considerații de o înaltă filosofie, ca aceasta: „Sufletul femeii nu trebuie niciodată scos din carapacele lui de broască țestoasă; trebuie să fie un luc u fidos“. „Poftele reciproce“ în odăi cu „bideuri“ represintă atracția și atunci „corpurile noastre nu fac decât una și aceeași ciosvrte de carne inutilă, intrată în putrefacție“² e imnul iubirii. Glorificarea „lașității“, cui vrea să trăiască e proclamată de înaltul funcționar al Ministeriului de Instrucție. Nu se va găsi un singur om de bun gust și de bun simț care să nu judece cu cea mai mare asprime această batjocură a celor mai mari încordări și a celor mai cumplite suferinți ale neamului nostru. Fostul redactor al ziarului Statului-major, reținut și adăpostit pentru aceasta la Iași, își rîde și de harta „stilcită de dușmani a țerii, care „din formă unei ghetе luase forma unui cimpoi“, și i se pare odioasa comparație așa de potrivită, încît se întinde cu complesență asupra ei. Ar fi putut să-i ajungă scenele cu Rușii nebuni și sestrîțele stricate.

În acest timp tot „Viața Românească“ făcea constatarea ³ că scriitorul, după două „romanțe“ recente, „s'a reînoit“ pentru ca apoi, la 1929, d. Octav Botez să rostească în aceeași revistă sentința, la care subscriem bucuros, că „această cronică a războiului, concepută parcă la cafenea de un apologet al învîrtelii și ambuscagiului, jignește pe orice cetitor mai sensibil, nu atît prin cinism și indecență, cît prin lamentabilul ei vid sufletesc“. Și de la același luăm judecata că la același nivel, dar cu o formă inferioară, e scirboasa carte a înaltului funcționar de la Culte despre aventurile triviale ale-unui mucos bun de palmuit în *Corigent la*

¹ Întălu în V. R., LVIII. Scrișul d-lui Minulescu e totdeauna și erudit. Relevez: „Mydas“, „Francisco Pizarre“, „Exurge Domine“, ș. a. m. d.

² *Ibid.*, LXI, p. 158. Se făgăduiesc „explicații“ cu privire la „entusiasmul“ d-lui Ibrăileanu pentru desgustătorul roman, *ibid.*, p. 159.

limba română din 1929, carte editată de „Cultura Națională“ din București. Amintirile scriitorului, o colecție de înjosiri pentru sine și de injurii pentru alții, se învrednicește acolo de un verdict doar ceva mai blînd pentru cîtă fărîmă de informație pot aduce. Dar d. Minulescu urmează cu nuvelele care-și anunță în titlu chiar cuprinsul: *Cetiți-le noaptea*.

E păcat că această modă de bagatelizare, mergînd pînă la o parodie, nu fără haz, a poemului lui Dante, a cuprins și pe un om de mijloacele stilistice și de adîncul fond onest al d-lui Topîrceanu (r. 1890). Cutare pagini critice ale sale sînt vrednice de toată atenția, și în nuvêlistica de schițe cu greu se va găsi ceva așa de spontan și de original, de autentic ca *Focurile*, în care se presintă pentru întâia oară plaiurile argeșene, cu acea „revărsare fără margini a codrilor de fag“, prin „adîncituri de văi“, pe „dealuri cu spinări posomorîte“, pînă la „poala munților din zare“, și oamenii de acolo, aspri munteni, fiecare cu „hiba“ lui, cari la fiecare sunet de frunze date în lături pot striga, în singurătatea „sihlei dese“, străbătute de hlizitul huhurezului care „strigă peste șapte dealuri“: „No, lupu' mă“, și afirma ritos cui li răsare în cale că „focul e al lor, dar n'are îngrăditură și poiana nu-i a nimănui“. Cu greu se va găsi în scrisul nostru pînă la urmă povestirii pe care sălbatecul păros, căutător de comori, o scoate din fundul unei aspre tinereți. E aici și o aleasă măsură clasică în dosarea nuanțelor și în sublinierea, scurtă și, am zice, castă, a clipelor hotărîtoare din ciudata aventură de dragoste. La capăt, „steaua ciobanului licăria, singură și rece, de-asupra pădurii“. E, în acest final de arcuș, și musică².

Pe cînd, în 1908, un talent real, al celui care iscălește „Oreste“, întrebuița pentru manifestările atît de simpatice ale unei sentimentalități ușoare, fluide, de idilă, metrul sfărîmat al noii poezii³, — neobservat, pînă la publicarea, în 1916, a volumului *Plumb*, scria un modest provincial din Bacău, care iscălia „Bacovia“, versuri în care punea o viziune personală, tristă, amărită, a lucrurilor într'un biet ritm fleșcăit; dar în toate era o de sigur absolută și oarecum înduioșătoare sinceritate. E și acolo inspirația

¹ *Ibid.*, LXXVII, pd. 226-7.

² *Ibid.*, XLV, p. 5 și urm.

³ Întăiu în *Săm.*, VII, pp. 1054-5. Cf. și *Scrisori fără adresă*.

macabră a lui Baudelaire și jocul cu silabele ale decadenților francesi¹.

Poetul amărit al țărilor de amurg glodos, de zăpadă fără frăgezime, de suspinuri fără răsunset, ținând în suflet toate uriciunile fără caracter ale cerului, toate miseriile fără duioșie ale oamenilor, găsește une ori feluri de exprimare în parte originale care-i fac un loc între *poetae minores* ai provinciei moldovenești, dar departe de rolul unui întemeietor de școală sau măcar unui adevărat precursor. Astfel în bucata pe care o publică după războiu:

Sînt cel mai trist din acest oraș.

Pe satele ninse Craiu-Nou cînd apare,
Trec singur pe poduri de fier solitare
Și-aștept în zăpadă, dar ce mai aștept!
Hau, hau! depărtat supt stele 'nghețate.

Ninge parcă toți muriră, parcă toți au înviat.

Mai spune s'aducă și ceaiul,
Și vino și tu mai aproape

Te uită, zăpada-i cît gardul
Și-a prins promoroacă și clampa.

Sau :

E pace de plumb, e vînt și pe vînt
Grăbite trec frunze liberate².

Altă dată însă glasul se pierde în suspine și mormăieli pentru a mărturisi obsesiuni reale sau poate și închipuite :

Ascult atent privind un singur punct
Și gem și plîng și rid în *hi*, în *ha*.

Culori

De sineală, de aur, de sînge

¹ D. Octav Botez pune față în față „sufiul scurt, delicvescent, cu forforescenți de putregăiu“ al acestui precursor cu „temperamentul impulsiv, vulcanic (?) și de lată amploare al d-lui Arghezi“; *V. R.*, LXXIX, p. 161.

² *Gîndirea*, III. V. presintarea lui umană, *ibid.*, IV, p. 25. „Poetul acela fără păreche al desnădejzilor provinciale... Singuratec, neștiut de concetățeni, bolnav și cu barbă crescută, întunecat pe figura aceia străvezie, cu ochii stinși, poetul mahalalelor mocnite în ploaia toamnei“.

Se uită în zări catedrala
 Cu turnu-i sever și trufaș ;
 Grădina orașului plînge
 Și-aruncă frunzișu 'n oraș ¹.

Și totuși sînt și momente clare și calde :

Verde crud, verde crud,
 Mugur alb și roz și pur,
 Vis de-albastru și de-azur,
 Te mai văd, te-mai aud ².

De sigur că de la primele sale versuri d. Lucian Blaga (n. 1895), autor al unor frumoase cugetări, aducea, în formele așa-numitei „poesii nouă“, o sinceritate înduioșată, un simț al misterului care nu se mai întîlniseră în aceeași măsură la tinerii poeți. Astfel în mișcătorul mic poem *Leagănul*, în care, contra obiceiurilor generației sale, nu se caută cuvinte noi, comparații, ci într'un vocabulariu comun se spun lucruri deosebit de discrete ³. Primele manifestări ale poetului ardelean au fost primite deci cu o deosebită simpatie, la care nu va avea dreptul curioasa transformare în ininteligibil și absurd care a venit pe urmă, — se pare cu aceeași absolută, și deci respectabilă că atare, sinceritate.

Căci de a doua zi el se va pierde în ciudățeniile cele mai riscate ale literaturii bolnave, presintîndu-și une ori cu imagini desgustătoare tainele naturii și sfințenia religiei, ca în *Moartea lui Pan*:

Prin miriști se joacă
 Soareci și viței,
 Iar vițele de vie
 Țin în palme
 Brotăcei ⁴.

și

... umbra
 de culoarea lunii
 a lui Crist.

¹ *Ibid.*, pp. 131-2. Volume: *Plumb* (1915), *Scînteii Galbene* (Bacău 1926). Ultima colecție a „Fundățiilor Regale“.— V. N. Davildescu, în *Flacăra*, VII, pp. 607-8.

² *Ibid.*, V, p. 315. Dar tot acolo *Incendiu violet*, p. 287. Și prosă, *Cug. Rom.*, II, p. 243 și urm.

³ *V. R.*, XLII, pp. 38-9.

⁴ *Ibid.*, XLV, p. 168.

Pan e scos din tot ce-i dă mitologia poesiei elenice pentru ca „să prindă țintării celui din urmă prieten ce-i rămase“.

Din astfel de poeme e alcătuit volumul *Pașii Profetului*. Apoi, cu și mai multă obscuritate, *În marea trecere*, ca și în *Lauda somnului*, pentru a se ajunge la piesa *Zamolxe*. Se întilnesc pentru profanul oricît de obișnuit cu mentalitățile stranii enigme ca următoarea :

Cu foaia aceasta închid porțile și trag cheile.
Sînt undeva jos sau undeva sus.
Tu stînge-ți luminarea și 'ntreabă-te:
Taina trăită unde s'a dus ¹?

De sigur că un puternic talent, o cultură adîncă, dobîndită în Germania, puțința de a vedea și de a înțelege marile probleme sînt unite în personalitatea d-lui Al. Al. Philippide, fiul învățatului filolog de la Iași. Am văzut până unde se poate ridica une ori avîntul său poetic, dar o obscuritate căutată, o atitudine impusă desorientează și desgustă prea adesea în scrisul său de o manieră forte ².

Peste un șir de modernisme mai mult sau mai puțin inteligibile, el face să se audă însă accentele puternice și nobile ale unui *Prometeu* vrednic de înaintașul său elenic :

În Nicăieri, o Nimeni, te salut.
Vă năruiți de-acum, statui de lut,
Religii, zei, apostoli, mucenici,
Credințe mici . . .
Izbește-te cu creștetul de soare,
Pămînt!
Cer, înapoi! Drum larg despică 'n zare,
O, Mare ³!

E de sigur culmea până la care s'a ridicat ca ideie și ca avînt poesia de după războiu. Scrisul d-lui Philippide, scris în genere normal atunci și de o intelectualitate nobilă, caută imaginea și o pune în vedere-după normele unei literaturi noi care nu înțelege însă că

¹ V. *Pietre pentru templul meu* (1919), *Poemele luminii, Fapta (joc dramatic), Inviere (pantomimă)* (1925), *Ferestre colorate* (1926), *La cumpăna apelor, Cruciada copiilor, Daria* (1926), *Fețele unui veac* (1926), *Meșterul Manole*.

² V. volumele *Aur sterp, Tăcere*.

³ V. R., XLVII, p. 167 și urm.

imaginea nu se aruncă în treacăt, ci trebuie să cuprindă în ea întreg poemul ¹.

Modernismul artificial ajunge, în sfârșit, până la glume ca aceia din *Stihurile de toamnă* iscălite George Lesnea :

Plăcia ploii plouă ².

Noua literatură, prin poeți ca dd. Cesar Pruteanu, Șt. Nenițescu, se instalează în voie și la semi-centenarele „Convorbiri“.

III. Noii povestitori

Subiecte curioase, cu puțința de a valorifica nota pitorească, de care dispun scriitorii munteni, o pornire spre analiză și un sensualism mistic deosebiu cele d'întăiu scrieri, apărute în „Viața Socială“ pe 1910, ale teologului care întrebuița lăptosul, dulceagul pseudonim călugăresc de Galaction și cu un Gala de-a-supra ca nume de botez, „Viața Românească“ îl proclama, după „Dionis grecețelul“ și „Copca Rădvanului“, „cel mai însemnat scriitor care a apărut în Regat de la Sadoveanu încoace“ și găsia că la el „totul e original și puternic“ ³.

Prin *Moara lui Călifar*, închinată „amintirii Iuliei Hasdeu“, d. Gr. Pișculescu, care nu-și luase încă pseudonimul literar, începe la „Literatură și artă română“ din 1901 o carieră literară în care era să fie mult spor, și de lucruri bune, dar în total marea confuzie de idei și de forme a cui nu și-a pus supt picioare un temelu de cultură generală și de solidă filosofie, creștină sau alta. Călifar și moara acestui vrăjitor, cu iazul lui misterios de-a-supra căruia plutesc legendele urite, se înfățișează cu o deosebită

¹ În *Aur sterp* însă, versuri ca acestea se alătură :

Eu sînt duhovnicul grădinii.
Răpesc secretul alb pe care crinii
În sufletul lor fraged îl ascund.
În tirg țerancele cu picioare goale
Au s'aducă smîntînă proaspătă în oale
De lut acoperite c'un brustur căplăug,

(p. 64). Cf. și *Stînci fulgerate*.

² *V. R.*, LXXX, p. 22.

³ *Ibid.*, XIX, p. 349. Dar în același loc se spunea că d. Topîrceanu, „un poet în toată puterea cuvîntului“, are „versuri admirabile“.

putere într'un cadru de natură adevărat, tras în linii puține, dar singure. „Morarul măcina numai pentru stăpînu-său Nichipercea — și cine știe pe ce vreme. Se spunea însă că, atunci cînd Călifar ridica stăvilarul și slobozia pe scoc ciuporul apei, apa fluiera cum fluiera un șarpe încolțit de flăcări, iar, de supt făcău, se scurgea în spumegaiu de sînge“. Ideile abstracte se îmbrăcau în acest veșmînt concret, de o tragică hotărîre: „Frica nevoiașilor se înghesuia pe lîngă vatra pîlpîitoare, iar curajul voinicilor stătea drept cu mîna în pieptar: nouros, gînditor și pare-că gata de-o încercare“. Cîteva trăsături cată a defini un om: „Stejar în port, oțel în braț, isteț cît vrei; însă copil din flori biet Stoicea: nici tu tată, nici tu mamă, nici tu stare părintească“. Sau alta: „barbă sivă, sprîncene de mușchiu uscat, nasul cioc de cucuvaie“. Expresia pitorească, necăutată, se impune: „Stoicea băgă cireadă în luncă, aruncă ipingeaua pe umăr, ciomagul pe ipingea, și *peri într'un fluier, pe supt goruni*.“ „Stoicea dormi un puu de somn *cît se trîrște umbra de un stat de om*.“ „Îi năzări o scîlpitură *ca de briciu*.“ Rar e o forțare a comparației: așa cînd razele soarelui sînt „făclii întoarse cu flăcările în jos“, ceia ce arată cît era încă de format într'un gust care nu s'a desăvîrșit niciodată. Mai bine în „Ce vînt te-a suflat pe supt atîta negureală de pădure și te-a dat de-a dura pînă la moară la mine?“ „Furtuna nu crăpa de loc în ploaie sănătoasă, ci se oțeria în spinarea gorunilor, crișnia, frîngea și dădea chiote. Numai niște picături mari și rari fluierau prin frunze, ca gloanțele“. „Ereții, hărțuiți de vijelie, se dădeau în scrînciobul aripilor cîteva clipite și cădeau săgeți.“ Toată această înfățișare a furtunii, așa de proaspăt dîrză, aducea a scriitor mare. Dar legătura povestirii e fantastică, inegală, grăbită: defecte permanente ale acestui scris, care, în loc să-și biruie greșelile, se va cufunda și se va pierde în ele¹. E adevărat că avem a face cu un vis și că e la capăt reapariția lui moș Călifar, dar evocația istorică e greșită, iar uciderea îndrăcitului morar vechiu de trei sute de ani e un amestec de romantism strident în ceia ce plecase ca o povestire sătească².

¹ VI, p. 205 și urm.

² V. apoi *Biseriçuța din răzoare, Scrisori către Simforosa* (ciudat misticism voluptuos, într'o formă aproape neînțeleasă), în *Flacăra*, III; *La apa Vadislavei* (911), *Popucii lui Mahmud, Călugărul Terțiu*. Pentru atitudinea în preajma războiului, *Flacăra*, IV, pp. 4, 9 și urm. — V. Lovi-

Era la acest nou scriitor aceiași predilecție pentru lumea sate-
lor, acum a celor de pe valea Dunării, care-i era singura cunos-
cută, și o viziune nouă a naturii, ca în nuvela *Pădurarul Ion Bentu*
din 1911: „Dincolo de Vede, peste codrii revărsați, stăpînia un
fum ușor, fumegînd din aurul sleit pe creste, din arama scursă
și închegată în părțile umbrite. În poteca Tudorei, printre porum-
buri și printre spini, painjini mari legau coarde de foc... Vêdea
curgea în revărsare molcomă și sură, supt sălciile încremenite.
Păsările din pădure se căutau și rechemau la cuiburi. Departe,
niște oi treceau vadul, în farmecul clopotelor mici și picurate ¹.“
Dar expresii de ziar, de o abstracție supărătoare, se amestecă și
în scenele de pasiune pe care așa de bine le vrăjiau scriitorii
moldoveni și ardeleni; astfel cînd se spune că sărutările lui
Bendu „șterseră pe Tudora din rîndul femeilor cinstite“, ea de-
venind o „pîngăitoare a cinstei căsătorești“. Sau, fiind vorba de
soția vinovatului: „i-a făcut viața nenorocitei un blăstăm și un
iad“. Povestirea e răpede ca a unui fapt-divers. Până la Sado-
veanu mai era drum, și chiar până la ceva mai mici decît Sa-
doveanu... Scena chinurii Tudorei de moralisatorii satului e de o
hidoasă brutalitate canibalică: „Apucați-o de picioare, bial... Acù
toarnă, Safto, unde i-a fost mai dragă lui bărbati-to“ (!) Alături,
o citație din Sfînta Scriptură. Și autorul dă mărturie că a văzut-o
și „înregistrat-o“ cu nesimțirea și „cu fidelitatea unui aparat foto-
grafic“. E un raport de jandarm.

Dar totul e voit, artificial, pentru public. A doua zi după aceste
scabroase ruralități se descriu budoare în care teologul caută
„un mărgăritar de sentiment, și nu-l găsește ¹“ de și „poetul“,
„poartă supt frunte un incendiu de visuri, de planuri, de simțiri
absurde, de pîlpiiri rimate“. Și *Intermezzo* din 1915, cu efusiunile
sentimentale către nu știu ce „Salomee“, cîntată în versuri, are,
chiar din cauza tonului de rustică rugăciune, ceva ridicul ². Și
totuși, cînd părăsește această posă care va strica, va pîngări de
un sensualism rafinat și va caricatura de cuvinte stranii și de
comparații tîrîte cu arcanul o întregă literatură tînără, ce „uman“,

nescu, *ibid.*, pp. 417 și urm., 410 și urm., 489 și urm.; Caracostea, *ibid.*,
p. 511 și u. m. (și în Anuarul Institutului românesc din Viena).

¹ V. R., XXI, pp. 8-9. Alurea autorul scrie „150- 0 (!) de locuințe“; *ibid.*,
XXIV, p. 87.

² *Ibid.*, XXIII, p. 367 și urm.

³ *Ibid.*, 1914, n-le 10-2 și XXXVII, p. 153 și urm.

— ca să întrebuițăm propriul său cuvînt —, povestește acest om căruia, în ciuda tuturor schimelor învățate și gesturilor voite, nu i-a lipsit talentul. Astfel în amintirile sale de școlar din 1916¹ și mai ales cînd, minat de un sentiment creștin pe care trebuie să-l credem sincer, schișă, cu o perfectă cunoaștere a mediului antic, sosirea la Corint a predicatorilor creștini². Dar și această inspirație se va pierde în lîncedul misticism din „Scrisorile către Simforosa”³.

D. Galaction va trece și pe la socialism⁴ ca să ajungă la haina preotească pentru care fusese crescut și care nu i se păruse întăiu că-l poate încăpea. Dar volumele noi repetă același fond cu aceiași formă, în care se amestecă adesea sensualism, sentimentalism și simplitate, ca în *Clopotele mănăstirii Neamț*, *La țărmul Mării*, (schițe vioaie cu ten lînte morale), *Răboi pe bradul verde*, *Toamne de odinioară*, totuși cu cîteva duioase povestiri „nemeșteșugite”, *Caligraful Terțiu*, reconstituire arheologică minuțioasă. Am bănuit că autorul e un sincer; ar dovedi-o și tonul din cartea de pelerinagiu *În pămîntul făgăduinții*, — dar e păcat că aceste revărsări de adevăr interior nu ajung la echilibru și la armonie. Din ce în ce mai mult un neo-creștinism de morală proprie prinde un suflet care nu s'a format deplin niciodată.

Literatura de profesie e astfel creată și un număr de povestitori de talent o vor continua fără o notă în adevăr distinctivă și fără o dezvoltare în fondul sau în maniera lor care e, de la început, a înaintașilor. Astfel d. C. Ardeleanu⁵, despre care va fi vorba mai tîrziu, doaf cu o notă de ironie și cu tendința spre titluri ciudate.

Capriciul dramatic se îmbracă într'o formă mai puțin plină de avînturi de imaginație și de scăpărări ale stilului decît „Legenda funigeilor”, dar de un clasicism sănătos și de un glumeț și hitru tradiționalism în legenda fantastică *Rodia de aur*, a d-lor Adrian Maniu⁶ și Al. O. Teodoreanu, cu *Împăratul de Vorbă* să fie și o

¹ *Ibid.*, XL, p. 7 și urm. Pagini limpezi de prosă bună, în *Răboi pe bradul verde*, 1^c21.

² *Ț. R.*, XLVII, p. 169 și urm.

³ *Ibid.*, XLIX, p. 177 și urm.

⁴ *O lume nouă*, 1^c2^c.

⁵ *Rochia albă* (1921), *În regatul nopții* (1924), *Diplomatul, tabăcarul și actrița* (1926), *Am ucis pe Dumnezeu*.

⁶ De același, de o formă din ce în ce mai abstrusă, *Meșterul* (1924), *Lîngă pămînt*. Preferabilă prosa scurtelor bucăți din *Universul*.

Curte pe măsura lui, povestea amestecîndu-se cu ghidușia¹. Găsirile de limbă nu lipsesc însă nici la acești moderniști de albie dreaptă :

Stejaru 'n care stele se prind ca 'ntr'un năvod.

Și imaginația vede luna prinsă de crăcile stejarului, ea vrăjește pe domnița, căreia-i e urit :

În turnu 'n care țesem din zori de zi mătase,
Cînd seara 'ncepe, roșă, din ceruri să se lase,
Cînd corbii spre pădure coroană fac pe cer,
Cînd ștelele de aur s'aprend pe nori de fer,
Eu m'am simțit atîta de singură, uitată.

Cu puțină înfrînare a capriciului, ce frumoasă piesă de eroi din poveste și din închipuire s'ar fi putut face!

Delicate schițe lirice ale celui d'intăiu² nu făceau să se prevadă brutalitățile acelea cu care mai târziu era să-și desonoreze un frumos talent: mediul de după războiu mai veștejise încă o vocație. Cel de-al doilea, fără a desprețui ce dă noua poezie francesă, în care ploaia „cîntă cu degetele peste case“ și jocurile de ritm, dă, în *Lîngă pămînt* (1924), poeme descriptive 'n care nota de brutalitate căutată nu distruge efectul formei îngrijite pe observația personală.

IV.

Protestări critice.

Fără de această stare a literaturii, nestatornicia d-lui Lovinescu îl făcea să treacă răpede de la „Convorbirile“ care i se încredințaseră cu atîta candoare la publicația de ziaristică literară „Flacăra“, care servia fășiș interesele partidului liberal și acolo, în Iunie 1916, el prezintă pe Eminescu ca pe „un pamfletar regretabil“, fără fond și formă. Prea târziu se vedea la revista junimiștilor pe cine-l adăpostise atîta vreme, acceptîndu-i sentințele critice ca și capriciile poetice³.

Dar încă din 1910 N. Iorga atacase „Literatura fără suflet adăvărat“, care e „o mare desfășurare de comparații, alusii, ironii, vîn-

¹ V. R., XLIV.

² *Ibid.*, XLVI, pp. 235-6.

³ V. *Conv. Lit.*, 1916, p. 705.

turate într'un nebun vârtej de cuvinte, într'o uimitoare scăpărare de rime pentru biciuirea continuă a gustului bolnav de oraș mare¹. Mai neted, el răspingea genul „Caleidoscopurilor“: „versul de capriciu și patimă, de bătaie de joc pentru idei și pentru oameni“². Dar aceasta nu-l împiedeca de a califica pe Anghel drept „un mare talent liber, anarhic, în perpetuă revoltă și în perpetuă producere, dând pagini interesante și une ori pagini mari unei literaturi pe care pretinde a o ignora în existența și în tendințele ei“³.

Ceia ce doria el era revenirea la poezia militantă. De aceia judecata și asupra poeziei filosofice a lui Cerna: „Dacă poetul atinge o temă de simțire, să simtă, să miște, să zguduie; adevărata patimă să dea o viață puternică versului său, prin care sufletele să vibreze intern. Dacă se apropie de filosofie, să nu poarte numai cădelnița înaintea Isidei, încunjurînd cu nouri albaștri vălul alb care acopere zeița. Acel văl să-l rupă! O vădire a tainei ni trebuie, ori, altfel, n'avem nevoie s'o știm măcar că este! Poezia în ton minor și ca simțire și ca gândire, cu oricîtă cultură și talent s'ar face, nu mai e a noastră. O stimăm și n'ocetăm“⁴.

Neapărat, în forma ei răpede redusă revista nu mai putea fi și o adunare de literatură. Dar aici se vedește întăiu realul talent de povestitor al Bănățeanului Damian Izverniceanu⁵. Tot acolo apare frumoasa legendă *Pelișandru* a d-lui Mircea Olmazu⁶. Și d. Beza începea povestirile sale din viața macedoneană⁷.

Dar, cu privire la viitorul acestui „modernism“ de împrumut, „Neamul Românesc Literar“ scrie la 1912: „Tot erotismul bolnav al poeților condamnați pentru delictе sexuale, toată desfrinarea zbuciumată a unei retorice romantice, toate contorsionile de ritm și salturile mortale de rimă, toate reveriile imaginative

¹ *N. R. L.*, II, p. 80.

² *Ibid.*, p. 162.

³ *Ibid.*, p. 691.

⁴ *Ibid.*, p. 99. Cruțător despre palidul Oreste; *ibid.*, pp. 113-5. De aceia lauda noului volum al p. Agirbiceanu, *ibid.*, pp. 177-9. Despre „Viforul“ lui Delavrancea, *ibid.*, pp. 193-5. Despre „Apele Mari“ ale lui Sandu-Țaldea, pp. 337-8.

⁵ *Ibid.*, p. 339 și urm.

⁶ *Ibid.*, p. 453 și urm.

⁷ *Ibid.*, pp. 791-3. O judecată despre dișsul, *Drum Drept*, II, p. 129 și urm.

ale mîncătorilor de opiu se vor împrăștia ca palatele de aur și de purpură ale norilor cari trec înaintea soarelui, herolzi ai luminii, ori îl primesc în apus pe brațele lor însîngerate, ca pe eroul ce adoarme după lupta biruită... Dar cea din urmă dintre stelele, mici pentru ochii noștri, dar mari în ele însele, va răsași și mai departe la ceasul ei și va găsi, în ciuda tuturor furtunilor ce sperie și tulbură, mii de oameni cari, închinîndu-se punctului de aur etern, să se lumineze printr'însa și să găsească drumul către iubire, către fericire și pace"¹. Și aiurea: „Literatură și artă nu pot fi decît pentru noi toți, nu pentru gustul unuia și altuia“. Noi toți însă nu murim; ne schimbăm numai. Din generație în generație sîntem, cu toate progresele, veșnic asemenea cu noi înșine. Păstrăm o zestre dată omenirii noastre de la început... Ce se potrivește cu dînsa..., aceia rămîne. Restul — flori făcute pe ceața unei ferești de degetul distrat sau zglobiu al unui copil, Cui îi place, facă! Dar să știe că *face numai pentru dînsul* și că omenirea este, ca putere și drept, cu mult mai presus decît capriciile și nebuniile lui"². Și el semnala ceia ce, din reeditarea lui Iosif³, din adunarea versurilor d-lui Soricu⁴, dovedia că „și în cea mai stupid de ușurată societate, ca a noastră, bunul simț și simțul de realitate, de adevăr, care sînt bazele talentului celui adevărat, *nu pot muri*“⁵.

Un atac hotărît contra jocului de cuvinte îl îndreaptă, în *Universul* din 1911 încă, și Al. Vlahuță :

Din patru 'n patru versuri și plan și ritmu-ți schimbă
Ca tot ce scrii să pară că-i scris în altă limbă:
La titlu să iei seama : sonor, bombastic, vag.

Tot la 1911 criticul craiovean D. Tomescu osîndia „desorientarea“ fără margini. „Scriitorii au început să capete convingerea că în scrisul lor se pot desbăra de disciplina orișicărui principiu conducător și că arbitrariul gusturilor personale poate fi luat ca temelie a mari mișcări literare. Fiecare se mișcă, fiecare își strigă numele, fiecare se avîntă ca represintant al literaturii românești, și niciunul nu-și dă sama că toată această vînturare de

¹ *N. R. L.*, IV, p. 67.

² *Ibid.*, p. 211.

³ *V. ibid.*, p. 385.

⁴ *V. ibid.*, pp. 305-6.

⁵ *Ibid.*, p. 227.

forțe e o cumplită zădărnice, câtă vreme lipsește principiul superior prin care acțiunea lor să capete o valoare netăgăduită... Vezi îmbulzindu-se pe planul întâiu o serie de îndrăzneți cari nu se pot zări decît pe ei înșiși și a căror experiență se întinde pe trotoarul dintre casă și cutare cafenea din București. Niciunul din cei cari se viră astăzi cu atîta îndrăzneală în curentul mișcării literare n'au avut în viața lor un răstimp de luptă neștiută, un răstimp de îndărătnică silință petrecută în umbră... Și toate astea se datoresc luptei care s'a dus împotriva atmosferei de disciplină create prin „Sămănătorul“... Înălțurarea atmosferei create de „Sămănătorul“ a avut ca urmare distrugerea orișicărui preocupări cu caracter mai înalt, încît a început să se închidă în cercul mărgenit al *improvisafiilor* instantanee, în loc să se topească tot mai mult în curentul nevăzut al *necesităților* sufletești care trăiesc în societatea noastră¹.

Acestui glas din Craiova-i răspundea altul de la Cernăuți: „Pe vremea „Sămănătorului“, toți aveau același ideal, pentru care luptau și se interesau, arătîndu-ni cum înțeleg să servească idealului generației de la 1906. ...Și aceasta ne face să regretăm vremile trecute, cînd așteptam cu nerăbdare numărul proximal „Sămănătorului“ și nu-l dam din mîna până ce nu-l sfîrșiam. Astăzi, cînd curentele literare s'au pierdut aproape cu totul, voim să știm totuși ce ideal îl zbuțuim pe scriitor în activitatea-i literară“².

Un tînăr prea curînd pierdut (la Iași, în 1918), Aureliu Metroniu, exprima aceeași revoltă în frumoasele rînduri ce urmează: „Avem nevoie de o literatură „originală“, adecă de o literatură a cărui origine, al cărui izvor și început să pornească din sufletul nostru românesc; o originalitate de sinceritate și de spontaneitate, iar nu o originalitate de posă, voită și silită... Avem nevoie de o literatură „națională“, adecă de o literatură în care aspirațiile mari și adînci ale întregului neam să vibreze cu intensitatea comunicativă a sentimentelor obștești... Avem nevoie de o literatură „clasică“, adecă de o literatură în care limba noastră să capete forma organică, frumuseța firească, armonia simetrică și trăinicia arhitecturală de care este vrednică“³.

Alături se pot pune acestelalte declarații ale lui N. Iorga: „Vedeam

¹ *Ibid.*, 1911, pp. 397-400.

² *Viața Nouă* din Cernăuți, reprodus în *N. R. L.*, IV, pp. 270-1.

³ *Ibid.*, p. 674.

în scriitori educatorii permanenți către moralitate și ideal, către credința în neam, și printr'însul în omenire, ai unei societăți putrede sau amorțite. ...Credeam hotărît în putința unei cîrmuiri a celor mai puternice inteligențe creatoare, care ar fi fost în același timp și represintanții celei mai intransigente discipline morale“¹.

Drum Drept, care urmează, în 1913, „Neamului Românesc Literar“, găsește noi colaboratori, ca poetul, de o delicată inspirație, Al. C. Bălăcescu și Botușăneanul Ioan Sin-Giorgiu, profesorul Paul Papadopol, Macedoneanul P. Papazissu și un tînăr Bergheanu, pe care-l vom mai întîlni, un Const. Stoika, un Vladimîr Lainiceanu, un Gheorghe Năsturaș. Dar mai ales acolo se cuprinde, înainte ca autorul să fie prins, ca și Cerna, în cercul exclusivist de la „Convorbirile Literare“, romanul de o pură inspirație al d-lui Vișsan (iscălit „G. lederă“), *Tinerețe*²: se află aici un amestec, de cea mai nobilă înfățișare, al unor amintiri de viață la țară, al unei iubiri de adolescență și mai ales, pentru toate acestea, o adîncă și gingașă pătrundere psihologică; atmosfera e a lui *Arne* sau a lui *Synneuve Solbakken* din povestirile lui Bjoernson.

Înainte de războiu încă, publicația, nesuștinută de public, adecă de o coterie politică, era să dispară. Ea se contopi deci cu vechea publicație „Ramuri“ din Craiova, păstrînd titlul ei. Cu acest prilej, în 1915, se exprima din nou, în fața războiului cumplit care cuprindea toată lumea, că literatura însuflețită e singura de care au nevoie națiunile. Nouă nu ni trebuie „netrebnică literatură de București“, de cenaclu și de club.

În conferința sa de la Teatrul Național despre *Ideia Unirii în literatura contemporană*, N. Iorga se rostia astfel, la începutul anului 1915: „Lăsați jucăria silabelor deșerte și schima unei genialități false, părăsiți ultimele mode literare, dați jos măștile, spălați fețele boite ca pentru teatru și coboriți-vă în adîncul vieții naționale, întărîtă în mijlocul poporului. Faceți din literatură prețiosul sînge curat care curge într'un timp sănătos“³.

Astfel, și în mijlocul indiferenței dibaciu pregătite, literatura de

¹ *Ibid.*, p. 674.

² V. și *Singurătate*; *Drum Drept*, X, p. 79.

³ Cf. Șt. Dumbravă, în *Romnul* de la Arad, 1915; Const. I. Emilian, *Anarhismul poetic, studiu*, 1932 (lucrare metodică, de o largă informație, și străină).

la „Sămănătorul“ perseverează la „Drum Drept“, cu d. Soricu, d. I. Marinescu, autorul frumoaselor balade, d. G. Tutoveanu, d-ra Pitîș, dd. Mihnea Olmazu, A. A. Naum, N. N. Pîrvulescu, Papa-zissu, Volbură Poiană, Săpunaru, cu adausul d-lui V. Militaru, poet cu mai îndelungă inspirație, și al d-lui D. G. Chițoiu. Iar, între prosatori, d. D. Iov dovedește un talent care se va risipi asupra unor subiecte foarte deosebite, dînd nu odată pagini în adevăr frumoase și durabile.

Dar, de la început, și acolo, d. Tomescu găsește o pagină frumoasă pentru prosa d-lui Arghezi, a cărei formă trudită ascunde după d-sa „bogăția încet acumulată a unor vaste zăcăminte“¹. În ciuda lipsei oricărui morale și cuviinți în scrisul acestui insultător public, același critic lăsa să se întrevadă o altă direcție la acela care ar fi lăsat a „miji parcă și elementele unui ideal din ce în ce mai precis“².

Totuși, la „Drum Dreptul“ craiovean „o ferestruică deschisă asupra zărilor, în duhoarea unei literaturi infecte“³, se formează în preajmă războiului noi talente, modeste, dar reale: Maria Nicolau, Maria Dragu, Const. Asimini, în poezie, N. N. Leontescu, în narațiuni. Dar, mai ales, prin varietatea inspirației sale, d. Al. Iacobescu, iar în nuvelă d. Eugeniu Boureanu. care nu calcă niciodată pe tărîmuri cunoscute: une ori el ajunge la zguduiri dramatice ca aceia a iubirii Țigancei din codrul cărbunarilor. În această lume, ca și în lumea Lipovenilor mutilați, căuta el subiectele. În paginile acestei reviste se dă și un mic roman al său, cuprinzînd pribegia lui Petru Șchiopul și a familiei lui⁴. De o stăpînire extraordinară a formei, acoperind perfect o cugetare vioaie și originală, glumeață, de un mai sănătos umor decît al lui „A. Mirea“, cu legături neașteptate între toate aspectele naturii și vieții, foarte modern și foarte natural, sînt „mîniaturile“ neiscălite din aceeași publicație:

Pe sîrmele de telegraf
Ce trec de-asupra casei mele
Se lasă seara un taraf
Nenumărat de rîndunele,

Macedonski însuși, pe la 1912, se speria de o nouă literatură

¹ X, p. 216.

² *Ibid.*, pp. 230-1.

³ *Ibid.*, p. 762.

⁴ *Ibid.*, p. 548 și urm. Și în volum, *O istorie din alte vremuri*.

care nu pleca toată de la dînsul și, cînd publică noul volum *Flori sacre*, el declară că „nu e destul-să arunci publicului cîte o expresie pe care să n'o priceapă nimeni pentru ca îndată toți să strige: versificatorul sau prosatorul cu pricina este nu numai genial, ci congenial“¹. De fapt răsăriau noi publicații, ca *Grădina Hesperidelor* (1912) (reproduceri din Petică și Săvescu, colaborarea lui Anghel), *Simbolul* (1912) (cu Macedonski, Const. T. Stoika, dd. Stamatiad, Isac, Davidescu, Iovanaki-Vinea, Adrian Maniu și chiar copilul lui Coșbuc, Alexandru; multă ilustrație cu urite femei goale).

La „Convorbiri“² se va arăta, mai târziu, și tot ce e nesincer „în verbalismul torențial, obscur și haotic, cu sonorități pur mecanice“, al stilului (*Aur sterp*) d-lui A. A. Philippide, reprezentant al „poesiei nebuloase“ cu această judecată generală: „Slujitorii noului crez se luptă între dînșii, Fiecare se crede singurul reprezentant al epocii sale. Nimic din ce s'a scris până la dînsul nu este vrednic. Totul trebuie schimbat. Între contemporani el singur trebuie să poarte masca noutății celei mai autentice. Dacă expresionismul nu este în de ajuns, se trece mai departe. Individualismul extrem, rău înțeles, pare singura religie“³.

La reacțiunea contra poesiei zărghite, pe care o încuraja, publicînd-o, caracterisînd-o și laudînd-o, „Viața Românească“, se adăugia, printr'un articol, curajos, fiind samă de simpatiile presei pentru noua literatură, Duiliu Zamfirescu, care iscălește transparent prin inițiale, în „Convorbiri Literare“ din Ianuar 1916. El se ocupă de versuri apărute în „Flacăra“ supt iscălitura B. Nemțeanu, în care e vorba de o „vacă de șocolată“, a cărei talangă samănă cu o „linguriță învîrtită a lene într'un păhar cu ceaiu“, pe cînd Carpații au „codri de tutun“. Și el propune, în legătură cu tehnica inovatorilor, cari leagă versuri de toate spețele, să se generalizeze procedeul și pentru anunțuri:

În localul
Uniunii centrale a sindicatelor agricole, etc.

¹ Citat în *Floare-Albastră*, p. 79.

² Cf. *Conv. Lit.*, 1916, pp. 598-9; și cf. *Drum Drept*, 1-iu Maiu 1916. Se relevă cu dreptate „lipsa unei solidarități între energiile sănătoase, care n'au înțeles că munca răzleață este aproape totdeauna sămînță aruncată în brazdă neroditoare“. Semnează „L“.

☛ 1923, p. 782 și urm. (George Dumitrescu).

Și, cu acelaș curagiu, el puneă împreună poesia de la „Flacăra“, critica de la „Noua Revistă Romină“, pe d. Davidescu și pe solul Craiovei, d. Aderca, aprig luptător și scatolog impenitent, gata de toate răsturnările și întortocherile, care cînta :

Mari, mari !
Sînt clipe fumuri
În care viermele din țeastă ăr iubi.

Și încheia : „Nimic nu este al viitorului, dacă nu cuprinde simburile frumosului clasic“¹. Într'un al doilea articol² el se ocupă de poesia în care d. Minulescu vorbește, oarecum inteligibil însă, de un otel german, de cadrele de acolo, de mai multe literaturi, pentru a trage, se pare, concluzii asupra războiului care începuse ; în bunătatea sa, vechiul scriitor atribuie talent celui care se mîndria că a deschis calea tineretului reformator, observînd numai că „și-l risipește sălbatec“.

Mișcarea contra „simboliștilor-decadenți“ o ajută, la Iași, o revistă din 1912, de trecătoare durată, care reia numele de *Floare albastră*. Dar pseudonimele Spiru Luca, P. Costea, Ofir, Ormuz, ca și numele de C. Motăș și G. Popa, nu-i puteau da autoritatea necesară pentru a înfrunta masiva autoritate a „Vieții Românești“³. Prologul, care se ridică împotriva celor cari „au îmbîcsit prostia lor cu vorbe sumbre și străine“, nu e lipsit de elocvență. De partea cealaltă, la *Versuri și prosă* profesorul Rașcu, ucenic al d-lui Densusianu, care, în acest timp, conducea și revista bucureșteană *Farul*⁴, aducea cultură și un incontestabil talent⁵. Dar și acolo ce înseamnă numele colaboratorilor !

În acea mică publicație de cîteva luni a aflat însă d. Demostene calea cea mai normală :

¹ P. 18.

² *Ibid.*, p. 373 și urm.

³ Se adaugă un Ludovic Dauș, un Enric Furtună și d. St. P. Morcovescu (Sandu Teleajen). Chiar și Doinaru. — Tot la Iași se relau, în Decembrie 1911, *Epigonii* lui Spiru Prasin, care, în 1903, anul morții sale în duel, publicase și acte istorice importante.

⁴ Cu dd. Dragoș Protopopescu, V. V. Haneș, Budurescu, Damlanovici, Rașcu, Matei Rusu, (azi la Paris, autorul remarcabilului poem *Pustnic*).

⁵ Tot atunci și *Biblioteca Iașilor*, cu inedite de Eminescu. De altfel și aici, p. 33.

Cînd a făcut pe om Dumnezeirea,
Din masa ei enormă de lumină
A rupt un strop..., și bulgăru de tînă
Cu dînsul căpătat-a și gîndirea,

De-atuncea omul fericit se 'nchină,
În slavă înălțîndu-și mulțămirea,
Dar tot de-atunci născută-i răzvrătirea
Și dorul de-o scînteie mai divină.

De-atunci sîntem țărînă ce s'avîntă,
De-atunci sîntem o licărire sfîntă
Și Prometeii zilelor de mîne.

— Tu, Doamne 'n nepăsarea ta adîncă,
Nu bănuiești ce vreau copiii încă:
Mai vreau lumină fiii tăi, Stăpîne ¹.

Cu atîta înșă nu se putea înfrînge curentul pe care-l încuraja, mai mult decît stricăciunea unei anume pături de „intelectualism“ cu clasele mai mult sau mai puțin isprăvite, snobismul de care se lăsa cucerit tot mai mult tineretul față de literatura recomandată în presa zilnică de chiar acești scriitori, strecurați într'însa, spre paguba politicei în care nu puteau aduce nici experiență, nici discernămint, cu atît mai puțin convingeri.

Cînd fostul colaborator la pamfletul „Facla“ creiază, cu d. Galaction, revista *Cronica*, „Viața Românească“ laudă pe acela care-i scrisese pipăratele cronici de teatru bucureștean, notînd, între altele, „scatografia lui abundentă“ și „expresiile de trei ori scabroase“, care „aveau un început de scusă“, ca unele ce „cădeau, cu fatalitățile unor funcțiuni organice, din rezervoriul celui mai naiv și mai plastic idealism“, de și la uceniciei înțemeietorului de școală se notează „ocările de mahalagioaică“. Și, îndată după aceasta se spune că revista e „ca un vînt răcoros, care ne înviorează și ni destinde nervii“ ².

E vremea cînd d. Arghezi își formează o limbă absolut falsă, care va face obiectul admirației numeroșilor prieteni. E Delavrancea pitoresc dus pînă la absurd. O actriță rostește cuvintele

¹ P. 65. Frumoase și versurile iscălite G. A. Mitachi (p. 76).

² XXXVI, p. 317-8; XXXVII, p. 152.

„parcă a supt cu buzele dintr'un ciorchine bălan“ (nu de altă culoare „ciorchinele“), ea pune piciorul „ca pe o piatră 'n rîul albastru“, ceia ce înseamnă „un sensualism a toate“. Un scriitor de teatru e „atent ca un olar și meșter ca un faur, fragil ca un urciur și scăpărător ca o potcoavă“¹. Sînt visiuni maladive sau înșelarea voită a cetitorului.

Astfel de proiectile n'ar fi ajuns ca să dărîme o veche cetate, bine apărată de oameni pricepuți și înzestrați. Dar, tocmai atunci, în poezie o întreagă epocă, supraviețuitoare peste problemele și soluțiile „Sămănătorului“, căruia i se putuse adapta, muria. Ultimele versuri ale lui Vlahuță în „Viața Românească“ sînt așa de palide, iar „Vlad-Vodă Călugărul“ cel glumeț — ca Anghel din „Cometa“! — al lui Coșbuc e o compromitere :

Oh, pătina talmăcire
Cu-acel „Io Voevod“!
Dar de-apururi fericire
Cînd va 'ncepe-orice izvod
Cu „de la Matei cetire“².

Nici Alecsandri nu isprăvise, în dorința de a arăta încă vitalitate, atît de trist. O tragedie punea capăt vieții lui Iosif, și Anghel va isprăvi peste puțin ispășind și el; Chendi încheiase de mult activitatea minții sale agere, în care pasiunea n'a strimbat totdeauna judecata. Cerna era mort de mult; Girleanu agonisa. Sandu-Aldea făcea acum agronomie, cum d. Vițsan se consacra geografiei, și de mult N. Iorga publica „Studii și documente“. D. Agîrbiceanu singur se susținea prin simțul unei misiuni morale, pe cînd d. Sadoveanu se trudia să urmeze vremii schimbătoare. Drumul era deschis îndrăzneților, — și erau destui, unul mai sigur de sine decît celalt. Un iuruș de barbari născuți și de barbari prefăcuți, ca la orice invazie.

¹ *Ibid.*, pp. 259-60.

² *Ibid.*, IX, pp. 56-8.

CAP. VII.

„După-războiul“ și crisa bolilor literare

I.

Influența războiului de unitate națională.

Nu prin valoarea producțiilor literare se putea aduce zguduirea, întoarcerea de conștiință pe care o cereau unii critici. Campania din 1913, chiar, dar, firește, mai ales pregătirea războiului de unitate națională, perspectiva cuceririi Ardealului, a Bucovinei, apoi lupta grozavă însăși au îndeplinit însă, pentru un moment, — din nenorocire trecător și la noi, ca și oriunde groaza războiului viitor a căutat să acopere gropile războiului trecut —, acest serviciu moral.

Unele reviste se consacră înlăturării influențelor rele —, între acestea, din nenorocire, și a lui Slavici, în gazeta *Ziua* — care căutau să îndrepte România în altă direcție. E cel mai folositor lucru pe care l-a făcut „Flacăra“. Și, astfel, scriitorii fără deosebire de generație se pot strînge în jurul tribunei de agitație pentru „idealul național“ de pe care a răsunit de atâtea ori glasul inspirat al lui Delavrancea.

Războiul a smuls deci pe mulți scriitori din fumul de țigări al cenaculelor și de la masa de tinichea a cafenelelor. Pe unii i-a pus, ca luptători, în fața teribilelor realități ale luptelor moderne, prin care se poate înoui sufletul întreg, descoperind duiosii până atunci neștiute și trezind pasiuni cu totul deosebite de sportul de până atunci. Contactul cu oamenii simpli, mari adesea, în asemenea clipe, nu putea să nu-i influențeze. Orizonturi de care nici nu visaseră scriitorii îi chemau și-i rețineau pentru o bucată de vreme. Pe alături, și străinătăți curioase se vădiau înaintea lor, cu acel alt fel de umanitate care zăcea în ele.

Cei rămași în teritoriul ocupat, întru cât n'au pactat cu inamicul ca d. Pătrășcanu, silit a-și părăsi și catedra¹, au suferit cutremurătoarea biciuire crudă a stăpînirii străinilor, cu toată umilința de fiecare clipă pe care o răspîndiau atît de darnic asupra supușilor lor. Și au putut să vadă împrejur o miserie a nației lor la a cărei putință nu s'ar fi gîndit niciodată.

Pentru unii ca și pentru ceilalți se adunară, pe rînd, chinuitoarele neliniști ale neutralității, nespusa suferință a orașelor bombardate, a trupelor fără apărare, pe care le secerau mitralierele, a acelor ofense de tot felul, a sfășierii unei hărți de libertate care ținea de atîtea veacuri, ca și a pribegiilor în voia soartei, și apoi bucuria unei miraculoase învieri biruitoare și covîrșitorul sentiment al patriei curățite de năvălitori și întinse până aproape la hotarele neamului.

Nicio literatură nu poate să rămîie nesimțitoare la asemenea încercări și prefaceri, de și nu toți au primit cu aceiași putere adîncă pecete a vremii nouă.

Astfel Coșbuc, pe care, după pierderea singurului fiu, atît de iubit, îl pîndia moartea, termină cu puternica poezie a drapelului, *In oppressores*:

În frunte flăcăii
Albastru mi-e steagul, Romîni. —
Sătui de nemernici stăpîni
Să prîndeți topoarele'n mini,
Să'nghețe de spaimă calăi.
Din culme de munți și din gurile văii
Cu pletele'n vînt
Puternici să iasă, potop pe pămînt,
În frunte flăcăii,² —

care ar fi trebuit să-și găsească un compositor, făcînd dintr'însa noul imn național pe lîngă acela, totuși zguduitor, al lui Iosif, îndreptat, contra „popoarelor sătule“ și cerînd „să cucerească ce-avem de cucerit“. Tot Coșbuc pune pentru Romîni de acasă de la dînsul teribila întrebare:

Morți — pentru cine?
Căci trista lor moarte nu nouă ni-o mor³.

¹ V. broșura sa cutezătoare *În fața națiunii* (istorie, discursuri).

² V. R., XLII, pp. 57-8.

³ *Flacăra*, III, p. 375. În acest timp d. Galaction scrie „La Putna“ (*ibid.*, pp. 382-4).

Se adaugă strigătul poetului Tutoveanu „la arme“, iar tînărul Oreste (Georgescu) cîntă :

Un fulger spre Carpați a scăpărat

.....
Ascultă, Sire, inimile bat ¹.

Și liniștitul Brătescu-Voinești scrie aceste rînduri de entusiastă chemare la sacrificiu: „Vedeți geana de lumină care încununează crestele Carpaților? E făcută din strălucirea sulițelor și din strălucirea ochilor fraților noștri carj vin să vă scoată dintr'o robie de veacuri“ ².

Și în vechi reviste compromise supt raportul național, ca, — printr'un Țiroiu ³, un D. Ionescu-Sachelarie ⁴, — la „Convorbiri“, și în volumele deosebite, ce e mai înduioșător prin covîrșitoarea putere de emoție a subiectului însuși sînt amintirile acestor grele încercări.

E o literatură vastă: bibliografia ei, cu atît mai puțin bibliografia critică, nu s'a dat nici pînă acum. Ea începe cu descrieri ale expediției în Bulgaria: de C. Gane ⁵, de preotul Brumușescu ⁶, de C. Th. Moroșanu (*Din campanie*), de N. Iorga ⁷, de A. Lascărov Moldoveanu ⁸. Haralamb Lecca, pe care l-ar fi putut crede cineva puțin dispus a trata asemenea subiecte, da, cu privire la campania în Bulgaria, o carte *Dincolo, din Dunăre 'n Balcani* (1913). Continuă prin cărți ardelenesti din prima parte a Marelui Războiu, ca aceia, foarte bine scrisă, a d-lui Octav Tăslăoanu, trecut dincoace ⁹. Și păr. Agirbiceanu are în n-l de Crăciun al

¹ *Ibid.*, p. 373; cf. *ibid.*, p. 374. Tot acolo, p. 372, d. Topîrceanu despre Franz-Joseph. Oreste va scrie, cu d. I. Pavelescu, *Zile de purpură*. Și totuși e vremea cînd autorul volumelor *Versuri noi* (1914), *Himerei* (1915), *Cireșului înflorit* (1915), al schiței de dramă *Moise* (*Flacăra*, V, p. 417 și urm.) e dominat de lubricul demonism al lui Macedonski din *Thalassa* (*ibid.*, p. 296).

² *Flacăra*, III, p. 369. În 1914 el tipărește două scrisori despre politică.

³ *Conv. Lit.*, 1919, p. 515 și urm.

⁴ *Ibid.*, 1920, p. 220 și urm.

⁵ *Amintirile unui holerici*.

⁶ *Ațiunea militară a României, în Bulgaria cu ostașii noștri*.

⁷ *Însemnări din campania anului 1913 în Bulgaria*. 2 ediții. Cf. cartea de călătorie a aceluiași *În Bulgaria* (a se adăugi la un întreg șir de cărți de călătorie după războiu, asupra căro-a, mai departe),

⁸ *Trei luni pe cîmpul de războiu*. V. și N. Iorga, în *Drum Drept*, X, pp. 361-3.

„Romînuț” din Arad o schiță *Din războiu*. În acest timp d. Broșu, nepotul lui A. Birseanu, își cobora talentul literar, vădit cîndva și prin foarte frumoase versuri, cum se compromitea politic manifestînd pentru Austro-Unguri, în volumul de sfidare, *Siluate*.

Războiul Ardelenilor pentru „Împărat” smulge alte tonuri poeziei d-lui Cotruș. D. Ovidiu Hulea-i stă alături în exprimarea durerii celor ce mor, tineri și bătrîni, în depărtate locuri străine. Pe atunci, prin 1915, se vedește și talentul altora mai mărunți, un Ion Băilă, un Vasile Stoicanea, Bănățean ¹. E și vremea cînd realitatea ardelenescă apare și în paginile d-lui Iul. Giurgea Bradu (*Oameni din Ardeal*). Aurel Esca și d. I. I. Schiopul tipăresc supt titlul *Flori de sînge* o alegere din „doinele” pe care nespusa durere a tragediei lor le-a smuls talentului poetic al Romînilor din Ardeal. Banatul dă asupra războiului poezia, totdeauna duioasă, a lui Cassian Munteanu, mort în 1920. Poemul în care el lasă cum să fie dus la mormînt în satul lui e deosebit de mișcător :

Ori poate numa'n primăvară
Să v'amintiți de mine iară,
Să vină mama pe'nserate
Să mă deslege de păcate ².

Bucovinenii ³ se manifestă prin scrisul lui Ion Grămadă, prosator de frunte, istoric înzestrat, care va muri ispășind greșeala de un moment, prin lupta și sacrificiul pe frontul Moldovei.

Apoi vin povestirile ostașilor războiului românesc, multe și unele de o adevărată, chiar de o înaltă valoare literară, dar uitate, pierdute, cu toate paginile splendide de adevăr și de nobleță pe care le cuprind ⁴.

Între scriitorii de profesie, cari nu sînt și cei mai elocvenți fiindcă nu sînt cei mai adînc zguduți prin participarea lor la lupte, d. Sadoveanu culesese și din mobilisare tipuri și scene noi. La Iași el dă articole ziarului pe care-l tipăria comandamentul, *România*, prea retorică pentru a fi sinceră și a exercita o influență

¹ V. observații de N. Iorga, în *Drum Drept*, X, p. 441 și urm.

² V. Valeria Branisce, în *Conv. Lit.*, 1925, p. 818 și urm.

³ V. și *Flacăra*, III, p. 373 și urm.

⁴ V. și Șt Zeletin (Motăș, sociolog), *Retragerea* (1926); Adela Xenopol, *Pe urma războiului* (1914); V. Panta, *Amințirile unui prizonier român în Bulgaria*; St. Vlădescu, *Desertorii*; Archibald, *Porcii*.

ca a săracei foi neoficioase *Neamul Românesc*. Din această așteptare a unor inspirații noi dincolo de locul unde se petrecea tragedia, marele povestitor nu s'a ales cu învoirea de care s'au împărțit alții, și de aceia broșura de *Umbre* din 1920 e indiferentă ¹. Dar cartea sa, un roman, în care, din tot ce a însemnat războiul se dau numai, afară de câteva scurte sugestii ale tranșeeilor, și nu în momentele cele mai bune, ticăloșiile și rușinile celor ce-și petrec la Iași — de aceia și titlul *Strada Lăpușneanu*, — are o valoare informativă ceva mai mare decât cea literară și cu mult mai mult, oricare ar fi indignarea criticului de moravuri, decât cea morală ².

Între scriitorii cari luptă, P. Ștefănescu-Vultur, care va cădea însuși, dăruiește poesiei românești un adaus de pe câmpiile de moarte, în dedicația către cei căzuți la Momia :

E liniște, 'n răstimpuri se adună
Fiori îndepărtați de-asupra noastră...
Din când în când de supt cupol' albastră,
Cu moarte mitraliera ne 'ncunună ³.

Sau d. George Roban, când presintă noaptea pe front :

Ard cetine pe foc..., și-i pace
În jurul caldei vâlvătăi...
Răsună doar prelung în văi
Al tunurilor șuier,
Iar lângă foc, printre flăcăi,
Doinește Mihu 'ncet din fluier
.....
Ostașii dorm... Și focu-aruncă
Sclipiri de-argint pe baionete ⁴.

Apoi V. Savel, un bun povestitor, și cu simț critic, și un excelent ziarist, dispărut tînăr, publică la 1919 un volum *Între rețele* ⁵. Am pomenit răsunetul, adînc simțit, al războiului la poetul evreu Rodion-Steuermann, medic pe front.

¹ Miseriile sedentarelor le prezintă vulgar d. C. Ardeleanu, *Pe străzile Iașului* (1920), cu un ascuțit polemic d-rul Ștefănescu-Galați. O literatură a pribegilor o prezintă învățatul profesor Ramiro Ortiz trecut în Franța (*În ciuda submarinelor*, 1920).

² V. și Radu Cosmin (Tănăsescu, profesor la Ploești), *Exodul*.

³ *Conv. Lit.*, 1921, p. 362.

⁴ *Ibid.*, pp. 486-7. Cf. și *ibid.*, p. 739.

⁵ Și în *Noi, Romîni*. V. și Fulmen, *Jurnalul unei surori de caritate*, 1920. Nu e singura carte duiosă a unei femei despre războiu.

Pe *drumul Damascului, poeme religioase* (1923) a d-lui Al. T. Stamatiad¹, scrise în Iași, „cetatea sfântă a Patriei mele“, are o dedicație în legătură cu suferințele războiului, și se presintă ca „pagini de umilință și de speranțe în zilele de glorie și de sânge ale anilor 1917-1918“. La capătul simplelor rugăciuni e frumoasa închinare către țară, datată 13 Novembre 1917, în care e o notă ca a marelui Belgian Verhaeren²:

O, țara mea cea mai frumoasă 'n lume
 O, țara mea, nefericită țară,
 O, țara mea, eu n'am pierdut nădejdea
 Că în curînd, din somnul fără vise,
 Vei învia și 'n cîntece de-arhangheli,
 Vei trece peste-abise.

N. Iorga va înfățișa durerea țerii rupte 'n două:

Azi nu mai este nimeni legat de locul lui:
 Sîntem de o potrivă ai țerii noastre toate,
 Ai celei care astăzi în mîna voastră nu-i,
 Ai celei care mîne să fie-a noastră poate³,

a celor cari „s'au culcat de moarte și-au adormit în steag“, a celor cari se cer a nu fi uitați:

Noi sîntem mulți; e codrul plin
 De noi, e plin muntele tot,
 În șiruri crucile se țin
 De gropi ce nu se mai socot
 Și, fiindc'am fost tot ce y'am fost,
 Cînd ni-am făcut al vieții rost,
 În bucuria voastră, frați,
 Nu ne uitați,

apoi umilința mormîntului regal din Argeș supt ochii împăratului german învingător:

¹ Până atunci: *Din trîmbițe de aur* (1910), *Femeile ciudate* (cu d. C. Riuleț) (1911), *Poemele în prosă ale lui C. Baudelaire* (1912), *Ciclul morții de M. Maeterlinck* (1914), *Poemele în prosă ale lui O. Wilde* (1919), *Mărgăritare negre* (1920), *Cetatea cu porțile închise* (1921).

² V. rînduri de-ale acestuia, împreună și cu alte traduceri din aceste supreme momente de încordare și suferință, în N. Iorga, *Din opera poetică*.

³ *Ibid.*, pp. 118-20,

Ce tremuri hordă fără lege?
 Îți pare că ar fi trăsnit
 La locul unde-i odihnit
 Supt lespede bătrînul rege?,

sau în urările întrerupte de lacrimi către regele, regina în pibegie:

Muri an bătrîn,
 Bătrîn și păgîn
 Și mincinos foarte
 Minșind pîn' la moarte ¹.

Martur al războiului, și d. Camil Petrescu află în noul ritm zbu-
 ciumul ce trebuie pentru a prezenta chinurile „marșului greu“,
 așteptarea zilei de atac ², „patruța“ ³, „cadavrul“ ⁴, chiar „trecutul“ ⁵.
 Pagini și azi adînc impresionante de simplitate și discreție în
 presinterea celui mai înalt tragic.

Din tragedia războiului, d. Rebreanu culege momente pe care
 izbutește să le adîncească, și forma venia de la sine să acopere ob-
 servația justă și dureroasă. Așa, la 1920, în *Ific Strul, desertor*,
 povestea zguduitoare a bietului Evreu pe care e pus a-l duce la
 moarte Romînul care a trăit lîngă dînsul și s'a ajutat cu dînsul,
 dar e împins la dușman ca să fie desertor și, *nevînd* să fie, se
 spînzură ⁶. Dar din aceiași stare de spirit adînc mișcătoare va
 răsări noul și puternicul roman *Pădurea spînzuraților* ⁷. De și alcă-
 tuită din bucăți, fiecare interesantă pentru dînsa, tragedia ostașului
 romîn supt steag dușman care începe cu un spectacol sumbru
 de spînzurătoare și se mîntuie cu însăși jertfirea în aceiași spîn-
 zurătoare a chinuitului erou, zguduie. Și peste tot, până în scena
 finală, e o atmosferă de cugetare religioasă, de responsabilitate
 umană, de religiositate care sîntește.

Captivitatea în Bulgaria a dat d-lui Topîrceanu materialul fru-
 moasei cărți de prosă *În ghiara lor*, ceia ce nu-l va împiedeca
 de a se întoarce la parodiile sale ⁸.

¹ *Ibid.*, p. 118 și urm.

² *Sburătorul*, II², pp. 2-8.

³ *Ibid.*, pp. 20-3.

⁴ *Ibid.*, pp. 83-5.

⁵ *Ibid.*, pp. 130-7.

⁶ *Ibid.*, I², pp. 445 și urm.

⁷ Până atunci: *Mărturisire, Răfuiala, Calvarul, Cadriul, Catastrofa, Norocul, Nuyele alese* și, firește, *Ion*, de care va fi vorba deosebit. Casul său supt ocupație în *Calvarul* (1919).

⁸ Cf. Lovinescu, în *Sburătorul*, I, p. 115. — Dar, de același, *Balade vesele* (1916).

Și ziarști ca d. G. Millian Maximin adaugă (*În mtnile dușmanului, Însemnările unui prizonier*) această literatură documentară din care s'ar putea face câteva volume de cea mai bună antologie.

Din relațiile cu sovieticii Jean Bart își lua materia cite unei noi povestiri ¹, în acelaș timp când scria frumoasele amintiri din *Prințesa Bibița*, cu tot ce cuprinde ca glumă și ca tragedie din jocul cu sufletul bieteii fete întârziate, sau paginile despre deltă, cu icoana femeii fermecătoare care se întoarce bătrână la „moșul“ ei ², povestire la nivelul celor mai bune ale d-lui Sadoveanu.

În sfârșit războiul a scos la iveală, și nu numai cu scene din mediul militar, pe care-l cunoaște mai bine, un nou scriitor în genul d-lui Pătrășcanu, dar cu mai multă consistență și ținută, cu unele răsunete sufletești mai adânci și cu o reală cunoaștere a clasei de care se ocupă, pe maiorul Gheorghe Brăescu ³.

II.

Publicațiile periodice.

La Iași, în refugiu (fără „Ramuri“, cu care se contopise abia, la 1915), mai mult ca o sîidare a împrejurărilor, N. Iorga făcuse să repara, la 1917 (19 Mart), „Drum Drept“, la care colaborează Vla-huță, N. N. Beldiceanu, dd. Soricu și Crainic, preotul Partenie, acesta cu schițe oltenești de o limbă provincială foarte originală, Vasile Bogrea, spirit de o imensă învățătură, cu cel mai strălucit talent oratoric și autor al epigramelor în care îmbracă ironia sa caustică, dd. Pajură, Stahl și Iov. Tot acolo au apărut și câteva numere din „Viața Nouă“ (Mart-December 1917).

A doua zi după reînceperea vieții obișnuite era necesară o regrupare a unor oameni pe cari-i despărțise alt fel de viață și, din nenorocire pentru unirea sufletească, altfel de direcții, — unii din cei ce se aflau pe calea dreaptă iertînd, alții neputînd uita destul ca să ierte cît de puțin.

„Viața Românească“, învîsă în propaganda ei, stăruitoare până la oboseală și desgust, pentru Centrali, se oprise sau fusese oprită în 1916 și ea nu era să repara decît, supt scutul unei întregi societăți de patronagiu și fără nume de directori, în 1920. Timi-

¹ V. R., XLII, p. 193 și urm.

² *Ibid.*, LVII, p. 20 și urm.

³ *Schițe vesele*, 1925; *Un scos din pepeni*, 1926.

dele *Însemnări literare* ale d-lui M. Sadoveanu care în 1919 încercaseră a-i ținea locul au fost și ele cu aceeași pecete politică: de acolo d. Ibrăileanu a desfăcut colecția de articole *După războiu*.

Acuma comunitatea de idei în ce privește alianțele și de atitudine în timpul războiului făcea ca la „Convorbiri“ (reluată în 1919), revista din Iași, reapărută, să fie recomandată cald: „Într'un fel, e o antologie a represintanților mai caracteristici, în ce au mai bun și inedit, ai literaturii noastre de acum, aduși lunar în toată strălucirea lor prin fața publicului uimit“, scrie d. Bucuța¹. Doar dacă vre-un colaborator ca d. Ciomac se indigna de atacurile contra războiului, chiar și după ce acesta, peste atâtea suferinți, își atinsese mărețul scop². Noile studii ale d-lui Stere erau învrednicite de o deosebită atenție³.

Flacăra arăta că la 1918 „poetul Alexandru Vlahuță plănuiește reparația *Sămănătorului* cu casă de editură“⁴. Vlahuță dădea, după frumosul calendar din refugiul său birădean, o colaborație convinsă și caldă noului ziar *Dacia* și el va acoperi, cum vom vedea, cu autoritatea sa revista pentru popor *Lamura*.

S'au făcut încercări de a grupa pe tinerii Ardeleni de-o parte. Dar *Societatea de mîine* de la Cluj, a d-lui I. Clopoșel, cu îndreptări de multe ori contrazicătoare și acceptînd polemici care n'au decît valoarea trecătoarelor năcazuri personale, va servi cetitorilor săi mai mult studii de sociologie și politică. Mai multă literatură originală, pe lîngă cercetări serioase, a dat mai noua *Țara Bîrsei* de la Brașov. Regiunea, interesantă, a Năsăudului n'a cules decît paginile de istorie din *Archiva Someșeană. Cosinzeana*, tot din Cluj, nu a fost, cu stăruitoarea trudă a d-lui Sebastian Bornemisa, decît un „magazin“ în care nu era numai colaborare ardeleană. Un grup de tineri încercaseră la Sibiu revista *Craiu Nou*. În Banat revista cu acest nume ajunse a uni pe po-

¹ *Conv. Lit.*, 1920, p. 252.

² *Ibid.*, pp. 455-6.

³ *Ibid.*, p. 558. V. și încintarea pentru un volum de desvinovățire al profesorului Tzigara-Samurcaș, fost prefect de poliție civilă supt ocupație („una din cele mai prețioase contribuții la istoria războiului nostru“); *ibid.*, p. 657.

⁴ An. 1918, n-1 din 19 Octombrie. În același sens scrie Vlahuță, care se arătase gata a merge pe front pentru a duce viața ostașilor, lui N. Iorga, la 20 Iunie 1918. V. și mai departe.

etul Cotruș cu zelul de cercetător artistic și arheologic al d-lui Miloia, format în Italia.

Reluată în April 1923, după dispariția lui Tofan¹ și Grămadă, *Junimea Literară*, apare ca o revistă de înfrățire publicînd recomandările de d. Brătescu Voinești și de N. Iorga². Puterile nu lipsesc: Berariu dă basmul versificat *Cheleș Împărat*, d. N. Tcaciuc se întâlnește cu d. Loichîță, Bănățean de origine, cu d. Calmuțchi. Pe lângă bătrînul protopop Dimitrie Dan, răbdător istoric, scriu, în același domeniu, tineri ca d. Bocăneț. În anii aceștia, revista primește schițele adevărate, une ori tragice, ale Botușăneanului Tiberiu Crudu, profesor (originar din Tudora), versuri de dd. Tutoveanu și Tempeanu; căpitanul Matei Eminescu dă știri despre fratele său³. Din Ardeal, vin versuri de d. Soricu, prosă științifică de profesorul macedonean Capidan. Dar ascuțita critică de amănunte a d-lui Leca Morariu, filolog, fiul preotului de o așa de sfîntă viață, l-a făcut să-și creeze după cîtva timp o foaie proprie, *Făt-Frumos*.

Pe cînd, la începuturile contemporane cu „Sămănătorul“, prin *Făt Frumos în grădina Sfintei Vineri*⁴, C. Berariu dăduse o formă, adesea de o înfinită delicateță, de armonie meșteșugită, basmului⁵, V. Huțan⁷ strămutase în Bucovina inspirația și procedeele lui Coșbuc, iar Nicu Dracinschi, blăstămînd pe „străina coasă“ și glorificînd „mîndria falnicelor neamuri“, era în acord cu scrisul naționalist din țara veche⁸, pe cînd poesia, tot din Bucovina, a d lui V. Loichîță era în nota eminesciană sau a lui

¹ V. *Jun. Lit.*, XIV, p. 68 și urm.; 1930, p. 359 și urm.

² Între morți, Stefanelli (23 Iulie 1920), Sever Beuca Costineanu (14 Mart 1922). Despre Dracinschi, *ibid.*, p. 405 și urm.

³ 1924, p. 4 și urm.

⁴ Foarte frumoasă imitarea ritmului popular în *Secetă*, de N. D. Cimpan; I, p. 147:

Însetat ce-i soarele !
Bea din ghiab izvoarele

Cf. și *ibid.*, pp. 163, 167, 203-4. — Un nr. „Eminescu“, cu inedite și portrete, VI, p. 7-8.

⁵ El traduce și *Ale Mării și iubirii valuri* de Grillparzer (*ibid.*, I). Un larg studiu de d. Victor Moraru (*ibid.*). Asupra noii poezii de aiurea, tot acolo, frumoasa presintare a profesorului ardelean, ajuns la Universitatea din Cernăuți unul din creatorii de școală în filologie (v. marea revistă *Daco-romania*), Sextil Pușcariu.

⁶ V. și *Flacăra*, IV, p. 278.

⁷ *Jun. Lit.*, Ianuar 1906 (cf. VIII, p. 41).

Alecsandri ¹, pe lângă multa frăgezime din versurile pe care, întâiu supt pseudonimul „Filuț“ și „Taniu“, le publica Filimon Taniac ², astfel în *Ruină* :

În vale din veacuri Suceava aleargă :
De veacuri ea spune poveștile ei,
Cînd blînde, frumoase, cînd pline de spaimă,
Povestea din codri, din șesuri, din văi.

și un necunoscut e autorul strălucitei bucăți din 1906 iscălită „Alcuno“, *Contemplația* :

M'ademeniți, visări de odinioară,
Să bat din nou cărări de mult uitate,
Să rătăcesc, o umbră solitară,
Prin lumi de basme, plaiuri fermecate,
Din nou să mi s'aprindă 'n suflet dorul
Cîmpiei verzi și-al nopții înstelate ³.

iar Iorgu G. Toma se va dovedi unul din cei mai buni traducători ai baladei germane ⁴, acum o nouă generație dă versuri fabricate după alte tipare, apărînd astfel, lângă poesia cu simțire personală și înțeles filosofic a regățeanului Narly, profesor de filosofie la Cernăuți ⁵, aceia a multilateralului cugetător, prea răpede stîns, Vasile Gherasim și a d-lui Voevidca, ca să ajungă la literatura, peste măsură de „nouă“, a tinerilor, îndată cunoscuți și prin chipurile lor, Dragoș Vitencu, Chelariu, Slușanschi, Mircea Streinul, N. Roșca, Drumur.

Iar la Suceava, fratele profesorului cernăuțean, d. Victor Morariu, va începe revista de folklore acel „Făt Frumos“, îndată transformat de d. Leca Morariu. De la un timp ziarul liberalilor d-lui I. Nistor,

¹ *Ibid.*, Februar.

² *Ibid.*, anul II, III.

³ *Ibid.*, p. 130.

⁴ Anul III. V. și II, nr. 12, p. 190.—Frumoase și unele versuri ale lui Mitrîță Popescu-Colivescu († 1904) (I, 129 și urm.). Pentru Sever Beuca Costineanu *ibid.*, II, nr. 3. Iscălește aici. „V. Andin Costîrceanul“. Versul lui Const. Calmuschi din *La șezătoare*, „piesă populară“, e ca al lui Alecsandri (*ibid.*, n-le 4, 5, 6, 7). Profesorul de filosofie Traian Brăileanu încerca schițe (*ibid.*, nr. 4; cf. I, pp. 24-6, 131 și urm.; V, p. 7 și urm.). Începea tot aici și d. Liviu Marian și George Berințan, violu și popular (n-l 7). Și versurile d-lui Cocirlă-Leandru au aceeași factură.

⁶ V. și *Evocări venețiene*.

Glasul Bucovinei , va face din foiletonul său locul de adunare al unui grup de tineri cari, cu „icoanele“ „iconarilor“ săi, nu face decît să repete modernismul liric, bizar, de la centru.

În Basarabia, *Viața Basarabiei* a d-lui Pan Halippa, vechiu scriitor sincer într'o formă naivă, dar bun traducător din rusește¹, dă și literatură, une ori plăcută, grija statornică mergînd mai ales către popularul *Cuvînt moldovenesc*, care e un ziar. Un număr de istorici veniți de aiurea scot *Arhivele Basarabiei. Răsăritul* a fost întreprinderea unui „regățean“, generalul Manolescu, și revista n'avea un caracter basarabean. O revistă ilustrată, *Moldova de la Nistru*, n'a presintat, decît, cu contribuții întimplătoare, portrete de intelectuali basarabeni.

La 1918, dd. Dragoș Protopopescu-Blebea, Tudor Vianu și Perpessicius încercau la București o nouă revistă a tineretului, *Letopiseși*². Inspirația sănătoasă a războiului e încă aproape și forma rămîne cea normală, pe cînd o *Revistă critică* o începea, cu concursul poetului Stamatiad, d. Prodan, critic teatral, care debutase în timpul refugiului la „Neamul Românesc“ din Iași, iar la Bîrlad *Florile dalbe* adunau pe vechii colaboratori de la „Făt-Frumos“.

Craiu Nou din 1918-20, revistă din Roman, are mai mult colaborări întimplătoare³. E de fapt o revistă ardeleană pe pămîntul românesc de refugiu.

Insemnările literare, menționate mai sus, pornesc la 2 Februar 1919. Grupul de la Iași își adauge pe d-na Papadat-Bengescu și dd. M. Chirițescu, Ioan I. Mironescu, Pompiliu Pirvescu, autor de schițe, și frații Teodorăanu, cu frumoase versuri ale lui Alexandru (și balade ca la „Sămănătorul“⁴). D. C. Narly publică versuri de

¹ V. *Flori de pîrloagă*, Iași, ed. „Viața Romînească“.

² D. Densușianu e îndrumător (cf. însă, n-le 5-6, pp. 11-2), d. Arghezi „mai știe să scrie“, d. Crainic are „suflet de lotus“; no. I, p. 5. Pentru N. Iorga, v. no. 2, p. 3. Se anunță și acolo *Dacia literară* a lui Vlațuță, cu d. Tomescu; p. 8. — Frumoase versuri de d. Tudor Vianu, n-le 5-6, p. 7. — Colaborează și dd. I. Minulescu, I. Pillat, Camil Petrescu, Demostene Botez.

³ Se reproduc rîndurile lui N. Iorga despre *Doinele* d-lui Soricu, director și colaborator obișnuit, refugiat acolo.

⁴ Remarcabila dreptate, caldele aprecieri ale d-rei Otilia Cazimir despre „Miriță“ al lui Duiliu Zamfirescu, I, no. 23, pp. 12-3. Și vîslite, rari, ale d-lui G. Ibrăileanu. O sănătoasă campanie contra atitudinilor d-lui Lovinescu.

o claritate simpatică, și poesia de glume e reprezentată de d. E. Marghita. Conducerea d-lui M. Sadoveanu reprezintă o oarecare garanție de pace.

Cu un „program care va ieși din talentul celor ce vor publica“ începe, ambițios, *Sburătorul*, „literar, artistic și cultural“, al d-lui E. Lovinescu, la 19 April 1919. Articolul prim, decalchiat după ale „Sămănătorului“, e fără convingere și fără vlagă literară, afară numai când e vorba de acele lupte cumplite, de la om la om, cu încercări feroce de a se desonora, care, a doua zi după un războiu de sacrificiu, înjosiau literatura românească¹. „Revisuirile“ ating pe cițiva dintre scriitorii de mult consacrați, cu Coșbuc în frunte, căruia i se caută modelele străine². E însă acolo tot „Sămănătorul“, chiar și „Neamul Românesc literar“, încă viu: d-na Fargo, d. Rotică, d. A. Mindru, d-ra Maria Cunțan, Maria Pamfile, care umblase și pe la Macedonski, dd. M. Lungianu, Const. A. Giulescu, Nanu, N. Dunăreanu, Romul Cioflec, adăugându-se d. Caton Theodorian, a cărui formă rămăsese tot cea veche, și d. Cazaban, dd. Stamatiad, N. Davidescu și Eftimiu³. „Cronicar teatral, d. L. Rebreanu dă schițe dure, I. C. Vissarion altele naive, dar și cu subiecte eroice⁴. Modernismul îl aduc mai ales un Perpessicius, un Camil Petrescu, un George Gregorian, un Sin-Giorgiu, un Eugen Relgis, un Dragoș Protopopescu. Sînt și colaborații feminine, de d-nele Hortesia Papadat-Bengescu și Constanța Marino-Moscu, Iza Sion, Alexandrina Scurtu, Alice Soare, Claudia Milian, Ada Umbră, „Ana din Coștilă“.

Pentru o polemică apare, un moment, și Ion Gorun (I, p. 239 și urm.). El dă și o nuvelă (*ibid.*, pp. 385 și urm., 407 și urm., 478 și urm.). Ba chiar, odată, Iosif (II, p. 277).

¹ V. I, pp. 396-7.

² Și din Chamisso; I, pp. 128-30. Atacuri și contra d-lui Brătescu-Voinștei (II, p. 241 și urm.), „lipsit de darul de a ieși din sine și deci de a crea obiectiv, lovit de o tragică sterilitate, lipsit chiar de invenție verbală și de stil“; contra lui Caragiale (I³, p. 145 și urm.).

³ Acesta e caracterizat ca „urmașul autentic al lui Alecsandri, care, singur, a știut însufleși și moderniza basmul românesc, poetul luminos și fecund, dramaturgul îndrăzneț prin fantesia lui bogată și constructivă“ (II, p. 225).

⁴ VI, pp. 285-7, 446, 586-3; cf. și pp. 222-6, 213-6, 289-91, 492 3.

Revista, dublată de o *Lectura pentru toți*, a presintat cetățenilor ca scriitori noi pe d. G. Mihăescu, care iscălește mai târziu „Gib”. Fără alt motiv decît al oboselii care cuprinde o tovărășie fără scop, ea încetează la 1921, deschizînd posibilitatea altei întreprinderi cu același caracter, în care îndrăzneala era a d-lui Argezi, iar influența a d-lui Pillat.

O trecătoare publicație, *Săgetătorul*, în care se întilnește și numele d-lui Crainic, iese în formă de ziar și dă ilustrații artistice interesante, fără a-și putea defini rostul.

Continuare a „Noii Reviste Romîne”, *Ideia Europeană*, (1919-28), publicată de d. Rădulescu-Motru cu ajutorul, neiscălit, al filosofului, original și de o dialectică fină, Nae Ionescu și al poetului și povestitorului Em. Bucuța, se menține într’o atmosferă occidentală, necoborîndu-se, singură, la uritele polemici pur personale de după războiu. Materia literară interesează mai puțin decît considerațiile generale ¹.

Între revistele de drum sigur e și *Junimea Moldovei-de-Nord* (de la 1919) a institutorului botușănean Const. Iordăchescu, cu d. Emil I. Diaconescu, profesor ², și cu geograful Vintilă Mihăilescu. În Iunie 1921 cu d. George Voevidca ³ d. Iordăchescu încearcă la Cernăuți, și cu colaborarea lui Macedonski ⁴, o nouă revistă, *Junimea*. Aprecierile despre poesia d-lui Dominic sînt remarcabile ⁵, cum fuseseră în revista prece-

¹ Dar, în ce privește curiozitățile noului poet I. Barbu, v. I, pp. 27-41; IX, p. 205. — Se vorbește de publicațiile critice ale d-lui Lovinescu, „recorduri de simplitate cochetă — și atîta oboseală și bătrîneță!"; *ibid.*, no. 45.

² Între colaboratori și poetul Enășescu (I, p. 3), cu frumoase versuri (*ibid.*, p. 21 și aiurea). Acolo arată întăiu însușiri alese de povestitor al vieții locale, pe care le va desvolta până la creațiuni mai puternice, profesorul Tiberiu Crudu. — Și un frumos număr închinat lui Eminescu.

³ În 1919, volumul *Sonete*.

⁴ O frumoasă scrisoare a acestuia (29 Mart 1921), care se apără de epigrama contra lui Eminescu și se plînge de nedreptățile ce i s’au făcut, în *Junimea Moldovei-de-Nord*, II, pp. 1-3.

⁵ „Un retor plin de avînt și originalitate, din ale cărui discursuri ritmate mai totdeauna bine și rimate aproximativ țînesc adese ori fulgerări de adevărată poezie"; p. 5. Și, mai departe: „inteligentă și temperament poetic d. Dominic are din bielsug; nu e fragmentar, nu e ciselator de ornamente. De aceia salutăm, ostentativ, entusiast, această forță, în credința că vom provoca printre poeții noștri consacrați și de sigur mai bine înzestrați în

dentă acelea despre comparațiile și rimele căutate la d. Bucuța ¹.

Ca o adevărată revistă literară, și nu pentru popor, cum a fost prima intenție a lui Vlahuță, întemeietorul, trebuie considerată *Lamura*, din care primul număr apărea la Octombrie 1919. Scrie acolo Vlahuță însuși, despre prădăciunea de Nemți a casei pictorului Grigorescu, despre tendințele nesănătoase de după războiu — și cu glume în ajunul morții († 20 Novembre) ², când, vorbind de desordinea pe care imensa Rusie și-o putea îngădui, spune: „sînt pahiderme bătrîne, groase, care poartă în pielea lor gloanțe, săgeți rupte, funduri de sticle, cuiburi de șerpi—și nici nu li pasă” ³—, dd. Nichifor Crainic ⁴, D. Nanu ⁵, preotul Partenie ⁶, pe lângă d. Voiculescu, d. Pillat ⁷, d. Blaga ⁸, istețul narator Visarion ⁹, alături de d. Rebreanu ¹⁰, de d. Bucuța și alții.

D. Brătescu-Voinești lua peste puțin conducerea, potrivit cu dorința pe care i-o arătase Vlahuță în scrisoarea emoționantă care cuprinde acest pasagiu: „Pregătește-te, dragul meu, pentru o sarcină pe care oboseții miei umeri în curînd nu o vor mai putea duce..., căci eu sînt chemat într'o lume mai bună” ¹¹.

O încercare gazetărească, de simplă editură, dă, după 1920,

ceia ce privește mijloacele artistice un curent favorabil lucrărilor serioase de concepție” (p. 7). Articolul e de d. Iordăchescu, autor și de sprintene versuri glumețe în felul d-lui Topîrceanu (v. și studiul său despre Bucovina, în *N. R. L.*, 1).

¹ *Junimea Moldovii de Nord*, II, p. 13 și urm.

² V. frumosul articol al d-lui Nichifor Crainic, despre dînsul, I, p. 870 și urm., și nota d-lui Brătescu-Voinești, II, pp. 81-3. În același nr. comemorarea de dd. Sadoveanu, Voiculescu, Galaction (fals și nedrept), Busuioceanu, Adamescu (prețios pentru biografie). V. și II, pp. 192-4 (d. Gorovei) și 262-7 (Voiculescu).

³ I, pp. 24-6, 102-5.

⁴ Pp. 36-8, 101-1 și aiurea, 373, 545-7, 726 și urm.

⁵ I, p. 27.

⁶ *Ibid.*, pp. 67 și urm., 209 și urm.

⁷ *Ibid.*, p. 55^v.

⁸ *Ibid.*, p. 869.

⁹ De ex. *ibid.*, 141 și urm., 245 și urm. — Și d. Sadoveanu, pp. 469-72. Apol N. N. Beldiceanu, pp. 374 și urm., 558 și urm.; d. Ciocîrlan, p. 559 și urm.; Tudor Pamfil, pp. 721-4; II, pp. 1 și urm., 195 și urm., 346 și urm.; d. Hulea, I, p. 392. Și poezii lirice, proaste, de d. Sorbul.

¹⁰ I, 1030, și urm.

¹¹ *Ibid.*, p. 241.—O notă duioasă de Matilda Poni, II, pp. 206-8.

Adevărul literar și artistic, cu amintiri de Delavrancea și Slavici, care-și publică acolo schița *Dar din prisos* și un nelegat roman *Din păcat în păcat*, cu subiectul bucovinean (eroi: Ciuntuleac, Palea, baronul de Richthofen, etc.), cu poezie nouă ca a d-lui Radu Gyr.

Apărută, în Maiu 1921, la Cluj, — unde moartea (9 Septembrie 1926) atât de învățatului V. Bogrea¹, spirit extrem de fin, care exercita, în orașul unde avea o catedră de studii clasice, o mare autoritate², în zădar atacată violent de d. Bogdan-Duică, a scăzut și ea posibilitățile de direcție a turburelor vremi de pretenție —, *Gîndirea*³ represintă un reușit efort de adunare a talentelor, mai ales ardeleni, de cele mai deosebite direcții. Adevărat că fără cei vechi, dar, în ce privește generațiile mai nouă, trecînd de la d. Agîrbiceanu și d. Nichifor Crainic⁴, de la Al. Iacobescu, de la d-ra Ecaterina Pitiș și dd. Cotruș și Voevidca, de la dd. Pillat, Demostene Botez, Bucuța, Al. George la dd. Bacovia, Blaga, Al. Al. Philippide, Gib Mihăescu, Luca Ion Caragiale, Dominic, Adrian Maniu⁵, Perpessicius, Moșoiu, Sorbul și Arghezi⁶. Îndreptările trec răpede de la dd. Bogdan-Duică și Sextil Pușcariu, de la d. Pamfil Șeicaru, care-și vădia marele talent de polemică, și d. Ramiro Ortiz, profesorul italian al Universității bucureștene, traducător al lui Eminescu, de la d. Rădulescu-Motru chiar⁷, la alții mai recentți, până ce d. Crainic se va gîndi că poate presinta teoria ortodoxiei creatoare de avînt poetic⁸.

¹ N. 6 Octombrie 1831.

² *V. Jun. Lit.*, XV, p. 193 și urm.

³ Cu d. Cesar Petrescu și d. I. Cucu.

⁴ *Isus în țara mea*. Cf. II, pp. 117 și urm., 150-1.

⁵ Care traduce pe *Peer Gynt* al lui Ibsen.

⁶ E vorba și de „masivitatea unui tank“; IV, p. 285.

⁷ II: despre nație.

⁸ *Ibid.*, p. 77 și urm.—Cf. și contribuția lui N. Iorga, *Elementele culturii romine, originea și caracterul lor*, *ibid.*, p. 145 și urm. Față de acesta, Tudor Pamfil scria astfel (I, p. 383): „Nicolae Iorga nu numai că a împus talente noi, dar a stabilit un nou orizont literaturii, a indicat noi surse de inspirație, a stabilit o nouă atmosferă. Și, dacă se poate vorbi de Eminescu de un moment nou în literatura românească, fără îndoială că acel moment de nouă orientare a gîndurilor a fost acțiunea dintre anii 1902-1906 a d-lui Iorga la „Sămănătorul“. Dacă aceasta nu se recunoaște de cei cari au participat la

Revista afirmă, totuși, curajos mediocritatea noii literaturi. Mutată apoi în București, ea va avea o lungă carieră, și rodnică. Dar porțile i-au fost prea larg deschise oricării notorietăți și prea mult a lipsit continuitatea unei direcții. Foarte îngăduitoare față de modernismul năvălitor, ea ajunge la o încercare de ideologie numai atunci când foarte înzestratul poet tânăr Nichifor Crainic ajunge, cum am spus, a crede că sentimentul religios definit ca ortodoxie ar putea să fie izvorul unor inspirații literare.

Cu un Muntean de pe Teleajen, mutat la Iași, actorul Morcovescu („Sandu Teleajen“), cu alt Muntean, d. Ștefan Braborescu, cu un spiritual poet, Aurelian Păunescu ¹, cu foarte tânărul Ionel Teodoreanu, care apare numai la început, și, ca povestitori statornici, dd. A. Alexandrescu și Adrian Pascu, cu poeți moldoveni nu fără talent, ca dd. Al. Al. Leontescu, L. Negruzzi, Emil Serghie, pe lângă dd. Const. Goran, Emil Bărbulescu, M. și Gr. M. Sturdza, se începe la Iași, în Decembrie 1921, foarte modesta revistă *Gîndul Nostru*. Se adaugă nuvelistul ardelean Septimiu Popa, dd. G. Tutoveanu, și I. Iov, N. N. Beldiceanu, Bucovineanul George Voevidca și Basarabeanul I. Buzdugan, Macedoneanul N. Batzaria, Munteanul Al. Iacobescu, un nou nuvelist d. Dongorozi, și un nou poet, d. Mihail Moșandrei, apoi foarte înzestrata fiică a profesorului Anastase Georgescu din Craiova, Sabina Paulian, și începătorul simbolist de acolo, cu tenebroase imagini și povestiri, Radu Gyr; și o bună schiță humoristică a Iașului de d. Titu Hoțnog ².

Nu lipsește nici o bună rînduială critică, de d. G. M. Vlădescu. Și e frumoasă această declarație: „Păstrăm neștirbit respectul nostru pentru frumos, ne ținem departe de orice curent, nu putem suferi parfumurile tari; în definitiv, ne trudim să păstrăm tot idealismul firii noastre și toată cumiția moștenită de la bătrîni“ ³. Foaia îndrăznește să ridă, nu numai de „broasca Astartee“ a d-lui Barbu, dar și de „laptele albastru“ al d-lui Blaga ⁴. Și iarăși legenda d-lui Arghezi, care „dă creierului mic și șirii spinării

mișcare“, adaugă el, e pentru că „rîndurile încărcate de amintiri și admirație ar fi stîrmit anatema cine știe cărui comitet executiv“.

¹ V. *Gîndul nostru*, III, p. 83.

² III, pp. 54-6.

³ IV, p. 27.

⁴ V, p. 22.

rolul marelui cerebru“, e atacată la 1927, în ajunul dispariției revistei ¹.

La 19 Maiu 1922 reapare „Flacăra“, „întemeiată de Constantin Banu“, dar anunțînd un „ritm nou“, care corespunde anilor din urmă ai vechii serii, cînd era înălțat Macedonski, tradus de Oreste, și cînd dd. Al. Stamatiad și N. Davidescu aveau cîrma căzută din mîinile lui P. Locusteanu. Sînt acolo I. Gorun, pâr. Agîrbiceanu, d. Basarabescu, N. N. Beldiceanu, d-ra Maria Cunțan, d. Lascarov Moldovanu, d. Eftimiu, d. Voevidca, mulți tolerații ai trecutului, și tot odată și d. Ion Pillat, într'o fasă patriarhală a scrisului său, care se leagă înduioșat de locurile copilăriei ²; d. G. Talaz are accente duioase pentru vechea „rochiță albastră“ a amintirilor ³. Dar d. Minulescu vorbește cetitorilor despre „madreporul magic de mărgean al masculinului Ocean“ ⁴, cum se și potrivește pentru *Romanța femeii*.

Se întîlnește acolo și d. George Baiculescu, cu o ușoară formă clară, precum și alții, din cei mai noi, cari-și îndreaptă însă talentul în aceeași direcție ca dd. Camil Petrescu și Camil Baltazar. D. Bob Negruzzi apare cu foarte frumoasa bucată *Un biet Hamlet* ⁵. Tineri filosofi și sociologi adaugă idei care sînt une ori tot așa de greu de înțeles ca și noua formă poetică ⁶. Se asigură că această formă vine din însuși „fondul sufletesc al contemporanilor, alcătuit dintr'o infinitate de aspecte proprii“ ⁷. Dar une ori „ritmul nou“ îmbracă idila în colori dure, ca a „vieții cu gar-

¹ VI, p. 167 și urm. Cf., pentru Paul Zarifoșol, *ibid.*, p. 171 și urm.; v. și *ibid.*, pp. 189 și urm. 219-9, VII, pp. 15-6. Ca revistă provincială, și *Licăriri* din Galați (1919), cu frații Grigore și Nina Vêja. Ambii represintă cu talent un modernism foarte cumpătat. Alături, înzestratul tînăr Zaharia Th. Stancu (p. 1.9 și aiurea). Se cîștigă dd. Tutoveanu, Lascarov Moldovanu, C. Z. Buzdugan și Pajură. Colaborație feminină de d-rele Cornelia Buzdugan, Nelia Corbu. — Tot așa *Încercări* la Galați, *Slove* la Craiova. Revista e reluată la București în 1922. — Și *Muguri* la Buzău.

² VII, pp. 310, 379 (Bunica).

³ *Ibid.*, p. 391.

⁴ *Ibid.*, p. 312.

⁵ *Ibid.*, p. 382; v. și *ibid.*, pp. 716-7; VIII, 124 (neinteligibil).

⁶ Unul vorbește (*ibid.*, p. 315) de „hoitul ideii“. — O încercare, nesigură, de a explica pe Macedonski ca pe un clasic, *ibid.*, pp. 319-20. Cf. și *ibid.*, p. 475.

⁷ *Ibid.*, p. 33.

duri și cu porci“, a oamenilor de noroiu“, ale căror femei au „fița seacă“¹. D. N. Davidescu, conducătorul, desprețuind „servituțile“ eminesciene ale lui Vlahuță, Cerna și „Iosef“, decreta că „nu am avut o poezie, în sensul unui șivoiu unitar, până pe la 1890“, pe când, de la Petică și Săvescu, prin dd. Arghezi, cu „Linia dreaptă“, și Bacovia, prin d. Minulescu și Anghel², nelipsind dd. Eugeniu Speranță și Mihai Cruceanu, cu un M. Săulescu lângă d. Adrian Maniu, ba chiar d. Pillaț, d. Cotruș și un bizar și pretențios Emil Isac ardelean³, „sînt unitați care pot fi rînd pe rînd adiționale și scăzute“, la cari se adaugă „noua generație“: dd. Al. A. Philippide, Demostene Botez, Lucian Blaga „și, în sfîrșit, tot cea ce astăzi poate fi numit valabil în scrisul românesc, cucerind astfel, prin ei, și cea din urmă fortăreață a eminescianismului refugiat supt eticheta de poporanism la „Viața Românească“ din Iași“, care, e drept, „nu a făcut decît să primească rînd pe rînd pe aproape toți scriitorii simbolisți de talent“⁴. Concluzia e că: simbolismul este începutul literaturii noastre, „singura literatură cu puțință“⁵. E mai multă normalitate în versurile bătrînului Macedonșki. Colaborează, de altfel, și dd. Liviu Rebreanu, Luca I. Caragiale⁶, apoi, cu versuri uneori grele de învățatura profesorului, d. Perpessicius⁷. Dar se recunoaște în treacăt că „adîncă autenticitate de viață lipsește atît literaturii noastre tinere“⁸ — iar d. I. Dem. Theodorescu semnala primejdia „gogismului“, „epidemiei de inspirație ușoară“ în care căzuse marele

¹ *Ibid.*, p. 331.

² Față de „păduchii“ cărui se recomandă însă „antisepsie“ (p. 545-6).

³ D. Ovid Densusșlanu e răspîns, ca prea didactic (*ibid.*, p. 481).

⁴ *Ibid.*, pp. 463-4. Și era multă dreptate în calificativul, dat de d. G. Ibrăileanu, care aștepta o nouă literatură, de „muntenească“ unei poezii urmărite pînă departe în urmă. „Bucureșteană“ ar fi mult mai potrivit.

⁵ Dar îndată (*ibid.*, p. 495) se declară că „simbolism“ e un simplu cuvînt, care a adăpostit destul „șarlatanism“ și că viitorul e contra *oricărui* formule. Cf. și, despre Macedonșki, p. 542 și urm. Pentru d. Minulescu, cu același furle contra „sămănătorismului“, totuși „o vastă academie publică de sensibilitate românească“; p. 671.—Observațiile d-lui Lovinescu, în *Sburătorul literar* pe 1922, sînt juste.

⁶ Pentru moartea lui, în 1921, v. *ibid.*, p. 483.

⁷ Sonete strîns încheigate, cu visiuni de Bosfor, de d. Mircea Gheorghiu, *ibid.*, pp. 361, 398.

⁸ *Ibid.*, p. 371.

poet ardelean¹ — și, indiferent de formă, aici stă toată taina.

Nu lipsește cronica glumeață, al cărei tipar era acuma dat, și o excelentă ilustrație, reunind artiști de toate școlile².

Oricum, era mai puțin modernism decît la complect desorientata „Viață Românească“ și o mai bogată concentrare decît o vom găsi la *Cuget românesc*, și decît am găsit-o chiar la „Gîndirea“, cu altă direcție³. Articolele despre noii scriitori ale d-lui Davidescu dădeau o analiză atentă cu vederi originale. De altfel, odată cu anul 1923 revista redevine un loc de întîlnire al tuturor notorietăților, pentru a se stinge în curiud.

Cugetul românesc începe la 1922, cu o inedită a lui Macedonski, dar d. I. Pillat, care dă tonul, admite ca N. Iorga să vorbească, în studiul *Crisa morală mondială* despre „Sămănătorul“ și să atace „poesia fără rimă, fără ritm și fără logică“⁴. De altfel tînărul poet însuși alegea figuri din trecutul românesc ca teme ale unei faze noi din scrisul său. Totuși, alături de multiplul poet V. Voiculescu, d. Minulescu, recentul autor al piesei *Pleacă Berzele*, pușintel aranjat pentru un salon burghes distins, — Ion I. Brătianu dădea un extras de manuscris din 1818 și apoi memorii⁵, — e printre colaboratori, și dreptul de a dovedi, ceia ce era ușor, că puternica zidire a d-lui Rebreanu din „Ion“ e fără stil, se încredința d-lui Argehezi⁶. Același face și critica teatrală. Versurile lui presintă evenimente mănăstirești care fac că în cutare

...chilie

A'ntîrziat o fată vie

Cu sîinii tari și coapsa fină

De alăută florentină⁷.

¹ *Ibid.*, p. 375.

² Se vădesc aici și calitățile de critic artistic ale pictorului de mare talent N. Tonltza; v. *ibid.*, pp. 405-6.

³ D. N. Davidescu vorbea de „20.00“ de cetitori ai revistei sale (*ibid.*, p. 481).

⁴ *I.*, p. 13.

⁵ *Ibid.*, pp. 67 și urm., 513 și urm.

⁶ *Ibid.*, p. 99 și urm. Nu e fără haz caracterisarea: „Până la Pantelimon, pe o distanță de doi, trei chilometri, ai citit douăzeci de volume în genul Rebreanu“ (p. 102). De același o frumoasă caracterisare a ziaristului Al. Ciurcu (*ibid.*, p. 147). Dar „cugetările“ sînt un amestec linced de trivialități care vreau să pară grozav de cutezătoare (*ibid.*, p. 163 și urm.).

⁷ *Ibid.*, p. 229.

Și totuși vederi drepte și politețe de formă e în combaterea vederilor asupra „literaturii noi“ a lui N. Iorga, pe care, în aceste încercări pretențioase, nu-l jignia „noutatea“, ci improprietea cuvîntului pus numai pentru sunet, nepotrivirea comparației care nu calcă și silința de a culege în băligar flori de care e plin în lung și în larg tot cîmpul¹. Se strică astfel nu talente, ca al d-lui I. Vinea, ci acela, real, al d-lui Adrian Maniu și chiar al d-lui Vasile Munteanu. Iar eminentul filolog Sextil Pușcariu „explică“ tainele lui *Zamolxe, mister păgîn*, de d. Lucian Blaga :

Despre Dumnezeu nu poți vorbi decît așa :
Îl întrupezi în floare și-l ridici în palme².

Iar, alături, d. Pillat își zugrăvește icoanele, și prosa urmează cu „vechi“ ca păr. Agîrbiceanu, dd. Beza și H. Stahl, cu buna schiță bănățeană a diaconului M. Gașpar³, și se aduce laude d-lui Sadoveanu pentru *Cocostîrcul albastru*⁴.

Apărută în April 1922, *Năzuința* din Craiova, a d-lui I. B. Georgescu, priceput cercetător al vechii noastre arte, e de la început o revistă foarte serioasă, care dă prilej de manifestare realismului, nu numai de suprafață, al d-lui Ion N. Dongorozi. Se adaugă și Luca-Ion Caragiale. Cronica e făcută adesea de d. C. D. FORTUNESCU și se încearcă o critică de dări de samă de d. C. V. GEROTA. Poesia d-lui Radu Gyr, înfățișat aici cu numele său adevărat: Radu Coco Demetrescu, e vecină cu aceia, de trecut, a d-lui C. OPRAN. Și literatura ultra-modernistă pătrunde răpede. De la un timp domină informația latină, mai ales iberică, a d-lui Al. POPESCU TELEGA, care încearcă și un român realist. Ca în toate revistele de provincie, cronica e deosebit de bogată, nu și atât de sigură. Cu grupul de la *Suflet Românesc*, revista devine în 1926 *Năzuința Românească*.

Printre acești poeți olteni, cu atîta flacără de viață nouă, nu trebuie uitați nici într'un chip d. HERESCU, întemeietorul revistei

¹ *Ibid.*, p. 321 și urm.

² *Ibid.*, p. 181 și urm. Prin contagiune, d. Nichifor Crainic scrie *Vis rădăcit* (p. 269).

³ II, p. 506 și urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 402-5. O socoteală a d-lui ARGHEZI cu d. MINULESCU nu e fără interes (p. 420). Alături admirația pentru d. BACOVIA, supț semnătura „Vladimir Strelnu“, *ibid.*, p. 208 și urm.: „Imensă ca material poetic, nulă de cele mai multe ori ca agrement artistic“.

de studii clasice *Orpheus* și traducătorul așa de fericit al poezilor latini, care e, la debuturile sale, un delicat poet, și d. M. Ioanid, care a dat „Năzuinței“ bucăți frumoase.

Clipa, apărută în Maiu 1923, cu sprijinul d-lor Marcel Romanescu, Camil Petrescu și Alexandru Bilciurescu, nu are mai lungă durată.

Început în Iunie 1923, altă foaie de sfidătoare avangardă, *Contemporanul* ziaristului P. Ciorăneanu, dădea în al doilea an curioasa chemare la arme a d-lui Arghezi în 1913, când „Facla“ era plină de apelurile desperate ale aceluiași *contra* războiului:

A coborît din munți, pe stînci, călare,
Și'n nopți a scăpărat pămîntul
De supt copitele nerăbdătoare
Ce s'au luptat cu cremenea și vîntul

Și, luîndu-și fluier, coasă și secure,
Și arme grele'n mîna lui ușoare,
Trecu ca o săgeată prin pădure
Și ca un fulger purtător de soare.

El străbătu în lat întreaga țară,
Iar Dunărea, nevrînd să-i facă loc,
O spintecă, zburînd pe la mijloc
Cu pieptu'n unde și cu coifu-afară ¹.

Ceva din acest echilibru se cuprinde în volumul de amestec *Cuvinte potrivite*, cu multe bucăți franceze.

¹ II, no. 28. De același *tearia limbii*, ciudată (V, p. 70). — Ilustrația e de același fel. A se vedea „portretul princesei Bonaparte“ de Brîncuș, VIII. V. mai ales pp. 45-6, 51-2, 93-4, 97-8 (dar scriba de pe pp. 225-9). — Cu totul altfel, revenind la hidoasele pornografii din memoriile călugărești care sînt *Icoanele de lemn*, în *Flori de mucigaiu*, „scrise cu unghia pe tenucială“:

— Se prinde! hotărîră cei cu sici,
Dar haide! înc'odată, dacă zici.
Îns'acu pe cinci Lei, nu pe băncuță
— Vrei Piele-Lungă? — Bine, P...

P. 73. În volum cuvîntul e întreg.

Sau:

Și baba se linse pe buze
Cu pofta de sânge a unei mițe lehuze.

(P. 15). Trivialități de speța cea mai ordinară la pagina 333. Nu mai puțin:

Alături cu apelul la arme al d-lui Arghezi, *Contemporanul* dă faimoasa bucată a d-lui Barbu :

La rîpa Uvedenrode
Cu multe gasteropode,
Supra-sexuale
Supra-musicale ¹.

La *Datina* din Severin (de la 1923) a d-lui M. Guriță, poezie de d. Emil Giurgiuică, povestiri de d. Iulian Predescu și, din războiu, de d. G. Roiban ². Cronică e de Const. D. Ionescu, apoi de d. Al. Dima. Revista va purta o luptă curagioasă contra tendinții „supra-etnice“ și ortodoxiste a *Gîndirii*. Colaborează statornic d. Lascarov Moldovanu. De același fel, *Icoanele maramureșene* din 1923, apărînd la Satu-Mare, nu pot să se menție. Colaborația e bogată, dar amestecată. Publicația n'a avut vreme să se definească. La 1924 grupul din Galați dă trecătoarea revistă *Miorița*, și cu concursul d-lui Tutoveanu. Mai de demult, d. Ionescu-Boteni dăduse revista *Căminul Nostru*.

Încercarea d-lui Al. Stamatia de a strînge în jurul său, la Arad, prin *Salonul Literar* din 1925, un număr de scriitori nu reușește decît pe scurtă vreme (colaborează dd. Nanu, Cotruș și Perpessicius ³).

Apărută la 1924 pentru a se întinde pînă în Octombrie 1925 *Mișcarea Literară* a d-lui Rebreanu (mai apoi se adaugă poetul Dominic) e, nu numai în format, dar și în cuprins, o *gazetă*, care dă materiale biografice prețioase, de și nu întotdeauna exacte, cînd reporterul cercetează pe Vlahuță, pe Slavici, pe d. Sadoveanu, pe d. Brătescu-Voinești; numărul închinat lui Slavici e deosebit de bogat. Acolo se formează vioiul critic, influențat de d. M. Dragomirescu, Pompiliu Constantinescu.

Tot „gazetă“, *Ritmul vremii* din Februar 1925 (—1928) nu aduce nimic nou.

Pe trupu-l cu pete și peri
În cîrduri sînt morți și păduchil.

¹ Scrie și șarlatanul Tristan Tzara, de europeană vîlvă, și „Urmuz“, adecă judecătorul Vasilescu-Buzău.

² V. volumul *Stropi de sînge*.

³ Se dă și din Macedonski. Se întilnește și numele d-lui Bogdan-Dulcă.

Țara Voevozilor, avînd ca director pe d. Petru Bănescu, apare pe scurt timp în Făgăraș la începutul anului 1925.

La 1926 *Răzeșul* din Huși al d-lui Virgil Caraivan.

În acest timp, *Drum Drept* continua, articolele de direcție generală trimise de N. Iorga, fiind o simplă prefață la o selecție de literatură făcută la Craiova, din Craiova și pentru Craiova. În față, d-na Farago făcea să apară cîtva timp, pentru același mediu oltean, așa de harnic și de spornic, revista *Năzuința*, la care scrie și excelentul cunoscător al literaturilor iberice și romancier d. Popescu-Telega.

Pe cînd, la Cluj, *Societatea de mîine* începea la 12 April 1924, cu critica literară, nu totdeauna dreaptă, a d-lui Gh. Bogdan-Duică (ca în atitudinea față de Bogrea, față de rolul lui N. Iorga la „Sămănătorul“, negat cu ură), devenind, de la jumătatea anului al doilea, un „magazine“ fără pasiuni personale de satisfăcut, care primește și literatură poetică, *Țara-de-jos*, „revistă culturală lunară“, apărea în București la 1924, cu amintiri de d. Lascarov-Moldovanu¹, cu schițe de d. G. M. Vlădescu, cu poesii de dd. G. Tutoveanu și G. Pallady², Gr. Veja, Zaharia Stanciu, cu o piesă de Sandu Teleajen. În ce privește alegerea colaboratorilor, ea e foarte largă. Totuși direcția, represintată de dd. G. V. Botez și N. N. Vasiliu, e clară.

În cealaltă direcție, efemera revistă a d-lui Camil Petrescu, *Cetatea Literară*, apărută în Decembre 1925, aduna, cu articole prime de d. Lovinescu, ceia ce asigura lipsa de adevărată direcție, contribuții variate de Anghel, de dd. Rebreanu și Minulescu, de un nou poet, tînăr, N. Milcu, și de d. Talaz, cu ciudățenii ca aceste versuri ale d-lui Barbu:

E dat acestui trist norod
Și oul sterp ca de mîncare,
Dar oul nou, la vîrf cu plod,
Făcut e să-l privim la soare!

¹ Pentru origine, Macedonean, Lascar, venit la Cărâpcești; mama, din Anghel, marchitanul de la Bîrlad; I, pp. 103-4.

² Frumoasă poesia de gîndire: *Cum?* Interesantă și literatura, cea narativă (III, 6-8), ca și cea critică, a pictorului N. N. Tonlța (Tonltza), care încă de la 1908 făcuse studii, la München și la Paris, de unde revenise de curînd.

Încercînd, peste această confuzie de glasuri strigătoare, o întoarcere la tradiția care urmăria și pe cei mai aprinși revoluționari, începe, și cu multe versuri, religioase și populare de d. Pillat, publicația craioveană din 1925 *Suflet românesc*, „tradiționalistă“, dar cu condiții. Poemele d-lui Radu Gyr cuprind într'un vers care vine direct de la Alecsandri povestiri cu sens de simbole. Cuvinte rare, nu și frumoase, le adună poesia încă mai artificială a d-lui T. Păunescu-Ulmu. Un realism crud deosebește întâiele povestiri ale profesorului Ion Dongorozi, unul din conducătorii mișcării craiovene, care publică atunci al cincilea volum al său, *Povestirile lui conu Costaki Stupcan*. De aiurea se adaugă colaborarea d-lui Voiculescu. Un element de stridentă surprisă se desfăcea din povestirile d-lui Gib I. Mihăescu. După trei luni revista se confunda cu *Năzuința* supt titlul de *Năzuința românească*.

Flamura din aceeași Craiovă a d-lui Marcel Romanescu, delicat poet și tînăr foarte cult, apare supt auspiciile d-lui M. Dragomirescu la 1926. Direcția e modernistă, dar cu un puternic amestec. Se face un loc larg marelui talent de mlădiere a versului, de naturaleță și spirit al d-lui Radu Boureanu¹. O foarte bogată cronică străină, mergînd până la mici, dar atît de interesante literaturi ca acea olandesă și acea norvegiană, e de șigur o învoire, și ună interesantă. Dd. Romanescu și Barbu Brădescu (un pseudonim?) aduceau un prețios serviciu pe care puțini erau însă în măsură să-l înțeleagă. Pe baza acestei informații se încearcă a se rosti formula unui „europeism“ care ar fi opus „sămănătorismului“ încremenit în „tradiție“ și se scutură jugul modelor venite din Capitală: „literatura străină aleasă în Sărindar“². De fapt și la „Sămănătorul“, cum s'a spus cu toată limpeziciunea, s'a cerut „solidaritatea noastră cu civilizația milenară a Europei“³, și aceasta era o dorință a lui N. Iorga încă de la 1890, în „Lupta“: nu se vede cum „neo-sămănătoriștii“ ar fi cerut închiderea în folklore.

Revista, cea mai remarcabilă prin înaltul ei nivel cultural — cuprinde și un frumos studiu al d-lui Romanescu despre Petrarca⁴

¹ I, pp. 56-8. Și bună prosă de d. Eugen Boureanu, tatăl; *ibid.*, p. 58 și urm.

² *Ibid.*, II, p. 39. Se promite o „rubrică de folklor, o serie de cronici culturale și istorice regionale“ (*ibid.*, p. 41).

³ *Ibid.*, p. 40. Iscălește „Dinu Oncică“ (= Marcel Romanescu).

⁴ II, p. 165 și urm.

— și prin fereala de obișnuitele trinte între „îndrumători“, are și curajul de a lovi în „poemele trăsnite“ de speța glumelor urite în care căzuse d. Barbu; cu atîta exagerație, d. Arghezi îi pare „un vrăjitor al cuvîntului“¹, iar *Cuvinte potrivite* „evenimentul literar al anului“².

Suflet oltenesc, cu subtitlul: „culegeri și cercetări folkloristice“ din 1927, a păr. Teodor Bălășel, a adunătorilor de folklore Dumitrașcu și Plopșor n'are alt material.

Bogata înflorire a Olteniei trece și în revista de studii a d-lui C. D. Fortunescu, *Archivele Olteniei*.

Reviste dispărute învie; unele pornesc pe o cale cu totul deosebită de a începutului, măriind confusia, în care tinerii de talent cari apar, numeroși, nu se mai pot regăsi.

Astfel, *Sburătorul* reappare, ca an al IV-lea, în 1926, cu alți colaboratori, mai toți inediti, aparținînd școlii noi. E mai mult, cu tot numerosul comitet, o publicație critică, menită să poarte luptele „omului ce s'a învrednicit să scrie cel d'întăiu istoria civilizației țerii sale“³. Colaboratori plini de gust ajută: pentru unul, care declara că „are curajul, în fața poeziei, să se anuleze“ aceleași *Cuvinte potrivite* ale d-lui Arghezi sînt „cartea mult așteptată a poetului pe care de douăzeci de ani îl caută, îl suspină și-l recită cu ochii închiși sufletele rare însetate de suflete“⁴.

Într'o atmosferă nervoasă, pe care a contribuit s'o crească, d. Leca Morariu începe a publica la Suceava în 1926 „revista de literatură și folclor“ *Făt-Frumos*. Alături de acre atacuri nemeritate⁵ e de relevat pietatea pentru memoria lui V. Bogrea, mort

¹ II, p. 326.

² II, p. 438. Se semnalează trivialul cu valori diferite, p. 439. Și „expresia cea mai înaltă, cea mai desăvîrșit realizată a misticismului românesc“, p. 441. Se recunoaște descendența „dintr'un neam de țerani olteni“, p. 440.

³ P. 43.

⁴ P. 144.

⁵ Și pentru Delavrancea (III, p. 95), pentru I. Gorun (IV, p. 93), pentru Davilla (*ibid.*, p. 225), pentru d. Cesar Petrescu (VI, pp. 214-6), pentru Ispirescu (VII, p. 80), neconținut pentru N. Iorga, căruia-i dăduse asigurarea că „Junimea Literară“ rămîne pe drumul „Sămănătorului“ (scrisoare înedită). De același, *Ce-a fost odată* (1922).

așa de tânăr încă, pentru tatăl redactorului, sfântul preot care a fost Constantin Morariu, dându-se o parte din memoriile lui, pentru filologul Iosif Popovici, mort înainte de vreme, și prețioase note despre Eminescu și Creangă. Se adaugă contribuții de dd. Al. Procopovici, Voevidca și N. N. Răutu.

Sintesa din 1927, cu dd. Arghezi, Camil Petrescu și tânărul cercetător și poet Grigore Călinescu, fost student la Litere în București, apoi ieșit din Școala Română de la Roma, — acesta făcând cronică,— e o revistă pur modernistă, care glorifică pe începătorul de la „Linia dreaptă“, al noii poezii ¹.

În sfârșit, în Februar. 1930, *Darul vremii*, de la Cluj, cu vederile critice și de direcție ale d-lor Ioan Mușlea, Iulian Jura, I. Breazu, cu versuri de Iustin Iliescu și buna povestire a d-lui Victor Papilian, se apropia mai puțin de direcția unui modernism politic tot mai desfrînat, pe cînd, la București, *Azi*, publicația, îngrijită, a unui tânăr poet, de mare talent (*Poeme simple*), d. Zaharia Stașcu, dădea materialul bogat al modei curate.

Față de toată această abundență de creațiune, adesea efemeră, care arată totuși o îmbulzire de talente și o fierbere de idei, critica ², luptătoarea critică de fiecare zi, nu există în acest timp: matura chibzuială e înlocuită cu articolul de ziar, une ori inteligent, dar nu tot așa de drept (d. Șerban Cioculescu la „Adevărul“). Amestecul lui N. Iorga, hulit de cine se întîmplă, încetează după dispariția revistei din Craiova. Judecata lui, neschimbată pe basa unor principii scoase din realitatea amenințată, dureros de vie, rămîne aceeași. Doar „Junimea Literară“ își mai aducea aminte de îndrumările trecute ³.

¹ „Nimeni astăzi nu îmbină într'o sintesă mai desăvîrșită inspirația largă, profundă, elementară cu nuanța măruntă și nestatornică și mai ales nimeni nu poate fi mai trivial cu atîta naivitate și mai elevat cu mijloace așa de materiale. De aceea socotim pe d. Tudor Arghezi drept cel mai mare poet contemporan al nostru“.

² Neștit se stînaese la București în 1918 Maloescu. V. Mehedintși, în *Conv. Lit.*, 1923, p. 121 și urm. Cf. Basarabescu, *ibid.*, 1927, p. 171 și urm.; 1930², p. 737 și urm. Pentru petrecerea lui la Lausanne în Iulie 1914, ultimul drum în străinătate, *ibid.*, 1925, pp. 329-30. — Xenopol moare în Februar. 1920; v. *Conv. Lit.*, 1925, p. 864. Pentru moartea, în 1923 numal, a lui D. Onciul, *Jun. Lit.*, 1923 p. 57 și urm.

³ Articolul d-lui V. Grecu, în *Jun..Lit.*, VII, p. 109 și urm. Pentru legăturile cu Românii din Bucovina, *ibid.*, VIII, n-le 7-9.

Țotuși glasuri de înștiințare nu lipsesc. Astfel, la 1926, în mijlocul capriciilor și săriturilor unui modernism anarhic, N. Iorga rostia aceste cuvinte: „În vremile de amenințare contra noastră din partea celor ce se cred deposedați, în vremile de neașezare interioară, literatura nu poate deserta decît primind pentru reprezentanții ei pedeapsa desertorilor. Avem nevoie de ea și o menținem mobilisată în fața inamicului. Estetism, rafinării din capitale obosite, facă-le alții la vremea lor; celor de azi li e interzis acest drept. Dacă nu se conving, conștiința însăși a acestui neam îi va zdrobi. Dar, dacă pentru vechii preoți și călugări exprimarea unității naționale se încheia în marginile limbii oriunde înțelese, dacă pentru generațiile moderne era de ajuns să vadă o realitate întreagă pentru a o înțelege și rosti, azi sarcina e mult mai grea. Tot ce oferă viața populară în țara unită trebuie să se lege de tot ce dă o tradiție de atîtea veacuri pentru a inspira literatura de azi. Nu e piatră spulberată, nu e filă ruptă din manuscrise, nu e fior mișcînd iarba mormintelor, care să fie de prisos. Iar aceasta poate fi pentru mințile înguste „romantism“; pentru noi e cel mai autentic și mai solid realism“¹.

Fără a fi scris un articol de critică literară poetul și dramaturgul care a fost d. Ioan Petrovici (născut, la 2 Iunie 1882, în Tecuciu, rudă prin mamă cu poetul Șerbănescu, studii la Universitatea din București) a dat într'o serie de amintiri nu numai dovada că stăpînește o formă de o fineță deosebită, dar, mai ales, că poate pătrunde cu înțelegere și iubire în viața oamenilor cu mentalitatea mai complicată și mai capricioasă². Și pentru acest profesor de autoritate noua literatură înseamnă „lipsa de disciplină“, „supravalorificarea vieții de elan și instincte“³.

La tinerii din anii războiului, aceiași înștiințare se produce. Față de revistele de comercializare a literaturii, d. Nichifor Crainic scria în *Cultura Romînilor* la 1915, denunțînd tîrgul la care erau siliți scriitorii cari „păstrează în intimitatea sufletului lor aceiași

¹ Lămura, VIII, p. 6.

² *Un colț de viață, poezii* (1902), *Figuri dispărute* (1925), *Amintirile unui băiat de familie; Raite prin țară* (1925), *Văzute și trăite* (1926), *Momente solemne* (1926). Mai târziu și călătorii, care sufăr de o informație insuficientă. Note biografice în n-l festiv din revista *Gîndul Nostru* de la Iași, V, p. 130 și urm.

³ Citat de Emilian, o. c., p. 75.

aderență față de mișcarea iorghistă“. „Sămănătorismul, despletit din înmănuncherea lui firească, se continuă astăzi răspîndit în deosebite reviste ca un fluviu care, părăsindu-și matca ce-l cuprindea întreg, își revarsă șuvițele de apă vie pe mai multe virogi“¹.

La „Junimea Literară“, în 1925, un tînăr, d. Eugen Pohontziu, examinînd de aproape, „științific“, noua poezie ajungea la această încheiere: „Din cele cîteva exemple arătate de emanciparea poeziei în direcția expresiunii, vocabularului și chiar a formei exterioare se desprinde lămurit că motivul care le-a determinat să se ivească n'a fost evoluția firească, ci evoluția silită de dorința noutății, de dorința de originalitate cu orice preț“².

Și demonstrația cea mai amănunțită a erorii, care permitea înlocuirea prin ușoare jonglări de silabe și simulații de nebulie a talentului de formă, a simțirii, a ideii, o va face, îmbrățișînd întreg procesul de disoluție, în care trei șferturi de șarlatanism se întîlnesc cu un șfert de adevărată nebulie, un tînăr cu vaste cunoștinți, d. Const. I. Emilian, într'o solidă demonstrație, *Anarhismul poetic*. Avem a face aici cu un studiu tehnic, de psihologie și de estetică, a fenomenului care merită altă atenție decît a cercetătorilor de psihose numai pentru că mișcarea e așa de răspîndită, pentru că a prins și oameni de talent cari au și dovedit că pot altfel și, în sfîrșit, pentru că publicul s'a lăsat prins. Dar nici acest tînăr nu poate scăpa de contagiunea modernismului detracat, care ar cuprinde „spontaneitate“, „avînt al inspirației“ (ca exemplu: „carnea netezită de buzele d'întăiu“) ³. Dar va trebui, copleșit de soliditatea materialului adus înainte, să încheie cu afirmația că „tradiționalism și clasicism nu însemnează numai anchilosare și automatism; însemnează sănătate și armonie spirituală“ ⁴, cu strigătul: „înlături cu posa și farsa“ ⁵ și cu speranța din această frumoasă frasă, „tinerească“, dar înțeleaptă: „Geniul crea-

¹ P. 751.

² XIV, p. 35. Cf. și p. 174 și urm.

³ P. 173. Și alte exemple aduse înainte sînt, pur și simplu, hidoase. La exemplificările străine criticul ar fi putut să adauge cazul poeziei americane, al școlii amatorilor de comparații, precum și al literaturii poetice curente de acolo (Sandburg; v. N. Iorga, *America*). Cf. p. 181: nu ne putem rupe de aspirațiile și zbuciumul generației din care facem parte“.

⁴ P. 180.

⁵ P. 185.

tor al acestui neam va avea atita vitalitate, încit să poată înfringe rătăcirile și să poată asimila, din marea răsvrătire a epocii contemporane, numai elementele sănătoase și viabile¹.

În resumat, Bucureștii dictează în literatura care odinioară își avea centrele în Iașul lui Alecsandri și Eminescu, în Sibiiul lui Slavici, dictează cu modele și pasiunile sale, dar mai ales cu uriașa, neconținut crescîndă îngrămădire a unei lumi confuze, venită din toate părțile, neînțelegătoare, brutală, căutînd senzații tari, aruncîndu-se sălbatec asupra plăcerii care strigă și chiamă mai mult. Capitala, îmbîcsită și de străini neasimilabili, a României devine un oraș fără legături între suflete și fără ecou pentru cuvîntul rostit în el, pe care-l culege distrat o presă de un înalt nivel literar, învrîstată cu scriitori cari, ca d. Davidescu, se dovedesc mai buni gazetari decît poeți.

„Provincia“, părăsită de toți grăbiții, păstrează însă în lumea profesorilor și altor intelectuali un mănunchiu de oameni cari-și simt pămîntul supt picioare și cari sînt influențați de mediul de natură și de trecut care-i încunjură. Neglijați de marile „magazine“, dar conștienți de puterile lor, ei se adună, cu o oarecare statornicie, în jurul unor reviste sărace, care lasă însă urme în dezvoltarea sufletului românesc de după războiu.

Între ele sînt de sigur și revistele din țerile alipite, dar ele nu s'au dovedit totdeauna cele mai pline de vlagă.

III. Scriitorii.

O uimitoare tinereță, o neașteptată capacitate de a trata șăgalnic teme de iubire, o delicateță spirituală, o învoire de sigur se înțîlnesc după Războiu la acuma bătrînul Duiliu Zamfirescu². Și aceiași stare de spirit e și în povestirea 'n prosă *O musă*³. În același timp Vlahuță isprăvește prin frumoasele versuri din *Împăratul* (Baiezid; inspirația din Eminescu)⁴ și din volumele *La gura*

¹ *Ibid.*

² *V. R.*, XLII, pp. 11-2.

³ Apărută și în volum, cu alte nuvele, la 1922. Asămănarea e subliniată și de d. G. Ibrălleanu, *V. R.*, LIII, p. 111 și urm.

⁴ *Flacăra*, IV, p. 8. El scrie la 1917 lui N. Iorga aceste admirabile cuvinte: „Dorința mea de a mă duce pe front nu e pornită decît dintr'un adînc sentiment de datorie cetățenească și din gîndul că volu putea fi și eu de vr'un folos neamului meu pe o vreme cînd cine nu-l de folos e vătă-

sobei (1912), *Dreptate* (1914)¹. Coșbuc se stînge la 9 Maiu 1918.

În tineret, mergînd din loc în loc după valoarea ce li se acordă de „conducători“ interesați la clientelă, dar urmărind de cele mai multe ori prin literatură căpătarea mijloacelor de traiu și gata de orice concesie pentru aceasta, scriitorii se asociază, încercă să se domine, nu izbutesc și reiau escalada, avînd în ei înșii o mai mare valoare decît a laudelor și premiilor care, fără o apreciere onestă, li se decernă.

Avem întăiu o poezie care-și caută pretutindeni subiectele și le găsește, le tratează cu dibăcie, folosindu-se de o tehnică acum căpătată, la a cării formare se osteniseră de la 1867 încoace două generații, superioară ca unitate sufletească și instinct a măsurii, dar scăzută prin insuficiența instrumentului stilistic; îi lipsește pentru a fi așa de mare pe cît e de îmbielșugată două însușiri: *coherența și sinceritatea, mai ales sinceritatea.*

Se putea și altfel? Adecă a întroduce în forme mai libere o cugetare cu tot farmecul misticismului și cu toată nelămurirea unui sentiment care caută, și alătura, și mai sus?

Generația care îmbătrînia a dovedit că *da*. Am văzut că, printre acei cari s'au ținut mai mult în curent cu vremea, N. Iorga, într'un alt șir de poezii lirice, a exprimat într'o formulă deosebită de a celor noi puțința înoirii. Astfel în bucățile din vremea marelui războiu, cînd întoarcerea la literatură se produce: alături de bucățile închinare durerii unei țeri sîfșiate, e și ceia ce poate smulge o astfel de vreme sufletului devenit duios pentru orice amintire și orice legătură umană². Simbolul s'a dovedit că se poate îmbrăca și în formă nesiluită. Astfel în *Grîu pierdut*:

mător. Aș vrea, dac' aș putea, să mă duc, îmbrăcat soldățește, să stau în tranșee, acolo unde sînt lupte, să-mi umplu sufletul de marea jertfelor pe care le fac, în tăcere, cei mai buni frați ai noștri; la masa lor să mănînc, pe paiele lor să dorm. Numai așa cred că aș putea vorbi de ei, de gîndurile și de faptele lor cu respectul ce se cuvine adevărului. (El pomenește și de visita la Copenhaga, în vara lui 1913, în relații cu filologul Nyrup și cu d. Sandfeld Jensen, pe o vreme cînd „Ana Aagard își lua doctoratul în litere c'o lucrare despre „Nuvela în literatura romînă.“) Un drum la Constantinopol, *Lam.*, II, p. 119.

¹ De d. Tutoveanu, *Lit. și artă rom.*, III, p. 205; volumul *Tineretă* din 1924.

² N. Iorga, *Opera poetică*, p. 401 și urm.

A sămănat pe lanuri grâu curat Isus
 Și-o parte răsări, iar alta fu pierdută,
 Căci pasărea pribeagă neștiută
 Mîncă din roada care s'a depus.

Și, cînd a fost apoi la seceriș,
 Apostolii, văzînd numai o parte
 De ștrîns, vorbiră ca din carte:
 „Cu sămănatul, Doamne, te greșîș'.

Ai răspîndit atîta grâu curat
 Și l-au mîncat netrebnice jivine¹.
 Iar Domnul cu privirile senine:
 „Doar și de dînezele m'am îndurat^{1a}.”

Sau în filosofia de optimism, peste individualismul pe care-l paște
 moartea:

Căci veșnicie ai țesut
 Din ceia ce te-a străbătut
 Și, cînd te 'nchini la Dumnezeu,
 Te 'nchini la însuși gîndul tău,

Acela ce s'a desfăcut
 Din învelișul cel de luf
 Și stă de-asupra-ți ca o stea —
 De-a purureă².

Forma poeziei nouă se găsește întregă în amintirile de călă-
 torie ale aceluiași³, unde aceiași notă, modernistă, dacă vrea
 cineva, se află în versurile închinat naturii din țerile străbătute,
 Astfel pentru Grecia, târziu cercetată:

Peste vulgarul cîmp de cucuruz
 Olimpul stă sălbatec și ursuz:
 În valea Tempe nu mai afli flori,
 Zeus e mort sus în palat de nori.

Dar virful părăsit s'ascunde 'n zale
 Și seara lacrimi cad pe goala vale,
 Căci nu-i bielșug și bucurie nu-i
 Cînd zeii plîng pe iarba cîmpului⁴,

¹ *Ibid.*, p. 411.

² *Ibid.*, pp. 414-5. De comparat cu versurile din ...*Acum patruzeci de ani*
 și cele din revista *Cuget Clar* (pentru școli).

³ V. bibliografia completă de Barbu Theodorescu.

⁴ *Vederi din Grecia de azi*, 1931, p. 126.

Dacă, supt noua „conducere“, de la 1924, a unui om fără autoritate, precum și fără orice discernămint literar sau orientare culturală, d. I. Mișulescu se așează la „Convorbiri“, pentru a vorbi de „profesori octogenari

de algebră,
geografie
și plan ¹,

de pensionul Notre Dame de Slon și de „frecvența“ (*sic*) cursurilor pe trotuar pe care le făcea în tinereță, ca să constate, într'un an rău, că „primăvara poate chiar s'a sinucis“ ², și dacă, revenit la suprafață în revista *Cugetul Românesc*, d. Bacovia avea accente ca acestea :

Iarbă de plumb și aier tare,
Pudrat pe-o exemă ce fața mi-o sapă,
Pe cîmp cu-o umbră de cugetare
Violet, corbi și oglinzi de apă ³,

la capăt, însă, în *Gîndirea* din 1926 ⁴, cel d'întăiu se regăsia uman, după atitea rătăcirii ale unui talent care putea să deie altceva; se regăsia, făcîndu-se a se căuta așa cum a fost în adevăr :

Mă caut în vechiul ogor strămoșesc:
În grîu, în porumb și'n săcară,
În apa fîntînii cu ghizduri de piatră
Și'n focul din vatră,
În golul din casă
Și'n gloata de-afară
Și'n toți răposaii ce'n mine trăiesc.
Mă caut zădarnic,
Zădarnic mă caut, că nu mă găsesc.

Continua, fără schimbări esențiale, corecta poezie a d-lui Ioan Pillat, pe cînd al doilea volum, din 1920, al d-lui Nichifor Crainic ⁵, *Darurile Pămîntului*, înseamnă cultivarea celor mai sănătoase tradiții,

¹ *Conv. Lit.*, 1924, pp. 91-2.

² *Cug. Rom.*, II, p. 588.

³ VII, n-1 3.

⁴ *Eternități de-o clipă*, 1913; *Visări păgîne*, 1913; *Amăgiri*, 1916; *Grădina între ziduri*, 1920; *Pe Argeș*, 1923; *Biserica de altă dată*, 1926. Pe lângă acestea: *Satul meu*, *Limpezimi*, *Caietul verde*, *Pasărea de lut*.

⁵ Cf. V. R., XXX, p. 293. V. și *Spovedanii*. Critica d-lui Q. Botez, în *Pe marginea cărților*, p. 93 și urm.

în alegerea subiectului, cu adorarea fanatică a pământului și respectul omului care-l muncește, în tratarea lui dominată de un înalt sens filosofic al existenței și al acțiunii, în metrul stăpinit, care-și interzice capriciile de saltimbanc la modă, pe care o răspinge, în energia unor convingeri oneste. Nota epică nu lipsește în acest lirism intelectual, și tânărul poet va vrăji pe Decèbal, care

... bea și hohotia 'n năcaz
Și el creștea, sorbind vinul,
Mai uriaș decît Destinul,
Rizîndu-i în obraz.

O notă mistică, dobîndită în mediul vienes, unde a făcut cunoștința cuceritoarei poezii a lui Rilke, deosebește volumul din 1932 *Țara de peste veac*, cu bucăți închinare umbrei lui Isus¹. Silința de a ținea pas cu poezia comparației și a nehotărîtului nu-l oprește de a-și întoarce gîndul mișcat către cele vechi ale copilăriei:

Drumuri cu domoale întoarceri acasă,
Asfințit de soare pe lame de coasă,
Prosternări de sălcii și mesteacăni, boare
De azimă caldă scoasă din cuptoare,
Aburit de inimi, cîntec tremurat,
În urmă departe deal însingerat,
Seară ca o rasă de călugăriță,
Înegrind tăcut pe brațe de troiță,
Răsărit de stele, umbră de grădini,
Suflet de crăițe și de rosmarini².

Sau cînd se glorifică

O casă — visul alb din anii duși
Pe-al Argeșului leneș lunecuș³.

Cele d'întăiu versuri ale d-lui Ioan Blaga se deosebiau numai prin comparații neobișnuite, dar drepte:

O toamnă va veni cîndva tîrziu,
Cînd tu, iubito-mi vei cuprinde gîtul tremurînd
Și strîns vei atîrna de mine, cum atîrnă o cunună
De flori uscate
De stilpu'alb de marmură al unei cripte⁴.

¹ V. și pp. 48-9, 74-6, 85-7.

² Pp. 16-7.

³ P. 20. Cf. pp. 34-6, *Igheabul*, 38-9, 40-1, 66-7. Dar ciudate versuri către d. I. Barbu, pp. 104-5. Cf. și pp. 110-1.

⁴ *Poemele Luminii*, 1919.

Cugetătorul adînc din *Piatra pentru templul meu* nu aducea nimic dincolo de gîndirea normală și simțirea sănătoasă. Interpretarea naturii e aceea pe care o dădea și Eminescu :

Gorunule din margine de codru,
De ce mă învinge
Cu aripi noi atîta pace
Cînd zac în umbra ta
Și mă desmierzi cu frunza-ți jucăușă ?,

gîndindu-se la sicriul care poate din *acest* lemn i se va face. Sau, aiurea :

Atîtea stele cad în noaptea asta:
Domnul nopții ține parcă 'n mîni pămîntul ¹.

Dar nu cred să fie un singur cetitor care să fi înțeles din lirica următoare a d-lui Blaga versuri ca acestea :

Vai mie, vai ție,
Păianjeni mulți au umplut apa vie :
Odată vor putrezi și îngerii supt glie,
Țărîna va seca poveștile
Din trupul trist.

În tot acest timp, poesia d-lui Stamatiad va rămînea credincioasă vechii formule macedonskiene mai mult decît unei alipiri la noua poezie francesă simbolistă ².

În același șir al „noii literaturi“ se înscrie d. N. Davidescu prin *La fîntîna Castaliei*, prin *Iov*, pînă la *Candeli negre* și *Prin monoculul de smarald*. Și totuși el reneagă cu patimă pe maestrul său Macedonski, la apariția *Florilor sacre* ale acestuia, care cuprind și versuri unde vibrează un sentiment ³. Poesia sa ajunge însă pînă a presînta versuri ca acestea :

Visez femeia 'n care să ador
Sclipirea putrezitelor organe

Restul nu se poate reproduce ⁴.

¹ *Ibid.*

² *Poemele în prosă ale lui Baudelaire, traduceri* (1912), *Sufletul lui Baudelaire* (1927), *Din trîmbițe de aur* (1914, a 2-a ed. 1930), *Figurine* (1926). Cf. *Doi dispăruți* (1915), *Mărgăritare negre* (1919), *Pe drumul Damascului, poeme religioase* (1923) *Cîțiva scriitori* (1925), *Leagăn de cîntece, Vioara mută, Cîntecul omului, I, Iudeia*.

³ *V. R.*, XXV, p. 217 și urm.

⁴ După revista *Licăriri* din Galați, II, no. 5. Publicația acestor tineri cunoscuți continuă recolta. *V.* pp. 142, 198. Bibliografia d-lui N. Davidescu

Vechi energii transilvănene făurite în platoșa unui muncit vers de tehnică nouă deosebesc și acum poesia militantă a d-lui Aron Cotruș (*În robia lor*, 1926). E un făuritor sigur, și cîntecul său, de o normală sănătate, nu se rătăcește în noroiul realismului curent și nici nu se lasă sedus de fantezmele modernismului vag.

D. Ion Popescu, sau, în botezul d-lui Lovinescu, „Ion Barbu“, matematician, apare la „Zburătorul“ spre sfîrșitul anului 1919¹. Debutul prin *Ființa*, de o mare înălțime filosofică, e uimitor²; tot așa de clară e bucata *Rîul*, din 1920:

Din culmea unde, mai presus de nor,
Doar ghiața își sculptează dămantul,
Te prăvăliai, gigant clocotitor,
Cît zarea, 'ntîns haotic, ca neantul³.

Era o încercare de a prezenta istoria Creațiunii altfel decît în limbajul geologic al bătrînului Beldiceanu. Elemente de mitologie erau împletite dibaciu, ca în *Pentru marile Eleusinii*⁴ și în *Panteism*. Și imnul dionisiac care urmează e însuflețit de un frenetic avînt sacru⁵. Mai obscure, poemele filosofice au aceeași puternică vibrație de gînd⁶. Acelor cari judecau această poezie intelectualistă⁷ ca rece și de pură tehnică, neînțelegînd din ce adîncimi ale cugetării venia, poetul li putea răspunde cu duioasa lirică de versuri mărunte, în care găsim o delicată iubire de tînr și, punînd în legătură poemul misterios al Iernii cu viața sufletului care și el cunoaște asemenea zguduiri, el făcea să se audă aceste profunde acorduri:

Asemenea cîmpiei, supt cerul vînat încă,
Ținuturi ale minții, lăsați să vă'mpressoare,
Lăsați să cadă 'ntr'una din neaua zimbitoare
Ce, veșnic, brațul ritmic al timpului aruncă...

Cad flori de-argint, de-spumă, pe lunca'n serbătoare
Și vînturi potolite într'însul îl alintă,

cuprinde: *La fîntîna Castaliei* (1910) *Sfinxul* (1915), *Inscripții* (1916), *Conservator et Comp.* (1924), *Cetatea cu porțile închise* (1921). V. și *Aspecte și direcții literare*, traduceri din Villiers de l'Isle Adam.

¹ *Ibid.*, p. 169.

² *Ibid.*, p. 170. Altele *ibid.*, pp. 170-2.

³ *Ibid.*, II, p. 35.

⁴ *Ibid.*, I², pp. 195-6. V. și pp. 219-20.

⁵ *Ibid.*, p. 256.

⁶ *Ibid.*, p. 271.

⁷ *Ibid.*, p. 364.

Și fluturi albi se-adună în pîlcuri orbitoare
— O, suflete, ca lunca te'mbracă'n hiacintă¹!

De și o neclaritate se anunță, una și pentru autorul însuși, în *Solie*², totuși ce strălucite sînt versurile din *Cînd va veni declinul*³!

Dacă o splendidă poezie în care poetul arată cum i s'a topit „castelul de gheață“ al gîndirii și el, „de noi răsrîngeri dornic“, a recurs la farmecele „euritmiei“, încintă fără să convingă⁴, deocamdată tot în strînsă zale a poeziei tradiționale se presintă, puternic, icoana „învingătorului“⁵.

Nu sînt decît o frasă în marea simfonie.
Fragila-mi unitate e peritoare. Dar
Un raiu de existențe din moartea mea răsar
Și-adevăratul nume ce port e Veșnicie.
Deci, pribegind prin vreme, desfășur lung țesut
De la plăpîndă iarbă la fruntea gînditoare...
Și blondul riu de forme urcînd din soare 'n soare
În mările vieții revarsă un trecut.
Din călătoria undă a curgerii eterne
Îmi însușesc veșmintul acelor cari mor,
Mă reînnoiesc într'însul și trec, — subtil fior, —
Prin săli orgolioase sau umede caverne.
Și, astfel, în substanțe croindu-mi vaste porți
Spre ritmuri necuprinse de-o minte vre odată,
Aduc imensității povara mea, bogată
De-atîtea existențe și tot atîtea morți.

Ce păcat că de aici se va ajunge, printr'un salt în absurd, la „perfectiile poligonale“ pentru bolnavi sau pentru proști...

Căci *Joc secund* al d-lui Ion Barbu, presintat de „Viața Românească“ la 1930 ca reprezentînd o „sensibilitate nouă“⁶, dă versuri de un neinteligibil absolut:

Nadir latent! Poetul ridică însumarea
De harfe răsirate ce 'n zbor invers le pierzi

¹ *Ibid.*, pp. 316-7. În *Luntrea* (*ibid.*, pp. 419-20), e aceeași formă sigură, cu viziuni încă nelămurite.

² *Ibid.*, p. 467.

³ *Ibid.*, p. 489.

⁴ *Ibid.*, p. 70.

⁵ *Ibid.*, II, p. 84.

⁶ Cf. LXXX, p. 37 și urm. „Realisările poetului au avut urmări importante cu privire la gradul de expresivitate al limbii noastre.“ „Plantă cu rădăcini adînc înfipte în solul nostru.“

Și cîntec istovește: ascuns, cum numai marea,
Medusele cînd plimbă supt clopotele verzi.

Și cîntecul apei:

Cir-li-lai, cir-li-lai,
Precum stropi de apă rece
În copaie cînd le lai;
Vir-o-con-go-ea-lig,
Oase 'nchise-afară 'n frig,
Lir-lui-gean, lir-lui-gean
Ca trei pietre date dura
Pe dulci lespezi de mărgan.

Până la „buhuhù la luna șue“ și „buluhù, uhù de zor“.

Dacă o formă sigură și tare se păstrase, un timp, în schițele luate din viața reală, de jos, curînd însă nu vom avea a face decît cu o asemenea copilărească sau insană învîrtire de silabe. În aceastăaltă fasă d. Barbu dă „Universului literar“ o bucată care se mîntuie așa:

Uite, iea a treia chee,
Vir'o 'n broasca Astartee
Și întoarce-o de un grad
Într'un sens retrograd...

În *Sburătorul* din 1926 el vorbește de „Eva trunchiu de fum“¹, ori presintă cazul cum

Lăncile de iarbă mici
Le păzia cățeaua Bitsh²,

sau:

Dar capetele noastre, dacă sînt,
Ovaluri stau, de var, ca o greșală.

Ochiu în virgin triunghiu tăiaț spre lume³.

Cu toate amintirile de la „Viața Nouă“, d. Dragoș Protopescu dădea în volumul său *Poemele restriții* mărturisiri de o comunicativă emoție, ca, mai ales, aceia închinată fratelui căzut în lupta la care însuși a participat:

¹ P. 63.

² P. 76. Cuvenita consacrare, *ibid.*, p. 85 și urm.: „Creator de formă, d. Ion Barbu pășește în fruntea generației tinere, ca unul dintre deschizătorii de drumuri“. Tot așa, *ibid.*, pp. 87, 110, 122 („racul fosforos“). 134 („șvabii verzi“).

³ *Ibid.*, p. 98.

Tu ai venit cu florile, Florine,
 Și ai plecat cu ele tot odat',
 Cu crinii și cu glastra de verbine,
 Cu primăvara toată ai plecat.

Și pe urmă acest tânăr profesor urmează o linie în care se găsește și capriciu, dar oarecare măsură și chiar aceeași înduioșare¹.

Poesia adevărată nu putea fi însă oprită de a continua. Ea se înfățișează în versurile fragede și curate, care o așează în prima linie a liricei contemporane, ale d-rei Otilia Cazimir, din Iași:

. . . . În adîncă strălucire
 A 'nmărmurit o horbotă de nor suptîre
 Și-acum își mistuie 'n albastru forma fină
 Și nu rămîne în marea de lumină
 Decît un punct, ce 'n aier se ridică: —
 Săgetătorul zbor de rîndunică².

Și cu aceeași artă înăscută se presintă tabloul de vară, cu păianjenul atîrnat de „un fir suptîre auriu“, „o picătură de lumină“³. Nota inițială se păstrează, cu aceeași adîncă înțelegere a naturii, mai ales a celei însuflețite, ca în delicatul „colocviu aerian“⁴ al pasărilor, — altceva decît „Concertul în luncă“:

Măcălendri și scatii
 Argintii
 Zgriburesc pe supt troiene,
 Se zburlesc și suflă 'n pene.

Până și melcul cu „alura de omidă“ își capătă pagina de poezie glumeață și înduioșată: cu „căsuța lui de smalț vărgat“ cîntă „a ierburilor foșnitoare șoaptă“⁵. O atitudine care se menține exemplar de unică, ferită de molima „noii poezii“. Volumul de schițe *Din intunerec* are, în zugrăvirea unor incidente de viață comună, răsărită în calea doctoriței de sațeș, aceeași notă de profundă umanitate care se întilnește numai la un Brătescu-Voinești⁶.

¹ V. R., XLVI, p. 331 și urm. — V. și Zvon de pretutindeni.

² *Ibid.*, XL, pp. 212-3.

³ *Ibid.*, p. 247. V. volumul *Lumini și Umbre* din 1923; *Cîntec de comoară* din 1930. Această din urmă culegere are admirabile accente în cîntarea copilăriei și o încercare elegantă de variații pe forma populară.

⁴ V. R., LVIII, p. 125 și urm.

⁵ *Ibid.*, LXI, pp. 108-10.

⁶ V. și duioasele volume *Fluturi de noapte* (1926), *Lîcurici* (1930).

Dar și, ca idei, ca aceia că străbunii trăiesc în mediul însuși care a văzut fapta lor (*Cleo*), ca formă, în splendida înfățișare a cuceritorului pe vremuri:

În purpura înfiptă pe zalele-aurite
Cuceritorul pare ordiilor cernite,
Un falnic zeu ce cată să se avînte'n nori,

în vrăjirea Voevodului ce se răpède

În valea unde lupta și moartea îl așteaptă,
a Doamnei devenită călugăriță, a figurilor aspre din zilele eroice
și a celor cari țin treaz gîndul, în Fanariotul la care

În trîntorul bicisnic s'a deșteptat boierul,

ca și în versul de o așa de metalică încheștare, fiul lui I. L. Caragiale, Matei, vestia, la 1912¹, un mare poet care s'a oprit scrisul său mai departe fiind obișnuita repetiție,

Fratele său Luca publică în 1920 un ciudat roman în legătură cu d. Ioan Gherea-Dobrogeanu, *Nevinovățiile viclene*, tot de acțiune, fără stil, cu personaje care, Riri, Baby, Sanda, Radu, sînt de oriunde și de nicăiri².

În același timp de apariție a celor noi, d. V. Voiculescu, medic, ca și d-ra Casimir, îmbracă într'o sprintenă haină obișnuită subiectele-cele mai variate. Bucățile pe care le publicase în „Convorbiri“ nu făceau să se prevadă frumuseța mănunchiului pe care-l oferia prin *Poesiile* de la 1916 și mai ales *andantele* grav și impresionant din „Prologul“ lor, hrănit din cele mai nobile idei:

Nu mai clădiți palate din desastre,
Nici temniți strîmte, reci și'ntunecate,
Cî'n sîrg durați din sufletele voastre
Un larg și cald lăcaș de bunătate.

‘

Să fie leagăn tuturor și vatră,
Nu capiște bogată, dar păgîină,

¹ V. R., XXV, p. 29 și urm. Cf. *ibid.*, XXVIII, pp. 305-6. V. și *Flacăra*, V. Cf. *Craii de Curtea Veche* (restituire istorică greșită).

² V. R., XLIII. Note personale greoale de amintiri și de intelectualism, XLVÎ, p. 187 și urm. E literatura unui deșertat. Pentru tinărul, mort la douăzeci și opt de ani, Luca, *Zburătorul*, I, pp. 248-9, 327; *Gîndirea*, III, no. 69. O frumoasă pagină de istorie bizantină e iscălită în *Flacăra* (IV, p. 182 și urm.) „Luca din Străoști“.

Și'n loc de idoli, chipuri reci de piatră,
Ciopliți în vremuri, ăapte să rămână.

Era — și continuă a fi — și o sănătoasă poezie socială și națională, care-și dădea samă de asprele cerinți ale vremii¹.

O deosebită adâncire a subiectului, un lucru răbdător al formei deosebia versurile unui poet de o înaltă cultură, d. Em. Ciomac². Ca toți cei primiți la „Convorbiri“ și reținuți acolo, și el rămânea însă, firește, necunoscut „Vieții Românești“.

Din îmbulzeala pîngărită a poeziei, care înșela pe alții, spiritele puternice se desfac însă de la sine. Astfel, odinioară, poetul evreu care semnează Dominic dădea atît de frumosul *Cîntec* al Pomului :

Zvirlit de vînt în al țărinei pîntec,
Am fost grăunte și-am crescut la cer :
În mine urcă seva ca un cîntec
Din lemne, din noroiu și din mister.

.
Venit din toate marginile firii,
În verdele-mi frunziș descinde vîntul
Ca un răsuflet al nemărgenirii :
Mă clatină, m'apleacă și mă'ndoaie,
Și cerul tot și 'ntreg pămîntul
Îmi cîntă'n fiecare foaie.
În crîngul meu ca într'un vast conac,
Din basme, peste țarnă plutitor,
Atîtea păsări cuiburile-și fac
Și-atîtea ciocîrlii înalță 'n cor
Extatic, viața pururi suverană.

.
Eu știu că tot rămîn nemuritor,
Căci lemnul meu sluji-va tuturor :
Va fi bordeiu, sau raclă, sau vioară —
Sau foc, jertfit din sufletu-mi fierbinte
În vatră pentru cei înfrigurați,
Ori lemnul dus în care vă sculptați
Cruci, idoli, tronuri sau altare sfînte³.

E de sigur cea mai nobilă poemă ce s'a scris în românește de întregi decenii și se va ajunge cu greu superba evocare a

¹ V. și, dintr'o bogată producție (*Poesii*, 1916, *Din țara zimbrului*, 1918, *Poeme cu îngeri*, 1921), volumul *Pîrgă*, din 1921.

² Vlahuța-l remarca de la început (scrisoare din timpul Războiului către N. Iorga). V. *Mistica rosă* (1921).

³ V. R., LXXV, p. 284 și urm.

Oceanului puternic și misterios din altă poemă, d'inainte de războiu, a aceluiași, dispărut pe urmă, — se pare în Franța¹.

D. Ciurezu iese din primele nesiguranțe, voit neinteligibile, în paginile „Vieții Românești“, pentru a da poeme de viață rurală, cu un adevăr străbătut de cea mai autentică și mai mișcată poezie sau de gluma cea mai sprintenă, ca în *Amiază moartă*:

Într'un clin de crăpătură,
C'o mărgea de soare 'n gură,
O șopîrlă
Stă năucă și se uită
Cum pe-un luger de mălură
A pornit să 'nfrunte lumea
Un gândac cu glugă sură².

Tot așa se înfățișează priveliștea popasului țerănesc de seară:

Și boii cald
Răsufflă ușor,
Cu noaptea de vară
Pe noi³.

Volumul *Răsărit* cuprinde vederi fragede dintr'o natură tinereste simțită și redată: limpede, cu cîntece și fluieri de mierlă, cu trezirea crîngului la primele raze de zori, cu lunci și ape vii.

O încercare de țerănism, însă vulgar, o are, la început, d. V. Militaru, în *Stropi de rouă* (1920).

Din primele versuri ale d-lui Marcel Romanescu (Fălcoianu după mamă⁴; tatăl, un om de o romantică activitate creatoare; un frate mort ca aviator la Francesi în 1918⁵; el însuși spirit de o înfinită

¹ *Flacăra*, V, p. 431. Cf. însă *Zburătorul*, II, pp. 415. V. *Revolte și răstigniri* (1920), *Clopote peste adîncuri*.

² *V. R.*, LXXXV, pp. 148-9.

³ *Ibid.*, p. 258.

⁴ V. în volumul *Izvoare limpezi* (1923) p. 127;

Privirea mamei șiruind de dor
Supt păru-i negru și strălucitor.

⁵ Pomenit, duios, de poet în închinarea care se mîntuie așa:

Tu vei trăi, tu vei trăi, fu vei trăi;

ibid., pp. 91-2. Cf. și p. 129. Plîngerea pentru casa de țară, pierdută, *ibid.*, pp. 139-40.

curiositate, care a reușit a-și dobândi cunoștința multor limbi și a dat dovadă, în critica sa, că înțelege subtilitățile multor literaturi, ceea ce va răni, peste alunecările de mai nainte, cu bizara *Hermanosa din Corint*, și de mai târziu, către lucrurile căutate, vor fi frumoasele amintiri din copilărie:

Copilărie, haină nouă și curată,

 Cum te-am pierdut noi, zdreanță după zdreanță,
 Și cum te-am agățat prin mărăcini!
 Copilărie, spumă de zăpadă,
 Ți-am terfelit albeața în noroiu¹.

Cu aroma credințelor de-acasă :

Cucernic glas de clopote creștine
 S'a revărsat pe văi și pe vâlcele.

 O, unde ești, Hristos al vremii duse ?
 Chilim aș fi supt pasul evanghelic,
 Doar m'ai călca pe inimă, Isuse²!

sint acolo și foarte frumoase vrăjiri de locuri străine, presintate în joc de ritmuri :

Se înșiră 'ncet cămilele supt soare
 Și scîrție nisipul supt picioare
 Și cîntă călăuza³,

pe cînd inspirația „modernă“ află și legături nouă, pline de o adevărată și rară poezie :

La izvor privighetoarea
 Ciugulește stelele
 Până-i plouă sunătoare
 Din gîtlej mărgелеle
 Și, de-și tremură pe ape
 Cîntecul mărgелеle,
 În adînc cu el topite,
 Cîntă pietricelele⁴.

¹ *Cuiburi în soare* (Craiova, 1927). Cf., după aceea neizbutită *Hermanosa din Corint* (1927), *Grădina lui Teocrit*, *Cîntarea cîntărilor*.

² *Izvoare limpezi* (1923), p. 22. Tot acolo sprintena bucată în metru popular *La hanul calicului*, pp. 44-6. V. și *ibid.*, pp. 89-90.

³ *Ibid.*, pp. 47-8.

⁴ *Ibid.*, p. 57. Frumos joc de versuri poliritmice, pp. 59-60.

Și este inspirația antică, adevărat elenică, în clarele bucăți proaspete din *In grădina lui Teocrit*¹:

Te-aștept să te ridic de supțioare
Precum ridici o amforă de toarte².

Sau :

Spre lacul înstelat coboară cerbii ;
Vom adormi în leagănul de flori
Cu păru 'nvolburat de valul ierbii³.

De mult nu se scriseseră astfel de versuri— și rare ori se vor mai scrie⁴:

Cefirile întinse și traiul în străinătate ca diplomat îl vor duce însă pe alte cărări. Și acest adevărat poet va fi prins de boala veacului⁵, așa că vor stîrpi „izvoarele limpezi“, și acela care vestia în pîragul tinereței :

Eu am să cînt un cîntec cum nimeni n'a cîntat,
a isprăvit îngînînd, cu meșteșugite triluri cîntecul tîlbure al generației sale.

Alt Oltean, N. Milcu, merit unei scurte cariere⁶, aduce cu un ritm potolit impresii de natură mai șterse, și capriciul lui tineresc trece dincolo de sensul obișnuit al cuvintelor, vorbind de „cavalul albastru“ pe care l-a „spart pe-un trunchiu de lună“⁷. Dar simbolismul din *Fantesie*⁸ cuprinde două prețioase versuri de „preraphaelit“ :

¹ *Ibid.*, p. 71 și urm.

² *Ibid.*, p. 74.

³ *Ibid.*, p. 77.

⁴ Și frumoase poesii de iubire, la capătul volumului :

Și ne-am întors în noapte cu aur pe veșminte,
Cu ăripi de lumină... (p. 125).

⁵ Cf. *Flacăra*, V (1916), p. 313.

⁶ Într-o scrisoare din 1922 se adresa lui N. Iorga, iscălind „elev cl. VIII R., Liceul Carol I, Craiova“, mulțămînd pentru că i-a publicat în *Ramuri* bucata „Ilenuța“, și trimiteînd versuri. Vorbia de „lucrările în proză, genul în care se încearcă mai mult“, dar adăuga : „Am și citeva lucrări în alt gen, în versuri, asupra valorii cărora nu sînt de loc cunoscător“ (inedit), Se stînge la treizeci de ani în 1933.

⁷ Întăiu în *Flamura*, II, p. 183.

⁸ *Ibid.*, p. 313.

În crîng prind căprioarele de coarne
 Și m' oglindesc în ochii lor, prelung,
 tablou ca din vechile tapițerii ale secolului al XIV-lea, dar, în
 poeme din același timp nu e ușor a găsi cheia pentru:

A ars o stea prea veche într'o frunză ¹.

Fumuriul unui suflet melancolic n'a fost însă în literatura noastră
 niciodată reprodus mai atrăgător de pierdut ca în *Auto-portret*:

Și-acum din depărtare în depărtări mă pierd,
 Iar cîntecele mele le cînt' un om pe drum....
 Și nu știe ce cîntă... Și plec, ducînd în spate
 O traistă de 'ntunec pe un toiag de fum ²,

sau, în expresia aceleiași panteism cu profunde răsunete:

. . . M'am născut
 Cu umbrele odată, cu lumina,
 Cu apele 'nceștate, de smarald,
 Cu zorile ce 'mbrobodesc colina.

. . . Gîndul meu
 Ca o albină va dormi pe-o frunză.

. . . Adorm
 În ierburi mari cu luna căpățiu ³.

E aici, în acest tînăr poet mare, a cărui sinceritate dureroasă
 rupe „zaimful“ poesiei obligatorii, de sigur ceva din „lakismul“
 unui Wordsworth, care e și acesta, în același continuu sentiment de
 topire în natură, un vrăjitor iscusit cu cuvinte simple într'un ritm
 șoptit. Recunoști o duioșie de franciscan în „căprioarele moarte cu
 botul în izvoare“ ⁴, în „aierul de fîn și nucă parfumat“ ⁵ sau în tabloul:

Și fata s'a trezit în somnul lunii...
 Și toată noaptea și-au șoptit povestea
 Din frunză 'n frunză fagii și alunii ⁶.

Și el pare că-și prevedea sfîrșitul cînd făgăduia întoarcerea

¹ *Ibid.*, p. 314.

² *Ibid.*, p. 315.

³ *Ibid.*, p. 316.

⁴ *Ibid.*, p. 393.

⁵ *Ibid.*, p. 396.

⁶ *Ibid.*, p. 397.

sufletului său, de o infinită subtilitate, în lumea pe care atita a iubit-o pentru ce avea ea mai delicat :

Noi uităm pe morți, dar morții
Nu ne uită niciodată.

Ți-am venit ca mai nainte,
Plin de lună pe veșminte,
Și-am să viu mereu ¹.

E, netăgăduit, la acel care iscălește Radu Gyr o neobișnuită bogăție de icoane, năpustite din bielșugul lor peste orice zăgaz de supraveghere și de măsură. Dar, la început, înainte de pierderea în apele tulburi ale lumii tinere, sedusă, visiunea e justă și cuvintele au drept de cetățenie, fiind în general înțelese. Viața țerănească e prelucrată, nu cu dibăcie, dar cu un instinct deosebit al podoabei. Asămănări și trimeteri la alt moment se găesc, frumoase, la orice pas. Astfel, mai mult decît în ciudata îmbinare de mici poeme legată, nu prea vedem pentru ce, de Strîmbă-Lemne al basmului, în poemul *Bocet de Crivăț* ² :

Spre Mărțișor nu-i mult !
Va trece Făurarul pe aripe de vifor.

.....

Vom prinde 'n palme soare și-l vom sorbi în voie,
Și zdrențele acestea de sloiuri ce atîrnă
Din coperișul casei pe fiecare birnă
Vor fi curînd schimbate cu albele broboade
Ce le-or întinde ramii cu floarea care cade...
Troienele-or fi mîne o brazdă pentru pîne
Și țurțurii din arbori vor fi ghirlande mîne.

.....

Un luminiș de floare va ninge peste noi ³.

Cîntecul de Băltăreș arată o sprintenă îndemănare în jocul cu icoanele, ca și un talent puternic de personificare :

¹ *Ibid.*, pp. 318-9. Mai mult manierism *ibid.*, p. 390 și urm. V. și volumele *Grădina de sideș* (1926) și *Fluierul lui Marsyas*.

² *Flamura*, II, p. 13.

³ Judecata d-lui Marcel Romanescu nu e prea exagerată: „De multă vreme n'a răsărit în ogorul literaturii romîne un talent atît de autentic, o vervă atît de bogată, o fantasmie atît de năzdrăvană“ (rev. sa citată, II, p. 339).

Cînd mă vestesc pe drumul primăverii,
Toți zarzării, în alba lor broboadă,
Se îmbulzesc la garduri să mă vadă,
Și cu parfum și flori la porți ies merii.

De la izvor venind, încet, pe jos,
Se-opresc din drum salcîmii cu urcioare,
Iar floarea soarelui, politicoș,
Se pleacă, ridicîndu-se 'n picioare,

Și spune florilor de mărăcine :
— „Sculați, că-i Băltărețul la răscruce!“.
Se urcă iedera în pomi, să vadă bine,
Iar un trifoiu cu patru foi își face cruce¹.

Dar acel care se joacă astfel cu imaginile e vădit atras în periculoasa cursă a rimei care-și cere, oricare ar fi fondul, părechea, și tînărul scriitor nu se trudește prea mult la alegere². Și poesia lui, care curge așa de îmbielșugat, preface nu odată un încîntător sonet într'o obositoare poemă, cu manieriste revărsări, de și, totuși, jocul cu figurile poate fi înlocuit une ori cu cîntecul simplu și duios al vieții adevărate, ca în *Haina de-acuma*³.

D. Em. Bucuța (Panaitescu) debutează la „Convorbiri“⁴ cu o robustă poezie de înfățișări realiste și de critică socială, în *Drumetul*, cu impresionanta înfățișare a lui Isus cel din iesle care-și face ușor alegerea între cîrciuma hamalilor și balul celor fără ocupație :

Și 'n cîrciuma cu lepră îl văd cătînd să suie
Cu talpa de lumină pe pragul plin de cuie⁵.

De o mare complicație de fond, cu meșteșuguri fine de formă

¹ *Flamura*, II, p. 218. V. *ibid.*, I, p. 117 și urm. (*Plînge Strîmbă-lemne*, cu întrupările basmului — în volum, 1927). La 1924 *Liniști de schituri* (1927); *Cerbul de lumină*.

² Și alți scriitorii olteni, ca d. Const. Jaleș, au aceleași însușiri și aceleași lipsuri.

³ *Năzuința*, III, n-1 2, pp. 30-1.

⁴ *Conv. Lit.*, 1919, pp. 141-2. Curioasă, dar de o concepție interesantă, e și *Făt-Frumos la fîntînd*, *ibid.*, pp. 330-2. Producția următoare, cuprinsă în volumul *Florile inimii*, e stîngace și confusă.

⁵ Din *Florile inimii*. Cf. *Junimea Moldovii de Nord*, II, p. 13 și urm.; Nichifor Crainic, în *Lam.*, II, pp. 413-5.

e apoi producția în prosă a aceluiași, care se dovedește scriitor de o cultură întinsă și de concepții critice personale¹.

Poesia, în adevăr intelectuală, de o factură îngrijită și cu mișcătoare accente de sinceritate, a profesorului Narly a trecut neobservată², ca și a altui profesor, un pasionat admirator al literaturii clasice, d. N. Herescu³. Mai mult a pătruns, mulțămită și unei foarte harnice activități ziaristice, poesia frumoasă adesea, dar chinuită, a d-lui Perpessicius⁴.

Poesia de după 1920 dă apoi un lung șir de scriitori cari trec de la urmele tradiționalismului, ca d. Talaz⁵, la inspirația cea mai deosebită de acesta, până la d. Zaharia Stancu, ale cărui *Poeme simple* din 1927 represintă ce e mai frumos, în normalitatea cea mai absolută, cu o tină sentimentalitate duioasă, din tot ce au dat tinerii cei mai tineri, de la cari a ales, ca bun camarad, o *Antologie*⁶.

Poesia basarabeană a d-lui Ioan Buzdugan, mult superioară simplei sentimentalități naționale a preotului Al. Matievici, mort în timpul războiului⁷, nu pornește de la o idee; ea se lasă dusă de capriciul cuvântului, dar acest cuvânt e nou și proaspăt și aduce cu dînsul un suflet primitiv, dar puternic; în rime adesea inedite e o răbdătoare naivitate, care interesează și cucerește⁸. Mai târziu e înfățișată pitoresc, în versuri adesea cu o cadență nesigură, casa copilăriei:

¹ *Legătura roșie, Crescătorul de șoimi, Fuga lui Șefki*. — Întemeiază și conduce revista oficioasă de cultură, admirabil ilustrată, cu anchete privitoare la instituții, *Boabe de grâu*.

² *Evocări venețiene, Ispite și biruinți* (1930.) V. și B. Nemțeanu, *Stropi de rouă* (1915).

³ *Cartea cu lumină* (1926).

⁴ *Scut și targă* (1926; din războiu: glumă și sarcasm), *Repertoriu critic* (1926), *Itinerar sentimental* (1932).

⁵ *Flori de lut* (1920), *Rîsul apei* (1923), *Soare* (1926). Cf. și *Flacăra*, V, p. 315.

⁶ Alături, obiectivitatea, forma sigură din *Pămînt și soare* a d-lui G. Bărgăoanu (1927). V. și Camil Baltazar, *Vecernii, Flaute de mătăsă* (1923); Eugen Constant, *Gaterii de ceară* (1924); George Dumitrescu, *Cîntece pentru madona mică* (1926), *Primăveri scuturate*.

⁷ *Poesii*. Cea mai însemnată e o reeditare, într-o formă mai bună, mai bărbătească, a poemului lui Gheorghe Sion despre limba românească.

⁸ Cf. Iorga, în *Ramuri-Drum Drept*, 1922, n-1 1. — V. volumele *Cîntece*

Căsuță cu cerdac și meri cu floarea albă,
 Cu prispe 'ncondeiate, scâldate în lumină
 Și 'n prag cu 'mbujorata și zvelta gheorghină,
 Te-au copleșit scaieții și curpenii de nalbă.

.....
 Căsuță gîrbovită, cu fir de-argint în plete,
 Prin ușa-ți scîrțîită vorbind pe îndelete,

.....
 Căsuță bătrînească, cu busuioc supt grindă,

.....
 Căsuță gîrbovită, ce stai pitită 'n birne.

Și evocarea chipurilor din povești e vioaie și iute,
 E aici o adevărată iubire a pămîntului, a țerii :

O țară mea,
 Cu ce fermecător cuvînt
 Te pot supt cer striga pe nume
 În cele patru părți de vînt ?

Literatura femeiască de după războiu urmează cu noile versuri sprintene ale d-nei Alice Soare¹ și cu acelea, mai stăpînite de ideie, ale d-nei Alexandrina Scurtu (apoi Crăciun), după harnica producție a d-nei Zoe Frasin (Tutoveanu). E o siguranță de vers remarcabilă, une ori un nobil avînt, în poeziile iscălite M. Condrea, și traducerile d-nei Nadeja Cesianu sînt bune. Fiica traducătorului lui Dante, Const. Z. Buzdugaș, Cornelia, a dat bucăți lirice în care este totdeauna un gînd sau măcar un gest intelectual. Versuri curgătoare, unele pline de înțeles, le dă și d-na Romano². Mai ales o adîncă simțire, într'o formă de o extremă delicateță, o vădesc poeziile d-nei Sabina Paulian, soția profesorului Paulian de acolo³. D-na Mia Frollo și d-ra Igena Floru, — aceasta și în teatru, prin *Fără reazăm*⁴ (1920), piesă de sprintenă duioșie —, au dat o contribuție onorabilă literaturii românești mai noi. Și, între talentele femeiești ceva mai pușin noi, d-ra Olga Vrabie avea dreptul la un loc de frunte prin drăgălășia unor bucăți ca *Fantasia* :

din războiu, 1921, *Cîntece din Basarabia și Miresme din stepă*. Și foarte bune traduceri din noii poeți ruși.

¹ *Ferestre luminate*, 1921.

² V. mai ales *Conv. Lit.*, 1925, p. 264.

³ V. R., XLIII, p. 36. V. *Supt vraja umbrelor*.

⁴ V. și *Nuvela*, 1927. Pentru tatăl ei, profesorul de istorie I. S. Floru, interesanta autobiografie, *Un copil, un sat* (1931).

Cine știe ce spune o rază de lăună,
 Când sărută încet și sfios lăcrămioare,

 Când ea țese pe lac argintie năframă:
 O undină ce 'n păr are stele de rouă
 Cu ușoare și albe mînuși amîndouă
 Vrea s'o prindă, și rîde, și dornie o chiamă.

 În pădure, un bal de pitici luminează,
 Unde fluturi lucesc pe sulcinile nante
 Și 'n covorul de iarbă s'aprend dîamante,
 Iar pîrăul murmură povești despre rază
 Ce 'n pădure un bal de pitici luminează ¹.

De la nunta lui Călin a lui Eminescu nu se însuflețise afit de vioiu și delicat natura încunjurătoare ².

În ce privește teatrul, tărziu, primite întăiu cu obișnuită tăcere, apoi cu dușmănie, apar încercările lui N. Iorga, care-și propune a da adevăratul mediu istoric într'o formă versificată, autentic literară. De la un *Mihai Viteazul*, represintat ani după ce a fost scris, se trece la *Învierea lui Ștefan-cel-Mare*, care s'a dat la lași în cele mai grele din zilele războiului, apoi la *Cantemir bătrînul* și *Fratele păgîn*. Piesele acestea, care cutezau să înfrunte gustul public doritor de farse și de escitări sexuale, au fost represintate toate afară de *Brîncoveanu*.

De la subiectele românești se trece la acelea străine care presintă mari probleme sufletești: *Isus*, *Cleopatra*, *Sf. Francisc*, *Ultima rază*, *Moartea lui Asur*, *Catapetasma ruptă'n două*. Se adaugă scene pentru comemorare, ca *Moartea lui Dante* și *Molière*.

Pe alături, pentru nevoile unui teatru de diletanți la țară se scriu, după *Omul care ni trebuie*, care nu era menit represintării, satira *Sarmală, amicul poporului*, și micile piese de moravuri reunite în volum ³.

IV. Povestitorii.

În vremea cînd poesia se luptă să rămție expresia sinceră a sufletului sănătos, povestirea e în primejdie numai să se prosti-

¹ V. R., XLII, p. 75.

² Poesle mărunță, înșirată cronologic, pentru anume cercetări, ca urmare la note anterioare cu același caracter: Constant. Cantilili, *Aripi de vis* (1903); G. Nichita, *Destrămarea, poesii* (1926; bune).

³ *Trei piese simple pentru oameni modești* (1932). — Studii de Al. Bogdan, în *Tribuna*, de Stellan Cucu, în *Glas Tîndr* de la Rîmnicul-Sărat, II, p. 17 și urm. Cf. bibliografla de d. Barbă Theodorescu.

tuie, pentru succes și câștig, temelor scabroase, care pot interesa o clasă de cetitori decăzuți.

Dintre cei mai vechi, Slavici revine cu povestiri cărora li lipsește și mediul și suflul: uscate, episodice, fragmentare¹. Atitudinea lui în timpul neutralității, când, condus, de alminterea, de vechi idei asupra Ungurilor și asupra rolului Germaniei, colaborează la ziarul *Seara*, câștigarea lui supt ocupație pentru *Gazeta Bucureștilor*, orice misiune i s'ar fi dat, i s'ar fi strecurat sau impus acolo, aduseră la întoarcerea Guvernului român arestarea și o condamnare aspră a bătrînului de glorioasă faimă literară, care, grațiat, își răsbună prin publicarea unei dureroase, dar și desgustătoare cărți, care s'ar cuveni uitată, *Închisorile mele* (altceva decît *Le mie prigionii* ale lui Silvio Pellico)².

Duiliu Zamfirescu, prins de politică, ministru de Externe, președinte al Camerei Deputaților, se stinge subit la o mănăstire din Moldova, în 1922. Activitatea Constanței Hodoș continuă până la moartea scriitoarei împovărate de ani în 1934³. Gîrleanu mai dădea o schiță revistei *Flacăra*⁴: el muria, în vîrstă

¹ Am citat *Din două lumi; Din păcat în păcat*. Mai avea *Bogdan-Vodă* (*Adevărul lit. și art.*, IV, p. 204 și urm.).

² Îi corespunde, dar fără partea de durere, de mindrie jignită, de milă de sine și de alții, *Poarta neagră* a d-lui Arghezi, urmărit, condamnat și grațiat tot așa, această carte însă corespunzînd spurcatelor amintiri din viața călugărească ale aceluiași „ierodicon Iosif” în *Icoane de lemn*. Pe lângă scatologia continuă, tot ce se poate închipui mai greșos se află pe pagina 285 a cărții. Medicii perversiunilor ar putea singuri să cetească fără un adînc desgust aceste impresii ale fostului călugăr, aducînd cu ele toate greșările prin care se purtase o tinereță pîngărită, până la descrierea împărecherii dobitoacelor. Delicatul poet, „noul Eminescu” și „rege al poeziei”, descrie pe regina Maria „ca o figură mistică, de androgin, lipsită de farmecele convenționale dulci, ale femeii fotografice”. Până la ultimul volum, *Tablete din țara de Kuty* (= „de cine”) se va păstra aceeași notă inițială. Citez: „Costumul Prezidentei refuza orice constrîngere a vrstei, supusă la noduri anatomice și varice și se purta cu libertatea de țînută a unui cuier de din dos, care primește în grabă tot ce se anină de cîrligile lui, servite de un picior cu labe. Kuic nu-și putea deslipi judecățile de ghiata cu crăpătură, în care se revărsa lateral grăsimia tălpii ca icrele într-un pîntec de crap culcat”. (P. 33). Mai departe: „glandă nasală erectilă”, „lupus cu înmuguriri de conopidă”, „suculența fertilă a nărilor”.

³ V. și *Zilele din urmă ale căpitanului Pîrvu*.

⁴ II, p. 156 și urm.

de abia treizeci și șase de ani, de o boală de rinichi, la 1914¹.

Dar generația „Sămănătorului“ n'a dispărut întreagă. D. I. Agirbiceanu duce înainte, neatins de vre-o influență, schițe prinse asupra realității ardeleni. În *Arhangheli*, tragedia „băii“ de aur din Munții Apuseni, cu „băieșii“ cari „băiesc“, cu „hocmanii“, cu proprietarii îmbogățiți dintr'o zi pe alta, luxul încuibîndu-se în familia patriarhale, și trufia pe alături, până ce de-odată lucrătorii „sparg în mîncături“ și mana încetează, această groaznică frămîntare umană, cu toate trăsnițoarele rezultate ale catastrofei de avere, fixează un cadru, ridică figuri, închează conflicte: pe lângă ele se poate ierta dulcegăria iubirii clericului, care și ea are un avantaj: acela de a însemna viața de seminarium unit, cu urmările ei morale și sociale. Sînt și încercări de o altă inspirație, misterioasă: astfel în reveriile din *Ceasuri de seară*, adevărate poeme în prosă.

Din partea sa, d. Sadoveanu își menține vigoarea, stilul său păstrează armoniile lui cuceritoare, dar am spus aiurea că lipsa subiectului vechiu îl face a urmări și în domeniile de modă temă nouă și că le va căuta, cînd într'un trecut asupra cunoștinții căruia nu revenise de la epopeia pribegilor cazaci din secolul al XVI-lea, cînd în domeniul imaginației².

Dar o încercare fericită de a prezenta viața de după războiu, cum e în stratele burgheziei înstărite, o lăcea, de și rece, sec, fără poezie și înduioșare, dar cu o notă de discret tragicism, acest bogat scriitor care iscălește, data aceasta, Silviu Deleanu, în *Oameni din lună*,— de și sînt cu totul de pe pămînt³. E o povestire masivă, solid clădită, cu o arhitectură ca a romanelor lui Dickens. Niciodată încercările de roman de la noi nu vor avea această siguranță de ton. E cea mai bună din lucrările mai noi ale d-lui Sadoveanu și în ea însăși cu desăvîrșire remarcabilă. *Aici* era drumul cel bun, părăsit pentru alte direcții, mai „contemporane“.

Cu o justă prețuire a fost întîmpinat la „Viața Românească“⁴,

¹ V. *Conv. Lit.*, 1914, p. 844. Amintim bibliografla: *Bătrînul, Cea din-tîiu durere, Odată, Schițe din războiu, Intr'o noapte de Maiu, Pe Bistrița la vale*.

² Același gen la Olteanul Calotescu-Nelcu, *Schițe din viața de țară* (1914).

³ V. *R.*, LIII, pp. 161 și urm., 415 și urm.; LIV, p. 70 și urm. Cf. destăinuirea „farsel“, *ibid.* LX, p. 473 și urm.

⁴ XLI, pp. 2-3: „Cartea d-lui Rebreanu îți lasă o impresie de covîrșitoare tristețe. Oameni, mediu, întîmplări, totul e de-o tristețe cenușe, mo-

totuși patrona oricărui realism, cât de negru și de crud, volumul *Golanii* al d-lui L. Rebreanu, un adevărat Gorchii al celor mai șterse miserii umane din cel mai incolor fond muced bucureștean, cu o lume de apași în formație, bălăcindu-se sub-uman în noroiul inconștienței morale. Se întreabă cineva cu uimire cum acest tânăr Ardelean, care e, cum am văzut, de naștere grănicerească, precum i-o arată pronumele însuși (din Rebra), a ajuns să pătrundă, găsind și farmec în acest mediu ignobil, la acești decăzuți vorbind în jargonul Țiganilor pîrlaci limba ce se rostia așa de frumos pe depărtatele lui plaiuri ardelene. Drept că acest *urtt* putea ajunge epic ca la acel scriitor rus, dar pentru aceasta noul povestitor n'avea destul suflu și limba de sărăcie gazetărească nu făcea să strălucească nicio fărîmă de aur în acest amestec de nisip, de lut, de zdrențe putrede, mînate de o apă domoală¹.

Încumetîndu-se, apoi, a prezenta într'un mare roman, concentrat și îndesat, toată viața țeranului român din Ardeal și a pojghiței de intelectuali de de-asupra lui, prin *Ion*, carte de faimă mare, universală, d. Rebreanu aduce încă același cenușiu sufletesc și aceeași prosă de zilnică întrebuițare. Ceia ce răsare astfel poate fi un adevăr local, văzut printr'o personalitate permanent amărită, dar e diformarea, instințivă sau voită, a unui atît de sănătos și de *estetic* element național de basă.

În romanul cu optzeci de personaje, cu violuri și omoruri, cu toate manifestațiile brutei, presintate crud, ca un cadavru putred pe care l-ar scutura cineva de un picior, e același realism de o sălbatecă autenticitate: ce e mai josnic în viața animalică a rasei cum i se pare autorului că a văzut-o în cine știe ce colț blăstămat de Ardeal se expune aici ca un testimoniu de iremediabilă inferioritate, într'un rece stil de jandarm care constată infamiile petrecute în raionul său. Ardealul cuminte al lui Slavici, cel de o înaltă valoare etică al d-lui Agîrbiceanu sînt spintecate ca să se vadă nespusa miserie ce ar fi înlăuntrul, cu toate fatalitățile scăderii sale. E ca duhoarea care se desface din *La Terre* a lui Zola, povestea acelorași patimi elementare, presintată însă acolo cu altă artă, de și cu aceeași indiferență morală.

horită, definitivă. Și pesimismul acestor scriitori ia forma literară a celui mai navrant realism“.

¹ Apoi, cu tendința de critică, piesa *Apostolii*,

E de fapt o lume groaznică, aceia de țerani năsăudeni, deprinși de cărciumarii evrei la rachiu, care ajunge a fi ca un rit și la joacă și la dragoste, grămada aceia de flăcăi cari fac curte fetelor „apucându-le cu mâna de țite și strângându-li-le ca pe două mere, încit ele sisie de durere“, fete care se lasă moarte la cea d'întăiu atingere a flăcăului brutal trezit la patimă de băutura cu care le îmbie și pe dînsele, liota de oameni fără omenie cari se tratează cu „du-țe în... Doamne iartă-mă“, cari-și „suduie“ nevestele, cari stau să leucidă — „lăsați-mă să-i scot blohotăile... Trebuie să-i beau sîngele, altminteri plesnesc“. Ion stă să bată pe mamă-sa și tratează pe tată de „hodorog“¹. Și în lînceda clasă mijlocie tatăl își tratează fetele așa: „marș, nerușinatelor, marș, netrebnicelor“.- Ce ar trebui să fie idealist, nobil, „național“ e dulceag și șters.

Dar d. Rebreanu ayuse răbdarea, rară, de a da un roman de două volume, plin de nume și de fapte, ba încă ce fapte! Autorul *Golanilor*, gata să continue pe aceeași linie, cîștigase un loc prim în șirul unor povestitori dintre cari mulți îi erau așa de superiori în arta presintării.

Și un fel de gust pervers pentru subiectele răspingătoare deosebește prea adesea pe acest harnic constructor: astfel, în *Fiara*², presintarea uciderii cu sînge rece a credinciosului cîne, presupus capabil de a fi turbat — și care nu e —, merge până la plăcerea muiării mîinii ucigașe în sîngele bieteii făpturi.

De aici scrisul său se va desvolta cu aceeași vigoare epică, încercînd, ambițios, dar nu fără succes, a talmăci din epocă în epocă același duel al iubirii (*Adam și Eva*, 1926) sau chemînd, din războiul pe care nu l-a făcut, dar și-l închipuie cu o mare putere de divinație³, groaznicele scene din *Pădurea spînzuraților*. În ceia ce urmează se simte însă continuu îndoita lipsă: a unei

¹ Variante, pentru mamă: „Na cotoroanțo, na, ce te vîri ca musca 'n bălegar? Protacani știți să fiți!“ Ion își bate nevasta și „scupă spre ea, răcorit“, cu socru „se zgîlție“ în casa învățătorului, și Ion strigă: „Să-ți mănînci friptă odrasla, țilhar bătrîn ce ești“. Sau, după ce nevasta i-a dat copilul și el i-a cîștigat pămîntul, cînd ea zice: „Am să mă omor, loane“: „Da' omoară-te dracului, că poate așa am să scap de tine“, și nenorocita se spînzură în glasul soacrei: „Vai, mînca-te-ar relele, puturoasă și netrebnică!“

² *Lam.*, I, p. 1030 și urm.

³ Trei frați căzuți...

realități particulare, naturală, socială, morală, care să-i aparție și a unei intelectualități cultivate care să-i dea ideea dominantă de care ar trebui să atîrne toate amănuntele epopeii în prosă. Forma, fără strălucire — nicio pagină de antologie în toată această lume pe care a creat-o¹ —, a devenit însă cu mult mai netedă².

Rămas fără sprijin de experiență umană, d. Rebreanu e redus a prezenta cazuri de o viață oarecare, une ori supt anecdotă, ca în *Cîntecul iubirii*³. E silit, apoi, să recurgă la misterele, încă nedepin deslegate, ale psihopatiei, ca în *Ciuleandra*, unde în jurul danțului sălbatec se învîrte mania omorului, cu o încunjurime une ori desgustătoare, totul pe priporul absurdului, cu adesea lunecări aproape catastrofale⁴. De aceia și alergarea la istoria romanțată, ca în „Crăișorul“ Horea, cu nepotrivitul episod al iubirii teribilului revoluționar cu „Domnița Rafaela“ din castelul de nemeș-ungur, nota istorică rămîind însă exactă, dar autorul ferindu-se prudent de orice precizare, — în total totuși o foarte solidă bucată literară.

Scenele, bine prezentate, din viața Romînilor Macedonenî pe care le dă d. Marcu Beza sînt mai puțin nuvele sau schițe decît înfățișări de moravuri. Dar după războiu acest scriitor de o mare puritate în inspirație și de o precisiune rară în formă, descriere ca și dialog, avu puterea de a prezenta întregul mediu al copilăriei sale în romanul *O viață*, cu bărbații hotărîți, cu fetele așezate și cuminți, cu o întregă etică superioară, venită

¹ Traducerile de care pe dreptate s'a învrednicit se cetesc adesea mai ușor și cu mai multă plăcere decît originalele.

² În *Viața Românească*, XLV, p. 99, d. Tudor Vianu, constatînd „siguranța și unitatea gestului care își conduce viața prin pasiune la posesiunea pămîntului și la posesiunea femeii“, declară că „în cazul acesta, *Ion* este adevărata poezie a Ardealului“. Cf. și *Trei nuvele*, 1925, cu aceeași notă de umanitate tristă. — La bibliografia d-lui Rebreanu și: *Culcușul*, *Proștii*, *Dintele*, *Răfuiala* (Șorbul, în *Lam.*, II, pp. 254-5). *Plicul* (1923; piesă, cu o lume ca în *Iancu Moroiu* a lui Delavrancea), *Jar* (roman recent; scene de iubire cu subiect vag).

³ Unde se amestecă însă și tragedia oișterului ardelean luptînd cu Romîni din țară, un preludiu la *Pădurea Spînzuraților*. — Același amestec pe o urzeală anecdotică, în *Răfuiala*.

⁴ În acea comedie *Apostolii*, cadrul e o lume vagă și falsă ca aceia din teatrul lui Haralamb Lecca.

din îndelungate și bine păzite tradiții. E aici o atmosferă ca în povestirile scandinave sau în acelea ale lui Verga despre oamenii săi din Italia meridională, care păstrează ceva din străvechiul mediu bizantin¹.

În prosă ca și în versuri, alt scriitor de talent, d. Camil Petrescu, mai ales poet, legat și de amintirea lui Macedonski, păstrează linia unei originalități une ori artificiale și dureroase², alte ori coborîndu-se până la scene care se pot îndrepta numai către cei mai puțin respectabili dintre cetitori³.

Ridicîndu-se cu mult peste nivelul scrisului feminin, gentil și corect, cu observații mărunte, puțin risipite, d-na Hortensia Papadat-Bengescu dăduse „Vieții Românești“, pe lângă ciudate pagini de analiză sufletească, grele de urmărit, cîteva în care descrierea scurtă, expresivă, țintind drept la scop, se unește cu halucinantă constatare a efectelor ce se produc dintr'o privire indiscretă, dintr'o poftă schițată brutal, asupra delicateții femeiești⁴. Păcat numai că povestirea se pierde îndată în același neurmăribil. Și e greu să se găsească un cetitor care să se poată orienta în paginile care se cheamă „Lui don Juan în eternitate îi scrie Bianca Porporata“⁵: „donna Bianca“, „donna Frosina“ (*sic*) și „regele (*sic*)“ Cataloniei nu ajung ca să explice misterul. Și numele acelor Manuei, acelor miss Mary, ca și expunerea unei

¹ V. și Bațaria, *Turcoaicele* (și note biografice; p. 17). V. d. Licea, *Din alte vremi* (1932). Pentru povestitorul ardelean I. Paul, profesor la Iași, *Societatea de mîine*, III, p. 158 și urm. — Pentru presintările de viață: N. Iorga, *O viață de om* (1934) trei volume; după *Supt trei regi* (1932).

² *Suflete tari* (piesă; cu multe nuanțări și avînt epic) (1922), *Visuri*, *Ideia Ciclul morții* (din războiu), *Versuri* (1923), *Transcendentalia* (plachetă), *Mitică Popescu*, comedie (1926), *Omul care și-a găsit umbra*. Cf. în *Năzuința*, II, n-1 2, versurile:

Hai, suflete, la drum.

.

N'auzi cum

Se lîngă pe furiș

Granguri,

Ciocirlii,

N'auzi departe cum ne

Chiamă mii?

³ Astfel în desordonatul roman *Patul lui Procust* (de fapt: Procrust), p. 69.

⁴ V. R., XXXIX, p. 29, și urm.

⁵ *Ibid.*, XLI, p. 129 și urm.

culturi, reală, care ar fi trebuit numai să însuflețească presinterea oricărei teme, sînt supărătoare. După războiu acest talent se transformă. Notele de spital al răniților au un adînc sens de miloasă simțire umană și forma e adesea de o nobleță deosebită. Astfel la mbartea Țiganului Dobre, „un pelerin solemn“, „mergînd cu urîțenia lui acum augustă pe drumul sur și grunzos care desparte țarinele de ceruri“¹.

Colorile în care d. Cesar Petrescu (n. 1892 în Roman), fiu de funcționar, format supt influența „Sămănătorului“², scriitor de după 1920, își zugrăvește cele d'întăiu figuri din povești culese în lumea din toate zilele, săracă, năcăjită, sură și mucedă, încă din prima tinereță, sînt aceleași ca ale d-lui Rebreanu; decît aici o lungă, stăruitoare analiză psihologică adaugă un oarecare interes acestei înșirări de miserii, și forma se înfățișează de la început ca stil³. Scriitorul va dovedi că înțelege adînc și viața internă a sateanului Moldovei sale, ca în bucata în care cei doi ce vreau să ucidă pe jandarmul care i-a urmărit, și-i căuta pricină, se prefac îndată în compătimitorii durerii lui, cînd ei află că dușmanul lor și-a pierdut copilul.

De la *Omul din vis*, cu amestecul de mister al naturii și de mister al sufletului omenesc, cu banalele scene de o viață zilnică oarecare, el trece la amintirile, adesea confuze și tulburi, din *Scrisorile unui răzeș* (1923). E ce poate da ca amintiri, rare ori pure, provincia locului de naștere până la „sinistrele petreceri, cu miros de praf și sudoare, cu vuiet răgușit de orchestră și cu părechi învîrtindu-se până la amețeală pe parchetul presărat cu ceară“. Ici și colo zbucniri într'un depărtat Ardeal, de unde scriitorul aduce subiecte pentru *Aranca, știma lacurilor*, ori în Basarabia.

Dar puterea acestui nou povestitor se învederează fără multă pregătire în desemnarea viguroasă a atîtor tipuri prin *Acolo șezum și plîns* din 1926, zugrăvire a războiului cu suferințele și ficăloșiile lui, dar pe singurul ton sever, pe alocurea solemn, în care se pot înfățișa astfel de dureri. Tineri cari merg simplu la

¹ Și *Romanță provincială, Sfinxul* (1920). O frumoasă prețuire, de d. G. Topîrceanu, în *V. R.*, XLIV, p. 119 și urm. Criticul e foarte entusiasmă de scrisorile Biancêi Porporata.

² V. scrisoarea către N. Iorga, în *Cuget Clar* pe 1934, p. 97.

³ *Unchiul din America*, în *V. R.*, LV, p. 304 și urm. Apoi în volumul *Drumul cu plopi* (1923).

moarte, elemente putrede care folosesc de pe urma jertfei, femei pentru toate plăcerile, tipuri străine simțitor prinse și cercetate. Totul schițat scurt și sigur, de mână de maestru. Doar unele dialoguri fără cuprins, unele tîndăleli copilărești amintesc bizara manieră care în curînd se va introduce în romanul românesc.

Cu aceeași sprinteneală de formă, *Întunecare*, roman care vrea să fie masiv, nu poate da însă nici ce e serios și tragic, nici nimicnicia, capabilă de a fi redată numai satiric, a acelorași ani de groază și de sfinte speranțe ai războiului. Și aici, ca și la alți romancieri romîni, resursa e depănarea conversațiilor fără termen și la înlănțuirea continuă a figurilor care trec ca umbre pe păreți, cu atît mai palide, cu cît sînt mai multe. Chiar la un scriitor așa de înzestrat literatura e în primejdie să se piardă în limbușia noastră obișnuită. Numai cînd se mută acțiunea pe front, oamenii vii se prind în acțiuni reale. Așa de mult literatura nu e numai voința de a da unui talent un subiect oarecare.

Dacă din lumea de acasă vine farmecul gîndurilor de față îmbătrînită din *Fereastra*, de trecutul mediocru scriitorul vrea, ține să se desfacă: deci va căuta să deie, în *Calea Victoriei*, o mulțiplă icoană a Bucureștilor, oglindită în ochii cuiva venit „de acasă”, cu note de trecut stîngaciu încercate: nu e ceva care să domine haosul de note prinse din fugă. Aiurea însă e o viață prinsă în toată varietatea și netrebnicia ei¹; societatea din *Iancu Moroiu*, cu mai puțin tragic, după aproape jumătate de veac, supt ochiul ager al unui om căruia nu i-a fost dat nici să-i descopere adîncimile, nici să-i îmbrățișeze pasiunile: e ceva neconținut din afară, îndată ce avîntul trece peste limitele incidentului². Altă dată, autorul va iscodi povestiri întreșute cu filosofări care nu prind, ca în *Adevărata moarte a lui Guynemer*.

O fecunditate excepțională va îngădui autorului să creeze o întregă lume de figuri, de la un timp voit ireale, de neurmărit și de neînțeles, un painjenis de scene în care se pierde frăgezimea, pitorescul primelor forme, alunecînd une ori la manieră și la fabricație, dar păstrînd totdeauna o suverană stăpînire a materialului, totdeauna nou, de și, acum, mai mult imaginat decît

¹ V. și *Omul care și-a găsit umbra*, *Omul din vis* (1925), *Simfonia fantastică* (1929).

² Ca în *Desertarea lui Toader Minzu* sau în *Somnul*.

trăit¹. Astfel, în *La Paradis general*, mai târziu în *Aur Negru*².

Mai mult decât în romanele grăbite, pentru foileton sau pentru piața literară, marile însușiri de creator de tipuri, de prezentator al atmosferei umane fără nimic din mijloacele de stil care cucesc îndată și înșeală, dar și fără indiferența unei forme care să se tîrzie pînă la nivelul gazetăriei de profesie, le dovedise d. Cesar Petrescu în fixarea energetică, însuflețită de o reprobare morală și simpatcă, a lumii de club, formată din rebutul ambițiilor fără margini și fără de răspunderi (*Somnul* a apărut în „Viața Românească” din 1927). E aici și urmărirea pricepută a unor bizare fenomene interzise la femeia cinstită, care nu poate visa decât stricăciune. Iar micul roman *Fereastra* (tot în „Viața Românească”, la 1917), drama umană a fetei ușor îmbătrînite care găsește cel d’întăiu suflet pe care să-l înțeleagă, pentru ca apoi în soția tînră și ușuratecă a acestuia să descopere o chinuitoare rivală și să-i pregătească deci durerea pierderii soțului, care ar fi putut fi scăpat dacă ea ar fi vorbit, poate fi așezată alături de ce a dat mai bun în acest domeniu literatura universală.

Format întăiu la Tecuci, la Bîrlad, apoi la Iași³, d. Alexandru Lascarov Moldovanu aduce întăiu amintirile răzeșilor bîrlădeni între cari i s’a petrecut copilăria. De la aceștia trece pentru un roman plin, bine clădit, la amintiri putnene, din marginea Focșanilor, pentru *Biserica năruită*, cu puține, dar sigure și simpatice tipuri din vechea boierime. E un Gîrleanu mult potențat ca energie. Mediul e schițat în linii precise, nu fără un mister ca acela care luminează d’înăuntru toate la d. Sadoveanu, și presintarea Crăciunului la țară în acele părți e deosebit de impresionantă, iar în descrierea nunții e ceva din avîntul epic al lui Mickiewicz, vorbind de petrecerile Lituaniei lui⁴.

¹ V. *Omul din vis*, 1926.

² Și *Carnet de vară*, *Nepoata Hatmanului Toma*, *Floarea de agave* (șarje), *Baletul mecanic* (ciudate fantazii exotice, dar nelocalisabile; Gugut, Bibia, Mitif...) Pornirea către acest gen de literatură se intrupează și în deconcertantul roman *Comoara regelui Dromichel*.

³ V. *Miorița*, III, p. 129 și urm.; *Gîndul nostru*, V, pp. 49-52.

⁴ Alte lucrări tratează, cu adincă serioșitate, probleme curente. Astfel, în volumul *Inseninare*, o culegere de momente sufletești. Cf. și nuvelele glumețe, indiferente, din *Domnul Președinte* —, cele însuflețite de vechiul spirit din *Nopti de Moldova*.

De la naționalismul profund uman din Amintirile de războiu¹ se trecuse la o tăioasă critică influențată de curentul de la „Sămănătorul“ și „Neamul Românesc“, la considerații morale și filosofice, și, după zguduirii de familie, se va ajunge la un creștinism mistic². Felul de a scrie se face cu vremea mai sec, dar de un mai larg avînt și de un sens mai adînc.

De la o vreme, și acest scriitor înlătură mediul, ca în *Mamina*, unde se vede ici și colo și influența stilului „simplu“ și „intelectual“. Dar, pe cînd la ceilalți adversari, și de nevoie, ai stabilirii locului, nu mai rămîne decît cazul, fără semnificație, aici, în această gloriificare a soției curate și a mamei care uită de sine e o tendință etică și religioasă, care face ca romanul să semene cu literatura misionarilor englesi sau americani. De altfel, fondul povestirii nu e deosebit de acela al *Bisericii năruite* (1932): idealul moral căruia i se închină d. Lascarov Moldovanu fiind, de atunci, pe deplin încheșat.

Un stil smăltat cu expresii bogate pe impresii culese din realitate, așa cum sînt, deosebește volumul preotului oltean P. Parthenie, *Boierul Drăgușin* (1923).

Cu mult mai presus de înseilările primite cu entuziasm de presa amicilor e romanul d-lui C. Ardeleanu, *Diplomatul, tăbăcarul și actrița* din 1926. Supt acest titlu, așa de nenorocit, ca o bătaie de joc pentru subiect, e o puternică reconstituire de mediu, din lumea mahalalelor și a fabricilor, e schițarea deplin izbutită a cîtorva tipuri care rămîn, e acea lentă mișcare potrivită romanului și e și o înălțare morală, o puritate în noroiul încunjurător, cînd se apropie, pentru adevărata iubire, peste prejudecăți și iluzii, Agata care trebuia să fie actriță și Gangu care a știut să rămîie cizmar³. Și că aceiași lume, adevărată, poate da altceva decît fantezele „clasei mijlocii“ „intelectualisată“ și armonisată, ò dovedește și romanul *Tinereța Casandrei* al d-lui Demetrius⁴. Recursul la actualitatea istorică în trecere se găsește și în

¹ *Zile de campanie*.

² *Inseninare, Hotare și singurdțăți* (1921), *Revoluția de mine* (1925) ; cf. mai ales p. 73 și urm.), *În grădina lui naș Mușal* (1925), *Povestirile lui Spulber, Omul care tace* (1926), *Cohortele morții*.

³ V. și *Casa vechiturilor* din 1923.

⁴ Vagi însă povestirile din *Rochia Albă*, 1921. Cf. *Dragoste nelmpărtășită*,

Acum 35 de ani a d-lui Galaction¹, cu cursul lui Maiorescu și agitația Ligii Culturale.

Lipsa de altă inspirație recurge, ca în *Domnul colonel* al d-lui Demetrius, asociatul de odinioară al d-lui Arghezi, care, după schițarea mediului bucureștean mai de jos, cu studenți, cu gazetari, cu spectacole de alegeri, în *Orașul bucuriei*, povestește, pentru adevăr poate, dar și pentru scandal, lucruri scârboase din vremea „neutralității”², sau, în murdarele pamflete ale d-lui N. D. Cocea, la presintarea, diformată une ori până la caricatura fără spirit, a istoriei contemporane, cu actorii, pomeniți cu numele, ai ei. E de mirare însă cum cel d'întăiu a găsit delicata duiosie de care dă dovadă în *Vieți zdrobite* (1926), cu tragedia destăinuirilor de după războiu, care distrug o căsnicie și une ori amîndouă viețile, atunci cînd talentu-i se prostituie până la povestirile din *Casa cu fete* și *Monahul Damian*³.

Une ori și cu subiecte întîmplătoare, nuvelele d-lui Mihail Lungianu, din Rucăr, se țin mai ales de podgoria musceleană, de unde e luată cea mai frumoasă din schițele sale, *Murgul*⁴. Aceste locuri i-au dat inspirația pentru volumul *Clacă și robot*, ca și pentru culegerile *Icoane din popor* și *La cruci*, pentru *Mucenicii neamului* (și din războiu), cu tendinți sociale, pentru *Gura Iadului* (și scene din Dobrogea). De un realism brutal, aceste pagini au o netăgăduită valoare documentară, și pentru graiu (mai ales *La polog*).

„Convorbirile literare” dădeau după războiu un scriitor adevărat, a cărui manieră, cu insistența asupra figurilor monstruoase și situațiilor desgustătoare și groaznice, cu întrebuițarea cuvintelor rare, cu dramatismul chinuit al conflictelor, amintea pe Delavrancea tînăr. *Floarea Ciocoieșului*⁵, povestea celei care nu vrea să se mărite, în ciuda îndemnurilor tatălui, poate fi pusă alături de *Sultănica* și de ce e mai bun în acest gen; dialogurile între ei doi sînt

¹ *Rev. fundațiilor regale*, I, — De același bizara, nesănătoasa povestire *Roxana*.

² Cu tendințe: „clasa cîrmuitoare de aștăzi va trebui să-și cedeze locul”.

³ V și *Vagabondul, nuvele* (1922) (ca oricare altele). Cu mult mai bună amintirea de trecut din *Hăitîțul de lupi* sau gluma din *Șoriceache*. Și în *Nuvele alese, în regatul nopții*.

⁴ V. și în *Răzbușnarea*, „Conv. Lit.”, 1920, p. 520 și urm.

⁵ *Ibid.*, 1919, p. 32 și urm.

de un adînc și sigur adevăr sufletesc. Și descripțiile au puterea acestuia: „Crăciuna“, zice-se c'ar fi „cetățuia“, e o frunte năprasnică de deal, de uriaș, o zămislire stranie a omului și a vremurilor strămoșești, o strajă vajnică de hotar de moșie, din ale căreia încruntate cute simți încă cutremurul cumplitei porunc pe care i-a fost odinioară împlîntat-o Voevodul care-a încremențit, crîncenă de veghe, acolo“. Această singură bucată face mai mult decît toată literatura de povestiri de pe altă lume cu care ne-a fericit războiul. Autorul, d. Gr. Paraschivescu, arată, prin puternicul imn către Zina Păcii¹, și un real dar poetic.

Incepută cu povestirea, nu fără meșteșug, a unor aventuri, adesea vulgare, activitatea, harnică, a d-lui Dongorozi² ajunge la tablourile și scenele sigure din *La hotarul dobrogean* (1929). Culeg, ca tablou întreg de natură,—de loc banal și de artificiu—, aceste rînduri din Dobrogea³: „Trei luni în cap, cerul n'a mai slobozit strop de ploaie. S'a sfrijit și s'a răsucit din rădăcină paiul grîului, a 'mpietrit pămîntul păpușoiului pe hlujanul tăbăcit; pămîntul geme prin mii de guri strîmbate, dar cerul tot nu se 'ndură. Soarele-și croiește calea, de trei luni și mai bine, pe-același cer lăptos, fără urmă de nor, revărsînd potop de funigei încinși. De cum se 'nalță aierul pripit, se și urnește valuri, valuri. Cînd și cînd, s'adună 'n fund, în zare, o abureală, și abureala cea sporește, se 'nvinețește, dar se macină și se mistuie pe loc. Dunărea lunecă agale, tremurîndu-și solzii. Sălciile cu frunzișul scorjit de arșița soarelui priveghiază zi și noapte cum scade turburea apelor. De cum îngenunchiază soarele pentru culcare și s'aleg stelele, sîmburi, sîmburi din vinețeala cătrănită a cerului, broaștele își încep ruga. Și tresar sus stelele a neputință, iar, de jos, din smîrcuri, li răspund clipocind ochi bulbucați de broască⁴“.

Ca largă cultură, ca dar deosebit de a prinde ce e caracteristic, ca putință de a-l presinta în forme de o scînteietoare noutate, se deosebia o tînără scriitoare, care a isprăvit printr'o sinucidere, Cora Irineu. Influențată de Macedonski⁵, de noua

¹ *Ibid.*, 1921, pp. 276-9. V. și *ibid.*, pp. 547, 643.

² V. *Cum s'a despărțit Tanti Veronica*, *ibid.*, 1920, p. 726 și urm.

³ Cf. *Năzuința*; Mart 1924.

⁴ De același, *Signor Bartholotty* (1926), *Socoteli greșite* (1926), *Filimon Hîncu* (1924), *Surprisă* (1925), *Povestirile lui conu Costachi Stupcan, Pacostea, Reprezintație de adio* (1932).

⁵ V., despre *Albinele de aur* ale acestuia, *Cuget Rom.*, II, pp. 412-5.

literatură francesă și poate belgiană, ea dă cea mai frumoasă înfățișare a Ținuturilor românești după războiu¹. Cu însușiri asemănătoare, întinse asupra vastului cadru care a fost excursia în Orientul depărtat a Prințului Moștenitor, ofițerul N. M. Condiescu a dat strălucite pagini de călătorie (*Peste mări și țeri*, 1928), înainte de a încerca schița de realitate caricaturală *Conu Enache*, portretul răposatului administrator al Domeniilor Coroanei I. Kallinderu, așa de lingușit în vremea lui: cele d'întăiu îl așează între cei mai sensibili și mai colorați prosatori ai vremii mai noi.

Din potrivă, cu o coloratură sumbră într'un stil abrupt, pre-sintind tragedii cu personaje banale fără niciun fond natural sau social, local, e povestirea d-lui G. M. Zamfirescu². Adesea el se coboară la trivialități aproape unice, dacă se exceptează unele îngămări aproape bolnave ale d-lui Argehezi³.

Și la d. Gib Mihăescu de obicei sînt stări sufletești plutind de sine fără mediu⁴. Ele ieau une ori, ca în *La Grandiflora*, un caracter de realism brutal⁵. Alte ori, stilul „artist“ dă notații ca aceasta: „Cerule era însuși o rocă, o întinsă și lucie agată, chenărită de vine tremurate negru-vinete, alternînd cu opacul

¹ *Scrisori bănăfene* (1923). V. și V. R., XLVIII, p. 240 și urm. A se compara cu descrierile palide ale vechil școlii în volumele lui Nestor Urechia. Cf. și N. Iorga, *În Ardeal după încoronare*.

² *Comunicătura* (1924), întăiu în *Năzuința*, III, n-1 7, *Bariera, Flamura albă* (1922), *Gazda cu ochii umezi* (1926), *Domnișoara Nastasia* (1921).

³ Astfel în *Maidanul cu dragoste*, I, p. 143. „Fane era unicul, în București, care purta supt cămașa de mătase un tricou, pe care și-l comandase special, în pătrățele negre și roșii, cu guler albastru și șnururi albe, pentru că: „dragoste și moarte, fraților, altceva nu există“.

În *Gazda cu ochii umezi*, p. 71: „Simion ridică ochii, cutremurat. Ion ride, desfigurat.

— „I-am văzut carnea albă. O fi dulce la mușcat. Carnea e îmbuibată de bunătațuri.

„Așa era și ailaltă: Cînd o mușcam, îi pîrîia carnea“.

Tot acolo se descriu case de prostituție.

Peste amintiri de ședere în India și analize sufletești obositoare, pornografie rafinată în romanele fostului bursier de filosofie al Statului român în acele părți depărtate, d. Mircea Eliad (*Isabel și apele diavolului, Maitreyi*), triste documente sufletești.

⁴ V. R., LXIV, p. 105 și urm.: „Între porțelanuri“.

⁵ *Ibid.*, LXV-VI.

cel mai tulbure“, ceia ce înseamnă un „aspect mineralogic“¹. Același stil se păstrează și în romanul aceluiași *Vedenie*, în *Pavilionul cu umbre*, în *Zilele și nopțile unui student întârziat*, în *Brațul Andromedei* (1930).

În același ton zbuciumat, cu icoane palide prinse pe un părete gol, în chinurile unei pasiuni vagi sînt și povestirile, tot „intelectuale“, ale lui Stejar Ionescu, apărute în „Viața Românească“, devenită hanul unde trăgeau cu toții represintanții noii literaturi. Revista ieșeană nu pregeta să constate „o inteligență lucidă, pe lângă nobile însușiri sufletești, reflectate de un talent sigur de sine“², iar d. Demostene Botez îl caracteriza ca „un mare amator al disponibilului sufletesc predicat de André Gide“³.

Un profesor craiovean cu largi cunoștinți de literatură iberică, d. Popescu-Telega, a încercat, nu fără putere în construcții cu personaje numeroase, romane, forma favorită a vremii⁴.

Presintînd amintiri mărunțite, cîntînd arii ușoare de o simțire care nu merge până la durere, înseilînd castele în aier și dărmîndu-le cu o ușoară atingere a minii, femeii adaugă în acest timp la literatura nouă: după o mai veche scriitoare, care presintă pe larg amintiri amestecate⁵; d-na Constanța Marino-Moscu⁶, d-ra Lucia Mantu (Nădejde) aduce în această literatură o în adevăr ascuțită putere de observație⁷. Și d-ra Miller-Verghy, prietena lui Delavrancea și a lui Vlahuță, traducătoarea „Sonetelor portugheze“ ale lui Robert Browning, se încearcă în povestiri⁸. Iar *Voica* d-rei Henrieta-Yvonne Stahl e un colț de realitate țărănească

¹ Îndată „Viața Românească“ (LXXIV, p. 331) descopere „mîna de maestru“ a „analistului subtil și evocator al subconștientului erotic“. Pentru volumul de nuvele *Vedenia* i se decerne de d. O. Botez calificativul că se distinge „printr'un simț deosebit al vieții interioare și un suflu tragic de mister și sumbră pasiune“ (*ibid.*, LXXIX, p. 3 3).

² *Ibid.*, LXXIII, d. 313.

³ *Ibid.*, p. 347. Necrologul, *ibid.*, LXXIV, pp. 32⁵-6: „literatura lui e o fină brodeie de idel și de imagini pe marginea realității“.

⁴ *Rătăcirea lui Ion Vancea* (1926).

⁵ *Tulburea, nuvele*, 1922, și altele.

⁶ *Ada Lazu* (1911).

⁷ *V. R.*, XLV, p. 321 și urm.; XLVI, p. 25 și urm.

⁸ *Ibid.*, XLVI, p. 198 și urm.

brutală, reprodus cu o uimitoare siguranță, cu apăsare asupra dialogurilor, care e un element autentic de folklore ¹.

Pline de adevăr și de emoție sînt schițele de la 1921 ale d-lui Sandu Teleajen (Morcovescu), care descrie și Vălenii săi de origine, în *Casa cu mușcaie albe* (1925), întregită prin *Un basm cu lacrimi și cu flori* ², de o rară poezie, și *Ursitul Ielelor* ³, cu o așa de delicată interpretare a legendei, până la ficăul care „a furat cîntecul ielelor” ⁴. Ele întrec cu mult literatura alambicată a povestirilor la modă, de care va fi vorba îndată. Rare ori copilăria a fost înfățișată prin ce are mai senin și mai pur într’o atmosferă mai simpatică. Cu un tragic forțat, *Moșnenii* aceluiași, piesă, dă tipuri vii din aceeași lume de acasă. Și unirea duiosiei pentru amintirile sale cu simțul tragediilor vieții se întîlnește în priveliștea miseriei și răscoalei „rumînilor” de pe lalomița, altă povestire ⁴. Trecutul însuși, presintat întăiu greșit, fără adevărata lui cunoștință, e reluat pe urmă cu adîncă pricepere în *Zane vătaful* ⁵ și în *Descîntecul logofătului Ghiță Canta* ⁶. Nuvela românească nu dăduse de la Sadoveanu nimic mai bun ⁷.

Obsesia vremii e romanul. Îl încearcă talentați ziariști, ca d. Dem. Teodorescu (*În cetatea idealului*, 1920; *Supt flamura roșie*, 1926 ⁸). Prea adesea, dacă nu mai totdeauna, se caută însă ce poate da clasa de sus orășenească în materie de vicii și de scandaluri.

De alt gen, dovedind la început o adîncă putere de observație, stăpînirea unui scurt stil fluid, ca al d-lui Bassarabescu, și avînd

¹ Întăiu *ibid.*, LX. — Și în volum. Cel următor, *Mătușa Matilda* (1931), n’are aceeași claritate.

² *Gîndul nostru*, IV, p. 101 și urm.

³ *Ibid.*, V, p. 29 și urm. Cf. și *Sticluța cu rom*, *ibid.*, p. 97 și urm.; *Muguri în cenușă*, VI, pp. 49 și urm., 76 și urm.; *Comoara micii Suzana*, VII, p. 23 și urm.; *Crucea lui Nică*, *ibid.*, p. 39 și urm. (din războiu).

⁴ *Gîndul nostru*, IV, p. 11 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 31 și urm.

⁶ *Ibid.*, p. 72 și urm. La bibliografie: *Au înflorit castanii, cîntece și balade* (1924), *Poveștile lui hinu’ Ion* (1925); *Cînd ies piraiele* (piesă de teatru); *Cuiburi sfărîmate* (dramă, cu Adrian Păscu).

⁷ V. și *Umbră și vis*, *Au înflorit castanii*.

⁸ Cf. D. N. Teodorescu, *Radeș* (1926).

un mare avantaj: acela de a prezenta mai ales o lume pe care o cunoaște perfect, un humorist de talent, maiorul invalid Gheorghe Brăescu, fost redactor, în Iași, la „Neamul Românesc“, a dat de la războiu încoace o sumă de schițe, din care numai puține vor rămînea¹, acest scriitor înzestrat ajungînd, într'o lungă serie de povestiri, la simpla anecdotă, une ori de o desgustătoare trivialitate.

Între cultivatorii colțurilor de viață e a se așeza și autorul unor destul de cetite schițe de mănăstire, cu un humor gros și greoiu, încă un fost călugăr, d. Damian Stănoiu (*Călugări și ispite*)².

Nu numai în amintirile de școală, de sigur puțin recunoscătoare, din *Printre apostoli*, ci și în acelea ale copilăriei în marginea Bucureștilor³, profesorul C. Kirițescu, și istoric al participării noastre la Marele Războiu, se dovedește un povestitor chemat.

Dintre cei de tot tineri, Sylvius Rolando, d. Victor Papilian, e deosebit, nu numai printr'o mare rodnicie de scris, dar și prin puterea de a prinde situațiile⁴.

Un tînăr scriitor ieșean crezu că a descoperit în lumea copiilor o altă inspirație. Fiul avocatului Osvald Teodoreanu și al fiicei mai mari a compozitorului Musicescu, d. Al. Teodoreanu, începea la 1920 cu povestiri din lumea boierilor moldoveni, vechi și mai noi, în care, ca la un N. N. Beldiceanu, se simția puternica pecete a d-lui Sadoveanu⁵. *Ulița copilăriei* era însă cu totul altfel: imagini duioase din primii ani se legau cu o logică particulară, foarte delicată⁶. În curînd, peste cîteva luni abia, un stil nou se înfiripează pentru povești în care realitatea apare transformată de un simț duios pentru orice se zbate în multiplul suflet omenesc,

¹ V. *Un scos din pepeni* (1926); *Ministru* (comedie) (1926).

² Dintr'o lungă serie la același nivel. — D. Octav Botez îi găsea „bucăți perfecte ca realizare estetică“; V. R., LXXIV, p. 330. Ca povestitori mai mărunți: P. Bengescu, *Balaurul*, *Romanul Arianei* (1923), Adrian Pascu (din Iași, sociolog), *Domnul șef* (1925); G. M. Vlădescu (ziarist), *Nuvele*; Traian Cristescu, *Vedenia*, *Schițe și amintiri* (Bălți, 19.6), Hurmuz, *Minunea*, *nuvele* (1926), M. Drumeș, *Capcana* (1927), St. Păreru, *roman* (1930), L. Leoveanu, *Dorina* (1932). Cf. *Figuri ieșene* de I. Dașin 19.6).

³ *Flori din grădina copilăriei*.

⁴ În *credința celor șapte sfeșnice*, *Generalul Frangulea*, *Ne leagă pămîntul*.

⁵ V. R., XLIII, p. 97 și urm.

⁶ *Ibid.*, XLIV, p. 51 și urm.

până la Lența mahalagioaica din „mahalaua Tăciunilor“, care tale cocoșul adorat ca să nu rămîie orfan după dînsa, și iată descrierea celui sacrificat: „Cucușul ca toți cucușii: creastă de zmeură dințată, gușa cu două pungulițe de peliță de patlagele roșii, gămălii de ochi ca boabele de icre negre; gorniță de os cîrcioac, guler despletit alene, ca mătasa păpușoiului; îmbinări de frunzare însoțite drept veșmînt; coada, iatagane de pene cu sclipiri de oțel; pinteni cărnoși și cîrni; și labele în cruci împelițate“¹. Dar, a doua zi după această glumă, ni se presintă, cu băiețoi și fatane, cu scuișături pe ziduri, fără mediu și fără țintă, cu violențe ca în *Patima Roșie*² sau scene de un sensualism bizar, — „s'o cosească puternic cu un braț, să-i frigă buzele cu dinții“, — iar, ca o întovărășire în natură, „zămăoasa sărutare a roadelor buzate“ și „zările gîngave de fulgere“, amestecate cu senzații de o dureroasă sforțare ca: „mucenicii amurgului, aureolați de nouri, pe boltirea zării, și luminați de candelă tănuite prin păduri, binecuvîntau noaptea“, dragostea unui adolescent ca o „sireapă dîntuire de nomazi în jurul unui foc“; e vorba de „pafialele lunii“ și de „focuri de coceni ca tufe de bujori“, de o harbuzoaică sămănînd cu un „idol al broaștelor“; se întîlnește în această diabolică viziune și „faunul ceresc cu chip de soare“ și „ochi de chilimbar“, iar unul mai înalt lîngă unul mai scund sînt „ca un plop copil dojenit de un spic“; ca icoană ispitoare, femeia căreia „i se vede limba roșie mlădiindu-se între buzele îmbrobonate de suc“³. Apoi, la *Cel din urmă basm*, o nouă schimbare de atitudine literară, totul fiind pe un fond în care plutesc numai nume de mediu artificial: Nuni, Sonia, Surica, Ștefănel, dialoguri, lungi și de altfel simpatice, tîndăleli copilărești: nicio acțiune nu se închiagă, precum nicio figură nu se definește⁴. Același lucru cu nesfîrșitul lanț al lafurilor vane din *Căsuța păpușilor*⁵: ale lui Vasile Pop erau, oricum, mai scurte.

Cînd ambiția de a face pentru societatea românească, moldovenească, ceia ce în *Les Rougon-Macquart* făcuse Zola pentru

¹ *Ibid.*, pp. 560-1.

² *Ibid.*, p. 44 și urm.

³ *Ibid.*, XLVIII, p. 205 și urm.

⁴ *Ibid.*, LI, pp. 21 și urm. A se compara cu ce știe să pule d. Sadoveanu într'o asemenea poveste de copil; *ibid.*, LII, p. 5 și urm.

⁵ *Ibid.*, LVII, p. 313 și urm.

cea francesă supt Napoleon al III-lea, și încă trecînd firul prin trei generații, de la „vremea demodată a valsului și a căminului patriarhal“ la cea cu „Pacea, bolșevismul și jazz-bandul“, o primă parte fiind, supt ciudatul titlu „Hotarul nestatornic“, „copilăria“, a doua, supt acela, și mai curios, de „Dacă vecinii îmi omoară hulubii“, „adolescența“ și a treia, numită, după eroină, „Olguța“ „tinereța“, el aduce, ca manieră definitivă, aceasta: presintarea actuală, imediată, ca la un cinematograf fără tăbliță și, în acest instantaneu de situație, un dialog cu toate lungimile de care nu scapă un stenograf, dar pe care scriitorul are datoria să le amputeze de toată buruiana, păstrînd numai ceia ce e esențial și caracteristic, căci literatura nu e furnizare de material indiferent, ci sugestie. Scurte notații înlocuiesc natura, aici indiferentă. Pentru a da un caracter intelectual și pitoresc, se adaugă, de și în măsură mai mică, obișnuitul mijloc al comparațiilor¹ și alușiilor,

Deci, începînd de la primul capitol al primei părți, în titlul căruia se leagă Potemchin cu Kami-Mura, vom avea cîteva pagini despre convorbirea țeranului cu tînărul Dănuț, care ridică un zmeu. Apoi urmează numai tîndăleli copilărești, de un uimitor adevăr, dar și de o strivitoare oboseală, pe care n'o înlătură grația povestitorului. Parte peste măsură de obositoare, căci nota primă de copilărească înseilare, plină de adevăr, de sigur, și de fineță, continuă neschimbată. În a doua, eroul, acel Dănuț, e acum la București, oraș misterios, unde se vorbește un dialect muntean, greu de reproduș, și el admiră, fiind în vrîsta ochilor cu cearcăne, la o doamnă cu bărbat absent, care vorbește franțuzește, „pelița pulpelor, dulce, grasă și fierbinte ca a renclodelor în arșița de Iulie“ și „dura elasticitate a sînilor“, îndelung descriși pentru neștiutori. „Rumoarea batraciană a Capitalei“ e amestecată cu versuri francesse rostite de papagali. Descrierea fetelor de la Iași, Monica și Olguța, e făcută cu accente mistice de o sensualitate rafinată și bolnavă. Și în acest amestec curios, cu fărîme de aur într'un abundent nisip vînturat în vînt, apar și discuții de bucătărie și scrisori în dialect moldovenesc, alături cu poesii străine. Mai departe,

¹ Trenul care vine samănă cu „o gură de revolver încărcat“. Une ori, căutate totdeauna, comparațiile sînt interesante, ca pata de soare prinsă în plasa copilului care umblă după fluturii. Ori ochii negri ca două capete de rîndunele.

o evocare, extrem de delicată, a unui vis de iubire. Cum pot sta toate acestea împreună o poate ști numai capriciul autorului și noul gust al publicului¹. E și influență de cinematograf... Iar filosofia vremii dă definiții ca aceasta; „Cu unele femei lupta corp la corp e un preludiu, — spirală răsucită perpendicular pe apropiată orizontală baso-refieată“. Prin multe locuri și în fel de fel de împrejurări se poartă amețitoarele vedenii, și rafinarea stilului bolnav-crește: osebirea lui *s*, lui *f* și altor litere în simfonia Mării merită în adevăr să fie cetită.

Dar, în acest moment, „Viața Românească“, uitându-și vechiul sprin, d. Sadoveanu, rămas totuși încă așa de viu, rostia sentința definitivă: „Toată țara discută pe Olguța, pe Monica, pe Dănuț și pe ceilalți... Lumea cetitoare, și e multă de tot, e împărțită în partisanii ai Olguței și partisanii ai Monicăi... Cîți medici, cîți ingineri, cîți avocați, etc., cetesc cu interes *Medelenii* și așteaptă volumul viitor! Toți își găsesc în *Medeleni* copilăria lor, tinereța lor, viața lor de familie, viața cunoscuților lor, — în orice cas o viață interesantă. Niciun roman românesc nu a legat vre-odată mai mult public și mai variat în jurul unei cărți, care oglindește un important aspect al vieții naționale, nu a contribuit mai mult la moralizarea indivizilor ca acest roman, în care se zugrăvește viața burgheză, adică viața cetitorului. Romane ca acestea contribuie și ele la transformarea juxtapunerilor de indivizi în societăți umane — prin comuniunea morală și estetică a cît mai multor oameni într'o ficțiune în care se regăsesc“².

Nu e mai multă poezie în *Bal-Mascat* din 1929, care debutază cu aceleași nume de operetă: Luchi, Duduia, Andi, cu aceleași „întețiri sexuale („trupul servitoarei se dilata triumfal, la șolduri, pîntece și sîni“), dialogurile, de o desgustătoare vulgaritate („lepădătură, tîrîtură, nerușinată“), aceleași scene ignobile: copilul care-și vede tatăl bătîndu-i mama: „el lătra, el grohăia, și parcă mîncă din mama lui cu scurmături învierșunate de mistreț“, iar, mai sus: „un fel de lătrat scurt și'nvălmășit, gemete gîfuite, și parcă și un fel de grohăit“; cu bătrînul academician pentru

¹ Cf. părerea d-lui Paul Zarifopol, vorbind de romanul lui Proust, Gide și Cocteau: „a venit acum în literatură vremea copiilor și a băieților... Ni trebuie deosebite învățături pentru a comunica cu estetica băieților și a copiilor“ (V. R., LXVI, p. 65).

² *Ibid.*, LXXIII, pp. 307-8.

care gazda, înțelegîndu-se cu soția sa, trebuia să caute o servitoare cu „niște pulpe și niște șolduri“, sau „șolduroase și pulpoase“, apar făpturi masculine bătrîne care au „gestul vițelin al absorbției spumoase din buza păharului“ și care compară — și ele! — luna, „scîrnăvia de lună“, cu „dinapoiul dolofan al unei slujnicuțe“. Și e păcat, căci stilul e acum solid, admițînd, în locul dialogurilor fără soroc, descrieri ca a lașului în vremea războiului și caracterisări puternice ¹.

Oprirea îndelungă asupra acestei noi direcții se îndreptățește numai prin întinderea bolii și prin caracterul exemplar al unor astfel de romane. Se creiază de la o vreme, în locul hîrjonelii sau crimei țerănești, o povestire în care tineri și tinere din lumea orășenească își schimbă într'un ciripit pretențios și punctat cu întreruperi nesfîrșite cuvîntări în care nu e nici sentiment, nici spirit și mai ales nicio semnificație. Nuvelele sînt la diapason: Mimi, Lia, Iolanda se întîlnesc cu nume bărbătești de un „rominism“ căutat. Același căpușor văpsit sau ba, cu părul lucios lipit de țeastă. De sigur că și această lume trebuie notată, dar nu cu admirația cuiva care se dovedește, integrat într'însa,

IV. Semne de îndreptare.

În ce privește valoarea totală a acestor pretențioase sforțări nesincere, Maiorescu scrisese de mult: „Dacă lipsa de orice literatură este unul din semnele de barbarie a popoarelor, o literatură falsă și urtă este cel d'întăiu pas spre degradarea culturii începînde“.

Protestul contra unei asemenea literaturi îl ridică mai tîrziu, în *Firimituri* din 1929, și d. Brătescu-Voinești, schișînd tipul poetului Sixt Pandelîu, cel grozav de diabolic în apucături și atît de simplu și slab de înger în viața de toate zilele.

Și de altfel, cea mai dreaptă și mai aspră calificare a „modernismului român“ o dădea tot atunci tînărul poet Al. A. Philipide, de mult și destul de modernist el însuși: „Modernismul românesc este imitat, bucată cu bucată, după modernismul frances. Ultima rețetă este imediat aplicată cu stricteță, în așteptarea rețetei de mîne“ ².

¹ A se vedea apoi *Bal mascat, Fata din Zlataust, Golia*.

² *V.R.*, LXXVI, p. 90.

Trebuie revenirea cu forțe, experiențe și sensibilități noi la drumul pe care-l impune, mediul, rasa, dezvoltarea unei societăți care e o realitate, *realitatea*. Această reluare a „drumului drept” cu firul sigur a fost întreruptă însă, dar numai întru câțiva și momentan, și chiar de d. Nichifor Crainic, trecut acum prin mediul vienes și prin učenicia la Rilke, și de grupul, cam peștiș, ca origine, temperament și fel de manifestare, de la revista „Gîndirea”, care-și impunea sarcina, de imposibilă realizare, de a clădi o nouă poezie, o nouă literatură, o „gîndire” nouă pe o ortodoxie care n’a fost și nu va fi niciodată, după trecătorul misticism al Muntelui Athos în secolul al XIV-lea, inspirația unei literaturi fără canoane. E o confuzie cu catolicismul, totdeauna pătruns de taină și avîndu-și din generație în generație profeții lucrurilor pe care nu le poate înțelege rațiunea și care refuză orice înlănțuire logică, precum răsping pentru înveșmîntare haina gramaticii obișnuite. Din fericire, colaboratorii literari, în neconținută schimbare, ai frumoasei reviste au rămas fiecare ce a fost, cu totul în marginea rosturilor doctrinale, stăruitoare, dar zădarnice.

În ce mă privește, mențin părerea mea de la 1926: „După toate elucubrațiile zise „simboliste”, care se încearcă astăzi, ne vom întoarce fatal la acea poezie care în cursul veacurilor a vorbit tuturor oamenilor și care e singura poezie vrednică să fie numită astfel. Căci poezia ca și tot ce facem este un act social”¹.

De altfel, ce impresie poate face o astfel de literatură și asupra unor cetitori inteligenți fără intenții critice o arată aceste rînduri dintr’un manual german de istoria scrisului românesc până în ultimul moment:

„Poesia cea mai nouă și-a găsit modelele în Franța și Germania. Bazele ei trebuie căutate în urmările Marelui Războiu, în influența bolșevismului rusesc, în direcția de idei a unor anumiți scriitori (Dostoievski, Tolstoi, Ibsen, Gide, Pirandello, ș. a.) — dar aceștia sînt creatori responsabili de literatură normală — „și filosofi (Nietzsche, Bergson, Freud)”, — totuși așa de puțin cetiți de falsă semi-cultură a scriitorilor noștri — „precum și în adaptarea învățăturilor asiatice despre misticism, haos și desfacere socială. Pe lingă cauzele de natură generală care au scos la iveală această

¹ *Observații ale unui nespecialist asupra istoriei antice*, București 1916, p. 7. V. îndreptățile observații ale d-lui Teodor A. Naum, în *Dacoromânia*, VII, p. 338 și urm.

poesie, se adaugă una specifică pentru România : lipsa — cetește : necunoașterea și neînțelegerea — „unei tradiții puternice, adânc înrădăcinate.

„În urmărirea unor senzații noi, unor noi concepții ale artei, direcția modernă rupe cu literatura precedentă, îi tăgăduiește orice valoare și se consideră ca începutul poeziei românești. În timp ce poeții moderni lasă la o parte principiile estetice, logice și etice, ei nu recunosc nici legi, nici reguli. Caută neobișnuitul, aruncă orice fel de autoritate, nu zugrăvesc caracterele unitar și întreg, ci cu contraziceri și fragmentar. Se dedau la exagerări și preferă instinctivul, ceia ce e încunjurat de taină, ceia ce e bolnav și inconsecvent. Bucuros își ieau refugiu la sugestie.

„De acolo se explică preferința lor pentru sentimente rare, cu totul particulare, aplecarea la sensualism, obscuritățile voite, chipurile strigătoare, visiunile de pe altă lume, împrejurările chinuite și patologice, potrivirile noi și ciudate, poetisarea banalului, represintarea groaznicului.

„Dar poezia simbolistă înseamnă mai puțin o nouă lume de inspirație decît o revoluționare a formei.

„Pentru a represinta aceste stări sufletești supra-individuale, cuvîntul nu mai rămîne numai mijloc de expresie, ci ajunge a fi aproape scop pentru sine.

„De aici urmează un alt șir de înoiri : cuvinte rare, călcări voite a regulilor gramaticii, un stil manierat, epitete umfiate, preferințe pentru anume feluri de cuvinte (numai substantive sau numai verbe ș. a. m. d.), ciudate nume proprii sunătoare, expresii care trebuie să trezească tot odată senzații de culoare, de gust și de miros.

„Urmează și o răsturnare pe terenul metricii : rimă neexactă, versuri fără rimă, lipsă sau greșeală de ritm.

„Poesia modernă se îndreaptă în deosebi la inteligență, — dacă nu și la instinctele primitive, — și vrea să facă din cetitor un colaborator. Astfel ea devine adesea o ocupație oboșitoare a creierului¹.”

*

Nu există mai multe drumuri în dezvoltarea literaturii noastre,

¹ C. Loghin și dr. S. Drimmer, *Geschichte der rumänischen Literatur*, Cernăuți (1934), pp. 174-6.

ci unul singur, de mai multe ori secular și care va merge înainte cu secolele, iar lângă dînsul — devieri.

Una din ele pare a fi biruit printr'o conspirație a presei, a politicei și a snobismului unei intelectualități desorientate ¹. Dar o privire atentă descopere ușor că în adînc linia dreptă se urmează; ea va ieși la suprafață crescută cu puterea icștă din chiar silințele de a o suprima.

Cînd, nu de mîlt, d. Nichifor Crainic vedea în poesia de la 1894 a lui N. Iorga o „cugetare lirică ce desemnează între Eminescu și Coșbuc o atitudine nouă în poesia noastră“ ², afirmînd astfel legătura cu tradiția, iar, în Ardeal, d. I. Breazu, unul din cei mai tineri, afirma că: „la noi sămănătorismul și-a atins apogeul în 1914, iar ecourile lui răsună și astăzi“ ³, cînd răsar caracterisări ca acelea din „Gîndirea“ modernistă de la 1931 sau din „Lamura“ de la 1928, unde, de un tînăr (d. Al. Bădăuță), se considera „sămănătorismul“ „ca întăiul mare act organizat al unei conștiințe și nevoi de independență a sufletului românesc“ ⁴, cînd *Antologia poezilor tineri* tipărită de d. Zaharia Stancu, în 1934, face ușor să se osebească de domnișoarele în vrîsta de optsprezece ani care au „gîndul spre lume repezit ca un taur“ și de licenția în litere care a „răsucit gîtul“ la „șapte prunci albi“, ori de cîțiva tineri cari se strîmbă, atîția oameni de talent, cari n'au nevoie de

¹ Cineva cutează să scrie, în 1934, că și stilul științific de la d. Argezei vine; *Revista Fundațiilor Regale*, I, pp. 189-90.

² *Lamura*, III, p. 266. Cf. Vlahuță, în *Dacia*, no. 46; Ciomac, în *Fapta*, no. 7; Sextil Pușcariu în *Glasul Bucovinei*, 1919, n-le 93-4. V. și Stelian Cucu, în *Glas tînăr*, III, p. 17: „Trebuie să sărîm cît mai răpede pragul scurtei epoci“.

³ *Viața literară românească în Ardealul de după Unire*, 1934, p. 8. Un poet sincer și de o formă sigură, d. Stelian Cucu, închină d-lui Sadoveanu un poem de grațitudine:

Și-am auzit, în primăvară, ape
Cum năboiau, cu zvon, de sus din munți
Și, tot cîstînd Cotnarul în năstrape,
La rateș, cu drumeții cei cărunți,
Am stat la cislă, c'au oprit căruța
La hanul unde-i femeia Ancuța!

(*Nopti provinciale*, pp. 13-4). Cf. *Trec păsări în amurg* (cu omagii pentru trecut), *Aspecte din poezie, Anotimpuri* (bucata *Noapte de iarnă* e foarte frumoasă, ca și *Psalmul*).

⁴ IX, p. 34.

asemenea mijloace: Milcu, dd. Birgăuanu, Ciocîlteu, Ciurezu, George Dumitrescu, Radu Gyr, Moşandrei, V. Munteanu, Teodor Murăşanu (n. 1891, Ardelean, cu foarte puternice versuri:

Trei cai scăpărind din potcoave de oţel
Alunecă'n umbră de noapte,

Al. Rally, Emil Riegler, Ştefan Stănescu, D. N. Teodorescu, I. Valerian (foarte plastic), Voevidca, — precum se vede nu toţi chiar aşa de tineri, şi unii pomeniţi în cuprinsul acestei lucrări —, cînd ziarul, care *decide azi asupra prosei*, e silit a scrie, şi prin condeiele cele mai scuturate de psihosă, aşa ca să înţeleagă bunul cetitor român, domnul nostru al tuturora în ce priveşte măcar forma, aceasta înseamnă că vechiul şi scumpul bun simţ al acestei ţeri, aşa jignit cum este de triumful zăpăcelii şi perversiunilor, trăieşte.

Autorul acestei cărţi, care n'a capitulat niciodată înaintea obrăzniciei modelor de împrumut, va continua să creadă în acest bun simţ, până la sfîrşit.

TABLA DE MATERII

CAP. I. *Noua literatură naționalistă.*

Pagina

I. — Îndreptările. Încercări de grupare.

1. <i>Până la „Revista Nouă“</i>	1
2. <i>„Revista Nouă“</i>	9
3. <i>Agonia „Junimii“</i>	14
4. <i>Grupările scriitorilor de la 1880</i>	24
5. <i>Grupările tinerilor Ardeleni</i>	36

CAP. II. *„Sămănătorul.“ Noua predicăție de realități*

1. <i>Formarea programului</i>	49
2. <i>Îndreptarea socială și acțiunea națională</i>	64
3. <i>Formațiile literare la Români neliberi</i>	74

CAP. III. *Realisările.*

1. <i>Scriitorii maturi</i>	83
2. <i>Scriitorii încă tineri</i>	88
3. <i>Scriitorii noi: St. O. Iosif</i>	91
4. <i>I. Gorun și Constanța Hodoș</i>	97
5. <i>Colaboratorii „Sămănătorului“</i>	100
6. <i>Noua poezie ardeleană</i>	104
7. <i>Povestirea nouă. — Mihai Sadoveanu</i>	108
8. <i>Alți povestitori noi: V. Pop, Em. Gîrleanu, Sandu-Aldéa</i>	113
9. <i>Poesia de cugetare: P. Cerna, G. Vilson</i>	122
10. <i>Alți poeți la „Sămănătorul“</i>	129
11. <i>Alături de „Sămănătorul“</i>	134

CAP. IV. *Începări de o altă ideologie*

I. — <i>Lupta contra „Sămănătorului“</i>	144
--	-----

CAP. V. *Împrăștierea puterilor tineretului.*

I. — <i>Scriitori noi și vechi</i>	144
II. — <i>Noii poeți tradiționali</i>	185
III. — <i>Teatrul</i>	198

<i>CAP. VI. Lupta cu modernismul.</i>		<u>Pagina</u>
I. — Îndrumările contrazicătoare		204
II. — „Poesia nouă“		214
III. — Noul povestitor		232
IV. — Protestări critice		236
 <i>CAP. VII. „După-războiul“ și crisa bolilor literare.</i>		
I. — Influența războiului de unitate națională		246
II. — Publicațiile periodice		253
III. — Scriitorii		275
IV. — Povestitorii		295
V. — Semne de îndreptare		315

Așezământul tipografic
„Datina Românească”
Vălenii-de-Munte
(Prahova)

Prețul: 140 lei.